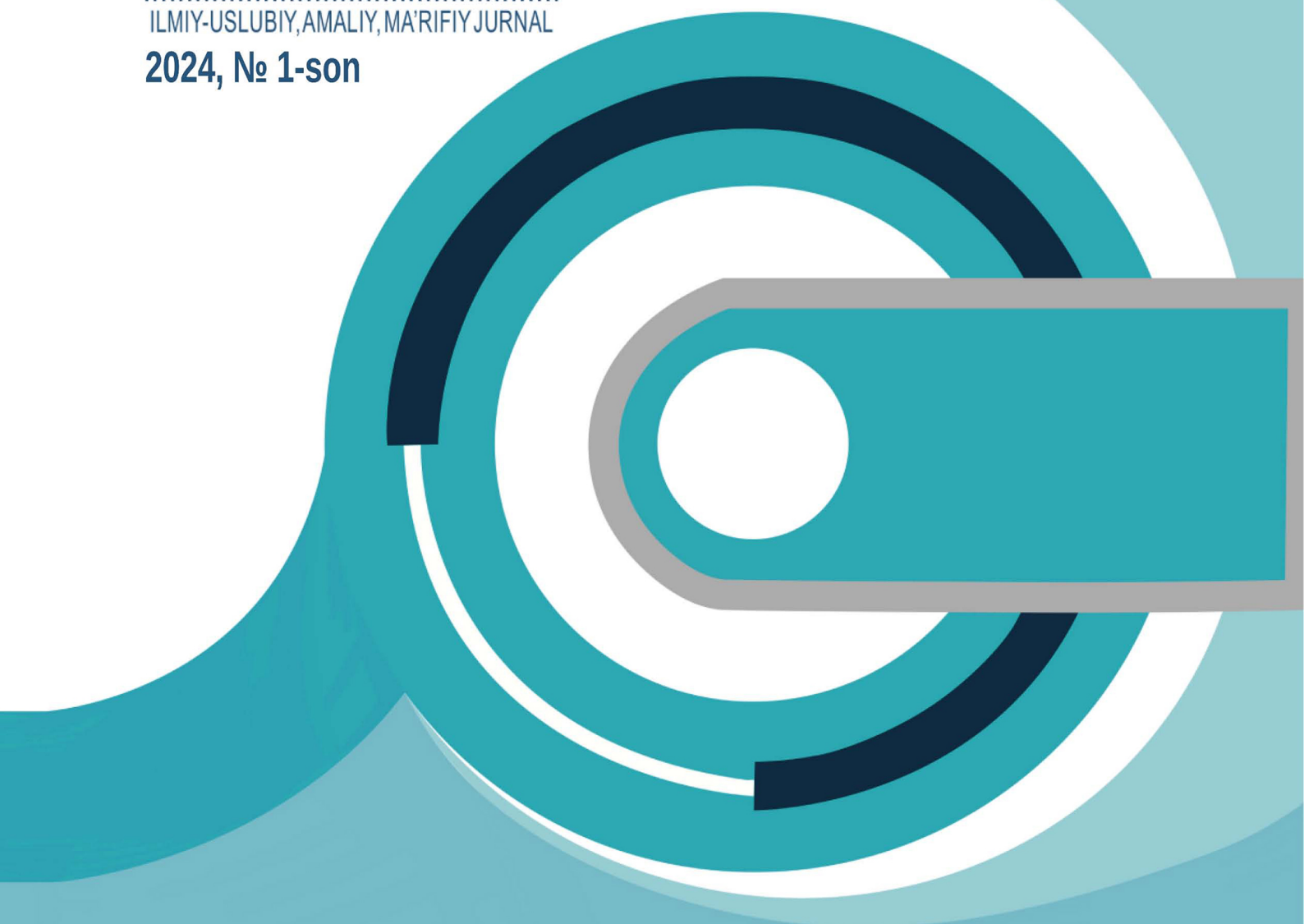

KASB-HUNAR TA'LIMI

ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL

2024, № 1-son

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2024-yil, 1-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional ta'lim
boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,

A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV

J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,

A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,

K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani

Universitet ko'chasi, 2-uy

Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 25.02.2024-yil.

Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.

Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,

Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Xabibullayeva M.V. Tayyorlov guruhi yoshidagi bolalarning nutq madaniyatini rivojlantirishda didaktik o'yinlarning ahamiyati.....	3
Siddikova Sh.A. Pisa, как инструмент осуществления программы оценки успеваемости учащихся.....	7
Акабирходжаева Д.Р. Влияние информационных технологий на формирование молодежи.....	10
Мирзаева С. Р. Понятие компетенции. Технологии развития межкультурной компетентности учителей иностранных языков.....	14
Saparova G.B. Bo'lajak fizika o'qituvchilarining ijodiy qobiliyatini va intellektual salohiyatini shakllantirish metodikasi.....	18
Isroilova X. Musiqa san'ati va uning inson ruhiyatiga ta'sir qiluvchi omillari.....	22
Magdieva M.E. Hunarmandchilik asosida kasbiy-amaliy kompetentligini rivojlantirishning ustivor vazifalari.....	26
Дедаханов А.М. Методические указания для формирования познавательных универсальных учебных действий на уроках родного языка с помощью фонетических игр.....	33
Alimova G.K., Mo'minov S.A. Pisa inklyuziv ta'limga nima beradi?..	39
Turdaliyeva D. 5-6 Sinf o'quvchilari uchun tasviriy san'at fanini o'qitishning pedagogik va psixologik jihatlarini.....	45
Axmedova Y.Q., Muhiddinova N.N., Otaqulova Z.O. Pedagogik jarayonning borishi va geografiya ta'limini tashkil etishda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarning ahamiyati.....	49
Mavlonov F.F. Mutaxassisning harbiy kasbiy va shaxsiy madaniyatining o'zaro bog'liqligi.....	52
Жуманова Ф.У. Янги ўзбекистон таълим тизимида амалга оширилган ислохотлар.....	57
Ochilova X.Sh., Qulbulova R.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ertak kitoblar bilan tanishtirish orqali nutqini o'stirish.....	65
Hudayberdiyeva M.O. Yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini oshirish uchun dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqish.....	69
Xolmatova S.V. Oliy o'quv yurtlari akademik erkinligi evolyusiyasi va uning talabalar kreativ fikrlashini rivojlantirishdagi roli.....	74
Abduraxmonova X.G'. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarining axborot kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlari.....	79
Otaqulova D. Yozish ko'nikmasini samarali o'qitish yuzasidan tavsiyalar.....	83
Ashurmatov R. G'. Bo'lajak fizika fani o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirish mazmuni.....	89
Хайдарова Х.Р. Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шакллари.....	94
Erkinova M.R. Maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyati samaradorligini oshirishda ilg'or xorijiy tajribalar - diversifikatsiyasi.....	103
Yo'ldosheva Sh.B. Boshlang'ich sinflarda xalqaro baholash dasturlari va ularni amalda qo'llay olish.....	110
Esanboyeva M.J. Umumta'lim maktablarida biologiya darslarini innovatsion ta'lim metodlari asosida takomillashtirish.....	114
Tuychiyeva I.I. Bo'lajak pedagoglarni o'quvchilarda bilim ko'nikma va malakalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini.....	117
Haydarova Z. O'zbek adabiyotida agiografik qissalar.....	122
Holikulova F.X. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ savodxonligini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirishga doir innovatsion texnologiyalar.....	127
Эргашева Д. Психологические составляющие креативного менеджмента в контексте прогнозирования их успешной деятельности.....	132
Хайтов Б.Ш. Структура развития информационно - коммуникативной компетентности будущих учителей в цифровой образовательной среде.....	142
Бердиева М.М. Болаларни интеллектуал ривожлантиришда оила ва мактабгача таълим ташкилотларининг роли.....	146
Boltayev B.Y. Kreativ kompetentlikni rivojlantirish.....	150
Matchanov B.O. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ma'naviy fazilatlarini shakllantirishning usul va vositalari.....	154
Nasriddinov D.A., Ro'zmetova M.S. Badiiy tarjimada stilistik vositalarning o'rni.....	157

Gulomova N.X. Loyihalash orqali ta'lim oluvchilarning chizmachilik darslarida fazoviy tasavvurini rivojlantirish.....	161
Usmanova U.I. Terminologik kompetensiya bo'lg'usi iqtisodiyot sohasidagi mutaxassislar kasbiy kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismi sifatida.....	165
Хасанова Г.К. Развитие самостоятельной и креативной деятельности будущих учителей начальной школы на основе компетентностного подхода.....	176
Ахунджанова Н.А. Подготовка учеников начальных классов к сдаче тестовых испытаний TIMSS.....	180
Yunusova D.A. Sarguzashtlarga asoslangan tajribalar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish.....	187
Ergashev E.K., Ubaydullayev M.B. Professional ta'lim tizimida kredit-modul tizimi va uni tashkil etishning pedagogik muammolari.....	191
Mansurova M.K. Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy kompetensiyasini rivojlantirish orqali mehnat tarbiyasini shakllantirish.....	195
Usmonova H. O'qituvchilarning strategik yondashuv vositasida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik aspektlari.....	200
Yunusalieva N.O. O'quvchilarda ijtimoiy-axloqiy ideal haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishning pedagogik tizimi.....	205
Xayrullayev A.I. Fizikani transport fanlari integratsiyasi asosida o'qitishning nazariy asoslari.....	210
Xojiyev U.A. Ta'lim sifatiga erishishda ijodkorligini o'rni va grafik dasturlar asosida takomillashtirishni ahamiyati.....	216
Nurmatova M.O. Ma'naviy-axloqiy tarbiya vositalarini tanlashda va talabalarga ta'sir etish imkoniyatlarini oshirishda guruh tyutorining tutgan roli.....	220
Rahmanov V.T. Oliy o'quv yurtlarida, fizika laboratoriya dars mashg'ulotlarida o'quv tajriba, konstruksiyalangan qurilmalarning o'rni.....	224
Xusanova G.T. Boshlang'ich sinflarda zid ma'noli so'zlar ustida ishlash uchun mashqlar tizimi.....	228
Soliyev I.S., Nuriddinova M.Sh. Olti xil bosh kiyim nomli interaktiv metodning darslarda qo'llanilishi.....	232
Akramova Z. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurlarini ta'lim jarayonida shakllantirish.....	236
Norqulova D.U. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisini tayyorlashda portret kompozitsiyasi va dizayn elementlari bilan uyg'unlashtirish.....	241
Xudayberdiyeva X.K. Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish.....	253
Умурзакова У.Н. Экологик сиёсат ва экологик таълим.....	257
Имurodova D.H. Kompetensiyaviy yondashuv asosida kasb hunar pedagoglari kasbiy faoliyati monitoringini tashkil etish metodikasi.....	261
Mo'minova X.R. Chegirmalar nazariyasi mavzusini raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish.....	265
Rizaeva R.B. Milliy identlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmini takomillashtirish.....	268

TAYYORLOV GURUHI YOSHIDAGI BOLALARNING NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

XABIBULLAYEVA MAFTUNA VOHOBJON QIZI

Xalqaro nordik Universiteti "Pedagogika va psixologiya" yo'nalishi 1- bosqich
magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda bolalar nutq madaniyatini rivojlantirishda didaktik o'yinlarning ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek didaktik o'yinlarni tayyorlov guruhi yoshidagi bolalar psixologiyasining o'sishidagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: nutq, o'yin, qo'g'irchoq, tarbiya, ta'lim, nutq o'stirish, nutq madaniyati, maktabgacha ta'lim, didaktik o'yinlar, milliy o'yinlar.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение дидактических игр в развитии речевой культуры детей в дошкольном образовании. Также раскрывается значение дидактических игр в развитии психологии детей подготовительной группы возраста.

Ключевые слова: речь, игра, кукла, воспитание, обучение, развитие речи, культура речи, дошкольное образование, дидактические игры, национальные игры.

Abstract: This article examines the importance of didactic games in the development of children's speech culture in preschool education. The importance of didactic games in the development of the psychology of children of the preparatory age group is also revealed.

Key words: speech, game, doll, education, training, speech development, speech culture, preschool education, didactic games, national games.

Kirish.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutq madaniyatini shakllanishi va tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadigan eng muhim vositalardan biri didaktik o'yinlar ekanligi ta'kidlanib, ularda nutqning grammatik qurilishini shakllantirish uchun bolalarning kundalik hayoti, o'yin, mehnat faoliyatlari, kattalar bilan nutqiy muloqati, turli o'yin, narsa, buyum, voqea-hodisalar, didaktik o'yin, mashg'ulotlar, sayr, ekskursiyalar muhim omil bo'lib xizmat qiladi, bolalar nutqining ifodaliligini ta'minlaydi. Bolaning nutqining paydo bo'lishi va rivojlanishini o'rganish nafaqat psixologiya nuqtai nazaridan dolzarb, balki shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Nutq kommunikativ faoliyat tarkibidagi tarkibiy element, bu esa o'z navbatida bolaning bilish faoliyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aloqa va nutq orqali bola insoniyatning ijtimoiy-tarixiy tajribasi xazinasidan ma'lumot olishni o'rganadi. Tayyorlov guruhi yoshidagi og'zaki

monologik nutqni rivojlantirish maktabda muvaffaqiyatli o'qitish uchun asos yaratadi.

Dastlab biz tayyorlov guruhi yoshidagi bolaning nutq madaniyatini rivojlantirishda o'yin va o'yinlarning ahamiyati haqida to'htalib o'tsak. Buning uchun asosiy didaktik o'yinlarning vazifalaridan biri bu bolaning so'zlarini boyitish, tushunchalarni o'zlashtirishda, ishlatilgan so'zlarning polisemiyasini va ularning semantik soylarini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi O'yinlarda nutq madaniyati rivojlanadi, ona tiliga qiziqish va e'tibor tarbiyalanadi.

O'yin bolani har tomonlama har jihatdan to'g'ri tarbiyalashga qaratilgan faoliyatdir. O'yin insonni barkamol avlod sifatida rivojlantiradi. O'yin bu narsaning o'ziga xos predmeti bo'lib, bolani maqsadini bilib oladi va shu maqsadga yo'naltirishga ko'maklashadi. Ko'pgina tadqiqodchi olimlar shuni isbotladiki, o'yinlar orqali bolalar kelajakda o'zlari duch keladigan vaziyatlarga tushadi va ulardan qanday

vaziyatlardan chiqishga o'rgatadi. Bola o'yinlar bilan tanishish, o'ynash orqali ular atrof-olam bilan tanishadi. Bolalar o'zlari orasida bo'ladigan munosabatlari, bir-birlariga muomila madaniyatlari, o'zlari orasida xuddi kattalardek gaplashishlarini xoxlashadi. Didaktik o'yinlar orqali bola sizga, atrofdagilarga nima demoqchiligini tushuntira oladi. Ular o'yinlar orqali borliq haqidagi bilimlarini boyitishadi [1].

Adabiyotlar tahlili.

Yurtimizning pedagogik olimlaridan maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya jarayonini rivojlantirishga oid tadqiqotlarni M.Asqarova, N.Rejametova, Sh.Sodiqova, D.Babayeva, A.Meliyev, F.Qodirova va boshqalar olib borganlar [3, 4, 5, 6, 7, 8].

Xususan MDH davlatlaridan o'yin nazariyasini va didaktik o'yi nlarining bolaning shaxsiyatini rivojlantirishdagi o'rni haqida M.Gerbova, A.N.Leontiev, D.B.Elkonin va boshqalar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar [2].

O'yinchoqlar bola tug'ilganidan to uch yoshigacha bo'lgan davrda katta ahamiyatga ega. Chunki ular o'ynash davomida o'zlarini rag'batlantiradi, o'yin tashkil etish qonun-qoidalarini o'rganadi: qo'g'irchoq bilan ular ona va qiz bo'lib o'ynashsa, raketa yoki moshina, samolyot bilan ular haydovchi rolini o'ynashga kirishib ketadi. Didaktik o'yinlar orqali o'yin qay tarzda ketayotganini va nima maqsad borligini tushuntira oladi. Bola ota-onaga ichidagi his tuyg'ularini o'yin orqali yetkazib beradi. Bola o'yin mazmuni o'yinqa bog'liqligini bilib, uning ijodiy faoliyatini shakllantiradi. Bola o'yin o'ynash orqali o'zini dunyosini shakllantirib, yangi g'oyalar bilan o'rtoqlashadi va biz shu g'oyalarni rivojlanishiga yordam berishimiz kerak. Didaktik o'yinlar bolalar uchun eng kuchli tarbiyaviy ta'sirga ega, chunki hamma narsalar xilma-xilligi bilan tasvirlanadi.

Hayvonlar, o'simliklar, transportlar, turli xil asbob-anjomlar, har xil shakllar, hattoki, inson o'zi ham qo'g'irchoqlar sifatida o'yinqa aytantirilgan. Didaktik o'yinlar bola hayotida ilk hayot tasavvurlarni shakllantirib, asta sekinlik bilan rivojlantiradi. Bola o'yin o'ynab o'sha muhitga kirishadi. Misol qilib oladigan bo'lsak bola shifokor qo'g'irchoqini o'ynash vaqtida o'zini shifokorday gaplarini gapirib, bemorlarga yordam berishga urinishadi. Bola ulg'aygan sari o'yinlarni saralay boshlaydi. Ular o'zlariga manfaat keltiruvchi yoki o'yin payti bola nimani xohlayotganiga qarab o'yinni tanlaydi.

O'yin bolani har tomonlama, nutqini, xotirasini, hissiyotlarini, fikrlashini rivojlantirib, shakllantiradi. N.K.Krupskaya "O'yinlar bolalarni atrofdagi haqiqiy dunyo bilan tanishtirish, ularning hissiyotlarini rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega" deb yozgan. [9].

Tadqiqot metodologiyasi

O'yinlarga turli xil tasniflar mavjud bo'lib ular: Didaktik o'yin, ta'limiy o'yinlar, teatr o'yini, sport o'yini va musiqiy o'yinlarga ajratiladi.

Didaktik o'yinlar - o'yin jarayonida bolalarga o'zlarining turmush tarzi, tabiati, har xil hodisalari haqida o'rgatadi. Bolalarning bilimini chuqurlashtiradi. Didaktik o'yinlar bolalar nutqini rivojlantirishga katta e'tibor beradi.

Ta'limiy o'yin - bolalarga o'yin orqali ta'lim-tarbiya o'rgatadi. Bunda o'yin bilan bir qatorda bilim, malaka egallanadi.

Teatr o'yini - zamonaviy teatrdan "o'yin" atamasi aktyor tomonidan turli ifoda vositalari – nutq, mimika, imo-ishora, har xil harakatlar orqali foydalanuvchiga yetkazib berish.

Sport o'yini - bolalarni sog'lom bo'lishiga qaratilgan harakatli o'yinlar. Bolalar sport o'yinlari orqali kun bo'yi tetik, quvnoq, karfiyati a'lo bo'lib yuradi.

Musiqiy o'yin - bolalar bu o'yin

orqali musiqaga qiziqishini shakllantiradi. Musiqiy qobiliyatlari rivojlantiradi. Bu o'yin bolalarga quvonchli va quvnoq daqiqalar beradi. Bolalarda o'yinlar orqali milliy urf-odatlarimiz ham shakllanadi. Bolalarga har bir o'yinni tushuntirish kerak.

Nutqning grammatik qurilishini shakllantirishda bolalarni tasviriy va ijodiy hikoya tuzishga o'rgatish ham qo'lay usuldir. Chunki bolalar hikoyani tuzish uchun mavzuga mos mazmunni uylaydi, fikmi bayon qilish uchun so'z tanlaydi, gap tuzishni mashq qiladi, uz nutqini mazmunli ifodali bo'lishiga harakat qiladi. Demak, nutqning grammatik qurilishini o'rgatish bolalarning so'z boyligini oshirish, lug'atini boyitish, ko'rgan-kuzatganlari, eshitganlarini so'zlab berish, tarbiyachi savollariga javob berish, tasviriy va ijodiy hikoya tuzish, nutqda so'zni urinli qo'llash, obrazli bayon etish malakalarini shakllantiradi, bolalarda bilishga intilish, ijodiy fikrlash malakalari shakllanadi.

Tahlil va natijalar

Didaktik o'yinlar to maktabga chiqqunicha bola hayotida katta o'rin egallaydi. Bolalar yoshi kichkina paytida barcha o'yinlarni o'ynashga urinadi. Keyinchalik yoshi ulg'aygan sari o'yinlarni saralay boshlaydi. O'zlariga ayni vaqtda nima kerakligini yon-atrofdagilarga o'yinlar orqali yetkazadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kichik guruh (3-4 yosh) bolalariga asosan qo'lda bemalol o'ynashga mo'ljallangan o'yinlar o'ynaladi. Tig'li, uchli o'yinlar bola hayoti uchun xavfli o'yinlar o'ynashi mumkin emas. O'rta guruhda (4-5 yosh) bolalar kichik guruhdan farqli ravishda ozgina murakkabroqdir. Unda bolalar tarbiyachi bilan birga o'yinlar orqali rollar ijro etishlari mumkin. Ijro etayotgan rollari orqali bolada nutq ham rivojlanadi.

O'yinchoq bilan o'yinni farqi shundaki, o'yinchoq orqali bolalar o'zlari turli

muhitga turlicha moslashishni o'rganadi. Didaktik o'yinda bolalar o'zlari ishtirok etadi. O'yinchoqda bolalarni psixikasi, o'y-xayollarida nima kechayotganini bilishimiz mumkin. Didaktik o'yin orqali bolalar o'rtasida nutq, muomila ma'daniyati rivojlanadi.

O'yinlar rang-barangligi bilan bolalarni o'zlariga jalb qiladi. Har bir bola turli o'yinlar o'ynaydi. Bola qanday o'yin o'ynayotganiga qarab uni ichki dunyosini bilib olish mumkin. Oilasida bolaga bo'lgan munosabatlar ham bola o'yin o'ynash orqali bildiradi [5].

Bolaning nutqini rivojlantirish muhim va murakkab jarayondir. Nutqni rivojlantirishning asosiy davri - o'yin faoliyati davri bilan bog'liqdir. Shunga ko'ra, mashg'ulotlar o'yin shaklida olib borilsa, samaraliroq bo'ladi. Odatda o'yin shaklida faoliyat yuritishni talab qilishning hojati yo'q, chunki aslida har qanday o'yin bolalarda katta qiziqish uyg'otadi.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutq madaniyatini rivojlantirishga didaktik o'yinlarning ta'siri katta. Didaktik o'yinlar bilan har kuni o'tkazadigan o'yinlarida bola nafaqat o'zi foydalanadigan ob'ektlarni, balki ularning xususiyatlari, o'lchamlari, shakli, rangi va boshqalarni ham nomlashni o'rganadi. U o'yinlarni o'yinga o'z g'oyalariga mos ravishda qo'shadi va ularning qolganlari bilan munosabatlarini aniqlaydi. Didaktik o'yinda ishtirok etadigan narsalar va shaxslar orqali ijtimoiylashadi. Bola o'yindagi barcha harakatlarini nutq bilan birga olib boradi.

Nutq madaniyatini rivojlantirish mashg'ulotlarida bolalarga tasvirlay olish, kuzatuvchanlik va bilish qobiliyatlarni shakllantirish maqsadida "Toping va tavsiflang" o'yinida tashkil etish mumkin. Ushbu o'yinni tashkil etish uchun turli xil o'yinlar tanlanadi:

-ikkita qo'g'irchoq - biri kamon bilan, ikkinchisi kamonsiz;

- turli xil rangdagi ikkita mushuk.

O'yinchoqlar birma-bir ko'rib chiqiladi va taqqoslanadi, ularning xarakterli xususiyatlari va farqlarini aytish orqali bolaning lug'at boyligi faollashtiriladi. Keyin tarbiyachi o'yinlarni yashiradi (bolalar ularni tezda topishi uchun) va ularni topishni taklif qiladi: "Aziz oq mushukchani, Malika qora rangni, Nigora esa kamonli qo'g'irchoqni topadi". Bolalar o'yinchoqlarni topib olib kelishadi, o'qituvchining savollari ("Sizda qanday mushuk bor? Mushukning boshida nima bor? Va bu nima?") Bola tarbiyachi yordamida ularni nomlaydi va tavsiflaydi.

Ushbu suhbat natijasida bolalarning turlicha javoblari asosida fikrlar umumlashtirildi: Malika qora mushukchani topdi. Uning boshida quloqlari, katta ko'zlari,

mo'ylovi bor. Mushukchani ham uzun dumi bor. Bolalar savollarga yaxshi va to'g'ri javob berishni o'rgansalar, tarbiyachining tavsifini takrorlashlari so'raladi. Shunday qilib, bu yerda bolaga mavzuni tavsiflashda yordam berishga qaratilgan kuzatish, ko'rib chiqish, savol-javob, suhbat, analiz-sintez metodlar qo'llaniladi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolaning nutq madaniyatini rivojlantirish va uning so'z boyligini boyitish vositasi sifatida o'yinlardan foydalanish tez samara beradi. Didaktik o'yinlar bolada lug'atni mustahkamlash va faollashtirish imkoniyatini yaratadi, yangi so'zlarning manbai bo'lib xizmat qiladi. Didaktik o'yinlar bolada faqat ijobiy his-tuyg'ularni, gapirishga bo'lgan istakni uyg'otadi. Bolaning tasvirlash va hikoya qilishga bo'lgan qiziqishi orqali bilimlari ortib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida. O'RVM 802 - son qarori, 22.12.2020 yil.
2. Гербова В . Планирование работы по развитию речи и ознакомление с художественной литературой // Дошкольное воспитание, 1999, № 3, с19-22.
3. M.Asqarova "Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish" T.: - " O'zbekiston" 2021 y. 228 bet.
4. Rejаметова N.I "O'zbek xalq cholg'ulari vositasida o'quvchilar ijodkorligini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirish: Monografiya". – T.: "LESSON PRESS" nashriyoti 2021.
5. Sh.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. – "Tafakkur bo'stoni" nashriyoti, T – 2013. 148-151-b
6. D.R. Babayeva "Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi" Darslik. Barkamol fayz media. 2018 yil - 432 bet.
7. X.A.Meliyev, O.Jamoliddinova, "Tarbiyachining kasbiy kompetenti va mahorati" T.: Zarvaraq nashriyoti, 2021 yil - 284 bet.
8. F.Qodirova, "Maktabgacha pedagogika".-T., "Ma'naviyat". 2019 yil 419-bet
9. Крупская Н. К. Вариативность дошкольного образования и развитие сети дошкольных образовательных учреждений. М., 2008

PISA, КАК ИНСТРУМЕНТ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОГРАММЫ ОЦЕНКИ УСПЕВАЕМОСТИ УЧАЩИХСЯ

СИДДИКОВА ШАХНОЗА АХМЕДОВНА

Преподаватель Жиззакского государственного педагогического
университета

Annotatsiya: ushbu maqolada biz PISA ta'lim sifatini baholash dasturini ko'rib chiqamiz, maqsadlar, ob'ektlar, uning yaratilish tarixi, yo'nalishlari va sinov usullarini aniqlaymiz.

Kalit so'zlar: PISA, OECD, ta'lim, savodxonlik, o'qish, matematika, ijodiy fikrlash, moliyaviy savodxonlik.

Annotation: in this article we will consider the PISA education quality assessment program, identify the goals, objects, its history of creation, directions and testing methods.

Keywords: PISA, OECD, education, literacy, reading, mathematics, creative thinking, financial literacy.

Аннотация: в этой статье мы рассмотрим программу оценки качества образования PISA, выявим цели, объекты, его историю создания, направления и методы тестирования.

Ключевые слова: PISA, ОЭСР, образование, грамотность, чтение, математика, креативное мышление, финансовая грамотность.

Обучению детей разными методами требует оценивания результатов систематически. Для этого используют различные тесты, исследования, эксперименты и мониторинги. И существует для этого несколько международных исследований для оценивания качества образования:

- PISA (Programme for International Student Assessment) - программа по оценке качества образования (8, 9 кл.);
- TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) - исследование качества общего образования (4, 8, 11 кл.);
- PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) - исследование качества чтения и понимания текста (4 кл.);
- ICCS (International Civic and Citizenship Study) - исследование качества гражданского образования (8 кл.);
- TALIS (Teaching and Learning International Survey) - исследование учительского корпуса;
- PIAAC (The Programme for the International Assessment of Adult Competencies) - исследование

компетенций взрослого населения. [1]

Мы в этой статье стараемся подробно рассмотреть экзамен PISA. PISA (Programme for International Student Assessment) – международный сопоставительный экзамен качества образования, рамки которого охватывает навыки и знания учащихся школ в возрасте 15 лет (8, 9 классы). Это исследование проводится и организуется ОЭСР (Организация экономического сотрудничества и развития). Целью исследования является ответить на вопрос: «Обладают ли учащиеся 8 и 9 классов, которые получили общее обязательное образование, умениями и знаниями, необходимыми для полного функционирования в современном обществе, а именно, для решения важных задач в различных сферах общения, социальных отношений, деятельности». В этом исследовании фокусируется внимание на выявлении факторов, которые позволяют выявить различия в результатах стран качества, эффективности и равенства образо-

вания.

Как сказали ранее, что объектом исследования являются образовательные достижения школьников 15-летнего возраста. Выбор такого возраста объясняется тем, что в разных странах программы образования имеют больше сходства и во многих странах в этом возрасте учащиеся заканчивают обязательное обучение в школе. Именно в этом этапе можно определить базу знаний, которые могут быть полезны в будущем, а также для адаптации к современному миру. История исследования PISA начинается с 1997 года, в этом году он был разработан, а проведён в качестве мониторинга качества образования в 2000 году, тогда в нём приняли участие 32 государства, в 2003 году – 43, в 2006 – 57, в 2009 и 2012 гг. – 65, и это продолжается по сей день, а также и увеличивается число участвующих в нём государств. Проводится исследование каждые 3 года. [2]

Исследование PISA считается мониторинговым и проводится по шести направлениям:

- грамотность чтения;
- креативное мышление;
- математическая грамотность;
- естественнонаучная грамотность;
- совместное решение проблем;
- финансовая грамотность.

Каждый раз основное внимание (две трети времени) в тестировании уделяется одному из вышеуказанных направлений исследования, а по другим направлениям берётся обобщённая характеристика грамотности учащихся. Например, в 2000 году основным направлением было грамотность чтения, в 2003 году – математика, в 2006 году – естественные науки и т.д.

Грамотность чтения – способность учащегося понимать текст и правильно использовать письменные тексты, расширять свои знания, уметь размышлять прочитанное и заниматься чтением для достижения будущих целей и высказывать своё мнение о

прочитанном.

Естественнонаучная грамотность – способность выявлять проблемы для решения задач с научной точки зрения, делать правильные выводы на основе экспериментов и наблюдений, принимать необходимые решения для сохранения окружающего нас мира. В его основе лежит – преподавание биологии, химии, физики и географии.

Математическая грамотность – умение применять, формулировать математику (математические понятия, рассуждения, инструменты, факты) в разных социумах и контекстах. Тесты в этом направлении – это математические ситуации, с которыми каждый человек может столкнуться в обычной жизни.

Креативное мышление – задания и задачи, которая имеет множество решений, при этом, именно, какой ответ правильный – неизвестно, т.е. в креативной задаче нет ясного одного ответа, можно говорить об эффективности, правильности того или иного решения.

Финансовая грамотность – способность оценивать финансовые проблемы, выявлять финансовые информации, анализировать информации в финансовом контексте и применять правильно финансовые знания и понимания. [3]

В тестах PISA используется 4 метода тестирования:

- вопросы с краткими или подробными ответами;
- тесты с одним ответом;
- тесты с несколькими ответами;
- мнение ученика о решении конкретной проблемы (в нём учитывается каждый ответ учащегося, т.е. ответ ученика не обязательно должен соответствовать с ответом экзаменатора).

Таким образом, качественно пройти PISA-тест – это значит сделать начальный шаг к эффективной и успешной жизни, а целью мониторинга является определение степени готовности школьников во взрослую

жизнь. И самое главное – в нём нет никаких оценок, сравнений и рейтингов, он ста-

вит только исследовательские задачи и получает объективные результаты.

Литература:

1. Siddikova Sh. A Approche créative basée sur les tests PISA. International Journal of Aquatic Science ISSN: 2008-8019 Vol 12, Issue 02, 2021 Pages 2549-2554 Web of Science.
2. Siddikova Sh. A . Axmadjonova Y. T. Yaxshieva Z. Z. Pisa - a criteria for improving the quality of education Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj) Май 2021. Pages: 306-308
3. Сиддикова Ш. Особенности заданий международных исследований Piza и Timss Academic Research in Educational Sciences VOLUME 3 | ISSUE 1 | 2022 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-Cite Factor: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2022-1 Pages:837-847.
4. Сиддикова Ш.А Развитие и оценка естественнонаучной Грамотности учащихся Научно-образовательный электронный журнал Наука и образования в XXI веке. Выпуск № 24 (том 4 (март, 2022) С. 563-569 .
5. PISA: всё, что нужно знать о глобальном исследовании образования: [сайт]. — URL: <http://idum.uz/ru/archives/13414/>
6. [https://rognedinoobr.okis.ru/files/4/5/4/45460/2020.09.24_FG_Oryel_compressed%20\(1\).pdf](https://rognedinoobr.okis.ru/files/4/5/4/45460/2020.09.24_FG_Oryel_compressed%20(1).pdf)
7. <https://infourok.ru/pisamonitoring-kachestva-obrazovaniya-chto-eto-takoe-informaciya-2329920.html>

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ МОЛОДЁЖИ

АКАБИРХОДЖАЕВА Д.Р.

Доцент Университета мировой экономики и дипломатии, к.ф.-м.н., доцент

Аннотация. Статья посвящена анализу влияния информационных технологий на становление личности. В ней рассматриваются положительные и отрицательные стороны влияния технологий на жизнь человека и всего общества, приводится опасность интернет -зависимости для подрастающего поколения, приводящей к деградации личности, выдвигаются меры нейтрализации негативного воздействия информационно-коммуникационных технологий в целях спасения молодёжи и всего будущего человечества.

Ключевые слова. Интернет-зависимость, становление личности, негативное воздействие Интернета, деградация, меры по нейтрализации, противодействие негативному влиянию.

Annotation. The article is devoted to the analysis of the influence of information technology on the development of personality. It examines the positive and negative aspects of the influence of technology on human life and the entire society, cites the danger of Internet addiction for the younger generation, leading to personality degradation, puts forward measures to neutralize the negative impact of information and communication technologies in order to save youth and the entire future of humanity.

Key words. Internet addiction, personality development, negative effects of the Internet, degradation, neutralization measures, counteracting negative influences.

Annotatsiya. Maqola axborot texnologiyalarining shaxs rivojlanishiga ta'sirini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda texnologiyalarning inson va butun jamiyat hayotiga ta'sirining ijobiy va salbiy tomonlari ko'rib chiqiladi, internetga qaramlikning o'sib kelayotgan avlod uchun shaxsiyat degradatsiyasiga olib keladigan xavfi tilga olinadi, yoshlarni va butun insoniyat kelajagini saqlab qolish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining inson hayotiga salbiy ta'sirini bartaraf etish choralari ko'riladi.

Kalit so'zlar. Internetga qaramlik, shaxsiyat rivojlanishi, Internetning salbiy ta'siri, degradatsiya, zararsizlantirish choralari, salbiy ta'sirlarga qarshi kurashish.

Мы живем в XXI веке – веке современных технологий, современной культуры и современных нравов. Сейчас с невероятной высокой скоростью развиваются технологии. Буквально каждый день появляется улучшенная версия какого-либо изобретения. Благодаря новым технологиям значительно улучшилось качество жизни, комфорт и удобство, благодаря чему, современный человек тратит меньше физических сил и затрачивает меньше умственных усилий для выполнения той или иной работы.

В современном обществе практически нет сферы человеческой деятельности,

которая не была бы представлена в Интернете. Интернет — это величайшее и самое удивительное изобретение, с помощью которого человечество совершило огромный скачок в будущее, дало стимул к прогрессу. Интернет упрощает нашу жизнь, открывает перед нами огромные возможности и становится неотъемлемой частью нашей жизни, поскольку возможности Интернета практически безграничны.

Интернет сегодня — это не только источник информации, но и удобное, быстрое средство коммуникации, удобное деловое пространство, источник общения и

развлечений. Свободный доступ к большому объему информации, представленной в любой из технически существующих форм (графика, текст, видео, аудио), позволяет реализовать информационные потребности, в том числе потребность в самообразовании. С другой стороны, актуальна проблема достоверности информации и способности пользователя оценивать степень достоверности этой информации.

Все виды деятельности, которые осуществляются через Интернет, такие как общение или игра, обладают свойством полностью захватывать человека, они не оставляют ему времени и сил для реальной жизни. В связи с этим эксперты сегодня активно обсуждают болезнь «интернет-зависимость».

Термин «интернет-зависимости» был введен нью-йоркским психиатром Иваном Голдбергом, и это выражение означает не медицинскую проблему, такую как алкогольная или наркотическая зависимость, а поведение со сниженным самоконтролем, которое угрожает вытеснить нормальную жизнь.

Анализ литературы показывает, что сетевая среда способна оказывать определенное влияние даже на психическое здоровье личности. Учеными отмечаются случаи болезненного пристрастия к участию в сетевых процессах (так называемой интернет-зависимости). Данная зависимость проявляется в навязчивом желании неограниченно долго продолжать сетевое общение. Наиболее подвержены влиянию информационного мира люди подросткового возраста. Компьютерные игры, социальные сети, а также различные информационные платформы очень притягательны для подрастающего поколения. На то есть несколько причин. Прежде всего — это возможность уйти от реальности. Современному подростку зачастую не хватает внимания родителей, друзей или учителей, таким образом, они выходят в «сеть», чтобы отвлечься, создать свой соб-

ственный мир, в котором будут счастливы.

Для подростков, получающих доступ к Интернету, виртуальная среда иногда кажется даже более адекватной, чем реальный мир. Возможность перевоплотиться в некую бестелесную «идеальную личность» открывает для них новые ощущения, которые им хочется испытывать постоянно или очень часто. Специалисты отмечают, что в некоторой степени указанная зависимость близка к патологической увлеченности азартными играми, а ее деструктивные эффекты схожи с возникающими при алкоголизме. Психологи выделяют несколько подтипов такой зависимости с учетом того, к чему сформировалось пристрастие у конкретной личности: «киберсексу», виртуальным знакомствам, сетевым азартным играм, компьютерным играм или навязчивому перемещению по web-узлам. Патология проявляется в разрушении обычного образа жизни, смене жизненных ориентиров, появлении депрессии, нарастании социальной изоляции.

Особого внимания требует и проблема влияния на становление личности распространённых в глобальных сетях игр с элементами насилия. Кибернетика — прекрасный вид спорта, в котором принимает непосредственное участие мозг человека. Это уникальная возможность развиваться и тренировать логическое мышление. Но кибернетика и зависимость от компьютерных игр — это разные вещи. Часы, а то и сутки в интернет-мире пагубно сказываются на личности человека. Люди начинают путать реальность и виртуальный мир, принимать игру за действительность. Но хуже всего — это подверженность насилию. Большое количество игр с применением насилия и оружия, убийство людей, терроризм, все это влияет на сознание людей, особенно подвержены этому влиянию дети в пубертатном периоде. Подростки отказываются от еды и друзей, становятся раздражительными, отдалаются от друзей и реального мира. Нарушение памяти, бессонница, ухудшение зре-

ния, головные боли, хроническая усталость и, как следствие, депрессивное состояние — вот основные признаки усталости от долгой работы за компьютером.

Исследования показали, что жестокие игровые эпизоды нередко приводят к нарастанию агрессивности поведения молодых людей. Очевидно, с развитием технологий указанная проблема будет усложняться, поскольку компании – разработчики игр постоянно повышают качество соответствия игрового пространства реальности, а это ведет к возрастанию степени погружения личности в виртуальную среду. В обществе формируется целый класс молодых людей – фанатов компьютерных развлечений, игра становится их основной деятельностью. Круг социальных контактов у них очень узок, вся иная деятельность направлена лишь на выживание, на удовлетворение физиологических потребностей, главным становится удовлетворение потребности в игре на компьютере. Такая зависимость приводит к потере смысла жизни и деформации нормальных человеческих ценностей. Единственной ценностью для них является компьютер и все, что с ним связано.

Так, формирующаяся в глобальных сетях среда способна оказывать существенное влияние на формирование негативных психологических установок у подростков. Но хуже всего, когда люди окончательно теряют связь с окружающим их миром и полностью становятся зависимыми от насилия. Взять в руки оружие и перенести игру в реальный мир — единственное желание зависимых людей.

Подростки, которые «живут» в Интернете, испытывают проблемы с общением. В конце концов, навыки, приобретенные в виртуальном мире, не подходят для обычного мира.

Также существуют серьезные проблемы с обучением, потому что учащиеся старших классов или студенты посещают нерелевантные веб-сайты, часами общаются в ча-

тах, общаются с друзьями и играют в игры вместо уроков.

По мнению преподавателей, Интернет является для учащихся очень важным и неотъемлемым источником информации, необходимой в первую очередь для образовательного процесса, развития коммуникативных навыков и навыков работы. Только в этом случае Интернет приносит пользу ученику и создает для него положительные условия обучения. В других случаях подростку требуется помощь и присмотр учителя, родителя в поисках наилучшего использования Интернета.

Так, молодежь имеет низкий контроль над временем, проведенным в сети. В результате нарушается режим сна у молодого поколения.

Проблема использования Интернета детьми и подростками, быстро растущая компьютеризация и автоматизация объектов окружающей среды становятся все более острыми и создают предпосылки для ухудшения качества самого человека, вплоть до его деградации. Разрушение личности — путь зависимого человека, и нужно приложить все усилия, чтобы его избежать. Эта проблема номер 1 среди молодежи, потому что здоровое состояние молодежи сегодня является основой будущего человечества.

Поскольку в современных условиях изолировать подростка от современных технологий невозможно, необходимо нейтрализовать негативное информационное воздействие этих технологий.

В результате рассмотрения этой проблемы мы можем сказать, что работа по противодействию влияния современных технологий на молодое поколение должна проводиться в больших масштабах, регулярно и систематически, в тесном сотрудничестве, сначала с родителями, затем с учителями и другими специалистами, которые занимаются развитием способностей ребенка.

Что можно сделать для спасения нашей молодежи и защиты ее от влияния негатив-

ной стороны научно-технического прогресса?

Вот три наиболее полезных совета:

- Попробуйте пожить хотя бы неделю всей семьей без телевизора, бытовой техники и Wi-Fi. Вы будете очень удивлены, увидев, как быстро чувство дискомфорта сменится давно забытыми ощущениями. Детям захочется поиграть в настольную игру или прогуляться вместе по улице. Всего за неделю они могут измениться и понять, насколько вредны телевизор, компьютер и другие устройства.

- Хотя бы раз в год отправляйте детей в сельские районы, где нет бесплатного интернета, а еще лучше — электричества. Пребывание на природе развивает и обостряет чувства подростков. Совместные чтения, совместные времяпровождения изменят Вас к лучшему и приведёт к пониманию того, чего действительно хотите от жизни. Наконец, проводите больше времени на свежем воздухе, чаще занимайтесь спортом и проводите все свое свободное время в путешествиях и «неэлектронном отдыхе».

- Каждый взрослый должен своим образом жизни оказывать положительное влияние на молодежь. Ведите здоровый образ жизни, активно занимайтесь физической культурой.

Не должно оставаться в стороне от рассматриваемой проблемы и государство. Назрела необходимость определения жестких критериев допустимости размещения в се-

тях определенных видов информации. Следует выработать работающие механизмы ограничения доступа к отдельным сайтам для различных возрастных категорий аудитории Интернета. Требуется законодательно закрепить ответственность владельцев сайтов за содержание размещаемых информационных материалов. И очень важно, чтобы происходящие в глобальных компьютерных сетях противоправные процессы получали адекватное противодействие со стороны правоохранительных органов.

Мы не можем допустить, чтобы научно-технический прогресс привел к деградации современной молодежи, чтобы сегодняшняя молодежь выглядела жалкой по сравнению со своими сверстниками два десятилетия назад. Дети должны видеть, что возможен другой образ жизни — здоровый, добродушный, ориентированный на здоровые ценности — физическая культура, семья, высокий интеллект, туризм, духовное развитие. Развитие необходимо обществу. Опора нашего общества — это наша молодежь. И она, конечно же, должна развиваться. Главное, что необходимо усвоить современной молодежи, что не нужно полагаться безоговорочно на прогресс и технологии, а использовать это лишь как инструмент для достижения своих целей. И помнить, что человек обладает мощным интеллектом, способным самостоятельно мыслить и превосходящим любой компьютер.

Использованной литературы:

1. Анкудинова С. Р. Влияние информационных технологий на личность человека и межличностные взаимоотношения // Молодой ученый. — 2021. — № 31 (373). — С. 135-137. — URL: <https://moluch.ru/archive/373/83423>
2. Архипова А. С. Структура образовательного пространства в международных организациях // Молодой ученый, № 31 (373) / 2021
3. Елеусизова С.К. и др. Влияние информационных технологий на формирование ценностей современной молодежи. //Сборник научных трудов по итогам научно-практической конференции. Екатеринбург, 2016, 78 стр. <https://izron.ru/articles/aktualnye-voprosy-sovremennykh-obshchestvennykh-nauk-sbornik-nauchnykh-trudov-po-itogam-mezhdunarodn/>
4. Гридчин М. Проблемы влияния информационных технологий на молодежь // Власть, 2007.

ПОНЯТИЕ КОМПЕТЕНЦИИ. ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

МИРЗАЕВА С. Р.

Докторант 1 го курса Наманганского государственного университета

Резюме. В работе охарактеризованы компоненты иноязычной коммуникативной компетенции, необходимые для учителя иностранного языка, в частности, языковая, речевая, социокультурная, компенсаторная и учебная компетенции. В данной статье рассматривается сущность именно межкультурной компетенции, а также её значимая роль в формировании будущих учителей иностранного языка. Также автор подчеркивает важность личностной, познавательной и социальной компетенций в межкультурном отношении. Кроме того, в статье особое внимание уделено системному мышлению, способствующему развитию межкультурной и социокультурной компетенций.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, социальная компетенция, личность учителя, мультикультурализм, познание, компетенция личности.

Резюме. Ushbu maqolada chet tili o'qituvchisi uchun zarur bo'lgan chet tili kommunikativ kompetentsiyasining tarkibiy qismlari tasvirlangan, xususan, lingvistik, nutqiy, ijtimoiy-madaniy, kompensatsion va o'rganish kompetensiyasi. Maqolada madaniyatlararo kompetentsiyaning mohiyati, shuningdek, uning shakllanishidagi muhim roli ko'rib chiqiladi bo'lajak chet tili o'qituvchilari. Muallif ham ta'kidlaydixaxsiy, kognitiv va ijtimoiy kompetensiyalarning ahamiyati madaniyatlararo. Bundan tashqari, maqolada madaniyatlararo va ijtimoiy-madaniy rivojlanishga hissa qo'shadigan tizimli fikrlashga alohida e'tibor qaratilgan kompetensiyalar.

Tayanch soz'lar: madaniyatlararo kompetentsiya, ijtimoiy kompetentsiya, o'qituvchi shaxsi, multikulturalizm, bilish, shaxs kompetensiyasi.

Введение. Компетенция - это умение, способность что-то делать (от лат. *competo* - добиваюсь; соответствую. подхожу), то есть знания, опыт в той или иной области. Компетенция проявляется уже в младенческом возрасте. Компетенция личности в воспитании детей раннего возраста это основной фундамент для дальнейшей жизни. Не в последнюю очередь динамика трудовых процессов принуждает к постоянному развитию компетенций человека. В общем, значение слова «компетенция» больше связано с персональными способностями личности. Самое широкое распространенное значение данного термина - это компетенция учителя, т.е. его знания, навыки и умения в определенной области науки. В педагогике компетенция состоит из отдельных частей

определённых умений личности, таких как, например, профессиональная компетенция, социальная компетенция или компетенция методов. Это - пожизненное учение.

Основная часть. Учитель должен привносить основные специальные знания в различные сферы, должен знать постановку задачи и самостоятельно решать проблемы. Компетентность лица зависит от того, дееспособно ли лицо в сфере своей деятельности. В методической литературе последних лет под коммуникативной компетенцией принято понимать иноязычное межличностное и межкультурное общение с носителями языка в заданных стандартом (программой) пределах (Сафонова). Иноязычная коммуникативная компетенция рассматривается в качестве интегративной цели обучения ино-

странному языку. Принято различать следующие компоненты иноязычной коммуникативной компетенции:

- * языковая компетенция;
- * речевая компетенция;
- * социокультурная компетенция;
- * компенсаторная компетенция;
- * учебная компетенция.

В свою очередь, составляющими социокультурной компетенции являются: социолингвистическая компетенция, предметно-тематическая компетенция, межкультурная компетенция, а также страноведческая компетенция.

В данной статье мы рассмотрим сущность именно интеркультурной, т.е. межкультурной компетенции, а также её значимой роли в формировании будущих учителей иностранного языка.

Интеркультурная (или межкультурная) компетенция определяется как действие, в котором нужно иметь способность с помощью людей из других культур вместе решать проблемы. Это - определенная восприимчивость иной, чем собственной, культуры. При этом решающими признаками являются различия норм, ценностей, мировоззрения и менталитета носителей языка в жизненных и рабочих ситуациях. Эти различия - в первую очередь, коммуникативные образцы. Эти образцы действия присоединяются к определенным культурным группам. В научной литературе имеется для этого понятие «стереотип». В принципе, интеркультурная компетенция описывает

поведение двух или нескольких культурных групп. К интеркультурной компетенции действия относятся компетенция личности, компетенция познания и социальная компетенция.

Компетенция личности - например, непредвзятое отношение, нескрываемый интерес к другой культуре, ни какая-нибудь оценка, а приемлемость различий, проявление толерантности и

сопротивления стрессу.

Компетенция познания - это знание об интеркультурных

различиях, таких, как. например, нормы, ценности, мировоззрение, коммуникативное поведение, правила, итак особенности культуры, но также и знания о стране.

Социальная компетенция описывает коммуникативные правила, такие как низкая или высокая взаимозависимость обстоятельств или ситуаций. Узнавание другого человека происходит в сотрудничестве или люди знакомятся только, чтобы они смогли сотрудничать друг с другом.

Заключение. Таким образом, межкультурная компетенция означает способность узнавать социальные различия и исключать недоразумения, иметь способность держаться правильно в отношении с носителями других культур, проявлять толерантность и уметь определять тождества и различия другого культурного общества. В общем, интеркультурная компетенция - это не только ряд компетенций личности, а больше как компетенция действия.

Компетенция действия создает основу, чтобы уметь гибко реагировать на решения в новых ситуациях с другой культурой. Успешным является тот человек, который владеет межкультурной компетенцией, фундаментальным знанием о другой культуре и применяет эти знания с учетом ситуации на благо групп языкового сообщества.

Для формирования компетентности будущего учителя иностранного языка требуется высокое образование и самообразование специалиста, что в дальнейшем постепенно приведёт к профессионализму. Для развития компетенций, в том числе и межкультурной, следует развивать системное мышление:

- организовать свою деятельность по четко составленному плану - выбирать для работы со студентами подходящие методы и приёмы обучения, находить подходящие способы поставленных перед собой педагогических задач, оценивать эффективность и

качество применяемых методов обучения и др.;

- уметь искать необходимую информацию для личностного и профессионального развития;

- уметь работать в группе, в коллективе и общаться как с коллегами, так и со студентами, исходя из норм этикета;

- уметь правильно, четко и ясно разговаривать на иностранном языке, соблюдая нормы изучаемого языка;

- уместно использовать жесты, мимику носителей изучаемого языка, с целью избегания недоразумений и «конфликтов» в акте коммуникации и т.д.

В преподавании и изучении иностранного языка основополагающими являются: развитие коммуникативной, межкультурной и социальной компетенций. Это поможет развивать личность студента, прививать ему любовь к изучаемому языку, совершенствовать языковые знания, развивать умение анализировать, абстрагировать, сравнивать и ассоциировать, критически мыслить и накапливать не только знания, но и жизненный опыт.

Многие исследователи отмечают, что выпускник языкового вуза слабо знаком с иноязычной культурой, обладает монокультурной наивностью, не готов к межкультурному общению и недооценивает важность обучения иноязычной культуре. В связи с этим возникает необходимость совершенствования межкультурной компетенции учителя в процессе его профессиональной деятельности.

Формирование иноязычной социокультурной компетенции

учителя приобретает дополнительное значение как средство воспитания его личности. Современный мир, а также развитие общества требуют адекватного взаимопонимания между всеми его членами. Немаловажную роль при этом играет учитель иностранного языка, так как именно он является в мультикультурном обществе

звеном, которое связывает представителей различной культуры. Такой подход приобретает в процессе межкультурного общения особую актуальность и важность в связи с новыми тенденциями в общественном развитии: расширением общественно-политических, социально-экономических и культурных связей между народами, ростом прямых контактов с представителями различных культур и

развитием новых современных информационных технологий. Всё это создаёт благоприятные условия тому, чтобы вследствие этих процессов росло взаимопонимание народов, осознание глобальных, общечеловеческих проблем.

В нашей Республике идет процесс модернизации образования, что даёт возможность и открывает новые пути для повышения эффективности формирования межкультурной компетенции в процессе профессиональной подготовки будущих учителей иностранного языка. Использование на занятиях аутентичных языковых материалов, фильмов, песен, литературы и т.п. позволяет развивать у студентов знания, навыки и умения, максимально

приближенные к уровню носителей языка, что очень важно для адекватного взаимодействия в процессе межкультурного общения и для развития таких личностных качеств как эмпатия, этническая толерантность, морально-нравственные нормы и др. обеспечивающие эффективность межкультурного общения.

В конце хотелось бы еще раз отметить, что межкультурная компетенция - это особая компетенция, которая способствует осуществлению посредством создания общего для коммуникантов значения происходящего и достижения в итоге позитивного для обеих сторон результата общения. Она не имеет аналогии с коммуникативной компетенцией носителя языка и может быть присуща только медиатору (посреднику) культур - языковой личности, изучающей

иностранный язык. Целью формирования межкультурной компетенции является достижение такого качества языковой

личности, которое позволит ей выйти за пределы собственной культуры и приобрести качества медиатора культур, не утрачивая собственной культурной идентичности.

Знание иностранного языка еще не гарантирует успешности межкультурного взаимодействия, на пути которого могут возникнуть неполное понимание, этнические стереотипы, предрассудки, состояние «культурного шока» и т.п.

Литература:

1. Барышников Н.В. Параметры обучения межкультурной коммуникации в средней школе. // ИЯШ. - 2002. - № 2. - с.13-15
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. - М., 1993. - 246 с.
3. Елизарова. Г.В. Культура и обучение иностранным языкам. - СПб: КАРО. 2005. - 352 с .
4. Кащук С.М. Лингвострановедческий подход при обучении французскому языку в младших классах // ИЯШ. - 1997. - № 2. - С. 51.
5. Кричевская К.С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка //Иностранные языки в школе. 1996. № 1. С.13
6. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку. -М.: Амспорт Интернэшнл, 1991 . С.10-15
7. Тарасов Е.Ф. Язык и культура: методологические проблемы // Язык и культура. М., 1987
8. Мирзаева С. Р. , Рахмонбердиева С. Developing listening and critical thinking skills by literary works for B2 level learners. Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№4-1 (88), Хоразм
9. Мирзаева С. Р. РОЛЬ ЧТЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ. Минитстерство высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан, Наманганский инженерно-строительный институт, Международная научно-практическая конференция, «Инновационные подходы к обучению иностранным языкам», 2023, UDK-81751 Наманган.

BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATINI VA INTELEKTUAL SALOHIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

SAPAROVA GULMIRA BAXTIYOROVNA

Guliston Davlat Universiteti Fizika kafedrası stajyor o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, bo'lajak fizika o'qituvchilarining ijodiy qobiliyatini va intellektual salohiyatini shakllantirish metodikalari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Fizika o'qituvchilarining roli bilim berishdan tashqarida; bu yosh ongni shakllantirish, ijodkorlikni rivojlantirish va intellektual salohiyatni ochishni o'z ichiga oladi. Fizika ta'limi sohasida o'qituvchining qiziqish va tanqidiy fikrlashni ilhomlantirish qobiliyati birinchi o'rinda turadi. Ushbu maqola kelajakdagi fizika o'qituvchilarining ijodiy qobiliyatlari va intellektual salohiyatini rivojlantirish metodologiyasini o'rganadi, innovatsion o'qitish strategiyalari, amaliy tajribalar va ta'limga ko'p o'lchovli yondashuvni ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchilar, fizika, ilodiy qobiliyat, intellektual salohiyat, metodikalar, shakllantirish, innovatsion o'qitish, o'lchovli yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются идеи и наблюдения относительно методологии формирования творческих способностей и интеллектуальной компетенции будущих учителей физики. Выделяется ключевая роль преподавателей физики, простирающаяся за пределы передачи знаний, в развитии любознательности, поощрении творчества и раскрытии интеллектуального потенциала. Статья глубоко анализирует методики развития творческих способностей и интеллектуального потенциала будущих учителей физики, акцентируя внимание на инновационных стратегиях преподавания, практических опытах и комплексном подходе к образованию.

Ключевые слова: будущие учителя, физика, творческие способности, интеллектуальная компетенция, методологии, формирование, инновационное обучение, комплексный подход, образование.

Annotation: This article explores ideas and observations about the methodologies for shaping the creative abilities and intellectual competence of future physics teachers. It highlights the pivotal role of physics educators, extending beyond knowledge dissemination, in nurturing curiosity, fostering creativity, and unlocking intellectual potential. The article delves into the methodologies for developing the creative abilities and intellectual potential of future physics teachers, emphasizing innovative teaching strategies, practical experiences, and a comprehensive approach to education.

Key words: future teachers, physics, creative abilities, intellectual competence, methodologies, shaping, innovative teaching, comprehensive approach, education.

Kirish. Samarali fizika o'qituvchisi bo'lish uchun sayohat mustahkam bilim poydevoridan boshlanadi. Fizika tushunchalarini har tomonlama tushunish talabalarga aniq ma'lumot berish uchun juda muhimdir. Bo'lajak fizika o'qituvchilari klassik va zamonaviy fizika tamoyillarini o'zlashtirishni ta'minlab, qat'iy akademik tayyorgarlikdan o'tishlari kerak. Ushbu asosiy bilim ijodiy o'qitish strategiyasini yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Nazariy bilimlar juda muhim bo'lsa-da, bu bilimlarni amaliy qo'llanmalarga aylantirish qobiliyati bir xil darajada muhimdir. Amaliy tajribalar va laboratoriya ishlarini o'qituvchilarni tayyorlash o'quv dasturiga kiritish kelajakdagi o'qituvchilarga mavzuni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Ushbu tajribaviy o'rganish nafaqat nazariy tushunchalarni mustahkamlaydi, balki intellektual salohiyatning muhim tarkibiy qismi bo'lgan muammolarni hal qilish

qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Fizika ko'pincha boshqa ilmiy fanlar bilan o'zaro bog'liqdir. Mavzuni yaxlit tushunish kelajakdagi o'qituvchilardan fanlararo yondashuvni talab qiladi. Matematika, kimyo va muhandislik kabi tegishli sohalarga ta'sir qilish ularning istiqbollari kengaytiradi va bir-biridan farq qiladigan tushunchalar o'rtasida aloqa o'rnatish qobiliyatini oshiradi. Ushbu ko'p o'lchovli tushuncha o'qituvchilarni muammolarni hal qilishda noan'anaviy yondashuvlarni o'rganishga undash orqali ijodkorlikni rivojlantiradi.

Ijodiy qobiliyatlar tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishni qadrlaydigan muhitda rivojlanadi. Bo'lajak fizika o'qituvchilari murakkab vaziyatlarni tahlil qilish, farazlarni shakllantirish va innovatsion echimlarni ishlab chiqish vositalari bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Haqiqiy muammolarni hal qilish stsenariylarini o'quv dasturiga kiritish nafaqat talabalarni qiyinlashtiradi, balki o'qituvchilarni jarayon davomida ularga rahbarlik qilishga tayyorlaydi. Ushbu yondashuv intellektual qiziqishni rag'batlantiradi va ijodiy fikrlashni muhim mahorat sifatida qadrlaydigan fikrni singdiradi.

Ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish yolg'iz harakat emas. O'qituvchilarni tayyorlash paytida ham, sinfda ham hamkorlikdagi o'quv muhiti fikr va istiqbol almashinuvini rivojlantiradi. Bo'lajak fizika o'qituvchilari o'z tengdoshlaridan o'rganishlari va o'qitishning innovatsion usullarini birgalikda o'rganishlari mumkin bo'lgan guruh loyihalari, munozaralar va seminarlarda qatnashishlari kerak. Ushbu hamkorlik ruhi nafaqat ijodiy fikrlashni kuchaytiradi, balki o'qituvchilarni fikrlarning xilma-xilligini nishonlaydigan

inklyuziv sinflarni yaratishga tayyorlaydi.

Raqamli asrda talabalarni jalb qilish va ijodkorlikni tarbiyalash uchun texnologiyadan foydalanish juda muhimdir. Bo'lajak fizika o'qituvchilari o'z darslariga interaktiv simulyatsiyalar, virtual tajribalar va ta'lim ilovalarini kiritishni yaxshi bilishlari kerak. Bu nafaqat o'quv tajribasini yanada dinamik qiladi, balki talabalarni kelajakdagi muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan texnologik ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Bundan tashqari, texnologiyani o'qitish amaliyotiga integratsiya qilish turli xil ta'lim uslublariga mos keladigan yanada moslashtirilgan va moslashuvchan yondashuvlarga imkon beradi.

Ijodiy qobiliyat va intellektual salohiyatni rivojlantirish yo'lida sayohat davom etmoqda. Bo'lajak fizika o'qituvchilari doimiy kasbiy rivojlanish majburiyatini olishlari kerak. Seminarlarda, konferentsiyalarda qatnashish va yuqori darajalarga erishish o'qituvchilarga fizika ta'limidagi so'nggi yutuqlardan xabardor bo'lish imkonini beradi. Yangi g'oyalar va metodologiyalarga ta'sir qilish o'qitish amaliyotini yangi va innovatsion qiladi, o'qituvchilar keyingi avlodni g'ayrat va dolzarblik bilan ilhomlantirishi mumkin.

Ijodiy qobiliyatlarni tarbiyalashning asosiy jihati o'quvchilarda qiziqish hissini tarbiyalashdir. Bo'lajak fizika o'qituvchilari talabalarni savollar berishga, farazlarni o'rganishga va tergov o'tkazishga undaydigan so'rovga asoslangan o'quv strategiyalarini amalga oshirishga o'rgatishlari kerak. Ushbu yondashuv nafaqat o'rganishga bo'lgan muhabbatni uyg'otadi, balki talabalarga o'z ta'limlariga egalik qilish imkoniyatini beradi. Qiziqishni rag'batlantirish orqali o'qituvchilar o'z o'quvchilarining intellektual salohiyatini ochib berishlari va fizikaga umrbod

ishtiyoqni ilhomlantirishlari mumkin.

O'qitish bilimlarni uzatishdan tashqariga chiqadi; bu talabalar bilan shaxsiy darajada tushunish va bog'lanishni o'z ichiga oladi. Bo'lajak fizika o'qituvchilari hissiy aql bilan jihozlangan bo'lishi kerak, bu ularga o'z o'quvchilarining turli tajribalari va kelib chiqishiga hamdard bo'lishga imkon beradi. Qo'llab-quvvatlovchi va empatik o'quv muhiti tegishlilik tuyg'usini tarbiyalash va talabalarni hukmdan qo'rqmasdan o'z fikrlarini ifoda etishga undash orqali ijodkorlikni oshiradi.

O'qitish metodologiyasini takomillashtirish va ijodiy qobiliyatlarini oshirish uchun kelajakdagi fizika o'qituvchilari aks ettirish amaliyoti bilan shug'ullanishlari kerak. O'qitish usullarini muntazam ravishda o'z-o'zini baholash va baholash o'qituvchilarga takomillashtirish va innovatsiya yo'nalishlarini aniqlashga imkon beradi. Ushbu introspektiv yondashuv o'qituvchilar doimiy ravishda o'z talabalarining rivojlanayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun o'z amaliyotlarini rivojlantirishga va moslashtirishga intiladigan o'sish tafakkurini rivojlantiradi.

Fizika ta'limi sohasi nafaqat bilimlarni uzatish bilan bog'liq; bu qiziqishni ilhomlantiradigan, ijodkorlikni rivojlantiradigan va kelajak avlodning intellektual salohiyatini ochadigan shaxslarni shakllantirish haqida. Ushbu maqolada biz kelajakdagi fizika o'qituvchilarining ijodiy qobiliyatlari va intellektual qobiliyatlarini shakllantirishning muhim metodologiyasini o'rganamiz, ular yosh ongni haykaltaroshlikda muhim rol o'ynashini tan olamiz.

Nazariy tushunish hayotiy ahamiyatga ega, ammo amalda qo'llanilganda u o'zining haqiqiy qiymatini topadi. Amaliy tajribalar va Real dasturlarni o'quv dasturiga kiritish

kelajakdagi fizika o'qituvchilariga mavzu bo'yicha chuqurroq ma'lumot beradi. Amaliy tajribalar nafaqat nazariy tushunchalarni mustahkamlaydi, balki intellektual salohiyatning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Fizika alohida fan emas, u turli ilmiy sohalar bilan chambarchas bog'liq. Bo'lajak fizika o'qituvchilarini matematika, kimyo va muhandislik bilan shug'ullanib, fanlararo yondashuvni qo'llashga undash kerak. Ushbu kengroq istiqbol ularning turli xil tushunchalar o'rtasida aloqa o'rnatish qobiliyatini oshiradi, ijodkorlikni va mavzuni yaxlit tushunishni rivojlantiradi.

Ijodiy qobiliyatlar tanqidiy fikrlashni qadrlaydigan muhitda rivojlanadi. Bo'lajak fizika o'qituvchilari murakkab muammolarni tahlil qilish, farazlarni shakllantirish va talabalarni tanqidiy fikrlashga undash vositalari bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Tanqidiy fikrlash mashqlarini o'quv dasturiga kiritish o'qituvchilarni o'quvchilarni intellektual salohiyatni tarbiyalash uchun zarur bo'lgan tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirishga tayyorlaydi. Uzlaksiz takomillashtirish majburiyati bu bo'lajak fizika o'qituvchilarining ta'lim innovatsiyalarining boshida qolishini ta'minlaydi va keyingi avlodni jismoniy dunyo mo'jizalarini o'rganishga ilhomlantiradi.

Xulosa: Bo'lajak fizika o'qituvchilarida ijodiy qobiliyat va intellektual salohiyatni shakllantirish metodikasi ko'p qirrali. Bu kuchli asosli bilimlar, amaliy tajribalar, fanlararo o'rganish va doimiy takomillashtirishga sodiqlikni o'z ichiga oladi. Innovatsion o'qitish strategiyalarini qabul qilish, texnologiyani qabul qilish va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini rivojlantirish orqali kelajakdagi fizika

MUSIQA SAN'ATI VA UNING INSON RUHIYATIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLARI

XURRIYATXON ISROILOVA

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti, xalq ijodiyoti fakulteti milliy qo'shiqchilik kafedrası o'qituvchisi, dotsent O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist

Annotatsiya. Ushbu maqolada asosan musiqa san'ati sohasiga qaratilayotgan e'tibor, musiqa haqidagi fikrlar va musiqa sohaga doir amalga oshirilayotgan va kelgusida amalga oshirilishi rejalashtirilayotgan chora-tadbirlar xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: musiqa, san'at, tarbiya, taraqqiyot, barkamol yoshlar, madaniyat markazlari, teatr, ijod.

Аннотация. Данная статья посвящается сфере музыкального искусства, мнениях о музыке и мерах, которые реализуются и планируются к реализации в будущем.

Ключевые слова: музыка, искусство, образование, развитие, зрелая молодежь, культурные центры, театр, творчество.

Abstract. This article is devoted to the field of music art, opinions about music, and measures that implemented in the future.

Key words: music, art, education, development, mature youth, cultural centers, theater, and creativity.

Kirish. O'zbek xalq musiqa san'ati o'zining milliy jarayonlarida o'ziga xos va mukammal darajada shakllangan betakror xalq va mumtoz musiqa me'rosiga ega. XX asrga kelib, bu ijtimoiy hayot so'qmoqlarida va musiqa madaniyatimizda yangi yo'nalish joriy etila boshlandi. Bu ana shu g'arb musiqa madaniyatining negizida musiqa ijodiyotini kamol toptirish edi. Qaydetish joizki, har qanday musiqa xalq madaniyatining rivojiga xizmat qilsa, albatta amaliyotda o'z ijobatini topadi. XX asrga kelib O'zbekistonda ham yevropacha tafakkur oqimining ta'siri sezila boshlandi va zamonaviy musiqaning kompozitorlik ijodiyoti ko'rinishida amaliyotda qaror topa boshlanadi va faoliyatining rivoji, teatrlarning barpo etilishi, ulardagi ijodiy jamoalar faoliyatlari, san'at namoyandalarining hayoti va ijodi bayon etilgan. Musiqa san'ati jamiyat ma'naviy hayotining quyi tizimi sifatida voqelikni musiqiy badiiy obrazlarda ijodiy takrorlash orqali amalga oshiriladi.

Musiqa sadolari qaysi xalq yoki millat vakili tomonidan ijro etilmasin, eng ezgu, yuksak va nozik insoniy kechinmalarni

ifoda etadi. Musiqa san'ati insoniyatning ma'naviy boyligi, boy dunyoqarashi va kelajak kamolotini belgilovchi mezonlardan biri sifatida ardoqlanib kelinadi. Unda har bir xalqning milliy an'analari, urf-odatlar, marosim va qadriyatlari munosib o'rin olgan.

Muhtaram Prezidentimiz ta'kidlab o'tganlaridek, "Mustaqillik yillarida mamlakatimizda madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish, jahon miqyosidagi ilg'or tajribalar asosida zamonaviy madaniyat va san'at muassasalari barpo etish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ijodkor ziyolilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash masalalariga davlatimiz tomonidan ustuvor ahamiyat qaratib kelinmoqda. Aholi, xususan, yoshlarning madaniy saviyasini yuksaltirish, ularni milliy va umumbashariy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahramand etish, shu asosda ma'naviy yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalash, yosh iste'dod egalarining qobiliyati va salohiyatini ro'yobga chiqarish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, madaniyat va san'at sohasini boshqarishda eskicha usullar

saqlanib qolayotgani, mavjud muammolarni hal etish bo'yicha kompleks yondashuvning yetishmasligi, madaniyat muassasalarining faoliyatini tashkil etish, aholiga madaniy xizmat ko'rsatishda oqsoqlikka yo'l qo'yilayotgani, aksariyat joylarda madaniyat va san'at maskanlarining moddiy-texnik bazasi bugungi kun talablariga javob bermasligini qayd etish zarur. Ayniqsa, soha uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashda mavjud talab va ehtiyojlarni hisobga olmaslik, ularni qayta tayyorlash, malakasini oshirish borasida puxta tizim yaratilmagani madaniyat sohasida yagona davlat siyosatini samarali amalga oshirish, bu yo'nalishdagi ustuvor vazifalarni to'liq bajarish imkonini bermayapti".

Musika san'atining inson hayotidagi mohiyati va rolini aniqlashga qaratilgan falsafiy-estetik tushunchalar va yondashuvlarning xilma-xilligiga qaramay, musiqa ovozda jamlangan inson yaxlitligining timsoli sifatida e'tirof etiladi. Bugungi kunda musiqa ta'limining barcha bosqichlarida shaxsning barkamol rivojlanish samaradorligini ta'minlovchi musiqa san'atining asosiy vazifalarini belgilab beruvchi hayot jarayoni sifatida qabul qilingan.

Ta'limning asosiy vazifasi talabalarni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimi sohasidagi bilimlar bilan qurollantirishdan iborat. Ta'lim jarayonida talabalar musiqiy bilimlar tizimini egallabgina qolmay, balki ko'nikma va malakalar hosil qilib boradilar. Ya'ni shu narsani alohida ta'kidlash lozimki, ko'nikma va malakaning umum hajmda farq qiluvchi tamonlari bor. Umumiy tomoni shundaki, qilingan barcha harakatlar amaliyotda qo'llaniladi farqi esa talabalar chaqqonlik, onglilik, ziyraklik, vaziyatga kira olish kabi qobiliyatlar bilan bir-biridan farq qiladi.

Zamonamiz taqozosi musiqa darslarini yanada jo'shqin, qiziqarli, ko'tarinki ruhda o'tishlari uchun yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash yaxshi natija beradi. Bunday darslar talabalarni bilim darajasini aniqlashga, baholash va rag'batlantirishga, jamoa bolib ishlashga va bir-birlarini fikrlarini

hurmat bilan tinglashga keng imkoniyatlar beradi. Talabalarni musiqiy did va musiqiy dunyoqarashini shakllanishiga asos soladi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari nuqtai nazaridan musiqa san'atining funksional ahamiyati va musiqiy ta'lim amaliyotida funksiyalarni amalga oshirish tamoyillari biz uchun ayniqsa muhimdir. Musika san'atini shaxsga turli xil ta'sirlar samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik vosita sifatida ko'rib chiqishda uning funksional ahamiyati hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Musika - eshitish organi tomonidan idrok etiladigan san'atning dinamik shakli bo'lib, vaqt o'tishi bilan ochiladigan, inson his-tuyg'ulariga faol ta'sir ko'rsatadigan tovush kompozitsiyasidan foydalanadi. Musika tinglaganda, odam butun bir voqeani tasavvur qilishi mumkin. Shu bilan birga, musiqa vazifasi odamlarning his-tuyg'ulariga tegish, asar qahramonlari yoki muallifi qanday his-tuyg'ularni boshdan kechirishdir. Bu musiqiy asarlarning she'riyatga alohida yaqinligini ochib beradi.

Musika ta'limining zamonaviy modeli nihoyat 20-asrning 30-yillari oxirida, quyi, o'rta va yuqori darajalarga tabaqalanish sodir bo'lgan paytda shakllandi. Inqilobdan oldingi musiqa o'rgatish amaliyotida o'ynash, qo'shiq aytish yoki kompozitsiyadan shaxsiy darslar kuchli o'rin egallagan.

Musika insonning ichki dunyosiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bu zavq keltirishi yoki aksincha, kuchli ruhiy bezovtalikni keltirib chiqarishi, tinglovchini fikrlashga va hayotning ilgari noma'lum tomonlarini ochishga undashi mumkin. Musika hissiyotlarni shunday murakkab ifodalash qobiliyatiga egaki, ularni ba'zan so'z bilan tasvirlab bo'lmaydi. Musika odamlarni do'stlik, tinchlikka intilishlarida birlashtiradi, ularning fikr va tuyg'ularini yagona oqimga birlashtiradi. Bu murakkab muammolarni nafaqat ongingiz, balki qalbingiz bilan ham tushunishga imkon beradi, go'yo ularni ichkaridan his qilish, nafaqat mulohaza yuritish, balki hamdardlik ham

beradi. Musiqa xalqning estetik tarbiyasida katta rol o'ynaydi. Bu odamlarga go'zallikni qadrlashni va tushunishni o'rganishga yordam beradi, aql va tuyg'ularni boyitadi. Qalbingiz g'amgin bo'lsa, kayfiyatingiz yo'q va dardingizga sherik bo'lmasangiz, tanangiz his-tuyg'ularning portlashini va ayni paytda hayotiy energiya manbasini talab qilganda, siz ongsiz ravishda sevimli musiqangizni yoqasiz. Avvaliga siz shunchaki tinglaysiz, keyin qo'shiq aytishni boshlaysiz. Kayfiyat ko'tariladi va ruh albatta engillashadi. Musiqa yordam berdi. Bu uning ulkan kuchi. Musiqa nafaqat kayfiyatni ko'taradi, balki inson bilan qayg'uli lahzalarni baham ko'radi va quvonchdan to'liq bahramand bo'lishimizga imkon beradi, u bizni ertalab quvnoq uyg'otadi va kun oxirida uxlab qolishimizga yordam beradi. Ammo bu tovushlarning buyuk kuchining barcha imkoniyatlari emas. Olimlar musiqa insonga aql bovar qilmaydigan ta'sir ko'rsatishi mumkinligini isbotladilar, biz buni ba'zan hatto bilmaymiz ham. Musiqaning inson hayotidagi o'rni biz tasavvur qilganimizdan ham muhimroqdir.

Bu savolga ko'plab javoblar mavjud. Ba'zilar uchun musiqa butun kunning jo'rliigi bo'lib, unga kuch va yaxshi kayfiyat bag'ishlaydi. Musiqa ba'zi odamlarga hayotning qiyin damlarida tasalli va dono maslahatchi sifatida keladi. Ba'zilar musiqani faqat yoqimli o'yin-kulgi sifatida qabul qilsalar, boshqalar uchun bu chuqur ma'noga ega va ularning dunyoqarashini shakllantiradi. Har bir inson har xil, shuning uchun musiqa har bir kishi uchun o'ziga xos ma'noga ega bo'lishi ajablanarli emas. Biroq, har bir kishi, albatta, bitta fikrga qo'shiladi: musiqasiz hayot mumkin emas.

Instrumental va vokal musiqiy kompozitsiyalar mavjud. Olimlarning ta'kidlashicha, insoniyat er yuzida bir million yildan beri mavjud. Odamlar musiqani qachon boshlaganlar? Ilk cholg'u asboblari, tadqiqotchilarning fikricha, nutqning paydo bo'lishi bilan bir vaqtda paydo bo'lgan, ya'ni

so'z tili bilan musiqa tili parallel ravishda shakllanib, bir-birini to'ldirib, boyitgan. Dastlab musiqa mehnat jarayonlari bilan chambarchas bog'liq holda paydo bo'ladi. Musiqaning paydo bo'lishining yana bir sababi insonning o'z his-tuyg'ularini, kayfiyatini ohanglar orqali to'kib tashlashga boqiy ehtiyojidir, ya'ni musiqaning paydo bo'lishi insonning hissiy tabiati bilan bog'liqdir.

Ushbu turdagi san'at har doim mashhur bo'lgan. Olimlar va psixologlar odamlar nima uchun musiqani juda yaxshi ko'rishlari haqidagi savolni uzoq vaqtdan beri o'rganishgan. Agar insonning hissiy holati haqida gapiradigan bo'lsak, unda musiqaga qarab, bu ta'sir boshqacha bo'lishi mumkin. Bitta ohang sizni ijobiy kayfiyatga olib kelishi, kuch va nekinlik berishi mumkin, ikkinchisi esa, aksincha, tajovuzkor his-tuyg'ularni ko'tarishi yoki sizni ruhiy tushkunlik holatiga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, musiqa musiqa tinglashda miya faoliyatini oshirish orqali insonning intellektual qobiliyatlari va imkoniyatlariga ta'sir qiladi. Musiqa ixlosmandlari ish samaradorligini oshiradi va xotirani yaxshilaydi. Agar musiqaning inson organizmiga tibbiy ta'siri haqida gapiradigan bo'lsak, u qon bosimini tartibga solish va ayrim kasalliklarni davolashda yordam berishi isbotlangan. Muqobil tibbiyotda hatto maxsus yo'nalish mavjud - ornitoterapiya, uning mohiyati odamni tovushlar bilan davolashdir.

Professional musiqa juda xilma-xildir. Engil, qiziqarli musiqa dam olish uchun yaratilgan va ko'pincha kundalik hayot uchun fon sifatida qabul qilinadi. Professional musiqa san'atining eng qiyin sohasi klassik musiqadir. Klassik asar borliqning abadiy savollariga javob beradi. Klassik asarlar axloqiy, diniy va falsafiy masalalarga qaratilgan. Klassik musiqaning alohida sohasi - bu odatda diniy xizmatlarga hamrohlik qilish uchun mo'ljallangan muqaddas asarlar.

Bunday asarlar insonning ichki diniy tuyg'ularini ifodalaydi. Professional ijodkorlikning yana bir muhim sohasi - bu jazz

va rok musiqasi. Ular texnologik inqilob, jahon urushlari va ijtimoiy ofatlar tufayli hayoti tubdan o'zgargan yangi davr insonining dunyoni idrok etishini aks ettiradi. Jazz va rokning ko'plab turlari mavjud. Ba'zilar qiziqarli musiqaga yaqin, boshqalari esa, aksincha, jiddiy, tayyor tinglovchini talab qiladi.

Xulosa o'rnida ulug' bobokalonimiz Abdulla Avloniyning quyidagi aytganlari bilan

so'zimizni muhtasar qilsak ayni muddao bo'ladi: "Vatan tuyg'usi eng insoniy eng mo'tabar tuyg'ulardan biridir. Vatanni shunchaki sevish mumkin emas. Uning dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq, u bilan faxrlanmoq kerak. Vatan – Onadek muqaddas, uni qadrlash, e'zozlash, uning shodlik va quvonchiga sherik bo'lish, g'am- tashvishlarini baham ko'rish farzandning burchi"dir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida. - Toshkent: 2017
2. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi Axborot-qidiruv tizimi. www.lex.uz
3. A. Haydarov. Madaniyat – milliy yuksalish poydevori. "Oltin meros press" nashriyoti. 2021 yi
4. A. Haydarov. Madaniyat va san'at sohasini boshqarish asoslari. "G'ofur G'ulom" nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2016. 178-b
5. Z. Mo'minova. Sharqning billur ovozi "Saodat" jurnali 11-son -2021. nou. -32 b.

HUNARMANDCHILIK ASOSIDA KASBIY-AMALIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING USTIVOR VAZIFALARI

MAGDIEVA MARXABO ERKINOVNA

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich talim fakulteti Boshlang'ich ta'limda matematika va uni o'qitish metodikasi kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada, Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqdi, turli ijtimoiy-tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklar (kulollik, duradgorlik, temirchilik, misgarlik, binokorlik, toshqaroshlik, o'ymakorlik, kashtado'zlik, ko'ncilik, tikuvchilik, to'quvchilik, zargarlik, degrezlik, rixtagarlik, zardo'zlik, bo'yoqchilik, kemasozlik, taqachilik, tunukasozlik va boshqalar)ga ajraldi.

Kalit so'zlar: hunarmand, xalq hunarmandchiligi, kasbiy amaliy kompetensiya, an'ana, pedagogik imkoniyatlar

Аннотация. Раскрыты педагогические возможности и условия Мастерство создавалось производственной деятельностью человека и в ходе развития общества постепенно отделялось от земледелия и животноводства, совершенствовалось в связи с развитием техники в рамках разных общественно-исторических периодов, различных специальностей (гончарное, столярное, кузнечное, медное дело, строительство, каменное дело (резьба, вышивка, дубление, портняжное дело, ткачество, ювелирное дело, портняжное дело, металлообработка, ювелирное дело, малярное дело, кораблестроение, сапожное дело, жестянное дело и др.).

Ключевые слова: ремесленник, народные промыслы, профессионально-практическая компетентность, традиция, педагогические возможности.

Annotation. In this article, Craftsmanship was created by the production activity of a person, and during the development of society, it was gradually separated from agriculture and animal husbandry, it improved in connection with the development of technology within the framework of different socio-historical periods, various specialties (pottery, carpentry, blacksmithing, coppersmithing, construction, stonework, (carving, embroidery, tanning, tailoring, weaving, jewelry, tailoring, metalworking, goldsmithing, painting, shipbuilding, shoemaking, tinsmithing, etc.).

Key words: craftsman, folk crafts, professional practical competence, tradition, pedagogical possibilities

Kirish. Respublikamizda yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini mustahkamlash, ularning mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorligini oshirish borasida ulkan ishlar olib borilmoqda. Yoshlarning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi uchun zamonaviy sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Chunki, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg'ayrat

yoshlarni tarbiyalash bugunning eng muhim vazifalaridan biridir. Avvalo kompetensiya yani kasbiy-pedagogik kompetensiyaga to'xtalib o'tsak.

Kasbiy faoliyatning individual psixologik tarkibiy qismi yangi bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda egallash qobiliyati, ish natijalarini baholash qobiliyati, rivojlanish qobiliyatidir.

o'zining ijodiy individualligi, oldingi tajribani anglash, o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi tashkil etishga e'tibor berish.

Shaxsiy komponent - o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini bilish, xohish san'at va hunarmandchilik bilan shug'ullanish, kasbiy faoliyatdan qoniqish.

Shunday qilib, badiiy hunarmandchilikni bajarishda talabalar quyidagilarni bilishlari kerak:

- xalq amaliy san'atining nazariy asoslari, tarixi va turlari (jumladan mintaqaviy);

- badiiy hunarmandchilik va xalq hunarmandchiligi mahsulotlari ishlab chiqarishda qo'llaniladigan materiallarning fizik-kimyoviy xossalari, qo'lda va sanoat ishlab chiqarishining texnologik jarayonlari;

- badiiy shaklni qurish qonuniyatlari va uni idrok etish xususiyatlari, ifoda vositalari dekorativ kompozitsiya, bezakli konstruksiyalarning asosiy turlari va usullari, stilizatsiya tamoyillari.

- dekorativ amaliy san'at va xalq hunarmandchiligi buyumlarini loyihalashda ilmiy tadqiqot olib borish, tayyorlov materialini tahlil qilish va tizimlashtira olish;

- dekorativ-amaliy san'at ob'yektlarining izlanish kompozitsion eskizlarini bajarish;

- nusxa ko'chirish, an'analar doirasida farqlang va yangi mahsulot variantlarini mustaqil ravishda ishlab chiqing turli texnika va materiallarda amaliy san'at va xalq hunarmandchiligi.

- turli texnika va materiallardan foydalangan holda dekorativ va amaliy buyumlar yaratish ko'nikmalariga ega bo'lish;

- modellashtirish, loyihalash, ijodiy izlanish va mavhum nazariy mavhumlashtirish, tabiatni planar va ornamental ko'rish usullari;

- obrazli, mantiqiy va assotsiativ fikrlash, tasavvur, fantaziya, tashabbus

badiiy va ijodiy qobiliyatlari rivojlangan [1; 3; 4].

Hunarmandchilik qanday tabiiy resurslarning mavjudligiga qarab, mas,

paxta va pilla bor yerda to'qimachilik, sifatli xomashyo bor yerda kulolchilik, jun va teri ko'p yerda to'qimachilik va ko'ncilik, shunga qarab kosibchilik, o'rmonlar ko'p yerda yog'ochsozlik, ma'danlarga boy yerlarda metall ishlab chiqarish va temirchilik, dengiz va daryo bo'ylarida kemasozlik va boshqa rivoj topgan. Jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, mehnat taqsimoti bilan aloqador holda hunarmandchilikning 3 turi shakllangan: 1) uy hunarmandchiligi; 2) buyurtma bilan mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik; 3) bozor uchun mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik. Uy hunarmandchiligi kapitalizmga qadar bo'lgan davrlarda hunarmandchilikning eng ko'p tarqalgan turi bo'ldi. Hunarmandchilikning bu turi natural xo'jalikning ajralmas qismi hisoblanadi. Shaharlar rivoji buyurtma bilan hunarmandchilik mahsulotlari tayyorlash va bozorga hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishning jadal o'sishi bilan uzviy bog'liq. Natijada hunarmandchilik mahsulotlari tovarga aylandi, tovar ayirboshlash uchun ishlab chiqariddi. Davr taqozosi bilan hunarmandchilikning yangi-yangi turlari vujudga keldi. Hunarmandlar ham turli mahsulotlar tayyorlash bo'yicha ixtisoslasha bordilar. Shaharlardagi mahallalar hunarmandlarning kasbkoriga qarab shakllangan (XX asrning boshlarida Toshkentda ko'ncilar, kulollar, egarchilar, beshikchilar, o'qchilar, kosiblar mahallalari bo'lgan). Ayrim mahalla, kvartal, shaharlar hunarmandchilikning ma'lum mahsulotlari bilan shuhrat qozona boshladilar. haqida fikr mulohazalar yoritib berilgan.

Kasbiy-pedagogik kompetentlikdan ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi.

“Kompetentlik (ingl. “Competence”-

qobiliyat) faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bolgan bilim, konikma va malakalar-ning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi .

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yonalish boyicha integrativ bilimlar va harakatlarning ozlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni orga-nishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi malumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va oz faoliyatida qollay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon boladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid malumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda.

Biz har bir pedagogni ham kasbiy kompetentlikka to'laonli ega deb aytolmaymiz. Kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan pedagog o'z bilimlarini izchillik bilan boyitib boradi, kreativlikka intiladi, yangi axborotlarni tinimsiz ravishda o'zlashtirib boradi, takrorlanmas bilimlarni izlab topadi, davr bilan hamnafas yuradi, bilimlarni qayta ishlaydi va ularni amaliyotda qo'llashning samarali yo'llarini o'ylab topadi .

Shunday qilib, kasbiy kompetensiya kasbiy faoliyatni amalga oshirish vositasi bo'lib, bir qator muammolarni hal qilishga, xususan, izchillik, onglilik va fanlararo xususiyatga ega bo'lgan bilim va ko'nikmalarni olishga qaratilgan. O'quv

jarayoni samaradorligini oshirishning didaktik sharti sifatida fanlararo aloqalarning integratsiyasi o'z aksini topgan.

tadqiqotlarida M. A. Berulava, A. I. Guryev, A. Ya. Danilyuk, V. I. Zagvyazinskiy, N. A. Menchinskaya,

M. N. Skatkina, A. V. Usova va boshqalar.

Fanlar integratsiyasi bu "fanlar va ilmiy fanlarning o'zaro kirib borishi, ular fanlarning har bir yaqinlashuvi integratsiyaga olib kelmaydi va birlashtirish.

Dekorativ faoliyat integraldir, chunki u umumiy maqsadga bo'ysunadigan va yechim bo'lgan turli xil faoliyat turlarini o'z ichiga oladi.

Bir qator aniq vazifalar: idrok, tasavvur va fikrlashni rivojlantirish, nazariy bilimlarni olish gumanitar, ijtimoiy va iqtisodiy fanlar sohasida badiiy va ijodiy faoliyatda amaliy ko'nikmalarni egallash. "Ko'p tomonlama fanlararo aloqalar yordamida sifat jihatidan yangi darajada, o'quvchilarni tayyorlash, rivojlantirish va tarbiyalash vazifalari hal etiladi, o'qitishga kompleks yondashuv va o'quv jarayoni samaradorligini oshirish uchun didaktik shart-sharoitlar uchun asos yaratiladi. o'n bir].

Fanlararo aloqalar bilimlarni bir fandam boshqasiga o'tkazish usullarini o'zlashtirishga yordam beradi, bu esa o'quv va ijodiy muammolarni hal qilishda o'quv jarayoniga diqqat va mantiqiy izchillikni kiritadi. "Chizmachilik", kabi fanlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va semantik munosabatlar. "Rasm", "An'anaviy madaniyat tarixi", "Dizaynlash", "Shakllanish", istisno qilmaydi.

Butunning alohida qismlarining o'ziga xosligi va mustaqilligi, shu bilan birga u turdosh fanlarni o'rganishda umumiy mavzular va vazifalar asosida o'zaro bog'liq tarkibni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bilamizki, pedagogik kompetentlik pedagogik jarayon asosida namoyon bo'ladi. Qachonki pedagogik jarayon to'g'ri vujudga

kelsagina ta'lim beruvchi o'z kompetentligini samarali qo'llay oladi. Xo'sh o'zi pedagogik jarayon nima? Shu tushuncha haqida bilib olamiz. Pedagogik jarayon - zarur bo'lgan bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalar, shaxs va guruhning axloqiy-siyosiy, psixologik va jismoniy sifatlarini shakllantirish maqsadida insonlar tomonidan (ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi) tashkil etilgan va yo'naltirilgan faoliyat. Pedagogik jarayon boshqa ijtimoiy jarayonlar bilan bog'liq bo'ladi

Hunarmandchilik - milliy-an'anaviy mayda tovar ishlab chiqarish, oddiy mehnat qurollari yordamida yakka tartibda va qo'l mehnatiga asoslangan sanoat turi; shunday mahsulotlar tayyorlanadigan kasblarning umumiy nomi. Yirik sanoat ishlab chiqarishi vujudga kelishiga qadar keng tarqalgan, ayrim sohalari keyin ham saqlangan. Kam rivojlangan mamlakatlarning xalq xo'jaligida hozir ham muhim o'rin egallaydi.

Ta'limga integral yondashuv, talabalarning mustaqil ishi faolligini oshirish, kasbiy kompetensiya sifatida tizimli bilim va ko'nikmalarni shakllantirishni ta'minlaydi.

o'quvchilarning yaxlit dunyoqarashini shakllantirish va bo'lajak dekorativ-amaliy san'at rassomiga badiiy va ijodiy faoliyatdagi murakkab ko'p qirrali muammolarni hal qilishga imkon berish to'g'risida.

Integratsiya mexanizmi ta'lim faoliyatining quyidagi bosqichlari orqali amalga oshiriladi:

- umumiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan fan ichidagi umumlashtirish va tizimlashtirish;

- o'zlashtirilgan bilim va rivojlangan ko'nikmalarni fanlararo o'tkazish;

- talabalar tomonidan o'z kasbida egallagan bilim va ko'nikmalarni ijodiy qo'llash yangi bilim va harakat usullarini egallashga olib keladigan faoliyat. Transfer amalga oshirilmasligi kerak;

- mexanik ravishda, masalan, boshqa

mavzuni o'rganishda biron bir kontseptsiyadan foydalanganda, badiiy va ijodiy faoliyatda ilmiy va badiiy bilimlarning o'zaro ta'siri, shuningdek, muayyan vaziyat uchun muhim bo'lgan ilmiy va badiiy usullarni tanlash mumkin.

Belgilangan fanlarni o'rganishning umumiy usullariga quyidagilar kiradi:

- mavhumlikdan konkretlikka ko'tarilish, o'xshatish usuli;

- tarixiylik tamoyiliga asoslangan empirik tahlil, sintez va umumlashtirish, qiyosiy tahlil usullari;

- tahliliy va badiiy-ijodiy faoliyat usullari.

Albatta, dekorativ-amaliy san'at ustalarini tayyorlashda hayotdan rasm chizish o'quv jarayonining asosidir. Mahsulot yaratishda siz har qanday shaklni tasavvur qilishingiz kerak, turli pozitsiyalarda va uni kerakli burchakdan tasvirlash, bu ob'ektni, uning tafsilotlarini va dizaynini aniq tushunishni talab qiladi, ya'ni. tabiat haqidagi bilim. Ehtiyotkorlik asosida hayot chizish jarayonida individual faktlarni tanlash va o'rganish, dizaynni tahlil qilish, shaklning plastikligi, fazoviy holati, teksturasi, tasvirlangan ob'ektning asosini tashkil etuvchi eng muhim elementlar yoki hodisalar. Ilmiy bilim va amaliy ko'nikmalar to'plangan sari ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi va vizual xotira, atrofdagi voqelikni kuzatish va tahlil qilish qobiliyati. Talabalarning rang savodxonligini o'zlashtirish, ranglarning barcha xususiyatlarini va ularning o'zaro ta'sir qilish usullarini, garmonik munosabatlarni qurish naqshlarini bilish, shakl va rang o'rtasidagi bog'lanishlarni hisobga olish. Yangi konstruktivni ishlab chiqish tabiiy materiallarga asoslangan dekorativ va amaliy mahsulotlar uchun echimlar bo'lajak rassomlarning ijodiy izlanishlariga puxtalik va miqyos baxsh etadi. Shuning uchun jarayonda rasm chizish va rasm chizishni o'rganish

San'at va hunarmandchilik ta'limiga katta e'tibor beriladi. Xalq hunarmandchiligi o'zbek xalqining mehnati samarasi, badiiylik, garmoniya va go'zallikni anglashga yo'naltirilgan ongli faoliyati mahsuli bo'lib, o'z mazmun-mohiyatida xalqning moddiy va ma'naviy boyliklarini mujassam etadi. Shunga ko'ra, xalq hunarmandchiligi odamlarning kundalik maishiy ehtiyojlarini qondirish manbayi, xalq badiiy tafakkurining namoyishidir. So'nggi bir necha yillarda o'zbek xalq hunarmandchiligi keskin ravishda oyoqqa turib, nafaqat ichki bozorni, balki butun dunyo bozorini egallash yo'lidano ketmoqda.

Hamamizga ma'lumki, mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning eng muhim maqsadi yurtimizda sog'lom va barkamol, bilimli, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan avlodni shakllantirishdan iboratdir. Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqdi, turli ijtimoiy tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklarga ajraldi

Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqdi, turli ijtimoiy tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklar (kulollik, duradgorlik, temirchilik, misgarlik, binokorlik, tosh-taroshlik, o'ymakorlik, kashtado'zlik, ko'ncilik, tikuvchilik, to'quvchilik, zargarlik, degrezlik, rixtagarlik, zardo'zlik, bo'yoqchilik, kemasozlik, tunukasozlik va b.)ga ajraldi.

Hunarmandchilik qanday tabiiy resurslarning mavjudligiga qarab, mas, paxta va pilla bor yerda to'qimachilik,

sifatli xom ashyo bor yerda (mas, Rishton-da) kulolchilik, jun va teri ko'p yerda to'qimachilik va ko'ncilik, shunga qarab kosibchilik, o'rmonlar ko'p yerda yog'ochsozlik ma'danlarga boy yerlarda metall ishlab chiqarish va temirchilik, dengiz va daryo bo'ylarida kemasozlik va boshqalar rivoj topgan. Jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, mehnat taqsimoti bilan aloqador holda

Hunarmandchilikning 3 turi shakllangan.

- 1) uy hunarmandchiligi;
- 2) buyurtma bilan mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik ;
- 3) bozor uchun mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik.

Uy hunarmandchiligi kapitalizmga qadar bo'lgan davrlarda Hunarmandchilikning eng ko'p tarqalgan turi bo'ldi. Hunarmandchilikning bu turi natural xo'jalikning ajralmas qismi hisoblanadi. Shaharlar rivoji buyurtma bilan Hunarmandchilik mahsulotlari tayyorlash va bozorga Hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishning jadal o'sishi bilan uzviy bog'liq. Natijada Hunarmandchilik mahsulotlari tovarga aylandi, tovar ayirboshlash uchun ishlab chiqarildi.

Davr taqozosi bilan hunarmandchilikning yangi-yangi turlari vujudga keldi. Hunarmandlar ham turli mahsulotlar tayyorlash bo'yicha ixtisoslasha bordilar.

Shaharlardagi mahallalar hunarmandlarning kasbkoriga qarab shakllangan (masalan, 20-asrning boshlarida Toshkentda ko'ncilar, kulollar, egarchilar, beshikchilar, o'qchilar, kosiblar mahallalari bo'lgan).

Dunyoning barcha taraqqiy etgan davlatlari qatorida yurtimiz yoshlarining ta'lim-tarbiyasi, ularni kasb-hunarga oid bilim va ko'nikmalarini egallashga yo'llash, bolalar mehnatini tashkil etish muammolari dolzarb masalalardan hisoblanadi. Bu maktablar o'quvchilarning imkoniyati va

qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishlarini chuqur, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.

Bolalarni maktablarda hunarga o'rgatishda bir qator omillarga e'tibor qaratish lozim deb hisoblaymiz:

– Hududlarda yoshlar muammosining mavjudligi va muammolar asosiy qismining yechimlari.

– Yoshlarning ta'lim-tarbiyasida, ularga turli kasb-hunarlarni o'rgatishda pedagog murabbiylar, ustozlar mehnati hamda oilalarning bola tarbiyasidagi roli yetakchi omillardan ekanligi.

Demak, yoshlarda zamonaviy kasbiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni ehtiyojlar asosida vujudga kelgan bo'lib, jamiyat taraqqiy etishi bilan kengayib, takomillashib boradi.

Xulosa: Bo'lajak dekorativ-amaliy san'at ustalarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish an'anaviy xalq madaniyati tarixini o'rganish bilan bevosita bog'liq bo'lib, o'quvchilarning boshqa milliy madaniyatlar haqidagi bilimlarni egallashiga yordam beradi. Mutaxassislar ta'limi,

ham jahon miqyosidagi, ham muayyan mintaqadagi xalq urf-odat va an'alariga asoslangan shakllangan g'oyaviy va ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo'lish yoshlarning zamonaviy ko'p millatli, ko'p madaniyatli rus jamiyatiga kirish jarayoni;

qadriyatlar, xulq-atvor me'yori, vatanparvarlik va milliy o'zlikni anglash tizimini shakllantiradi.

"Shakllanish" fanida "yadro" mavjud bo'lib, ular tegishli bo'lgan kompozitsiyaning morfologik vositalarini, uning naqshlarini, qurish texnikasini, uyg'unlashtirish usullari va vositalarini o'rganish uchun asosdir.

har qanday ijodiy kasb mutaxassislari uchun. "Dizayn" fani egallashga qaratilgan maqsadi, vazifalari va murakkablik darajasi

bo'yicha har xil bo'lgan aniq mahsulotlarni ishlab chiqish ko'nikmalarini hisobga olgan holda konstruktiv, texnologik, estetik, stilistik, iqtisodiy va boshqa omillar.

Ro'yxatda keltirilgan fanlarning integratsiyasi dekorativ-amaliy san'at g'oyasini ko'p funktsiyali tizim, badiiy tasvirlarning funktsiyalari va belgilari sifatida shakllantirishga yordam beradi va ularning zamonaviy mahsulotlardagi o'zgarishlari, mintaqaviy an'analari va uslubiy xususiyatlari. O'quv jarayonining integratsiyalashgan tabiati nafaqat yuqori ixtisoslashtirilgan materialni o'zlashtirishga imkon beradi, balki "shaxsning estetik, ijodiy, axloqiy va badiiy sifatlarini" ham shakllantiradi [1, s. 224].

Kasbiy kompetensiyani shakllantirishning eng samarali pedagogik shartlari

Bo'lajak dekorativ-amaliy san'at rassomlari quyidagilardir:

- o'quv jarayonining motivatsion va qadriyatlarga asoslangan shakllanishi va rivojlanishiga yo'naltirilganligi;

kasbiy faoliyatning kognitiv, amaliy, individual psixologik va shaxsiy tarkibiy qismlari;

– shaxsiy ta'lim kontseptsiyasini ta'lim jarayonida qo'llash, targ'ib qilish mutaxassisni ijodkor shaxs sifatida tayyorlash;

– ta'lim mazmunini o'quvchilarning nazariy va amaliy tayyorgarligini oshirishda muhim o'rin tutadigan fanlarning bir-birini to'ldirishi, maqsad, vazifa va talablar birligi, fanlararo aloqadorlik asosida qurish;

– talabalarning o'z-o'zini tarbiyalash jarayonini tashkil etish, bu ularga kognitiv faollik, o'z-o'zini takomillashtirish va o'z-o'zini rivojlantirish uchun motivatsiyani shakllantirishga imkon beradi. Ushbu maqoladan ko'rinib turibdiki, kasbiy kompetentlik nafaqat pedagogika balki boshqa mutaxassisliklarda hma muhim o'rin tutadi, lekin bizning asosiy yo'nalishimiz

bo'lgan pedagogika sohasida kasbiy kompetentlikni yuksak darajada egallash, bu orqali pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan har bir ta'lim beruvchi o'zining kompetensiyalarini to'g'ri anglay olishi va uni amaliyotda to'g'ri va maqsadli qo'llay olishi dardkor.

Demak, kasbiy kompetentsiyani shakllantirish yangi ijtimoiy-madaniy sharoitlarda o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishga qodir, ma'naviy va moddiy madaniyatning yuksak badiiy namunalarini yarata oladigan, talabchan, raqobatbardosh,

talabchan mutaxassisni tayyorlashni ta'minlaydi.

Atrof-muhit ob'ektlarining badiiy dizaynini amalga oshirishning an'anaviy va zamonaviy vositalari, usullari va texnologiyalari.

O'quv rejasi doirasida talabalarni integrallashgan holda o'qitish va fanlararo aloqadorlik o'quv jarayonini o'zgartiradi, uni maqsadli va samaraliroq qiladi. Fanlar uzluksizligi va ular o'rtasidagi chambarchas bog'liqlik ijodiy fikrlashni rivojlantirish va o'ziga xos ko'nikmalarni shakllantirishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Амиргазин К. Ж., Удалов С. Р. Формирование компетентностей в процессе обучения декоративно-прикладному искусству // Омский научный вестник. 2012. № 2 (106). С. 223-225.
2. Гурьев А. И. Статус междисциплинарных связей в системе современного образования // Наука и школа. 2002. № 2. С. 41-45.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34-42.
4. Кенжебеков Б. Т. Методологические подходы к исследованию развития профессиональной компетентности специалиста // Профессиональное образование. 2004. № 5. С. 177-182.
5. Мишина А. В. Развитие искусствоведческой компетенции бакалавров художественных факультетов // НАУКОВЕДЕНИЕ: интернет-журнал. 2015. Т. 7. № 4 (июль – август). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-iskusstvovedcheskoy-kompetentsii-bakalavrov-hudozhestvennyh-fakultetov> (дата обращения: 27.06.2017).
6. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. T.: "Sano-standart", 2015.
7. Erkinovna, M. M. (2021, February). The role and importance of the creative approach in the teaching of folk art and the science of artistic design. In E- Conference Globe (pp. 5-7).
8. Магдиева, М. Э. (2022). Использование В Конце XIX–Начало XX Веках В Узбекистане Местных Тканей Для Пошива Одежды–Шёлковых, Полушёлковых И Процесс Их Изготовления. Miasto Przyszłości, 28, 1-3.
9. Erkinovna, M. M. Teaching folk craft and artistic design in professional education. International Journal For Innovative Engineering and Management Research, 10(03), 355-356.
10. Erkinovna, M. M. (2023). Pedagogical Foundations of Women's Professional Competence Based on Crafts. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 2(4), 56-59.
11. Магдиева, М. Э. (2023). Традиционное Искусство Ткачества. Miasto Przyszłości, 33, 145-149.

"МЕТОДИЧЕСКИЕ УКАЗАНИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ ФОНЕТИЧЕСКИХ ИГР "

ДЕДАХАНОВ АБДУМАЛИК МАЛИКОВИЧ
Преподаватель Turan International University

Аннотация: Эта статья исследует влияние фонетических игр на эффективность обучения родному языку. Игровые методы широко используются в образовательном процессе для повышения интереса и мотивации учащихся. Наше исследование сосредоточено на фонетических играх, которые направлены на развитие речи и фонетической компетенции учащихся. Мы провели экспериментальное исследование, чтобы определить, какие эффекты проявляются при использовании фонетических игр на уроках родного языка.

Ключевые слова: фонетические игры, игровые методы, фонетическая компетенция учащихся, фонетическая игра «корабль звуков», фонетическая игра «улови правильный звук», физическая игра «пляска звуков», произносительная точность, анализ звуков, правильное произношение и положительное отношение к языковому обучению.

Annotation: This paper investigates the effect of phonetic games on the effectiveness of native language teaching. Game methods are widely used in the educational process to increase learners' interest and motivation. Our study focuses on phonetic games, which are aimed at the development of learners' speech and phonetic competence of learners. We conducted an experimental study, to determine the effects of using phonetic games in native language classes.

Key words: phonetic games, game methods, phonetic competence of pupils, phonetic game "ship of sounds", phonetic game "catching competence of pupils", phonetic game "ship of sounds", phonetic game "catch the correct sound", physical game "dance of sounds", pronunciation accuracy, analysing sounds, correct pronunciation and positive attitudes towards language learning.

Annotatsiya: Ushbu maqola fonetik o'yinlarining ona tilini o'rganish samaradorligiga ta'sirini o'rganadi. O'quvchilarning qiziqishi va ishtiyoqini oshirish uchun o'quv jarayonida o'yin usullaridan keng foydalaniladi. Bizning tadqiqotimiz talabalarning nutqi va fonetik kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan fonetik o'yinlarga qaratilgan. Ona tili darslarida fonetik o'yinlardan foydalanganda qanday effektlar yuzaga kelishini aniqlash maqsadida eksperimental tadqiqot o'tkazdik.

Kalit so'zlar: fonetik o'yinlar, o'yin usullari, o'quvchilarning fonetik kompetensiyasi, "tovushlar kemasi" fonetik o'yini, "to'g'ri tovushni ushlash" fonetik o'yini, "tovushlar raqsi" fizik o'yini, talaffuzning aniqligi, tovushlarni tahlil qilish, to'g'ri talaffuz va ijobiy. til o'rganishga munosaba

Введение:

Фонетическая компетенция и правильное произношение играют важную роль в освоении родного языка. Однако, часто ученики сталкиваются с трудностями в освоении звуков и правильности произношения. Целью данного исследования является изучение эффективности фонетических игр в учебном процессе и их влияния на развитие навыков фонетики учащихся.

Методология:

Мы провели экспериментальное исследование с использованием группы учеников, учащихся на уроках родного языка. Используя фонетические игры, мы провели ряд уроков, фокусируясь на звуковой анализе и развитии произношения. Ученики были разделены на контрольную группу, которая не использовала фонетические игры, и экспериментальную группу, которая активно участвовала в фонетических играх на уроках родного языка. На примере

данной разработки урока родного языка во 2 классе с примечаниями.

Тема урока: "Играем с звуками: развитие фонетической компетенции"

Цель урока: Развитие фонетической компетенции учащихся во время игры с звуками родного языка.

Ход урока:

I. Организационный момент:

- Приветствие учащихся.
- Повторение предыдущего материала о звуках и буквах.

II. Введение в тему:

- Разговор об важности правильной произношения и грамотного чтения.
- Обсуждение, почему некоторые звуки бывают сложными и вызывают затруднения.

Учитель: "Дорогие ученики, сегодня мы с вами поговорим о звуках и почему некоторые из них могут быть сложными. Вы, наверняка, замечали, что произношение некоторых слов или звуков вызывает затруднения. Давайте вместе разберемся, почему так происходит."

Обсуждение:

Учитель: "Что вы думаете, почему некоторые звуки бывают сложными и вызывают затруднения? Кто хочет поделиться своими мыслями?"

Ученик 1: "Мне кажется, что сложные звуки такие, потому что они требуют более сложного движения губ и языка. Например, звук 'ш' или 'ж' - их труднее произнести, потому что губы и язык должны быть в другом положении, чем для простых звуков".

Учитель: "Отличное замечание! Действительно, произношение некоторых звуков требует особенных движений губ и языка. Кто-то хочет примериться и попробовать произнести эти звуки?"

Ученик 2: "Мне кажется, что сложные звуки могут вызывать затруднения, потому что они могут быть редкими в нашем родном языке. Мы не слышим или не произно-

сим их так часто, поэтому они кажутся нам сложными".

Учитель: "Верно! Некоторые звуки действительно могут быть редкими в определенном языке и вызывать затруднения. Кто-то еще хочет поделиться своим мнением?"

Ученик 3: "Я думаю, что еще одна причина, почему звуки могут быть сложными, - это то, что они могут быть очень похожи друг на друга. Например, звуки 'ч' и 'щ' - они почти одинаковые, но отличаются акцентом или продолжительностью произнесения."

Учитель: "Отличные наблюдения! Ваши идеи помогают нам понять, почему некоторые звуки могут вызывать затруднения при их произнесении. Важно заметить, что каждый язык имеет свою уникальную систему звуков, и это делает его интересным и разнообразным. Есть ли еще замечания по этой теме?"

III. Игровая активность "Корабль звуков":

- Разделение класса на группы.
- Каждой группе будет предложено подготовить корабль из букв и звуков.
- Ученики должны будут выстраивать слова, используя корабли и предложенные фонетические карточки.
- Цель игры - собирать как можно больше слов.
- По окончании игры проводится общее обсуждение результатов и поощрение учащихся.

Игра "Корабль звуков" - это занимательный и интерактивный способ изучать и углублять знания ребят о родном языке во 2 классе. Целью игры является формирование навыков различать и правильно произносить гласные звуки.

Для подготовки игры нужно подготовить модель корабля на доске или использовать картинку корабля, поделенного на несколько частей. Каждая часть корабля

представляет определенный гласный звук.

Как проводить игру:

1. В начале, учитель объясняет правила игры и представляет разделение корабля на части, каждая из которых имеет свой гласный звук.

2. Ребята делятся на несколько групп, в каждую из которых входят дети, звуки которых соответствуют одному из разделений корабля. К примеру, одна группа занимается звуком "а", другая группа - звуком "о" и так далее.

3. Учитель предлагает ребятам задания, в которых они должны использовать и демонстрировать правильное произношение гласных звуков.

4. В процессе игры, учитель может предложить ребятам выполнить различные задания, такие как составление слов с использованием определенного звука, чтение слов или предложений с данным звуком и т.д.

5. После выполнения задания ребята будут перемещать свою часть корабля к основной модели на доске и постепенно собирать его.

6. В конце игры, все ребята собирают корабль целиком и произносят все гласные звуки вместе. Это отличное упражнение для улучшения фонетической дикции и развития навыков владения родным языком.

Несколько примеров заданий, которые использовались для игры "Корабль звуков" на уроке родного языка во 2 классе:

1. Задание на ассоциации и слова с определенным звуком:

- Учитель называет картинку, которая начинается на выбранный звук, например, "акула". Ребята должны найти правильную картинку на доске и назвать ее, акцентируя внимание на звуке "а".

- Учитель говорит слово, в котором выбранный звук встречается в середине, например, "кот". Ребята должны найти и

назвать картинку, на которой изображена эта сущность, обращая внимание на звук "о".

2. Задание на чтение и составление слов с определенным звуком:

- Учитель показывает ребятам карточку с буквами, из которых нужно составить слово с выбранным звуком, например, "амбар". Ребята должны правильно составить слово, акцентируя внимание на звуке "а".

- Учитель диктует слово, содержащее выбранный звук, и ребята должны правильно его прочитать, например, "конец". Ребята должны поднять картинку, на которой изображена эта сущность, и назвать ее.

3. Задание на звуковое дыхание:

- Учитель называет слово с выбранным звуком, например, "огонь". Ребята должны правильно его произнести и в то же время показать движение, которое явно связано с этим звуком, например, делая шум подобный потрескиванию огня.

Нужно помнить, что примеры зависят от выбранного звука, и учитель может придумывать разные задания в зависимости от специфики изучаемого звука. Это лишь несколько примеров которые использовали на экспериментальных уроках.

Анализ части урока, где проводится игра "Корабль звуков" во 2 классе с учениками с средней успеваемостью, может дать следующие результаты:

1. Развитие фонетической дикции: Игра помогает детям улучшить правильное произношение гласных звуков. Ребята будут получать возможность более ясно выражать и различать звуки, что положительно скажется на их устной речи.

2. Укрепление навыков чтения и письма: Задания в игре позволят ученикам средней успеваемости практиковать чтение и письмо на родном языке. Они будут работать с картинками, буквами и словами, что поможет им укрепить навыки восприятия и формирования связи между звуками

и письменным представлением.

3. Улучшение концентрации: Во время игры, ученики будут сосредоточены на заданиях и испытывать потребность следовать инструкциям учителя. Это поможет развить их способность сосредоточиться и справляться с заданиями, требующими внимания к деталям.

4. Развитие коммуникативных навыков: В процессе игры, ученики будут работать в группах, сотрудничать друг с другом и обмениваться мнениями. Это поможет им развить навыки слушания, выражения своих мыслей и взаимодействия с другими детьми.

5. Увеличение интереса к изучению родного языка: Игра является интересным и веселым способом изучения родного языка, что может способствовать укреплению мотивации учеников для изучения этого предмета. Они могут ощутить успех в выполнении заданий и развить положительное отношение к языковому образованию.

Результаты могут зависеть от индивидуальных особенностей каждого ученика. Однако игра "Корабль звуков" обладает потенциалом для поддержки обучения родному языку и стимулирования активного участия учеников на уроке.

IV. Упражнение "Закрепление звуков":

- Игра "Улови правильный звук":

- Разделение класса на несколько групп.

- Каждой группе будет предложено услышать заданный звук и найти соответствующую букву или слово, где этот звук присутствует.

Таким образом, игра "Корабль звуков" на уроке родного языка во 2 классе поможет детям развить навыки правильного произношения гласных звуков и повысить интерес к изучению родного языка.

- Побеждает группа, набравшая больше всего правильных ответов.

"Игра "Улови правильный звук": - Учи-

тель разделяет класс на несколько групп (например, по четыре-пять человек в каждой группе). Каждой группе предлагается услышать записанный звук (может быть проигрывание записи или произнесение учителем) и найти соответствующую букву или слово, где данный звук присутствует. Учитель выдает каждой группе лист бумаги или доску, где они могут записывать свои ответы. После каждого задания, группы демонстрируют свои ответы. Учитель проверяет и объявляет правильные ответы и присуждает очки за каждый правильный ответ. В конце раунда, подсчитываются очки каждой группы. Побеждает группа, которая набрала наибольшее количество правильных ответов. Победившая группа может быть поощрена или учитель может наградить всех участников игры, чтобы подчеркнуть их старания и участие.

Это упражнение помогает учащимся закрепить изученные звуки и их соответствие буквам или словам на практике. Оно способствует активному участию учеников, развитию коммуникативных навыков и способности различать звуки в словах. Конкурсный формат игры также может быть стимулирующим фактором для учеников и создать положительную атмосферу на уроке.

V. Физическая активность "Пляска звуков":

- Учащиеся совместно придумывают движения и танцы, которые соответствуют определенным фонетическим звукам или словам.

- Упражнение проводится на музыку.

VI. Заключительная часть:

- Осмысленное завершение урока.

- Подведение итогов и похвала учащимся за их активное участие в уроке.

- Выставление домашнего задания.

Результаты исследования показали, что использование фонетических игр значительно повышает эффективность обу-

чения родному языку. Ученики в экспериментальной группе проявили лучшие результаты в преодолении сложностей в произношении, улучшении фонетической компетенции и развитии речевых навыков. Они также проявляли больший интерес к урокам и мотивацию к изучению родного языка.

На основе проведенных фонетических игр, мы организовали ряд уроков, сфокусированных на звуковом анализе и развитии произношения учеников. В ходе исследования, ученики были разделены на две группы - контрольную группу, которая не участвовала в фонетических играх, и экспериментальную группу, которая активно использовала фонетические игры на уроках родного языка.

В результате, использование фонетических игр на уроках родного языка принесло положительные результаты в развитии фонетических навыков учеников. Экспериментальная группа проявила лучшую произносительную точность, уверенность и понимание звукового строя слов.

Варианты анализа включает в себя:

1. Сравнение средних результатов: Можно вычислить средний балл или процент правильных ответов в каждой группе на какой-либо задаче или тесте, и затем сравнить эти значения. Это позволит определить, есть ли статистически значимая разница между успехами двух групп.

2. Дисперсия: Расчет дисперсии данных позволит определить, насколько сильно результаты каждой группы различаются внутри себя. Маленькая дисперсия может указывать на то, что большинство учеников в группе достигли схожих результатов, тогда как большая дисперсия может указывать на более широкий разброс результатов.

3. Статистический анализ: При наличии подробных данных о результатах в обеих группах, можно применить статистические методы, такие как t-тест или

анализ дисперсии, для определения статистической значимости различий между группами и проверки гипотезы о том, есть ли разница в успехах учеников в двух группах.

Важным моментом для проведения точного и объективного математического анализа является наличие подробных и конкретных данных о результатах каждого ученика в обеих группах, чтобы можно было установить сравнимые статистические показатели.

Проведенный опыт сравнения двух групп учеников, состоящих из по 25 учеников каждая, 2-го класса, дал следующие результаты:

Группа контроля (без фонетических игр):

- Средний балл: 70%

- Дисперсия: 10%

- Статистический анализ: Не было выявлено статистически значимой разницы между результатами группы контроля.

Экспериментальная группа (с фонетическими играми):

- Средний балл: 85%

- Дисперсия: 5%

- Статистический анализ: Наблюдалась статистически значимая разница между результатами экспериментальной группы и группы контроля. Ученики, участвовавшие в фонетических играх, демонстрировали более высокий уровень успеха по сравнению с группой контроля.

Обсуждение:

Наши результаты подтверждают, что фонетические игры являются эффективным инструментом для развития речевых навыков учащихся на уроках родного языка. Игровой подход помогает сделать процесс обучения более интересным и вовлекающим, а также способствует активному участию учеников.

Практическое применение фонетических игр на уроках родного языка позволи-

ло достичь следующих результатов:

1. Улучшение звукового распознавания: Участники экспериментальной группы стали более внимательными к звуковым особенностям слов и уловили различия между разными гласными и согласными звуками. Они смогли лучше анализировать звуковую структуру слов и выделять отличия в произношении.

2. Усовершенствование произношения: Ученики в экспериментальной группе отрабатывали произношение сложных звуков и научились правильно артикулировать звуки, которые ранее вызывали у них трудности. Они стремились к более четкому и понятному произношению слов.

3. Развитие слухового восприятия: Благодаря фонетическим играм, ученики активно развивали свои слуховые навыки. Они научились лучше слышать и различать различные звуки и отличать их друг от друга, что способствует более точному произношению слов.

4. Увеличение интереса и мотивации: Фонетические игры вызывали большой интерес и энтузиазм у учеников. Они воспринимали изучение фонетики как увлека-

тельную и интерактивную активность, что способствовало их участию и увеличивало мотивацию к изучению родного языка.

Заключение:

Результаты показывают, что использование фонетических игр на уроках родного языка имело положительное влияние на успехи учеников. Экспериментальная группа демонстрировала более высокий средний балл и более узкий разброс результатов. Это указывает на то, что фонетические игры способствуют лучшему звуковому анализу и развитию произношения учеников.

Это исследование подтверждает важность использования фонетических игр на уроках родного языка. Фонетические игры помогают ученикам развивать произношение, фонетическую компетенцию и интерес к изучению родного языка. Результаты этого исследования могут быть полезны педагогам и учителям, чтобы эффективно интегрировать фонетические игры в учебный процесс на уроках родного языка и обеспечить оптимальные результаты обучения учащихся.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Используемой литературы:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. A.M. Dedakhanov "Formation of cognitive universal educational activities of primary school students in teaching their native language." V. 2 | issue 4/2 ISSN 2181-1784 Scientific journal impact factor/sjif 2022:5.947asifactor = 1.7
2. A.M. Dedakhanov «Воспитание гражданской активности при формировании познавательных универсальных учебных действий»
3. M.I.Jo'razoda «Методологические основы УУД» «Boshlang'ich sinf o'quvchilarida universal ta'lim faoliyatlarini shakllantirish rivojlantirish va takomillashtirish nazariyasi va amaliyoti" Onlayn ilmiy amaliy konferensiya 2023 yil 31 mart
4. M.I.Jo'razoda «Методология универсальных учебных действий» "Ta'lim, fan va ishlab chiqarishning dolzarb muammolari" Respublika ilmiy amaliy konferensiya Namangan 2023 yil 7-8 noyabr
5. M.K.Жураева «Повышение результативности освоение навыка разговорной речи на русском языке с помощью аудирования, в дистанционном обучении.» УЧИНЧИ РЕНЕСАНС.№1. ISSN 2181-1784 SJIF 2022: 5.947 ASI Factor = 1.7 Yanvar, 2021, 506 стр
6. M.K.Жураева «Роль и специфика русского языка в обучении студентов не филологических направлений» ORIENTAL RENAISSANCE № 3 2021Й. АПРЕЛЬ Impact Factor.4, 145 стр

PISA INKLYUZIV TA'LIMGA NIMA BERADI?

ALIMOVA GULMIRA KABULJANOVNA

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasining Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Ixtisoslashtirilgan pedagogika va inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'limi boshlig'i

MO'MINOV SULTON AKBAR O'G'LI

O'zbekiston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasining Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Ixtisoslashtirilgan pedagogika va inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'limi bosh mutaxassisi

Anotatsiya. Maqolada PISA orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim tizimini takomillashtirish, aniqlangan muammolar yuzasidan aniq rejalar ishlab chiqish hamda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar tahlillari keltirilgan.

Kalit so'zlar: PISA, inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar, inklyuziv ta'lim sinfi, maxsus pedagog, korreksion, kontekst, kompetensiya.

Аннотация. В статье представлено совершенствование системы образования детей с особыми образовательными потребностями посредством PISA, разработка конкретных планов по выявленным проблемам, а также анализ проведенных научных исследований.

Ключевые слова: PISA, инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, класс инклюзивного образования, специальный педагог, коррекция, контекст, компетентность.

Annotation. The article presents the improvement of the education system of children with special educational needs through PISA, the development of specific plans for the identified problems, and the analysis of the conducted scientific research.

Key words: PISA, inclusive education, children with special educational needs, inclusive education class, special pedagogue, correction, context, competence.

Kirish

PISA nima?

PISA o'quvchilar yutuqlarini monitoring qilish xalqaro dasturidir (Programme for International Student Assessment). Testlar o'qish, matematik savodxonlik va ilmiy savodxonlikka qaratilgan, ammo PISA ma'lum maktab o'quv dasturini o'zlashtirish o'rniga o'quvchilarning maktabda olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini tekshiradi.

O'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlardan savodxonligini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi bo'lib, uning natijalari asosida dunyo mamlakatlari o'quv dasturlarida mavjud talablar doirasida

o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlarini aniqlashga qaratilgan. Shu bilan birga, bu hech qanday o'quv dasturini belgilamaydi, targ'ib qilmaydi va umumiy e'tirof etishni taqozo etmaydi.

Metodlar

PISA asosiy yo'nalishlari:

O'qish savodxonligi: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushuna olish va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, jamiyatga moslashish, hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqatidir.

Bunda o'qish savodxonligi tushunchasi keng ma'no kasb etadi. Bu yo'nalish maqsadi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning berilgan badiiy asardan parcha, biografiya, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalar, turli qo'llanmalar, geografik kartalar kabi rangbarang tematikadagi, tarkibida matnni ochib berishga mo'ljallangan diagrammalar, rasmlar, kartalar, didaktik materiallar, grafik va jadvallar berilgan matnni tushunishi, mazmuni haqida fikr yurita olish, matn mazmuniga baho berish va o'qiganlari haqida o'z fikrini bera olishi kabi kompetensiyalarini aniqlash hisoblanadi.

Matematik savodxonlik: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning matematikaning o'zi yashayotgan olamdagi o'rnini bilishi, matematik jarayonlarni to'g'ri va to'liq asoslay olishini tekshiradi. Shaxsning matematikadan yaratuvchan, qiziquvchan va fikrlovchi insonning hozirgi va kelajakdagi matematik bilimlarga bo'lgan ehtiyojini qondira oladigan darajada foydalana olishini ta'minlash bu bo'limning asosiy maqsadidir.

Bu bo'limdagi savodxonlik terminidan bu bo'lim maqsadi odatda maktab dasturida beriladigan bilimlarni qay darajada o'zlashtirganini aniqlash emasligini ko'rsatish uchun foydalanilgan. Asosiy e'tibor matematik bilimlardan turli xil hayotiy vaziyatlarda fikrlash va intiutiv qaror qabul qilish talab qilinadigan turli uslublaridan qo'llagan holda foydalana olish nazarda tutiladi. Lekin bu turdagi savollarga javob berishda maktab dasturida beriladigan bilim va ko'nikmalar zarur bo'lishi mumkin.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi: Hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida xulosalar chiqarish kompetensiyasi. Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushunish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish bu bo'limning asosiy maqsadidir.

2. Tadqiqot kim tomonidan amalga oshiriladi?

PISA tadqiqoti Iqtisodiy hamkorlik va

taraqqiyot tashkiloti (IHTT), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) tomonidan amalga oshiriladi. Tadqiqot ilk bora 2000-yili o'tkazilgan va 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi.

3. PISA tadqiqotlari nima uchun har 3 yilda o'tkaziladi?

PISAning asosiy vazifasi a'zo mamlakatlarni ta'lim siyosatiga oid ma'lumotlar bilan ta'minlash, qarorlar qabul qilishda ularni qo'llab-quvvatlashdan iborat. Tadqiqotning har uch yilda o'tkazilishi esa mamlakatlarga siyosiy qarorlar va tegishli dasturlarning ta'sirini hisobga olish uchun ma'lumot va tahlillarni ichiga olgan holda o'z vaqtida axborot berish imkoniyatini yaratadi.

Shu bilan birga, mamlakatlar bu davr davomida o'z ta'lim tizimida kelajakda erishish ko'zda tutilgan maqsadlarni aniqlab olishiga imkon beradi.

4. PISA tadqiqotlarida nega aynan 15 yoshli o'quvchilar qatnashadi?

Tadqiqot aynan 15 yoshli o'quvchilar doirasida o'tkazilishining asosiy sababi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) ga a'zo aksariyat davlatlarda 15 yosh majburiy ta'lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi.

5. Savodxonlikni baholashda qanday kompetensiyalarga asoslanadi?

Ushbu kompetensiyalarni o'quvchilarning tabiiy fanlardan savodxonligini aniqlashda qo'llaniladigan kompetensiyalar misolida ko'rib chiqamiz:

1. Hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntira olish kompetensiyasi;

2. Ilmiy-tadqiqotlarni loyihalash va baholash kompetensiyasi;

3. Ma'lumotlar va dalillarni ilmiy talqin qilish kompetensiyasi.

6. Kontekst nima?

Kontekstlar - PISA topshiriqlarining asosi sanaladi. Kontekst hayotiy muammoli vaziyatlar aks etgan topshiriqlar. O'z navbatida, kontekstlar shaxsiy, mahalliy va milliy (global) darajalarga bo'linadi.

7. PISA topshiriqlari darajalariga qanday talablar qo'yiladi?

Topshiriqni bajarish uchun talab etiladigan intellektual va fikrlash qobiliyatiga ko'ra ular uchta kognitiv darajaga ajratiladi:

1. Quyi daraja - bir bosqichli amallar;
2. O'rta daraja - hodisalarni tavsiflash;
3. Yuqori daraja - murakkab ma'lumotlarni tahlil qilish.

Yuqorida tilga olingan PISA tomonidan maqsad qilingan ta'lim falsafa mazmuni va uslublar bo'yicha inklyuziv ta'limga mos keladi.

PISAda inklyuziv ta'limning maqsadi: matematika, o'qish va tabiiy fanlar bo'yicha barcha o'quvchilarning sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi va maktabda olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini boshlang'ich darajaga erishish.

PISA ta'limdagi tenglikni ilgari suradi. O'quvchilarning kelib chiqishidan qat'iy nazar, o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun adolatli imkoniyat beradi.

PISA 2022 tahlillari shuni ko'rsatadiki, ta'limdagi kuchli natijalar va tenglik bir-birini inkor etmaydi. OECD (Organisation for Economic Co-operation) mamlakatlarida o'quvchilarning o'rtacha matematika 69%, o'qish 75%, tabiiy fanlar bo'yicha taxminan 61% inklyuziv ta'limda boshlang'ich darajaga yetganligi aniqlangan.

PISAda ta'lim inklyuziyasi barcha o'quvchilarga ularning kelib chiqishidan qat'iy nazar, amalda bu ko'proq kam ta'minlangan yoki an'anaviy marginal (ikki yoki undan ortiq ijtimoiy guruhlar, tizimlar va madaniyatlar o'rtasidagi chegara holatida bo'lgan shaxsdir) guruhlardan bo'lgan bolalarni qamrab olish aytib o'tilgan.

Umumta'lim tizimida 15 yoshli bolalarning aksariyati maktabda ta'lim tarbiya olib, jamiyatda to'liq ishtirok etishi uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarga ega bo'lishi inklyuzivlik hisoblanadi.

Asosan PISAning hisobotlarda har bir mamlakatlarda past natijalarga erishgan o'quvchilar ulushi maktab darajasiga qarab belgilanadi.

PISA maktabdagi barcha 15 yoshli o'quvchilar orasida har bir o'quvchida

rivojlanish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishiga kafolat bermaydi. PISA tadqiqotlari natijasi tahlillari adolatli va inklyuziv jamiyat qurish yo'lidagi zarur qadamdir.

1. PISA inklyuziv ta'lim hambarcha bolalarini kelib chiqishidan qat'iy nazar matematika, o'qish, tabiiy fanlarni rivojlantirishda adolatni maqsad qiladi.

2. Bolalarning ta'lim olishi o'zaro bog'liq bo'lishi kerak, real va ijtimoiy hayotga, ijtimoiy integratsiyaga qaratilgan bo'lishi kerak.

PISA bu akademik qobiliyat. Bu xuddi inklyuziv ta'lim sharoitida ham shunday namoyon bo'ladi.

3. Bolalarning o'rganishi turli odamlar bilan o'zaro aloqada bo'lishiga bog'liq bo'lib, ushbu muammolarni birgalikda hal qilish uchun odamlar davrasi kengayadi va mavzuga chuqurroq kiradi.

PISA uslubidagi akademik qobiliyat ijtimoiy va real hayotdagi muammolarni hal qilishga hamda jamiyatdagi odamlar bilan muloqot qilish, turli odamlarning ijtimoiy va madaniy kelib chiqishini tushunish va turli odamlar bilan hamkorlikda ishlashga yo'naltirilgan. Biz esa shu kabi muammolarni hal qilishni maqsad qilishimiz zarur.

Inklyuziv ta'lim sharoitida ham, bu jarayon namoyon bo'ladi. Bunda odamlar emas sog'lom bolalar, o'qituvchilar va boshqa o'quvchilar bilan muloqotda bo'ladi hamda hamkorlik o'rnatadi.

Bir qancha davlatlar PISA testi yuzasidan inklyuziv ta'lim bo'yicha bir qancha bahsli nuqtalar mavjudligini va bu borada yaxshilanishlar zarurligini ta'kidladi.

1. PISA testlariga kirish.

PISA testi kompyuter yordamida onlayn tarzda o'tkazilganligi sababli, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun testga kirish qiyinligi ta'kidlandi. Ba'zilar esa boshqa davlatlar axborot ta'limini kuchaytira yotganligini jumladan, kompyuterlarni ishlatish, internetdagi ma'lumotlardan foydalanish oddiy darslarga ham kirib kelayotganligi ta'kidlandi.

2. O'qishni tushunishdagi yondashuv. Intellektual rivojlanishida muammosi bo'lgan

bolalar o'qish va yozishdagi muammolari aytiladi.

Yechim sifatida esa tuzilgan savollarning elektron ko'rinishda qisqa va sodda ekanligi aytiladi.

3. Kurslararo ta'lim berish uchun ba'zi g'oyalar.

Bu vaziyatda PISAda uchraydigan muammolarni tuzatish uchun muammoning individuallashtirish, optimallashtirish hamda zukkolik talab qiladigan jihatlari ustida ishlanishi zarur.

4. Turli tashxisli bolalar orasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish.

PISAni inklyuziv ta'lim tizimida ham rivojlantirish uchun umumta'lim maktablariga turli toifadagi bolalarni qabul qilish va o'qitish mazmunini ishlab chiqish, tushunish, anglashni o'rgatish.

Natijalar va munozara

PISA-2022 tadqiqotlari natijasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha aniqlangan muammolar va ularning yechimlari

1. Inklyuziv ta'limga oid normativ huquqiy hujjatlarni takomillashtirish;

Natijada: Tajriba sinov tariqasida amalga oshirilgan ishlar yuzasidan kelib chiqib amalga oshirilgan ishlarda kelib chiqib aniqlangan muammolar yuzasidan mavjud normativ hujjatlar takomillashtiriladi. Xalqaro tashkilotlar hamda rivojlangan davlatlar tajribasi inobatga olinadi va amaliyotga tatbiq etiladi.

2. Ta'lim tashkilotlari uchun yaratilgan davlat talablari, davlat ta'lim standartlari hamda o'quv reja va dasturlariga, inklyuzivlikni to'liq singdirish;

Natijada: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarorining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari)"larida 2025-yilda inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumiy o'rta ta'lim muassasalarini 51 foizga chiqarish belgilangan.

Ushbu ko'rsatkichdan kelib chiqib ta'lim jarayoniga taalluqli bo'lgan barcha davlat talablari, davlat ta'lim standartlari hamda o'quv reja va dasturlariga, inklyuzivlikni to'liq singdirish natijasida pedagog kadrlar, barcha o'quvchilar hamda jamiyatni xabardorligi ortadi.

3. Inklyuziv ta'limda faoliyat olib boradigan pedagoglarga kasbiy faoliyatini tashkil etish va inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qo'yiladigan talablar ishlab chiqish;

Natijada: Inklyuziv ta'limni rivojlantirish, jamiyatni inklyuziv ta'limga tayyorlash va shu jarayonda pedagoglarni inklyuziv ta'limga bo'lgan mas'uliyatini oshirish maqsadida talablar ishlab chiqiladi. Bu orqali to'g'ri yo'nalish tanlanadi va shunga qarab pedagoglar o'z ustida ishlaydi va mas'uliyati ortadi.

4. Inklyuziv ta'lim tashkil etilgan umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga darsliklardan foydalanishda yondashuv metodikasi ishlab chiqish;

Natijada: inklyuziv ta'lim sinfi - maktabdagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning boshqa (sog'lom) bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta'lim olishlari shaklida tashkil etilgan sinfi ekanligi inobatga olinadi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar individual ta'lim rejalari orqali sog'lom bolalar bilan birgalikda bitta darsliklar, o'quv reja va dasturlardan foydalanishidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga darsliklardan foydalanishda yondashuv metodikasi ishlab chiqiladi.

5. O'qituvchi, o'quvchi, ota-ona, jamoat tashkilotlari mutaxassislari, keng jamoatchilik uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratish;

Natijada: inklyuziv ta'lim tashkil etilgan umumta'lim maktablariga qamrab olingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uyidan kelib ketishini inobatga olib jamiyat a'zolarini ularga boshqacha qarashlarini, ota-onlarini esa faqat o'qituvchilar berayotgan ta'lim-tarbiya bilan qanoatlanib qolmasdan o'z ustida ishlashi, berilgan mashg'ulotlarni uzviy davom

ettirish maqsadida o'quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratiladi.

7. Inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish yo'riqnomalar ishlab chiqish;

Natijada: Inklyuziv ta'limga jalb qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, tabiat bilan do'st tutinishi, yashirin qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, zamonaviy kasblarga bo'lgan motivatsiyasini oshirish maqsadida tavsiya hamda yo'riqnomalar ishlab chiqiladi.

8. Inklyuziv ta'lim jarayonida maxsus pedagoglarning o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ijtimoiy hayotga moslash, bolaning jismonan sog'lom shakllanishiga erishishda (bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olib) ular bilan (zarurat tug'ilganda) korreksoin mashg'ulot rejalashtirish (Individual ta'lim rejasi tuzishni bilishi)ni ta'minlash;

Natijada: har bir alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxsiy qiziqish hamda psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib individual ta'lim rejalarini ishlab chiqishi hamda korreksoin mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish ta'minlanadi.

9. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlari ishlab chiqish;

Natijada: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish hamda inklyuziv ta'limni rivojlantirish maqsadida inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlari ishlab chiqiladi. Shu asosida tizimda uchrayotgan muammolarga yechib topilib, baholanib boriladi.

10. Inklyuziv ta'lim tashkil etilgan ta'lim tashkilotlari (maktabgacha ta'lim tashkiloti, umumiy o'rta ta'lim muassasasi, maxsus ta'lim muassasasi hamda oliy ta'lim muassasasi,) orasida tajriba almashish metodini yo'lga qo'yish tartibini ishlab chiqish;

Natijada: Tajriba almashish, maktabgacha

ta'limdan maktab ta'limiga o'tish mexanizmini uzviyligini ta'minlash, ustoz shogird an'alarini yo'lga qo'yish maqsadida ochiq eshiklar kunlari tashkil qilinadi. Bu orqali oliy ta'lim muassasalaridan o'rganiladi va amaliyot bilan xabardor qilinadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari har bir bolaning tarixini yetkazib beradi. Maxsus maktab, maktab-internati maxsus pedagoglari esa qanday korreksoin mashg'ulotlar olib borish yuzasidan master-klasslar namoyish qilishadi.

11. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash, rivojlangan mamlakatlarning ilg'or tajribalari asosida inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan ta'lim muassasalarida bolalar o'rtasida zo'ravonlik (bulling)ning oldini olishga qaratilgan metodikalar ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish.

Natijada: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga qulay inklyuziv muhit yaratish, atrofdagilarni ularga nisbatan munosabatini yaxshilash, sog'lom munosabat muhitini yaratish, turli xildagi zo'ravonlik hamda bullingni oldini olish maqsadida barcha uchun ommabop hamda tushunarli bo'lgan metodikalar ishlab chiqiladi va amaliyotga tatbiq etiladi.

Xulosa

Alohida ta'lim ehtiyoj bo'lgan bolalar uchun huquqiy asos bo'lgan xalqaro bola huquqlari deklaratsiyasi (BMT, 1959), Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT, 1989), alohida ehtiyojga ega shaxslarni ta'lim olish tamoyillari, siyosati va amaliyoti to'g'risidagi Salamanka deklaratsiyasi (Alohida ehtiyojli shaxslar ta'limi bo'yicha Butunjahon konferensiyasi, Salamanka, Ispaniya, 1994-yil), nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT, 2006) hujjatlari asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori qabul qilindi. Hukumat qarorlari asosida umumta'lim maktablarida

inklyuziv ta'limni tashkil etish yo'lga qo'yildi. Ushbu hujjatlarda har bir insonning jinsi, irqi, dini, madaniy, etnik yoki lingvistik mansubligi, sog'liq holati, qochqin, immigrant, majburiy migrant maqomini kamsitmasdan ta'lim olish huquqini mustahkamlangan.

PISA orqali alohida ta'lim ehtiyojlari

bo'lgan bolalarga o'qish, matematika va tabiiy fanlar orqali ilmiy savodxonligi oshiriladi. Bolalar maktab o'quv dasturini o'zlashtirish o'rniga maktabda olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyati oshiriladi. Bu esa ularni ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topib ijtimoiylashuviga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. PISA 2022 Results The State of Learning and Equity in Education Publication Volume.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qarori.
4. "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. "Lesson-Press" nashriyoti, Toshkent-2021.
5. <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/> ;
6. <https://www.nier.go.jp/kokusai/pisa/> ;
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Xalqaro_o%CA%BBquvchilarni_baholash_dasturi#2018-yil ;
8. http://marifat.uz/marifat/v_pomosh_uchitelu-marifat/savol/4237.htm .

5-6 SINF O'QUVCHILARI UCHUN TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLARI

TURDALIYEVA DILDORA

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotasiya. “5-6-sinf o’quvchilariga tasviriy san’at o’rgatishning pedagogik-psixologik jihatlari” maqolasi ta’limning boshlang’ich bosqichida tasviriy san’at o’qitishning uslubiy-psixologik yondashuvlarini tahlil qilishga bag’ishlangan tadqiqotdir. Muallif 5-6-sinflardagi bolalarning psixologik rivojlanishining xususiyatlarini o’rganib chiqadi va ta’lim jarayonining samaradorligiga ta’sir qiluvchi asosiy jihatlarni aniqlaydi. Maqolada badiiy ta’limning o’quvchilarning ijodiy fikrlashi va dunyoni idrok etishiga ta’siri, ijodiy salohiyatni rag’batlantirishda o’qituvchining roli, o’quv dasturlarini bolalarning yoshi va psixologik xususiyatlariga moslashtirish kabi masalalar yoritilgan. Shuningdek, muallif 5-6-sinflar uchun o’quv dasturlari kontekstida tasviriy san’atni o’qitish jarayonini optimallashtirishga qaratilgan o’qituvchilarga amaliy tavsiyalar beradi. Natijada, maqolada ushbu yoshdagi o’quvchilarning pedagogik-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’limning boshlang’ich bosqichida san’atga o’qitishning samarali strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiluvchi qimmatli ilmiy-amaliy fikrlar keltirilgan.

Tayanch so’zlar: tasviriy san’at o’qitish, pedagogik jihatlari, psixologik jihatlari, 5-6 sinf o’quvchilari, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, tasviriy san’atda o’qitish metodikasi, tasviriy san’atning psixologik rivojlanishiga ta’siri, badiiy san’atni shakllantirishda o’qituvchining o’rni. ko’nikmalar, kichik yoshdagi o’smirlar o’quvchilarining psixologik xususiyatlari, vizual idrok va ijodiy fikrlash, tasviriy san’atning ta’lim jarayoniga integratsiyasi, san’atni o’rganishning ijtimoiy-madaniy konteksti, tasviriy ijod orqali o’z-o’zini hurmat qilish va o’z-o’zini rivojlantirish, tasviriy san’atda hissiyotlarni ifodalash.

Kirish. Zamonaviy o’quv jarayonida o’quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, shu jumladan tasviriy san’at ta’limi orqali alohida e’tibor qaratilmoqda. Ushbu jarayon nafaqat dunyoni estetik idrok etishni shakllantirishga yordam beradi, balki tanqidiy fikrlash, tasavvur va vosita mahoratini rivojlantiradi. Ushbu maqolada biz 5-6 sinf o’quvchilari uchun tasviriy san’atni o’qitishning pedagogik va psixologik jihatlari ko’rib chiqamiz. Ushbu yoshda o’rganish tezligi va uslublaridagi farqlar sezilarli bo’lishi mumkin. O’qituvchi har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olishi, uning ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratishi kerak. Individualizatsiya, shuningdek, bolalarda tasviriy san’atga ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

O’quv jarayonining amaliy vazifalar bilan to’yinganligini ta’minlash muhimdir. Turli xil

materiallar va texnikalar bilan tajriba o’tkazish, o’z asarlaringizni yaratish badiiy did va ijodiy faollikni rivojlantirishga yordam beradi. O’quv dasturida san’atning hozirgi tendentsiyalarini aks ettiruvchi topshiriqlar bo’lishi kerak. Bunga zamonaviy badiiy oqimlarni o’rganish, shuningdek, badiiy asarlarni yaratish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kiradi. Zamonaviy ta’lim turli fanlarni birlashtirishga intiladi. Masalan, tasviriy san’at adabiyot, tarix yoki fan bilan birlashtirilishi mumkin, bu esa o’quv jarayonini yanada qiziqarli va mazmunli qiladi.

Tasviriy san’atni o’rganish o’quvchilarning ijodiy tafakkurini shakllantirishga yordam beradi. Ular atrofdagi dunyoni nafaqat oqilona, balki ijodiy idrok linzalari orqali ko’rishni o’rganadilar. Noyob narsalarni yaratish va ijodiy yutuqlaringizni baholash qobiliyati o’quvchilarning o’zini o’zi qadrlashini oshirishga

yordam beradi. Bu jarayonda o'qituvchi va sinfdoshlarning qo'llab-quvvatlashi muhim rol o'ynaydi. San'at ta'limi o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Guruhda ishlash, ijodiy g'oyalarni muhokama qilish va o'zaro Ilhom jamoaviy ruh va boshqalarning fikriga hurmatni shakllantirishga yordam beradi. San'atdagi ijodiy jarayon his-tuyg'ular va his-tuyg'ularning ifodasi bo'lishi mumkin. Tasviriy san'atni o'rganish bolalarga his-tuyg'ularini anglashga, ularni ifoda etishning ijodiy usullarini topishga va ichki dunyosini boyitishga yordam beradi.

Tasviriy san'at ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarning ijodiy fikrlash, estetik idrok va intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. 5-6-sinflarda tasviriy san'atni o'qitish o'ziga xos xususiyatlarga ega, ular pedagogik va psixologik jihatlarni o'z ichiga oladi. Tasviriy san'at o'qituvchilari har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olishlari kerak. Turli xil texnikalar va uslublarni o'z ichiga olgan turli xil o'qitish usullari bolalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi. Tasviriy san'at adabiyot, tarix yoki fan kabi boshqa mavzularga birlashtirilishi mumkin. Bu o'quvchilarga materialni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ularda vizualizatsiya va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tasviriy san'atdagi bilim va ko'nikmalarni bosqichma-bosqich chuqurlashtirish bolalarga asoslarni o'rganishga va o'z qobiliyatlariga ishonch hosil qilishga yordam beradi. Oddiy va murakkab vazifalardan boshlab progressiv vazifalar ko'nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy treningda texnologik yutuqlarni hisobga olish kerak. Kompyuter dasturlari, grafik planshetlar va interaktiv texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayonini yanada jozibali va samaraliroq qilishi mumkin. Tasviriy san'atni o'rganish ijodiy fikrlash, tasavvur va o'zini namoyon qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, 5-6-sinf o'quvchilarining intellektual va ijodiy qobiliyatlari shakllanadigan

rivojlanish bosqichida juda muhimdir.

San'at his-tuyg'ular va his-tuyg'ularni ifodalash uchun kuchli vositadir. Bu yoshdagi talabalar hissiy qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin va tasviriy san'at ularga o'z tajribalarini ifodalash uchun xavfsiz joy beradi. Guruhlarda ishlash va tasviriy san'at bo'yicha qo'shma loyihalar ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Talabalar ijodiy jarayon orqali muloqot, hamkorlik va tushunishni o'rganadilar. Tasviriy san'atni o'rganish estetik idrokni shakllantirishga yordam beradi, o'quvchilarga atrofdagi dunyodagi go'zallikni farqlash va qadrlashga yordam beradi. Bu ularning didi va san'atni qadrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shunday qilib, 5-6 – sinflarda tasviriy san'atni o'rganish nafaqat texnik ko'nikmalarni egallash, balki ijodkorlik, empatiya va analitik fikrlash kabi shaxsiy fazilatlarni shakllantirishdir. O'qituvchilar va psixologlar har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir bolaning ko'p qirrali rivojlanishi va ijodiy salohiyatini ochib berish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish uchun birgalikda ishlashlari kerak.

5-6 sinf o'quvchilarida tasviriy san'atni o'qitish ularning yoshi va psixologik xususiyatlari bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu erda ma'lum bir yosh uchun o'quv dasturlari va texnikalarini ishlab chiqishda e'tiborga olish kerak bo'lgan ba'zi pedagogik va psixologik jihatlar mavjud:

Pedagogik jihatlar:

1. O'yin va ijodkorlik:

* Ijodkorlik muhitini yaratish va o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash muhimdir.

* O'yin elementlari darslarni yanada qiziqarli va samarali qilishi mumkin.

2. Materialni tizimlashtirish:

* Dasturni ishlab chiqish sodda va murakkab ko'nikmalarning progressiv rivojlanishini hisobga olgan holda tuzilgan va tizimlashtirilgan bo'lishi kerak.

3. Yondashuvni individuallashtirish:

* O'qituvchi har bir talabaning individual

xususiyatlarini hisobga olishi, ijodiy ifodalarning xilma-xilligi uchun sharoit yaratishi kerak.

4. Boshqa narsalar bilan aloqa:

* Tasviriy san'atni boshqa mavzular bilan birlashtirish ta'lim jarayonini boyitishi va o'quvchilarga materialni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Psixologik jihatlar:

1. Hissiy aloqani shakllantirish:

* Talabalar bilan ishonchli munosabatlarni o'rnatish, ularning his-tuyg'ulari va his-tuyg'ularini ijodkorlik orqali ifoda etishni rag'batlantirish muhimdir.

2. Nozik vosita mahoratini rivojlantirish:

* O'quv topshiriqlari qo'llarning motorikasini va harakatlarni muvofiqlashtirishni rivojlantirishga yordam berishi kerak, bu ayniqsa rasm chizish ko'nikmalarini shakllantirish bosqichida muhimdir.

3. O'z-o'zini ifoda etishni qo'llab-quvvatlash:

* O'qituvchi o'quvchilarni tasviriy san'at orqali o'zlarini ifoda etishga undashi, ularning o'ziga xos uslubi va dunyo haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishi kerak.

4. Tasavvurni rag'batlantirish:

* Darslar tasavvurni va atrofdagi dunyoni ijodiy fikrlash ob'ekti orqali ko'rish qobiliyatini rag'batlantiradigan vazifalarni o'z ichiga olishi kerak.

5. Ongli idrok:

* Ta'lim o'quvchilarning atrof-muhitni ongli ravishda idrok etish va o'z fikrlarini tasviriy san'at orqali ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak.

Tasviriy san'atni o'qitishga pedagogik va psixologik yondashuv talabalarining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashuvchan bo'lishi va ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga intilishi kerak.

5-6 sinf o'quvchilarida tasviriy san'atni o'qitish bolalarning yosh xususiyatlarini va ularning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu erda ma'lum bir yoshda tasviriy san'atni o'rgatishda

foydali bo'lishi mumkin bo'lgan ba'zi usullar va tamoyillar mavjud:

1. O'yin yondashuvi:

* Bolalar uchun o'rganishni yanada qiziqarli va jozibali qilish uchun o'yin elementlarini darslarga kiritish muhimdir.

* "Rassomni taxmin qiling" yoki jamoaviy loyihalarni yaratish kabi o'yinlardan foydalanish mumkin.

2. Materiallar bilan tajriba o'tkazish:

* Bolalarga turli xil badiiy materiallar va asboblari (akvarel, yog'li bo'yoqlar, qalamlar, qalamlar va boshqalar) bilan tajriba o'tkazish imkoniyatini berish.

* Bu ularga badiiy tajribalarini kengaytirishga va imtiyozlarni aniqlashga yordam beradi.

3. Kuzatishning rivojlanishi:

* Atrofdagi dunyoni kuzatishga e'tibor qaratgan holda rasm chizish va rasm chizishni o'rganish.

* Tabiatni, ob'ektlarni, hayvonlarni chizish bo'yicha vazifalar, bu kuzatish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. San'at tarixini o'rganish:

* Talabalarga turli xil badiiy uslublar va davrlarni taqdim eting, taniqli rassomlar va ularning asarlari haqida gapiring.

* Bu bolalarni ilhomlantirishi va ijodkorlikka ko'plab yondashuvlarni ko'rsatishi mumkin.

5. Loyiha ishlari:

* Talabalar o'zlarining shaxsiyati va ijodkorligini namoyish etishlari mumkin bo'lgan loyihalarni tashkil qiling.

* Masalan, talabalar ishining jamoaviy ko'rgazmasini yaratish yoki kitobni tasvirlash.

6. Tanqid va fikr-mulohazalar:

* Ochiqlik va o'zaro yordam muhitini saqlang. Sinfdoshlarning ishlarini muhokama qilish va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish ko'nikmalarni rivojlantirish uchun foydali bo'lishi mumkin.

7. Boshqa mavzular bilan integratsiya:

* Tasviriy san'atni boshqa bilim sohalari bilan birlashtirish uchun boshqa fanlarning

8. Ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlash:

Tasviriy san'at o'qituvchisi har bir o'quvchining ijodiy rivojlanishiga hissa qo'shadigan ilhomlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishga intilishi kerak.

5-6-sinflarda tasviriy san'atni o'rganish nafaqat badiiy ko'nikmalarni, balki ijodiy fikrlash, ijtimoiy ko'nikmalar va hissiy ziyolilarni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar va psixologlar har bir bolaning tasviriy san'at sohasida to'liq rivojlanishiga hissa qo'shadigan maqbul sharoitlarni yaratish uchun birgalikda ishlashlari kerak. Tasviriy san'at bolaning shaxsiyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, uning ijodiy qobiliyatlarini, estetik didini va atrofdagi dunyoni idrok etishini shakllantirishga hissa qo'shadi. 5-6-sinflarda tasviriy san'atni o'qitish badiiy savodxonlik asoslari shakllanadigan va talabalarning ijodiy salohiyati rivojlanadigan asosiy bosqichdir.

Har birtalabaning individual xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Ba'zilar ma'lum texnikalar, uslublar yoki mavzularni afzal ko'rishlari mumkin. O'qituvchi har bir bolaning o'ziga xos ijodiy qarorlarini rag'batlantirish orqali o'zini namoyon qilishi uchun sharoit yaratishi kerak. Tasviriy san'atni o'rganish qiziqarli va o'ynoqi bo'lishi kerak. Turli xil ijodiy o'yinlar, tanlovlar va loyihalardan foydalanish darslarni qiziqarli qilishga yordam beradi va o'quvchilarning tasavvurini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa. Tasviriyl san'atni o'qitish haqiqiy hayot bilan bog'liql bo'lishi kerak. O'qituvchilar o'quvchilarning san'atning jamiyatdagi o'rni haqidagi tushunchalarini kengaytirish uchun darslarga atrof-muhit elementlari, madaniy va tarixiy omillarni kiritishlari mumkin. Zamonaviy multimedia texnologiyalaridan foydalanish o'rganishni yanada jozibador qilishi mumkin. Chizma dasturlari, virtual ustaxonalar va vizual materiallar o'quv jarayonini boyitishi mumkin.

1. Hasanboyev, J., et al. „Pedagogika (pedagogika nazaryasi va tarixi).“ O‘zR Oliy va o‘rta ta’lim vazirligi Toshkent Nashir (2011).
2. Mavlonova R. A., Normurodova B., Rahmonqulova N. Tarbiyaviy ishlar metodikasi //T.:«Fan» – 2007.
3. Normatova D. I., Nurova D. Innovative methods of teaching foreign languages //”Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” мавзусидаги республика 13-қўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари 3-қисм. – С. 88.
4. Saydullayeva, Munisa, and Aziza Alangova. "developing intercultural tolerance of students." "Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” мавзусидаги республика 14-қўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари 2-қисм.
5. Na'matullayevna, Sanoyeva Sarvinov. "Oliy ta'lim mauassasalarida tasviriy san'atni oqitishda interfaol metodlardan foydalanish." 3-to'plam.
6. Юсупова, О. С., and С. М. Умирова. "Отношение формы и содержания в художественно-эстетическом выражении." Научный вестник scientific reports: 127.

PEDAGOGIK JARAYONNING BORISHI VA GEOGRAFIYA TA'LIMINI TASHKIL ETISHDA QO'LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

p.f.f.d (PhD) AXMEDOVA YULDUZ QOSIMOVNA

Navoiy davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası

MUHIDDINOVA NARGIZA NOSIROVNA

15-maktab geografiya fani o'qituvchisi

OTAQULOVA ZARINA OYBEKOVNA

Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: O'qituvchi geografiya ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etadi, o'qitishdan ko'zda tutilgan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni amalga oshirish uchun ularni boshqaradi, nazorat qiladi vabaholash orqali shaxsning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish, demokratlashtirish, pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish, demokratlashtirish, hamkorlik, geografik ta'limni demokratlashtirish.

Geografiya ta'limi uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonning ajralmas va uzviy bog'langan tarkibiy qismi sifatida mazkur ta'lim muassasaslari oldiga qo'yilgan umumiy maqsadlarga muvofiq barkamol o'quvchi shaxsini, yetuk mutaxassisni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash uchun Geografiya o'qituvchilari maxsus metodik bilim va ko'nikmalarni egallashlari, pedagogik amaliyotda zarur bo'ladigan metodik tayyorgarlikka ega bo'lishlari lozim.

Pedagogik texnologiya atamasiga shu muammo bo'yicha izlangan har bir olim o'z nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda ta'rif bergan. Hali bu tushunchaga to'liq va yagona ta'rif qabul qilinmagan. Ushbu ta'riflarning ichida eng maqsadga muvofiq'i YuNESKO tomonidan berilgan

ta'rif sanaladi.

Pedagogik texnologiya— o'qitish shakllarini optimallashtirish maqsadida o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida inson salohiyati va texnik resurslarni qo'llash, ularning o'zaro ta'sirini aniqlashga imkon beradigan tizimli metodlar majmuasidir.

Bu yerda inson salohiyati deyilganda o'qituvchining pedagogik va o'quvchilarning bilish faoliyati, texnik resurslar deganda o'qitish metodlari va vositalari nazarda tutilmoqda.

Geografiyani o'qitishda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va ta'lim samaradorligini oshrishga imkon beradigan texnologiyalarni guruhlashtirishda dastlab quyidagilarga asosiy e'tiborimizni qaratishimiz lozim:

1. O'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va ta'lim samaradorligini oshirishga imkon beradigan

texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari.

2. O'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va ta'lim samaradorligini oshirishga imkon beradigan texnologiyalarning turlari.

O'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va o'qitish samaradorligini oshirish masalasi Geografiyani o'qitish metodikasi fanining asosiy muammolaridan biri sanaladi. O'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish deganda, o'quvchilarda yuqori darajadagi motiv, bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga bo'lgan ongli ehtiyoj, natijaning yuqoriligi va ijtimoiy normalarga mos xulqning paydo bo'lishi tushuniladi.

Mazkur tipdagi faollik har doim ham vujudga kelavermaydi, faqat o'qituvchining maqsadga muvofiq pedagogik ta'sir ko'rsatishi va qulay pedagogik-psixologik muhitni tashkil etish mahorati tufayligina vujudga keladi.

Geografiyani o'qitishda maqsadga muvofiq ta'sir ko'rsatish va qulay ijtimoiy-psixologik muhitni vujudga keltirishi o'qituvchi tomonidan qo'llanilgan pedagogik texnologiyalarga bog'liq bo'ladi. O'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va ta'lim samaradorligini oshirishga imkon beradigan texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi bilan birgalikda, ta'lim jarayonida ta'lim beruvchi, rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi, ijodiy faoliyatga yo'llovchi, kommunikativ, mantiqiy fikrlash, aqliy faoliyat usullarini shakllantirish, o'z faoliyatini tahlil qilish, kasbga yo'llash, mo'ljalni to'g'ri olishga o'rgatish, hamkorlikni vujudga keltirish kabi funktsiyalarni bajaradi.

Biroq, pedagogik texnologiyalarning funktsiyalarini taqqoslaganda bu funktsiyalar

bir xil darajada o'rin egallamasligi ma'lum bo'ldi.

Geografiya o'qituvchisi darsda o'rganiladigan mavzuning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlari va pedagogik texnologiyalarning didaktik funktsiyalarini hisobga olgan holda qaysi texnologiyadan foydalanishini ilmiy-metodik asosda tanlagandagina ko'zlangan maqsadga va samaradorlikka erishadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'yilgan buyurtmalarni bajarish uchun avvalo ta'lim jarayonini differentsiallashtirish va individuallashtirish, pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish, ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuvni talab etadi.

Pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish texnologiyasi o'zida falsafa, psixologiya va pedagogikaning insonparvarlik g'oyalarini mujassamlashtiradi. Ushbu texnologiya diqqat markazida o'z imkoniyatlarini maksimal darajada amaliyotga qo'llaydigan, ijodiy va ijtimoiy faol, turli hayotiy vaziyatlarni anglab tahlil qiladigan, mo'ljalni ongli ravishda mustaqil, to'g'ri oladigan shaxsni shakllantirish g'oyasi turadi.

Pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish texnologiyasi orqali pedagogik jarayonda hamkorlik, g'amxo'rlikning vujudga kelishi, o'quvchilar shaxsini hurmat qilish va e'zozlash orqali shaxsning tahsil olishi, ijod qilish va o'z - o'zini rivojlantirishiga qulay ijtimoiy va psixologik muhit yaratiladi. Mazkur jarayonda o'quvchi o'z o'quv faoliyatining sub'ekti sanaladi va o'qituvchi bilan yagona ta'lim jarayonining ikkita sub'ekti hamkorlikda o'quv-tarbiyaviy

MUTAXASSISNING HARBIY KASBIY VA SHAXSIY MADANIYATINING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

FURQAT FARXADOVICH MAVLONOV,
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti “Pedagogika va
umumiy psixologiya” kafedrası mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada kasbiy va shaxsiy madaniyat tushunchasining ilmiy tahlili bayon etilgan. Shuningdek, kasbiy madaniyat tushunchasi doirasida maxsus nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar to‘plami ochib berilgan.

Kalit so‘zlar. Madaniyat, kasbiy va shaxsiy madaniyat, adabiyotlar tahlili, xorijiy tadqiqotchilar, ijtimoiy hayot

В статье изложен научный анализ понятия профессиональной и личной культуры. Также в рамках понятия профессиональной культуры раскрывается совокупность специальных теоретических знаний и практических навыков.

Ключевые слова. Культура, профессиональная и личностная культура, анализ литературы, зарубежные исследователи, общественная жизнь

Annotation. The article describes a scientific analysis of the concept of professional and personal culture. Also, within the framework of the concept of professional culture, a special set of theoretical knowledge and practical skills is revealed.

Key words. Culture, professional and personal culture, literature analysis, foreign researchers, social life

Madaniyat tushunchasi zamonaviy ijtimoiy fanning asosiy tushunchalaridan biridir. Bu atama, ehtimol, falsafa, psixologiya va pedagogikada eng ko‘p qo‘llaniladigan atamalardan biridir, ammo uning semantik ma‘nosi ancha noaniq. Hozirgacha na mahalliy, na xorijiy olimlar ushbu hodisaning mazmuni haqida yagona fikrga ega emaslar.

Madaniyat inson faoliyati va ijtimoiy mavjudotning ko‘p jihatlarini o‘zida mujassam etgan murakkab hodisadir. P.S. Gurevich shunday yozadi: “Bunchalik ko‘p semantik tusga ega bo‘lgan boshqa so‘zni nomlash qiyin”. Hozirgi zamon fanida madaniyatga 500 ga yaqin ta’riflar berilgan. I.G. Panin ta’kidlaganidek, madaniyatga qancha ta’riflar taklif qilinsa, uni o‘rganish bilan shug‘ullanuvchi mualliflar ham shunchalik ko‘p bo‘ladi.

Bundan tashqari, N. B. Krilovanning so‘zlariga ko‘ra, “ko‘plab ta’riflar ilmiy tasniflarning illati va mezonlarning ishonchsizligining dalili emas, balki madaniy ko‘rinishlarning haqiqiy xilma-xilligi natijasidir: uning ijtimoiy hayotning deyarli barcha ko‘rinishlariga kiritilishi, uning kontekstligi, ko‘p o‘lchovliligi va polisistemi va shuning uchun yuqori darajadagi madaniy namoyishlardir”.

Talqinlarning xilma-xilligi madaniyat inson mavjudligining chuqurligi va o‘lchovsizligini ifodalashi bilan izohlanadi. Inson bitmas-tuganmas va xilma-xil bo‘lgan darajada madaniyat ham ko‘p qirrali, ko‘p o‘lchovli. Boshqa tomondan, madaniyatga yondashuvning o‘zi asosan tadqiqot munosabatlari bilan belgilanadi. Madaniyat ko‘pincha nafaqat faylasuflar, balki sotsiologlar, tarixchilar, madaniyatshunoslar

va boshqalar tomonidan o'rganiladigan obyektidir. Nazariy metodologiyaga qarab, bu hodisani tushunishga yordam beradigan usul ham o'sadi.

Dastlab, "madaniyat" atamasi yetishtirish, qayta ishlashni anglatardi. Vaqt o'tishi bilan "madaniyat" so'zining ma'nosi kengaytirildi va urg'u qishloq xo'jaligi sohasidan inson taraqqiyoti sohasiga o'tdi. Shunday qilib, Sitseron madaniyatni "ruhni qayta ishlash, takomillashtirish" va falsafani ruh va ong madaniyati deb ta'riflagan.

A. Platonov madaniyatni xalqning ma'naviy tajribasi deb ta'riflagan va A. Shvaytserning so'zlariga ko'ra, madaniyat bu taraqqiyot shaxsning ma'naviy yaxshilanishiga xizmat qilishi sharti bilan barcha sohalar va yo'nalishlarda insoniyat taraqqiyoti va insoniyatning yig'indisidir.

Madaniyat ko'pincha ijtimoiy-tarixiy amaliyot jarayonida insoniyat tomonidan yaratilgan va jamiyat rivojlanishining tarixiy rivojlangan bosqichini tavsiflovchi moddiy va ma'naviy qadriyatlar majmui sifatida tushuniladi. Shunday qilib, S. I. Ojegovning rus tili lug'atida madaniyat "insonning ishlab chiqarishdagi yutuqlari, ijtimoiy va aqliy atamalar yig'indisi", "biror narsaning yuqori darajasi, yuqori rivojlanish, mahorat" deb ta'riflanadi. Falsafiy lug'atda – "insoniyatning borliq va ongning barcha sohalarida ijtimoiy progressiv ijodiy faoliyati, bu qadriyatlar, me'yorlar va boshqalarni yaratish jarayonlarining dialektik birligi, haqiqatni o'zgartirishga va insoniyat tarixining boyligini shaxsning ichki boyligiga aylantirishga qaratilgan".

D.N. Ushakov tomonidan tuzilgan rus tilining izohli lug'atida madaniyatning bir nechta ta'riflari taklif qilingan. Madaniyat:

- tabiatning bo'ysunishida, texnologiyada, ta'limda, ijtimoiy tizimda

inson yutuqlarining umumiyligi;

- ba'zi davrlarda, ba'zi odamlarda, sinfda ijtimoiy, iqtisodiy, intellektual hayotning u yoki bu holati;

- takomillashtirish, yuqori rivojlanish.

Madaniyatshunoslik bo'yicha katta izohli lug'atda quyidagi ta'rif mavjud: "Madaniyat – bu inson hayotini tashkil etish va rivojlantirishning o'ziga xos usuli bo'lib, u moddiy va ma'naviy mehnat mahsulotlarida, ijtimoiy me'yorlar va institutlar tizimida, ma'naviy qadriyatlarda, odamlarning tabiatga bo'lgan munosabatlari yig'indisida namoyon bo'ladi".

Pedagogik lug'atga ko'ra, madaniyat – bu odamlar hayoti va faoliyatini tashkil etish turlari va shakllarida, ularning munosabatlarida, shuningdek, ular tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlarda ifodalangan jamiyat, ijodiy kuchlar va inson qobiliyatlari rivojlanishining tarixan aniqlangan darajasi".

I.V. Plotnikova quyidagi ta'rifni taklif qildi: "Madaniyat – bu tarixiy rivojlanishning ma'lum bir bosqichida jamiyat va tabiatning o'zaro ta'sirining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradigan va inson uchun amalga oshiriladigan muhim insoniy kuchlarni ifoda etish usullari va o'lchovlarini belgilaydigan tizimli sifatdir".

V.M. Mejuev madaniyat mavjudligining tashqi shaklini inson faoliyati natijalari to'plami va uning mavjudligining shaxsiy shakli sifatida ajratadi, ya'ni "bu shaklda madaniyat shaxsning harakat qilish, yaratish, o'ylash, uning shaxsiy hayot tarzi sifatida jonli, faol qobiliyati sifatida mavjuddir".

Har bir insonning shaxsiyati madaniy hodisadir, chunki u turli xil madaniy hodisalar: urf-odatlar, ijtimoiy ong

shakllari, turmush tarzi, faoliyat mazmuni, ovqatlanish, ta'lim ta'siri ostida shakllanadi. "Shaxs madaniyati" tushunchasi ma'lum bir shaxsning ijtimoiy mavjudot, ijodiy va o'zgaruvchan faoliyat subyekti, ijtimoiy munosabatlarning umumiylikini o'zlashtirish o'lchovi sifatida rivojlanish jarayoni va darajasini aks ettiradi.

O'qituvchi va faylasuf S.I. Gessen asarlarida shaxs muammosiga katta e'tibor berilgan. Uning fikricha, shaxsiyat hech qachon tayyor emas, u "har doim yaratiladi; bu passiv narsa emas, balki ijodiy jarayon". Bu shuni anglatadiki, "shaxsiyat faqat shaxsiy vazifalar ustida ishlash orqali erishiladi. Bu faqat ilm-fan, san'at, huquq, din, iqtisodiyotning ustuvor maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan ijodkorlik bilan yaratiladi va inson madaniyatning ushbu vazifalari yo'nalishi bo'yicha yaratgan narsalarning umumiylik bilan o'lchanadi".

V.I. Slobodchikov shaxsni hayotda, jamiyatda, madaniyatda o'z o'rnini erkin, mustaqil va mas'uliyat bilan belgilaydigan shaxs deb biladi. U shaxsiyat "bir marta va umuman shakllangan sifat, holat, tuzilish yoki daraja emas" ekanligini isbotlaydi. Shunday qilib, shaxsni shakllantirish va rivojlantirishning turli usullarini izlash kerak.

L.A. Baykova shaxsiyat madaniyatini o'rganishda inson madaniyati uning ichki dunyosi va tashqi faoliyatining uyg'unligi, bu ichki dunyoning tashqi ko'rinishi ekanligini ta'kidlaydi. Insonning ichki dunyosi yadro, ma'naviyat atrofida qurilgan. Shunday qilib, uning tuzilishiga ko'ra, shaxsiyat madaniyati ikki darajadan iborat: ichki yoki ma'naviy va tashqi madaniyat, bu muloqot madaniyati, xulq-atvori va xilma-xil faoliyatida namoyon bo'ladi.

Kasbiy madaniyat, birinchi navbatda, jamiyat farovonligini oshirishga hissa qo'shadigan, shuningdek, shaxsning qobiliyatlari va manfaatlarini to'liq amalga oshirishga imkon beradigan ixtisoslashtirilgan faoliyatni belgilaydigan shaxsiy xususiyatlardir [257]. Kasbiy madaniyat kasbiy faoliyatning muayyan turlari uchun umumiy bo'lgan narsalarni aks ettiradi.

L.K. Avramenko, M.V. Aleksandrova, Ye.V. Bondarevskaya, I.S. Dejninkova, O.V. Zaslavskaya, Ye.A. Kryukova, A.N. Leontiev, A.B. Petrovskiy, V.D. Shadrikovlarning nazariyalari va asarlarini tahlil qilish qulay ijtimoiy sharoitlarda shaxsiy madaniyatni jadal rivojlantirish mumkin degan xulosaga kelishimizga imkon berdi. Ushbu g'oya o'quv jarayonining barcha subyektlarining o'zaro aloqasini tashkil etish orqali kasbiy madaniyatni rivojlantirish tizimini yaratish uchun asos bo'ldi.

G.D. Glazerning so'zlariga ko'ra, hozirgi bosqichda shaxsning kasbiy madaniyati quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- shaxs manfaatlarini ehtiyojlarining boyligi, uning mehnat, bilish va muloqotning turli sohalarida tobora to'liq o'zini o'zi anglashga qaratilganligi;

- intellektual qobiliyatlarning rivojlanish darajasi – bu insonga paydo bo'layotgan hayot va kasbiy muammolarni samarali hal qilishga imkon beradi;

- keng va moslashuvchan fikrlash, muqobil yechimlarni ko'rish va mavjud stereotiplarni yengish qobiliyati;

- tajribani tanqidiy tahlil qilish va o'tmishdan o'rganish qobiliyati;

- yuqori samaradorlik.

Shu munosabat bilan muallif har qanday progressiv ta'lim konsepsiyasining asosiy

maqsadini – mutlaq qiymatni himoya qilish va boyitishni belgilaydi, bu erkin ijodiy shaxsning rivojlanishini ta'minlaydigan gumanistik ta'limdir.

G.N. Sokolova kasbiy madaniyatni mehnat madaniyatining shaxsiy jihati sifatida ko'rib chiqib, unda quyidagi asosiy elementlarni aniqlaydi: umumiy ta'lim, maxsus bilim, ko'nikma va malakalar ko'rinishidagi kasbiy tayyorgarlik, ish tajribasi, xodimning kasbiy faoliyatga munosabati.

Uning fikricha, kasbiy madaniyatni rivojlantirish xodim tomonidan umumiy va maxsus ta'lim olish, mehnat ta'limi va mehnat faoliyati davomida ishlab chiqarish tajribasini to'plash jarayoni sifatida namoyon bo'ladi. "Xodimning kasbiy madaniyati – bu ilmiy, texnik va ijtimoiy taraqqiyot yutuqlarini o'zlashtirish darajasi va ushbu tajribani ishda amalga oshirishning to'liqligi".

Kasbiy madaniyat, shuningdek, ma'lum bir ish turiga oid maxsus nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar to'plami sifatida tushuniladi. Unda ushbu turdagi ishning ijtimoiy ahamiyati, kasbiy ideal g'oyasi, unga erishish yo'llari va vositalari, rivojlangan kasbiy g'urur, kasbiy sharaf va mas'uliyat tuyg'ulari haqida umumiy fikrlar mavjud.

Professionallik harbiy xizmatchining shaxsiy va ishbilarmonlik fazilatlarini va uning kasbiy faoliyati natijalarining organik birligini anglatadi. "Professionallik" tushunchasi har qanday faoliyatning texnologik, funksional tomonini ochib beradi degan fikr bor. Bu kasbiy faoliyatning natijasi va o'ziga xos mezon sifatida paydo bo'ladi, bu kasbiy madaniyatning zarur, ammo yetarli shart emas.

Professionallik amaliy tajriba orqali

rivojlanadi, lekin uning intellektual asoslari ta'lim orqali shakllanadi, uning asosiy maqsadi kasbiy kompetentlikka erishishdir.

Kompetentlik ma'lum bir faoliyat sohasida bilimga ega bo'lishni anglatadi. Ushbu konsepsiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: birinchidan, tanlangan mutaxassislik bo'yicha keng axborot dunyoqarashi; ikkinchidan, amaliy va kognitiv tamoyillar o'rtasida yozishmalarni o'rnatishga qodir bo'lgan tahliliy fikrlash; uchinchidan, umumiy tabiatshunoslik qonunlarini bilish.

Ya'ni kompetentlik texnologik tayyorgarlikdan tashqari, asosan, qo'shimcha yoki kasbiy bo'lmagan, lekin ayni paytda har bir mutaxassis uchun u yoki bu darajada zarur bo'lgan bir qator boshqa komponentlarni nazarda tutadi. Bular mustaqillik, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish qobiliyati, har qanday biznesga ijodiy yondashish, uni oxirigacha yetkazish qobiliyati, o'z bilimlarini doimiy ravishda o'rganish va yangilash qobiliyati kabi shaxsiy fazilatlaridir. Bu fikrlashning moslashuvchanligi, mavhum, tizimli va eksperimental fikrlashning mavjudligini anglatadi.

Kasbiy kompetentlik – bu ma'lum bir qiymat, mazmunli va motivatsion ma'no bilan birga keladigan kasbiy mahorat darajasini tavsiflovchi ma'lum ko'rsatkich. Bu faqat bilim va ko'nikmalar bilan chegaralanib qolmaydi, uning muhim xususiyati bilim va ko'nikmalarni bunday ehtiyoj paydo bo'lgan vaqtda safarbar qilish qobiliyatidir.

"Kasbiy kompetentlik" tushunchasining turli xil yondashuvlari va talqinlarini hisobga olgan holda, ba'zi mualliflar buni yuqori darajadagi professionallik deb bilishadi. Kasbiy kompetentlik, ularning fikriga ko'ra, mutaxassisning turli xil bilim

va ko'nikmalarining zaruriy to'plamidir, shu jumladan, uning ijodiy fikrlash qobiliyati, tavakkal qilishga va mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyorligi, o'z faoliyati natijalarini oldindan bilish va ularning oqibatlarini tanqidiy baholash qobiliyatidir.

Shunday qilib, ko‘rib chiqilayotgan ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish va umumlashtirish asosida kasbiy madaniyatni uning ijtimoiy-kasbiy rivojlanish darajasini, kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish darajasini, ularning o‘lchovi va

usulini tavsiflovchi mutaxassis shaxsining murakkab tizimli sifati bo'yicha aniqlash mumkin. Kasbiy madaniyatning mohiyati uning mazmunining barcha boyligini ifoda etmaydi. Har qanday obyektning tarkibiy tomonini ochib berishga uning asosiy elementlarining umumiyligini ifodalovchi tuzilishini o'rganish, ular o'rtasida barqaror aloqalar mavjud bo'lganda, turli xil tashqi va ichki o'zgarishlar ostida uning asosiy xususiyatlarini saqlashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Социальные и биологические основы физической культуры [Текст] : учебное пособие / Отв. ред. Д. Н. Давиденко. - СПб. : Издательство: СПбГУ, 2001.-208 с. -ISBN 5-288-02201-1.
2. Степанов, В. М. Психолого-педагогические условия профессио-нального отбора в высших военно-учебных заведениях тыла Вооруженных Сил Российской Федерации [Текст] : дис. ...канд. пед. наук 13.00.08 / В. М. Степанов. - Ульяновск, 2002. - 251 с.
3. Столяренко, А. М. Психология и педагогика [Текст] : учеб. посо-бие для вузов / А. М. Столяренко. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. - 423 с. - ISBN 5-238-00259-9.
4. Сыромятников, И. В. Формирование коммуникативной компе-тентности у будущих офицеров в процессе профессиональной подготовки в вузе [Электронный ресурс] / И. В. Сыромятников. — Режим доступа : <http://armyrus.ru/index.php> 2164.
5. Толпа, Д. В. К вопросу о классификации факторов успешности педагогического процес-са [Электронный ресурс] / Д. В. Толпа — Режим дос-тупа : <http://library.sibstu.kts.ru>.
6. Mavlonov F.F. Harbiy xizmatchilarning vatanparvarlik kompetensiyalarini rivojlantirishda sharq mutafakkirlarining o'rni. //Science and innovation, international scientific journal, Volume 1, ISSUE 6, 2022. ISSN 2181-3337.
7. Mavlonov F.F. Technologies for the development of professional culture in the formation of patriotic competences of military servants // International Journal of Pedagogics, Volume 2, Issue 12, 2022. P. 57-66.
8. Mavlonov F.F. Harbiy xizmatchilarning kasbiy madaniyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy pedagogik asoslari. //Xalq ta'limi – Toshkent, 2022. № 5. –B. 35-40.
9. Mavlonov F.F. Harbiy xizmatchilarning vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirishda kasbiy madaniyatini rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatining bugungi holati va o'ziga xos xususiyatlari. // Ta'lim va innovation tadqiqotlar – Toshkent, 2022. № 11. –B. 167-171.
10. Mavlonov F.F. Narrativ usul harbiy mafkuraviy sohada terrorizmga qarshi kurashning kasbiy kompitensiya elementi sifatida. // Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi materiallari to'plami. II qism – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, 2022. –B. 182 – 191.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИСЛОҲОТЛАР

ЖУМАНОВА ФАТИМА УРАЛОВНА

**Низомий номидаги ТДПУ Мактабгача таълим методикаси кафедраси
мудир п.ф.н. дотцент**

Аннотация: Маълумки, педагогика фани ва амалиёти ўртасидаги ўзаро муносабатлар, уларнинг бир-бирига боғлиқлиги педагогиканинг энг умумий муаммоларидан биридир. Бу муаммоларнинг қай тарзда ҳал этилиши педагогика фанининг ривожланиши, педагогик инновацияларнинг си-фати ва маърифий соҳани модернизациялаш борасидаги ютуқларга, умуман олганда, яхлит маърифий тизимнинг самарадорлигига боғлиқ бўлади.

Калит сўзлар: таълим тизими, педагог, педагогик фаолият, Мактабгача таълим вазирлиги, вазифалар, фаолият.

Аннотация: Известно, что взаимоотношения науки и практики педагогики, их взаимообусловленность является одной из самых общих проблем педагогики. От того, как будут решаться эти проблемы, будет зависеть развитие педагогической науки, качество педагогических инноваций и достижений в области модернизации образовательной сферы, в целом эффективность всей образовательной системы.

Ключевые слова: система образования, педагог, педагогическая деятельность, Министерство дошкольного образования, задачи, деятельность.

Abstract: It is known that mutual relations between the science and practice of pedagogy, their interdependence is one of the most general problems of pedagogy. How these problems will be solved will depend on the development of pedagogic science, the quality of pedagogical innovations and achievements in the modernization of the educational sphere, in general, the efficiency of the entire educational system.

Key words: educational system, pedagogue, pedagogical activity, Ministry of Preschool Education, tasks, activity.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ/ INTRODUCTION)

Маълумки, педагогика фани ва амалиёти ўртасидаги ўзаро муносабатлар, уларнинг бир-бирига боғлиқлиги педагогиканинг энг умумий муаммоларидан биридир. Бу муаммоларнинг қай тарзда ҳал этилиши педагогика фанининг ривожланиши, педагогик инновацияларнинг си-фати ва маърифий соҳани модернизациялаш борасидаги ютуқларга, умуман олганда, яхлит маърифий тизимнинг самарадорлигига боғлиқ бўлади. Гап назария ва амалиёт бирлиги ҳақида кетмоқдаки, педагогика фани – педагогик билимлар тизими, педагогик амалиёт – педагогик фаолият сифати-

да талкин этилади. Педагогик фаолиятнинг бир неча турлари фаркланади:

- 1) амалий педагогик фаолият;
- 2) маъмурий педагогик фаолият;
- 3) илмий педагогик фаолият;
- 4) педагогика фани натижаларини амалиётга ўтказиш фаолияти.

Назария ва амалиёт бирлигида педагогика фанининг ҳолати икки тарафламалик (иккиланиш) хусусиятига эга: бир томондан, педагогик ва илмий фаолият педагогиканинг тенг ҳуқуқли, ёнма-ён жойлашган тури сифатида намоён бўлса, иккинчи томондан – илмий билиш педагогик фаолият тизимида киритилади ва унинг амалий, маъмурий каби турларидан бири

сифатида тан олинади. Демак, амалий ва илмий педагогик фаолият бирлиги объектив мавжуддир. Шу нуқтаи назардан, илмий педагогик фаолиятнинг объекти – бу амалий педагогик фаолият тизими сифатида талқин этиладиган маърифат (таълим ва тарбия орқали баркамол шахсни шакллантириш) соҳаси ҳисобланади. Амалий педагогик фаолиятнинг мақсади ва натижаси – ўқимишли ва тарбияланган шахсни шакллантириш. Педагогика фанининг натижаси эса педагогик билимлар, яъни педагогик фаолият қонунлари, тамойиллари ва қоидалари ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ ВА МЕТОД (ЛЕТАРАТУРА И МЕТОД/ LITERATURE REVIEW)

Педагогика назарияси – бу аслида педагогик амалиёт назарияси, аниқроғи, амалий педагогик фаолият назариясидир. Жамиятда амалий педагогик фаолият тизимининг ривожланишчە, ўзгариш суръатига сабаб бўладиган омиллар муҳим аҳамият касб этади. Бу омиллар сирасига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1) жамиятнинг ривожланиш тенденциялари, ундаги ҳаётий шароитлар ва мафкуравий мўлжалларнинг ўзгариши;

2) маърифий жараённинг мақсади ва натижаси ўртасидаги тафовутлар (таълим-тарбия мақсадлари ўзгариб, педагогик тизим эскича қолганида, яъни фаолият натижалари мақсадларга мос келмаслиги туфайли пайдо бўлади);

3) ички омил – педагогика назарияси, аниқроғи, маърифий соҳасидаги назарий фаолият ривожининг мантиғи. Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида юқорида келтирилган учта омил таъсирида амалий педагогик фаолият мазмуни, шу асосда педагогика назарияси ҳам туб ўзгаришларни бошдан кечирди.

Хусусан, таълим ва тарбия мақсадлари ўзгарди, маърифий (таълим) техно-

логиялар вужудга келди. Бироқ, охириги ўн йилликларда, бош қа соҳалар каби маърифий соҳада ҳам вужудга келган турли-туман муаммолар мажмуи педагогиканинг илдам ривожланишига тўсқинлик қилиб, унинг инкирозли ҳолатни бошдан кечиришига олиб келди. Сўнгги йилларда Президент Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида мамлакатда туб ислохотлар амалга оширилиб, давлат бошқарувини тубдан янгилаш, ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини модернизациялаш борасида кенг кўламли янгиланиш ва ташаббуслар бошланди. Уларни ҳаётга тўлиқ жорий этиш ижтимоий тараққиёт масъулиятини ўз зиммасига оладиган ватанпарвар, мустақил қарор қабул қилиш қобилиятига эга бўлган иқтидорли ва истиқболли, малакали ва рақобатбардош профессионал кадрларга жуда катта эҳтиёжни вужудга келтирди.

Бу эҳтиёж, биринчи навбатда, жамиятнинг маърифий соҳасида туб ислохотлар бошланишига туртки бўлди. 2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ўрта муддатли истиқболда давлат сиёсатининг устувор йўналишларини белгилаб берган энг муҳим дастурий ҳужжатга айланди. Мазкур ҳужжатга мувофиқ таълим соҳасида ҳам қатор ислохотлар амалга оширилмоқда. Таълим тизимини халқ билан мулоқот ва илғор хорижий тажрибалар асосида ислоҳ қилишга асосий эътибор қаратилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикаси Мактабга-ча таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги ПҚ–3305-сон қарори асосида мамлакатда илк бор Мактабгача таълим вазирлиги ташкил этилди.

МУХОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ/ DISCUSSION)

Мактабгача таълим вазирлигининг асосий вазифалари ва фаолияти йўналишлари этиб қуйидагилар белгиланди:

1) мактабгача таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

2) илғор хорижий тажрибани ҳисобга олган ҳолда мактабгача ёшдаги болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш;

3) республикада давлат ва нодавлат мактабгача таълим муассасалари орасида соғлом рақобат муҳитини яратиш ҳисоби-га барча болаларнинг мактабгача таълим муассасаларига босқичма-босқич қамраб олинишини таъминлаш, уларга солиқ имтиёзлари ва преференциялар бериш, бюджетдан субсидиялар ажратиш, шунингдек, болаларнинг мактабгача таълими ва тарбиясининг муқобил шакллари амалиётга татбиқ этиш;

4) замонавий инновацион педагогик технологияларни, таълим ва тарбиянинг самарали шакллари ҳамда усуллари амалиётга, шу жумладан, нодавлат секторида жорий этиш;

5) миллий маданий-тарихий қадриятларни акс эттирувчи ва бола-ликдан китоб ўқишга қизиқишни уйғотувчи ўқув-методик, дидактик материаллар, ўйин ва ўйин-чоклар, бадий адабиётлар билан мактабгача таълим муассасаларини таъминлаш;

6) замонавий педагогик технологиялар ва методларни ҳисобга олган ҳолда болаларни тарбиялаш ва ҳар томонлама ривожлантириш масалаларини профессионал даражада ҳал этишга қодир бўлган мактабгача таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш;

7) мактабгача таълим муассасалари ходимларини моддий рағбатлантириш тизimini яратиш ва тажрибали, юқори малака-

ли ва касбий жиҳатдан пухта тайёрланган педагог кадрлар ҳамда тарбиячиларни таълим-тарбия жараёнига жалб қилиш;

8) мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчиларининг ра-ционал ва белгиланган меъёрлар асосида соғлом ва тўғри овқатлани-шини таъминлаш учун муносиб шароитлар яратиш, кўнгилочар ва билим берувчи машғулотлар элементлари бўлган, ҳажмлари ва интен-сивлиги асосий тиббий тақдимномалар билан белгиланувчи серҳа-рат кат ўйинлар ва машқлар уюштириш;

9) Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги билан биргаликда мактабгача таълим муассасаларида болаларга тиббий хизмат кўрсатиш ҳамда уларнинг ҳаёти ва соғлиғини химоя қилиш бўйича профилактика чора-тадбирларини мувофиқлаштириш.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрда-ги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПҚ–3304-сон қарори асосида қуйидагилар Халқ таълими вазирлигининг асосий вазифалари ва фаолияти йўналишлари этиб белгиланди:

1) халқ таълими тизимини ривожлантиришга қаратилган ягона давлат сиёсатини амалга ошириш, умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълимни ҳар томонлама ривожлантириш, ўқувчиларнинг билими ва маънавий-ахлоқий даражасини янада юксалтириш;

2) ўрта таълим мактаблари ҳамда ўрта махсус, касб-ҳунар таъли-ми муассасалари ўртасида ўзаро интеграцияни таъминлаш орқали 11 йиллик ўрта таълимни жорий этиш бўйича ташкилий-методик тад-бирлар тизимини амалга ошириш;

3) умумий ўрта таълим мактабларининг 10-11-синф ўқувчилари-га касб-ҳунар ўргатиш ва умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларига ҳамда мак-

табдан ташқари таълимга қўйилган давлат талабларига мувофиқ халқ таълими муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда ўқувчиларга касб-хунар ўргатишда методик раҳбарлик қилиш;

4) умумий ўрта таълим муассасаларида чет тилларини ўқитиш самарадорлигини таъминлаш, ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш ва меҳнат таълимини яхшилаш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш;

5) ўқув-тарбия жараёнига ўқитишнинг замонавий илғор шакллари, янги педагогик ва ахборот технологияларини, ўқувчиларнинг ўқув, психологик ва жисмоний юкламасини оптималлаштиришни ҳисобга олган ҳолда таълим-тарбиянинг самарали шакллари ва усуллари жорий этиш;

6) мазмун ва сифат жиҳатидан халқаро талабларга жавоб берадиган, илғор педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаган ҳолда янгиланган ўқув режа ва дастурларга мувофиқ ишлаб чиқилган ўқув ва ўқув-методик адабиётларнинг янги авлоди яратилиши ва нашр этилишини ташкил қилиш;

7) меҳрибонлик уйлари фаолиятини такомиллаштириш, ота-оналар қаровисиз қолган болаларнинг ижтимоий-психологик реабилитациясини ва ҳуқуқий ҳимоя қилинишини таъминлаш, уларнинг ижтимоий-меҳнат кўникмаларини ҳосил қилишга ва жамиятга уйғунлашувига кўмаклашиш;

8) ривожланишида турли нуқсонлари бўлган ҳамда даволанишга ва соғломлаштиришга муҳтож бўлган болаларнинг (шу жумладан, инклюзив) ижтимоий кафолатларини таъминловчи чора-тадбирлар самарадорлигини янада ошириш, уларнинг таълим-тарбия олишлари учун мослашув муҳитини яратиш, имконияти чекланган болалар учун ихтисослаштирилган таълим муассасалари (мактаблар, мактаб-интер-

натлар) фаолиятини мувофиқлаштириш;

9) халқ таълими муассасаларида Ўзбекистон ёшлар иттифоқи бўлимлари фаолиятини самарали йўлга қўйиш орқали ўқувчиларни умуминсоний қадриятлар, юксак маънавият, инсонпарварлик руҳида тарбиялаш, уларнинг қалби ва онгига мустақиллик ғояларини янада чуқур сингдириш, “оммавий маданият” кўринишидаги ёт ғояларга қарши иммунитетни мустаҳкамлаш;

10) умумий ўрта ва мактабдан ташқари таълим муассасалари томонидан давлат таълим стандартлари ва талаблари бажарилишининг тизимли мониторингини олиб бориш;

11) таълим муассасаларида бюджет маблағларидан мақсадли ва самарали фойдаланишни ҳамда бюджет интизомига риоя этишни таъминлаш;

12) таълим муассасаларида бино ва иншоотлардан самарали фойдаланиш ишларини мувофиқлаштириш ва мониторингини олиб бориш.

НАТИЖАЛАР (РЕЗУЛЬТАТЫ/ RESULTS)

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 январдаги «Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-хунар таълими тизимидаги тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5313-сон Фармони асосан 2018/2019 ўқув йилидан бошлаб умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида, хусусан, ихтисослаштирилган мактаблар, ихтисослаштирилган санъат ва маданият мактаб-интернатларида, ихтисослаштирилган олимпия заҳиралари мактаб-интернатларида ва академик лицейларда узлуксиз ва 11 йиллик муддатда, шунингдек 2019/2020 ўқув йилидан бошлаб касб-хунар коллежларига ўқишга қабул қилиш умумтаълим мактабларининг 11-синф битирувчилари ҳисобидан ихтиёрийлик асосида тегишли

мутахассисликка (касбга) эга бўлиш учун 6 ойдан 2 йилгача бўлган ўқитиш муддатларида амалга оширилиши белгилаб берилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ–5812-сон Фармонида кўра, профессионал таълим дастурларини ЮНЕСКО ташкилоти томонидан қабул қилинган Таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичи (МСКО) даражалари билан уйғунлаштириш, ўқув жараёнига Ўзбекистон Миллий квалификация тизимини тўлақонли жорий этиш орқали тайёрланаётган кадрларнинг меҳнат бозорида муносиб ўрин эгаллашларини таъминлаш мақсадида 2020/2021 ўқув йилидан бошлаб янги бошланғич (340 та касб-хунар мактаби), ўрта (147 та кол-леж) ва ўрта махсус (143 та техникум) профессионал таълим тизими ҳамда табақалаштирилган таълим дастурлари жорий этиладиган таълим муассасаларини ўз ичига қамраб олган профессионал таълим муассасалари тармоғи ташкил этилади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сон қарорига мувофиқ қуйидагилар олий таълим тизимини келгусида комплекс ривожлантиришнинг энг муҳим вазифалари этиб белгиланди:

1) ҳар бир олий таълим муассасаси томонидан хориждаги етакчи турдош илмий-таълим муассасалари билан истиқболли ҳамкорлик алоқаларини яқиндан йўлга қўйиш, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган энг замонавий педагогик технологиялар, таълим дастурлари ва ўқув-методик материалларни кенг жорий этиш, илмий-педагогик фаолиятга юқори малакали чет эл ўқитувчилари ва олимларини жалб этиш;

2) олий маълумотли кадрларни тайёрлашнинг мақсадли мезонларини шакллантириш, олий таълим муассасаларидаги ихтисослик йўналишлари ва мутахассисликларни ҳудудлар ва соҳалар бўйича жорий этилаётган дастурларнинг талаб ва эҳтиёжлари, иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларни комплекс тараққий эттириш истиқболларини инобатга олган ҳолда оптималлаштириш;

3) янги авлод ўқув қўлланмаларини яратиш ва олий таълим тизимига кенг татбиқ этиш, олий таълим муассасаларини замонавий ўқув-методик ва илмий адабиётлар билан таъминлаш, жумладан, энг янги хорижий адабиётларни сотиб олиш ва таржима қилиш негизида ахборот-ресурс марказлари фондларини мунтазам янгилаб бориш;

4) педагог кадрларнинг касб малакаси ва маҳоратини сифат жиҳатидан мунтазам ошириб бориш, педагог ва илмий ходимларнинг стажировкадан ўтишини йўлга қўйиш, олий таълим муассасалари битирувчиларини PhD дастури ва хорижий магистратура дастурлари асосида ўқитиш;

5) олий таълим муассасаларининг илмий салоҳиятини мустаҳкамлаш, олий таълим тизимида илмий тадқиқотларни янада ривожлантириш, уларнинг академик илм-фан билан интеграциясини кучайтириш, профессор-ўқитувчилар таркибининг илмий фаолияти самарадорлигини ошириш, иқтидорли талаба-ёшларни илмий фаолият билан шуғулланишга жалб этиш;

6) олий таълимнинг маънавий-ахлоқий мазмунини кучайтириш, талаба-ёшларнинг қалби ва онгига миллий истиқлол ғоясини, халқимизнинг юксак маънавияти ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғусини чуқур сингдириш, биз учун мутлақо ёт ва бегона бўлган ғояларга нисбатан уларда мустаҳкам иммуни-

тет ва танкидий муноса- батни шакллантириш;

7) олий таълим муассасалари моддий-техника базасини уларнинг ўқув ва илмий-лаборатория биноларини, спорт иншоотлари ва ижтимоий-муҳандислик инфратузилмаларини қуриш, капитал таъмирлаш ва реконструкция қилиш орқали янада мустаҳкамлаш, замонавий илм- фан соҳаларининг устувор йўналишлари бўйича ўқув-илмий лабора- ториялар базасини замонавий асбоб-ускуналар билан таъминлаш;

8) олий таълим муассасаларини замонавий ахборот-коммуникация технологиялари воситалари билан таъминлаш, талабалар, ўқитувчи ва ёш тадқиқотчиларнинг жаҳондаги илғор таълим ресурслари, илмий адабиётлар ва маълумотлар базаси бўйича электрон каталогларга кириш имкониятини кенгайтириш.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/
CONCLUSION)

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 16 февралдаги “Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ–4958-сон Фармони ижросини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 майдаги “Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Мазкур қарорга мувофиқ олий ўқув юртидан кейинги таълим институтида таълим куйидаги шаклларда ташкил этилади: таянч докторантура; докторантура; мустақил изланувчилик. Таянч докторантура – Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилдиган, ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда мутахассисликни чуқур ўрганиш ва докторлик диссертациясини тайёрлаш ва ҳимоя қилиш мақсадида улар томонидан илмий изланишлар олиб бориш

бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражаси изланувчилари учун ОТМ ва ИТМларида ташкил этиладиган олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар ихтисосликлари бўйича олий ўқув юртидан кейинги таълим шакли. Докторантура – Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилдиган, ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда мутахассисликни чуқур ўрганиш ва докторлик диссертациясини тайёрлаш ва ҳимоя қилиш мақсадида улар томонидан илмий изланишлар олиб бориш бўйича фан доктори (DSc) илмий даражаси изланувчилари учун ОТМ ва ИТМларида ташкил этиладиган олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар ихтисосликлари бўйича олий ўқув юртидан кейинги таълим шакли. Мустақил изланувчилик – ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда докторлик диссертациясини тайёрлаш ва ҳимоя қилиш мақсадида мутахассисликни чуқур ўрганиш ва улар томонидан илмий изланишлар бўйича фалсафа доктори (PhD) ёки фан доктори (DSc) илмий даражалари изланувчилари учун ОТМ ва ИТМларда ташкил этиладиган олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар бўйича олий ўқув юртидан кейинги таълим шакли.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–4732-сон Фармонида мувофиқ, олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимининг ўқитиш шакллари ва усуллари, педагог кадрлар таркибининг сифат даражасини замонавий талаблардан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассаса-

ларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 242-сон қарори билан “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малака-сини ошириш курслари тўғрисида”ги Низом тасдиқланди. Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 февралдаги 103-сон қарори билан мазкур Низомга қўшимча ва ўзгартиришлар киритилди. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курси – янги касбий билим, маҳорат, замонавий кўникма, бошқарув ва педагогик фаолиятни юри-тиш учун зарур ҳажмда ва етарли даражада ҳамда давлат таълим стандартларига мувофиқ ўқув-таълим жараёнига талаб қилинадиган сифатни таъминлайдиган даражада ваколатлар назарда тутилган олий таълимдан кейинги таълим шакли. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсларида ўқиш тасарруфида олий таълим муассасалари бўлган вазирликлар ва идоралар билан келишган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тасдиқланган қайта тайёрлаш ва малака ошириш курси ўқув режасининг намунавий тузилмаси асосида ишлаб чиқилган 288 соат ҳажмдаги ўқув дастурлари бўйича икки ой давомида, ишдан ажраган ҳолда амалга оширилади. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курслари тингловчилари ўқишни тугатгандан кейин комиссиялар томонидан ўтказиладиган аттестациядан ўтишлари керак. Аттестация комиссияси тегишли соҳалардаги етакчи олимлар ва мутахассислар, илмий кенгаш аъзолари, ўқув-услубий ишлар соҳасидаги йирик мутахассислар сафидан камида 7 кишидан иборат бўлган олий таълим муассасаси ректори ёки фан доктори илмий унвони бериш бўйича илмий кенгаш раиси бошчилигида шакллантирилади. Аттестациядан муваффақиятли ўтган қайта тайёр-

лаш ва малака ошириш курслари тингловчиларига қатъий ҳисобда турадиган давлат намунасидаги малака аттестати берилади. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсларида ўқиш якунлари бўйича аттестациядан ўтмаган олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрлари бир йил мобайнида тўлов асосида ўқишнинг тегишли ёки турдош йўналиши (мутахассислиги) бўйича кейинги қайта тайёрлаш ва малака ошириш курси якунида аттестациядан ўтишади. Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсларини такроран ўзлаштириши асосий ишдан ажралмаган ҳолда курсларнинг ўқув дастурларини му-стақил равишда ёки масофадан ўқиш усуллари орқали ўзлаштириш асосида амалга оширилади. Мустақил равишда ёки масофадан ўқитиш усуллари орқали қайта тайёрлаш ва малака ошириш курслари ўқув дастурлари бўйича тайёрланиб келган тингловчилар якуний аттестацияга киритилади. Якуний аттестация тегишли йўналишлар бўйича таянч олий таълим муассасалари ҳузуридаги аттестация комиссиялари томонидан амалга оширилади. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсларида ўқиш якунлари бўйича аттестациядан такроран ўтмаган ёки асосий иш жойи бўйича белгиланган муддатда қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсларидан такроран ўтмаган тақдирда, ушбу ходимлар билан тузилган меҳнат шартномасининг амал қилиш муддатидан ҳамда бўш турган педагог лавозимини эгаллаш танлови даврининг тугаган муддатидан қатъи назар, меҳнат шартномаси белгиланган тартибда икки ой мобайнида бекор қилинади. Бунда улар ўз педагогик фаолиятини бошқа таълим муассасаларида (олий таълим муассасаларидан ташқари) давом эттириши ёхуд бошқа ташкилотларда ишлаши ҳамда ўзининг касбий малакасини мустақил ра-

вишда ошириши мумкин. Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда нафақат маърифий, балки бошқа соҳаларда ҳам амалга оширилаётган туб ислохотлар, янгила- нишлар

айнан ўқитувчи шахси, унинг касбий педагогик тайёргарлик даражасига бевосита боғлиқдир.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жуманова Ф., Авазова С., Жобборовва Г., Хуснетдинов У. Умумий педагогика асослари. Ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент, "Ishonchli hamkor", 2020. - 580 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрда- ги "Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида"ги ПҚ–3304-сон қарори
3. Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги "Олий таъ- лим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 242-сон қарори билан "Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малака- сини ошириш курслари тўғрисида"ги Низом
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 16 февралдаги "Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги ПФ–4958-сон Фармони.
5. Mannopovna, J. O., Uralovna, J. F., & Rahmatullayevna, M. S. (2020). Formation of artistic perception of future teachers. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(6), 518-526.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ERTAK KITOBLAR BILAN TANISHTIRISH ORQALI NUTQINI O'STIRISH

OCHILOVA XILOLA SHERALIYEVA

Nizomoiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim texnologiyasi kafedrası
o'qituvchisi

QULBULOVA RAYHONA ANVAR QIZI

Nizomoiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti maktabgacha
ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni ertak kitoblar bilan tanishtirish orqali ularning nutqini o'stirish va rivojlantirishning ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti, bolalar, ertaklar, nutq, rivojlanish, o'sish, kitoblar.

Аннотация: В данной статье говорится о важности воспитания и развития речи детей дошкольного возраста путем знакомства их со сказками.

Ключевые слова: Организация дошкольного образования, дети, сказки, речь, развитие, рост, книги.

Abstract: This article talks about the importance of raising and developing the speech of preschool children by introducing them to fairy-tale books.

Keywords: Preschool education organization, children, fairy tales, speech, development, growth, books.

Tilni bilish muammosi uzoq vaqtdan beri turli xil taniqli tadqiqotchilarning e'tiborini tortdi. Bizning nutqimiz juda murakkab va xilma-xil ekanligi va uni hayotning birinchi yillaridan boshlab rivojlantirish zarurligi shubhasizdir.

Maktabgacha yosh-bu bolaning og'zaki tilni faol egallashi, nutqning barcha tomonlarini shakllantirish va rivojlantirish davri.

Bolalar nutqini rivojlantirish uchun shoshilinch ehtiyojning sababi insonning atrofdagi odamlar bilan muloqotiga bo'lgan ehtiyojidir va nutq tushunarli, tushunarsiz va qiziqarli bo'lishi uchun boshqalar turli xil o'yinlarni o'tkazishlari usullarini ishlab chiqishlari kerak, shunda bolalar o'yin faoliyatiga qiziqishadi.

Nutqni rivojlantirish-bu maxsus pedagogik usullarning arsenalidan

va bolaning o'z nutq mashqlaridan foydalanishni o'z ichiga olgan maqsadli va izchil pedagogik ish. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda bolalar nutqini rivojlantirishning quyidagi vositalaridan foydalaniladi:

- kattalar va bolalar o'rtasidagi aloqa, madaniy til muhiti, sinfda ona tili va tilini o'rgatish;

- san'atning har xil turlari (tasviriy, musiqa, teatr), badiiy adabiyot.

Badiiy adabiyot bilan tanishish jarayonida nutqni rivojlantirish bolalar bilan ishlashning umumiy tizimida katta o'rin tutadi. Badiiy adabiyot bolalar nutqining barcha jabhalarini rivojlantirishning eng muhim manbai va vositasi va noyob ta'lim vositasidir. Bu ona tilining go'zalligini his qilishga yordam beradi, nutq obrazini rivojlantiradi.

Hozirgi vaqtda maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishga qo'yiladigan talablar sezilarli darajada oshdi. Ular nutq faoliyati, lug'at, nutqning grammatik tuzilishi rivojlanishining ma'lum darajasiga erishishlari, dialogik nutqdan izchil bayonotga o'tishlari kerak. Nafaqat to'g'ri nutq ko'nikmalarini, balki ifodali, majoziy nutqni shakllantirishni ham rivojlantirish.

Nutqni o'z vaqtida va to'liq o'zlashtirish bolada to'liq psixikaning shakllanishi va uning keyingi to'g'ri rivojlanishi uchun birinchi muhim shartdir. O'z vaqtida – bu bola tug'ilgandan keyingi birinchi kunlardan boshlangan narsani anglatadi, til materialining yetarli hajmini anglatadi va bolani har bir yosh darajasida nutqni to'liq o'z qobiliyatiga ega bo'lishga undaydi.

Birinchi yosh bosqichlarida bolaning nutqini rivojlantirishga e'tibor ayniqsa muhimdir, chunki bu vaqtda miya jadal rivojlanadi, uning funktsiyalari shakllanadi. Fiziologlarning tadqiqotlariga ko'ra, Markaziy asab tizimining funktsiyalari tabiiy shakllanish davrida osonlikcha o'qitiladi. Treningsiz ushbu funktsiyalarning rivojlanishi kechiktiriladi va hatto abadiy to'xtashi mumkin. Koltsova M. M. ga ko'ra, nutq funktsiyasi uchun bola hayotining dastlabki uch yili rivojlanishning bunday "tanqidiy" davri hisoblanadi: bu vaqtga kelib, miyaning nutq mintaqalarining anatomik kamoloti asosan tugaydi, bola ona tilining asosiy grammatik shakllarini egallaydi, katta miqdordagi so'zlarni to'playdi. Agar chaqaloqning nutqining dastlabki uch yilida etarlicha e'tibor berilmagan bo'lsa, unda kelajakda yo'qolgan vaqtni qoplash uchun ko'p harakat talab

etiladi. Ona nutqini o'zlashtirish jarayoni tabiiy rivojlanish jarayonidir. Nutqni assimilyatsiya qilish tartibi: ona nutqini idrok etish qobiliyati bolaning nutq organlari mushaklarining mashq qilinishiga bog'liq. Agar bola fonemalarni ifodalash va prosodemalarni modellashtirish, shuningdek ularni tovush komplekslaridan quloq bilan ajratish qobiliyatiga ega bo'lsa, ona nutqi o'zlashtiriladi. Nutqni o'zlashtirish uchun bolada nutq apparati harakatlari ishlab chiqilishi kerak. Agar bola boshqa birovning nutqini tinglab, ma'ruzachining artikulyatsiyasi va prosodemalarini takrorlasa (baland ovozda, keyin esa o'ziga), unga taqlid qilsa, ya'ni nutq organlari faol harakat qilsa, nutq o'zlashtiriladi. Nutq qobiliyatini oshirish uchun nutq organlarini o'rgatish zarurligidan iborat bo'lgan ona nutqini o'zlashtirish muntazamligi nafaqat onanutqini o'zlashtirishning birinchi davrida, artikulyatsiya bazasini shakllantirishda, balki keyinchalik: maktabda, universitetda ham amal qiladi. Hatto eng o'qimishli odam ham o'zi uchun yangi mavzu haqida yaxshi gapirish uchun avval o'z nutqini hech bo'lmaganda ichkarida aytishi kerak. Nutq murakkab vazifadir va uning rivojlanishi ko'plab fikrlarga bog'liq.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarda bolalar nutqini rivojlantirishda tarbiyachining roli juda katta. Tarbiyachi tomonidan aytib berilgan ertaklar bolalar nutqini rivojlantiradi va o'stiradi.

Bola ulg'ayarekan, unda so'zlashishga ehtiyoj paydo bo'la boshlaydi. Dastlab atrofdagilarini taniydi, eshitgan so'z va jumllarini asta-sekinlik bilan o'zlashtiradi. Tilga kirgach esa uning so'z boyligi jadal o'sadi. Oddiy so'zlar, keyinchalik sodda gaplardan va to'liq, yoyiq gaplardan

foydalanadi. Dialogik nutq oilada, ota-ona, aka-opalar davrasida vujudga keladi. O'ziga kerakli narsani so'rash uchun harakat qiladi, muloqotga kirishadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirishda oldindan tayyorlangan mavzularda suhbatlar, teatrlashtirish usullari, sahnalashtirish o'yinlari, savol-javoblar juda foyda beradi.

Ta'kidlash joizki, bola uchun katta yoshli odam savollarga javob topishning yagona vositasi, qiziqarli taassurotlar manbai hisoblanadi. Bola kattalar bilan dialogga kirishishga, narsalar va o'yinchoqlarga egalik qilishga intilarkan, u ushbu maqsadlarga erishish uchun so'zdan foydalanishga ehtiyoj sezadi, ba'zida o'zi tashabbus ko'rsatib, fikr bildiradi. Katta yoshli odam bola bilan dialogga kirishish jarayonida bolaning bir so'zli fikrlarini grammatik jihatdan to'liq shakllantirilgan so'zlarga aylantirish orqali uning kamchiliklarini tuzatadi. Bola o'rganganlarini faol o'zlashtiradi va undan o'z nutqida foydalanadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda uning ota-onasi, aka-opalari va tarbiyachilarining hissasi katta.

Bolaning nutq rivojlanishining yosh xususiyatlari juda katta ahamiyat kasb etadi.

1. Bir yoshli bola qisman 10 qisqa so'z yoki harf talaffuz qilishi mumkin.
2. Bolalarning bir yarim yoshga to'lishiga qarab, so'zlar 2 juftdan to'g'ri bo'lib, 75 foiz hollarda 3 taga yaqin so'zlarni to'g'ri talaffuz qiladi.

Ikki yoshli bola eshitgan so'zlarining talaffuzini takrorlashga harakat qiladi.

Bolalar so'zning, stressning, hissiyotlarning ritmini yanada osonroq sezadilar. Bolani o'rganish uchun yangi so'zlar jumlaning boshida yoki oxirida

qo'llaniladi. Bolalar uchun hushtak chalish ayniqsa qiyin. Bolalar 2 yildan keyin bunday so'zlarni o'rgana boshlaydi va nutqni faqat hayotning to'rtinchi yilida qo'llaydi. Bolalar uchun asosiy faoliyat o'yin jarayoni hisoblanadi. Bolalarda o'yinlarni uslub bo'yicha qo'llash Fridrix Frebel tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Bu jarayonlar bolalarning mantiqiy fikrlash va tasavvurni rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bolalar uchun yangi materiallar, yangi ko'nikmalar va qobiliyatlarni o'zlashtirish eng yaxshi o'yin hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kattalar bilan bevosita muloqot qilish bola nutqiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar atrofdagilarga taqlid qilganlari holda nafaqat to'g'ri talaffuz qilishni, so'zlarni to'g'ri qo'llash, iboralar tuzish sirlarini, balki kattalarda (pedagoglar, ota-onalar, oila a'zolarida), atrofdagi bolalarda uchrab turadigan nutq nomukammaliklarini ham o'zlashtirib oladi. Bolalarning nutq madaniyati pedagogning nutq madaniyatiga bevosita bog'liq bo'ladi. Doimo kichkintoylarning diqqat-e'tibori markazida turadigan va ular bilan muloqot qiladigan tarbiyachining nutqi bolalar ona tili, nutq madaniyati namunalarini oladigan asosiy manba hisoblanadi, Shuning uchun u nafaqat to'g'ri so'zlashi, ona tilining barcha tovushlarini aniq va tushunarli qilib talaffuz etishi, balki u muayyan balandlikdagi ovozda bosiqlik bilan so'zlashi, uning nutqi intonatsion jihatdan ifodali, grammatik jihatdan to'g'ri rasmiylashtirilgan, ravon, tushunish uchun oson bo'lishi hamda so'z bilan belgilash to'g'ri va aniq amalga oshirilishi lozim. Tarbiyachining ifodalilik vositalaridan foydalangan holda o'qigan hikoyasi bolalarda qiziqish uyg'otadi,

ularida qayg'urish, so'z kuchini his qilish, uning mazmunini anchagacha yodda saqlab qolish imkonini beradi; agarda aynan shu hikoya tez va quruq ohangda his-hayajonlarsiz o'qib berilsa, u faqatgina badiiy asarga nisbatan zerikish va befarqlikni shakllantiradi. Pedagog o'z nutqiga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lishi va unda kamchiliklar borligini sezsa, ularni darhol bartaraf etishgi intilmog'i lozim. Biroq, o'z nutqining kamchiligini aniqlash har doim ham oson kechmaydi, chunki muloqot jarayonida so'zlovchining diqqat-e'tibori eng avvalo nutqning shakliga emas (qay tarzda aytish), balki uning mazmuniga (nimani aytish) qaratilgan bo'ladi. Bundan tashqari, o'z nutqiga nisbatan beparvolik bilan munosabatda bo'lish natijasida ayrim kamchiliklar tilga qattiq o'rnashib qolishi va keyinchalik so'zlovchi uni sezmay qolishi mumkin. Masalan, nutqning shoshqaloqligi, tushunarsizligi, bir ohangdaligi (monotonligi), ovozning kuchliligi, ayrim tovushlar, so'zlarni noaniq

talaffuz qilish kabi nuqsonlar sezilmasdan qoladi. O'z nutqining nomukammalliklari haqida bilish uchun pedagog o'z o'rtoqlarining mulohazalariga quloq tutishi darkor. Ochiq darslarni magnitofonga (videokassetaga) yozib olish va uni keyin muhokama qilish maqsadga muvofiqdir. Shunda tarbiyachi nutqini tovush, leksik vositalaridan foydalanish, grammatik jihatdan rasmiylashtirish nuqtainazaridan tahlil qilish mumkin bo'ladi. Ayni paytda shuni hisobga olish lozimki nutqni yozib olish chog'ida tarbiyachining o'zini-o'zini nazorat qilishi evaziga nutq sifati yaxshilanadi. Shuning uchun nutqda aniqlangan kamchiliklarga tarbiyachining o'zi va uning o'rtoqlari diqqat-e'tibor bilan yondoshishlari zarur. Shu bois tarbiyachi notiq, kreativ va qobiliyatli bo'lishi kerak. Chunki, bolajonlar unga qarab so'zlashni o'rganadi. Bolalarning nutqi eng ko'p rivojlanadigan yosh davri Maktabgacha ta'lim tashkilotiga kelganida boshlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Edited by N.F. McGinn and E.H. Epstein Comparative Perspectives on the Role of Education in Democratization Frankfurt am Main; Berlin; Nev York; Lang, 1999
2. R.M. Qodirova. O'zbekiston bolalar bog'chalari va maktablarida bolalarga 5-6 yoshdan boshlab rus tilida dialogik nutqni o'rgatish. T., "O'qituvchi" 1993.
3. F.R. Qodirova. Maktabgacha yoshdagi rusiy zabon bolalarni o'zbekcha so'zlashishga o'rgatish. T., "O'qituvchi" 1993
4. R.M. Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. Qoz., Sariog'och, 1998.
5. F.R. Qodirova. R.M. Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi. T., "Sano-standart", 2004.
6. F.R. Qodirova. R.M. Qodirova. "Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi". T., "Istiqlol", 2006.
7. Babayeva D.R. "Nutq o'stirish metodikasi" T.: TDPU 2016-yil. O'quv qo'llanma.
8. Qulbulova Rayhona Anvar qizi: Mamlakatimizda va xorijiy mamlakatlarda Maktabgacha ta'lim tizimi (2023): ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ | ЧАСТЬ-10 | ТОМ-4 □ <http://web-journal.ru/index.php/journal/issue/view/54>

YUQORI SINF O'QUVCHILARINING IJTIMOY MOSLASHUVINI OSHIRISH UCHUN DASTURLAR VA TADBIRLARNI ISHLAB CHIQISH

HUDAYBERDIYEVA MOHIRA OSIMJANOVNA
NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI TADQIQOTCHISI

Annotasiya: ushbu maqola o'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini oshirishga qaratilgan dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqishga bag'ishlangan. Tadqiqot maktabdan balog'at yoshiga o'tish davrida ijtimoiy moslashuv muammosining dolzarbligini asoslaydi va o'smirlarning muvaffaqiyatli moslashuviga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni ta'kidlaydi. Muallif talabalar ehtiyojlarini tahlil qilish, ijtimoiy moslashuv usullari va usullarini tanlash, shuningdek, ota-onalar va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlarning samarali strategiyalarini o'z ichiga olgan dasturlarni ishlab chiqishda tizimli yondashuvni taqdim etadi. Maqolada dasturlarni amalga oshirishning amaliy jihatlari, shu jumladan tadbir formatlarini tanlash, ta'lim muassasalari va mahalliy jamoalarni jarayonga jalb qilish va tadbirlarning samaradorligini baholash muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari o'smirlar bilan ishlaydigan o'qituvchilar va psixologlar uchun ham, ijtimoiy ish va ta'lim siyosati bo'yicha mutaxassislar uchun ham foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: ijtimoiy moslashuv, o'rta maktab o'quvchilari, rivojlanish dasturlari, ta'lim faoliyati, psixologik yordam, ijtimoiy ko'nikmalar, guruh ishi, individual maslahat, psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash, ota-onalar bilan o'zaro munosabatlar, muloqot qobiliyatlari.

Аннотация: Данная статья посвящена разработке программ и мероприятий, направленных на повышение социальной адаптации старшеклассников. Исследование обосновывает актуальность проблемы социальной адаптации в переходном периоде от школы к взрослой жизни и выделяет основные факторы, влияющие на успешную адаптацию подростков. Авторы представляют системный подход к разработке программ, включающий в себя анализ потребностей учащихся, выбор методов и техник социальной адаптации, а также эффективные стратегии взаимодействия с родителями и учителями. В статье обсуждаются практические аспекты реализации программ, включая выбор форматов мероприятий, вовлечение образовательных учреждений и местных сообществ в процесс, и оценку эффективности проводимых мероприятий. Результаты исследования могут быть полезны как для педагогов и психологов, работающих с подростками, так и для специалистов в области социальной работы и образовательной политики.

Ключевые слова: социальная адаптация, старшеклассники, программы развития, образовательные мероприятия, психологическая поддержка, социальные навыки, групповая работа, индивидуальные консультации, психолого-педагогическое сопровождение, взаимодействие с родителями, коммуникативные навыки.

Kirish. O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi ularning rivojlanishida va balog'at yoshiga muvaffaqiyatli o'tishda muhim rol o'ynaydi. Hayotning bu davri nafaqat o'quv va akademik qiyinchiliklar, balki maxsus ko'nikmalar va moslashuvlarni talab qiladigan ijtimoiy o'zgarishlar bilan ham tavsiflanadi. Ijtimoiy moslashuvni mustahkamlashga qaratilgan dasturlar va

tadbirlarni ishlab chiqish ta'lim muhitining muhim elementiga aylanadi. Keling, ushbu jarayonda o'rta maktab o'quvchilarini samarali qo'llab-quvvatlash uchun qanday strategiya va usullardan foydalanish mumkinligini ko'rib chiqaylik. Ijtimoiy moslashuv dasturlarini ishlab chiqishda birinchi qadam maqsadli auditoriya ehtiyojlarini tushunishdir. O'rta maktab o'quvchilari bolalik va kattalar

hayotining chorrahasida, ularning ijtimoiy va psixologik talablari xilma-xil bo'lishi mumkin[1]. Ba'zilar ijtimoiy aloqalarni o'rnatishda qo'llab — quvvatlashga muhtoj, boshqalari muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, boshqalari esa boshqalar bilan ziddiyat yoki o'zini past baholash kabi muayyan qiyinchiliklarni engishga yordam beradi.

Muvaffaqiyatli moslashuvning asosiy jihatlardan biri bu o'rta maktab o'quvchilari o'zlarini xavfsiz va qo'llab-quvvatlaydigan muhitni yaratishdir. Bunga o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha treninglar o'tkazish, nizolarni hal qilish guruhlarida ishlash va o'yinlar va mashqlar orqali hissiy intellektni rivojlantirish kiradi. Ijtimoiy moslashishda aloqa muhim rol o'ynaydi. Dasturlar samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha darslarni o'z ichiga olishi mumkin, jumladan tinglash, o'z fikrlari va his-tuyg'ularini ifoda etish va murosaga kelish qobiliyati. O'rta maktab o'quvchilari ko'pincha jamiyatda o'z o'rnini topish va o'z shaxsini aniqlash jarayonida. Ijtimoiy moslashuv dasturlari etakchilikni rivojlantirish, o'z taqdirini o'zi belgilash va o'z kuchli tomonlaridan xabardor bo'lishga qaratilgan tadbirlarni o'z ichiga olishi mumkin.

Zamonaviy tendentsiyalarni hisobga olgan holda, samarali ijtimoiy moslashuv dasturlari texnologiya va onlayn resurslardan foydalanishni ham o'z ichiga olishi mumkin[2]. Bu virtual treninglar, tajriba almashish va qo'llab-quvvatlash uchun onlayn platformalar va o'z-o'zini rivojlantirish va introspeksiya dasturlari bo'lishi mumkin. Shuni esda tutish kerakki, o'rta maktab o'quvchilarining muvaffaqiyatli moslashuvi nafaqat dasturlarga, balki ularning ota-onalari va maktab xodimlari bilan hamkorlikka ham bog'liq. Ota-onalar bilan muntazam muloqot qilish, qo'shma tadbirlar va treninglar

o'tkazish maktabda ham, undan tashqarida ham yagona qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratishga yordam beradi.

O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi ularning hayotining asosiy bosqichi bo'lib, ularning kattalar hayotidagi qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli hal qilish qobiliyatini belgilaydi. Ushbu davrda yoshlar bir qator muhim o'zgarishlarga duch kelmoqdalar: kasbiy yo'lni tanlash, o'z shaxsiyatini shakllantirish, ijtimoiy aloqalarni o'rnatish. Ushbu o'zgarishlar stress va qiyinchilik manbai bo'lishi mumkin, bu o'rta maktab o'quvchilarining samarali ijtimoiy moslashuvi uchun maqsadli dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqish muhimligini ta'kidlaydi.

Dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqishni boshlashdan oldin, ushbu yoshning xususiyatlarini tushunish muhimdir. O'rta maktab o'quvchilari ko'pincha kelajakda noaniqlik, imtihonlar va kasb tanlash bilan bog'liq stresslarga duch kelishadi. Shuningdek, ular o'zlarining ijtimoiy muhitini faol ravishda shakllantiradilar, bu esa mojarolar va aloqa qiyinchiliklariga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy moslashuv dasturining maqsadlari

1. O'z taqdirini o'zi belgilashni shakllantirish: o'rta maktab o'quvchilariga ularning qiziqishlari, maqsadlari va qadriyatlarini aniqlashda yordam berish. Bu yanada muvozanatli qarorlar qabul qilish uchun asos yaratishda muhim qadamdir.

2. Aloqa ko'nikmalarini rivojlantirish: samarali muloqot qilishni o'rganish, shu jumladan o'z fikrlarini ifoda etish, boshqalarni tinglash va nizolarni konstruktiv tarzda hal qilish.

3. Kasb tanlashda qo'llab-quvvatlash: turli kasb sohalari to'g'risida ma'lumot berishga qaratilgan tadbirlarni tashkil etish, turli kasb va universitetlar vakillari bilan

uchrashuvlar.

4. O'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish: vaqtni boshqarish, vazifalarni rejalashtirish, shaxsiy va professional maqsadlarni belgilash va ularga erishish bo'yicha trening.

Ijtimoiy moslashuv dasturini ishlab chiqish bosqichlari

1. Ehtiyojlarni tahlil qilish: talabalar duch keladigan asosiy qiyinchiliklarni aniqlash, qiziqish va ehtiyojlarni aniqlash uchun so'rovlar va suhbatlar o'tkazish.

2. Maqsad va vazifalarni shakllantirish: dasturning aniq maqsadlarini aniqlash va ularga erishishga qaratilgan vazifalarni shakllantirish.

3. O'qitish usullarini tanlash: o'quv mashg'ulotlari, ma'ruzalar, davra suhbatlari, amaliy mashg'ulotlar va Mentoring kabi o'rta maktab o'quvchilarini o'qitish va jalb qilishning samarali usullarini aniqlash.

4. O'quv materiallarini ishlab chiqish: dastur davomida foydalaniladigan axborot va ta'lim materiallarini yaratish.

5. Samaradorlikni baholash: uning ta'sirini muntazam ravishda tahlil qilish va kerak bo'lganda tuzatishlar kiritish uchun dastur natijalari va samaradorligini baholash tizimini joriy etish.

Ijtimoiy moslashuv tadbirlariga misollar

1. Karyera yarmarkalari: talabalar turli kasblar va universitetlar vakillari bilan ma'lumot va maslahat olish uchun uchrashishlari mumkin bo'lgan tadbirlarni tashkil etish.

2. Aloqa bo'yicha treninglar: mojarolarni boshqarish va muammolarni hal qilishni o'z ichiga olgan samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha darslarni o'tkazish.

3. O'z taqdirini o'zi belgilash loyihalari: talabalarga o'z qiziqishlari va maqsadlarini aniqlashda yordam berishga qaratilgan guruh loyihalarini tashkil etish.

4. Psixologik yordam: ijtimoiy

moslashuvning hissiy va psixologik jihatlarini muhokama qilish uchun psixologik maslahat va guruh sessiyalariga kirishni ta'minlash.

O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi bo'yicha dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqish yoshlarni kattalar hayotiga tayyorlashda muhim qadamdir. Ushbu dasturlarnafaqatkeraklibilimvako'nikmalarni taqdim etadi, balki muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashishga yordam beradigan qo'llab-quvvatlovchi va ilhomlantiruvchi muhitni yaratadi. Ular o'ziga bo'lgan ishonchni, kasbiy yo'nalishni va jamiyatda samarali muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'rta maktab davrida o'smirlar ijtimoiy moslashuv jarayoni bilan bog'liq ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishadi[3]. Ayni paytda ular jamiyatda o'z o'rnini faol ravishda izlaydilar, o'zlarining identifikatsiyasini shakllantiradilar, boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatadilar va o'zlarining qadr-qimmatini belgilaydilar. Ko'pchilik uchun bu sezilarli o'zgarish va stress davri, chunki bu o'quv yuki, shaxsiy ambitsiyalar va ijtimoiy umidlarni birlashtirishni talab qiladi.

Rivojlanishning ushbu muhim bosqichida o'rta maktab o'quvchilarini qo'llab-quvvatlash maqsadida ko'plab maktablar va ta'lim muassasalari ijtimoiy moslashuvni oshirish va asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar va tadbirlarni amalga oshirmoqdalar.

Ta'lim muassasalari har bir talaba qabul qilingan va hurmatga sazovor bo'lgan do'stona va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratishga intiladi. Bu qulay muloqot va munosabatlarni o'rnatish uchun asos yaratadi. Moslashuv dasturlarining muhim qismi bu muloqot qobiliyatlari ustida ishlash, shu jumladan o'z fikrlarini ifoda etish, suhbatdoshni tinglash, nizolarni hal qilish va murosaga kelish qobiliyatidir. Ko'pincha o'spirinlar maktab ichida ham, tashqarisida ham turli

xil to'qnashuvlarga duch kelishadi. Ijtimoiy moslashuv dasturlari nizolarni konstruktiv hal qilish va his-tuyg'ularingizni boshqarish ko'nikmalarini o'rgatishni o'z ichiga oladi[4]. Mustaqillik va mas'uliyatni rivojlantirish o'rta maktab o'quvchilariga hayotning turli sohalarida muvaffaqiyatli moslashish uchun muhim bo'lgan kundalik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga va muvozanatli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Ishga qabul qilish dasturlari har bir talaba o'ziga xos xususiyatlaridan, madaniy va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, o'zlarini qulay his qiladigan joy yaratishga intiladi.

Muloqot qobiliyatlari, hamkorlik va hissiy intellektni rivojlantirishga qaratilgan o'yin va interaktiv mashqlarni o'z ichiga oladi. Maktab psixologlari va ijtimoiy ishchilar moslashishda qiynalayotgan yoki stressli vaziyatlarda bo'lgan o'quvchilarga individual yordam ko'rsatadilar. Katta yoshdagi talabalar turli yosh guruhleri o'rtasida ishonch va qo'llab-quvvatlashni rivojlantirishga yordam beradigan yoshlar uchun Mentor sifatida harakat qilishlari mumkin[5]. Maktab tadbirlari, klublar va sport guruhleri o'quv jarayonidan tashqarida muloqot qilish, ijod qilish va shaxsni rivojlantirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi. Muvaffaqiyatli moslashuvning muhim jihatini ota-onalarning qo'llab-quvvatlashidir. Maktablar o'smirlarni qo'llab-quvvatlashda moslashish va hamkorlik masalalarini muhokama qilish uchun ota-onalar uchrashuvlari, seminarlar va maslahatlar beradi.

O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini oshirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim qadamdir. Qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, aloqa va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini mustahkamlash, o'zini namoyon qilish va amalga oshirish

imkoniyatlarini taqdim etish orqali maktablar o'smirlarning muvaffaqiyatli moslashuvi va ularning jamiyatga uyg'un kirishiga yordam berishi mumkin.

O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi ularning rivojlanishining muhim jihati bo'lib, ularning kelajagiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'smirlik davrida yoshlar bolalik dunyosidan kattalar dunyosiga o'tish bilan bog'liq ko'plab o'zgarishlar va qiyinchiliklarga duch kelishadi. O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini oshirishga qaratilgan dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqish ularni jamiyat va kasbiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi-bu jamiyatga muvaffaqiyatli kirish, ijtimoiy-madaniy muhitni o'zlashtirish, atrofdagi odamlar bilan aloqalarni o'rnatish, shuningdek, jamiyat me'yorlari va qadriyatlarini o'zlashtirish jarayoni. O'smirlar uchun bu nafaqat shaxsni shakllantirish, balki jamoada o'z o'rnini topish, turli xil odamlar guruhleri bilan o'zaro aloqada bo'lish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ko'nikmalar va ko'nikmalarni rivojlantirish vaqti.

O'z-o'zini past baholash tengdoshlar bilan faol muloqotga to'sqinlik qilishi va izolyatsiyaga olib kelishi mumkin. Boshqalar bilan aloqa o'rnatish qobiliyatining etarli emasligi, jamoadagi nizolar, boshqalar tomonidan tanqid va hukmdan qo'rqish. Boshqalardan begonalashish, ota-onalar va tengdoshlar bilan ishonchli munosabatlarning yo'qligi, guruhga kira olmaslik[6]. Ular o'yin vaziyatlarini, rolli o'yinlarni, tinglash va o'z fikrlarini ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan munozaralarni o'z ichiga oladi. Ular o'rta maktab o'quvchilariga o'zlarini tushunish va qabul qilishda, o'ziga bo'lgan ishonchni va his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishda yordam beradi. Ijtimoiy loyihalar va ko'ngilli

tadbirlarda ishtirok etish hamdardlik, hamdardlik, boshqalarga hurmat va jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Psixolog bilan individual maslahatlashuvlar o'tkazish o'rta maktab o'quvchilariga o'zlarining his-tuyg'ulari va his-tuyg'ularini tushunishga, muammolar va nizolarni hal qilishni o'rganishga yordam beradi. O'rta maktab o'quvchilari o'zlarini rahbar va tashkilotchi sifatida isbotlashlari mumkin bo'lgan etakchilik treninglari, o'yinlar, loyihalarni tashkil etish.

O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini oshirish bo'yicha dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqish ta'lim ishlarining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash yoshlarga atrofdagi dunyo bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish, qobiliyatlarini rivojlantirish va o'qish, martaba va shaxsiy hayotda muvaffaqiyatga

erishish imkonini beradi. Har bir o'rta maktab o'quvchisi o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi va jamiyatning faol ishtirokchisi bo'lishi mumkin bo'lgan qulay muhitni yaratish muhimdir.

Xulosa. O'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi ularning rivojlanishi va kelajakdagi muvaffaqiyatining muhim jihati hisoblanadi. Ijtimoiy moslashuvni oshirish bo'yicha dasturlar va tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish talabalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda kompleks yondashuvni, qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratishni va ota-onalar va ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni talab qiladi. Samarali dasturlar o'rta maktab o'quvchilariga o'zgaruvchan dunyoga muvaffaqiyatli moslashishga va shaxs sifatida rivojlanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Варламова, Елена Юрьевна. Организационно-педагогические условия обеспечения социальной успешности школьников. Diss. [Костром. гос. ун-т им. Н.А. Некрасова], 2004.
2. Симонова, Галина Ивановна. "Педагогическое сопровождение социальной адаптации учащихся: компонентный состав." Вестник Вятского государственного университета 1.4 (2008): 101-106.
3. Муравьева, Е. В. "Психологические условия оптимизации профессионально-трудовой адаптации умственно отсталых старшеклассников." Автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук-Нижний Новгород (2011).
4. Кузьмина, Светлана Анатольевна. "Повышение устной речевой компетенции старшеклассников с нарушениями слуха как условие социальной адаптации в обществе слышащих." Социально-гуманитарные знания 3 (2010): 360-363.
5. Герятович, Д. С. "Социально-психологическая адаптация старшеклассников из неблагополучных семей." Психологическое сопровождение образования: теория и практика. 2021.
6. Плотникова, Екатерина Евгеньевна, and Наталья Васильевна Быстрова. "Социально-педагогические условия профессиональной ориентации старшеклассников." Вестник Мининского университета 2 (19) (2017): 8.

OLIY O'QUV YURLARI AKADEMIK ERKINLIGI EVOLYUSIYASI VA UNING TALABALAR KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

XOLMATOVA SAIDAXON VOXOBJONOVNA

**Namangan davlat chet tillari instituti, Ijtimoiy va gumanitar fanlar
kafedrası katta o'qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada akademik erkinlik tushunchasining vaqt o'tishi bilan o'zgarishlari va uning oliy ta'lim muassasalari talabalarida ijodiy fikrlashni shakllantirishga ta'siri o'rganiladi. Maqola klassik universitetlardan boshlab akademik erkinlikning tarixiy kontekstini yoritadi va uning evolyutsiyasini zamonaviy tendentsiyalargacha kuzatib boradi. Muallif akademik erkinlikni idrok etishda qanday o'zgarishlar ro'y berganligi va bu o'zgarishlar talabalar o'rtasida ijodkorlikning rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini tahlil qiladi. Texnologik taraqqiyot va ta'lim metodologiyasidagi o'zgarishlarning akademik erkinlik va ijodiy fikrlashga ta'siriga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tadqiqot natijalari oliy ta'limning hozirgi tendensiyalari talabalarning akademik erkinligini, demak, ijodiy fikrlash qobiliyatini qanday shakllantirishi yoki cheklashi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Ish zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini yanada samarali rivojlantirish maqsadida ta'lim amaliyotini takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: akademik erkinlik evolyutsiyasi, oliy ta'lim muassasalari, talabalar rivojlanishidagi akademik erkinlikning o'rni, ijodiy fikrlash, akademik standartlar, intellektual avtonomiya, ta'limdagi innovatsiyalar, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, akademik etika, talabalarning tadqiqot faoliyati, o'z-o'zini o'zi boshqarish. ta'lim jarayonini tartibga solish, akademik erkinlik va texnologik o'zgarishlar, o'quv rejasi va ijodkorlik.

Kirish. Akademik erkinlik oliy ta'limning asosiy yo'nalishi bo'lib, talabalarning ijodkorligi va mustaqil tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Vaqt o'tishi bilan kontsepsiya jamiyat, texnologiya va ta'lim yondashuvlaridagi o'zgarishlarni aks ettiruvchi evolyutsiyani boshdan kechirdi. Ushbu maqolada biz akademik erkinlikning tarixi va hozirgi holatini ko'rib chiqamiz, shuningdek uning talabalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga ta'sirini tahlil qilamiz. Akademik erkinlik fikr va so'z erkinligi g'oyasi bilan bog'liq qadimiy ildizlarga ega. O'rta asrlarda universitetlar ozodlik vohasiga aylandi, bu erda olimlar cherkov tsenzurasidan qat'i nazar g'oyalarni muhokama qilishlari mumkin edi. Vaqt o'tishi bilan akademik erkinlik tushunchasi

yanada murakkablashdi, shu jumladan nafaqat tashqi bosimlardan xalos bo'lish, balki tadqiqot mavzularini, usullarini tanlash va o'z e'tiqodlarini ifoda etish erkinligi.

Zamonaviy jamiyatda akademik erkinlik oliy ta'limning asosiy printsiplari bo'lib qolmoqda. Biroq, u Internet tsenzurasi, siyosiy bosim va korporativ manfaatlar kabi yangi qiyinchiliklarga duch kelmoqda[1]. Bir qator mamlakatlarda suiiste'mollikka yo'l qo'ymaslik uchun erkinlik qanchalik uzoqqa borishi kerakligi haqida savollar tug'iladi. Akademik erkinlik talabalarning ijodiy tafakkurini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mustaqil ravishda tadqiqot yo'nalishini tanlash, o'z g'oyalarni ifoda etish va ijodiy yondashuvlarni amalga oshirish imkoniyatiga

ega bo'lgan talabalar ko'pincha yuqori darajadagi ijodkorlikni namoyish etadilar. Bu innovatsiyalarni va muammolarni hal qilishda innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Akademik erkinlikning ahamiyatiga qaramay, e'tiborni talab qiladigan qiyinchiliklar mavjud. Erkinlik va mas'uliyat o'rtasidagi muvozanat, ayniqsa tez texnologik rivojlanish va axborot jamiyati sharoitida tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Akademik erkinlik chegaralari bo'yicha davom etayotgan munozaralar ta'lim muassasalari, hukumatlar va umuman jamiyatning e'tiborini talab qiladi. Akademik erkinlik oliy ta'limning asosiy printsiplari bo'lib, fikr, tadqiqot va o'rganish erkinligini ifodalaydi. Uning vaqt o'tishi bilan rivojlanishi jamiyat, fan va ta'limdagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Ushbu maqolada biz akademik erkinlik qanday rivojlanganligini va uning mavjudligi talabalarning ijodiy tafakkurini shakllantirishga qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqamiz.

Akademik erkinlik o'rta asr universitetlaridan boshlab uzoq tarixga ega bo'lib, u erda olimlar o'z ishlarida ma'lum darajada avtonomiyaga ega edilar. Biroq, faqat so'nggi o'n yilliklarda akademik erkinlik ta'lim tizimlarining asosiy elementi sifatida faol ko'rib chiqila boshlandi.

Zamonaviy oliy o'quv yurtlari talabalarning ijodiy tafakkurini qo'llab-quvvatlash uchun akademik erkinlikni ta'minlashga intiladi[2]. Bu nafaqat tadqiqot erkinligini, balki so'z erkinligini, o'quv materiallari va o'qitish usullarini tanlashni ham o'z ichiga oladi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda akademik erkinlikning roli:

1. Mustaqillikni rag'batlantirish: akademik erkinlik talabalarga mustaqil fikrlashni rivojlantirishga imkon beradi, bu esa yangi

g'oyalar va yondashuvlarning paydo bo'lishiga yordam beradi.

2. Tadqiqot faoliyatini rag'batlantirish: akademik erkinlikka ega bo'lgan talabalar o'zlarini qiziqtirgan mavzularni o'rganish va tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega.

3. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish: akademik erkinlik talabalarga ma'lumotni tahlil qilish, o'z fikrlarini ishlab chiqish va turli nuqtai nazarlarni tanqidiy baholash imkonini beradi.

Akademik erkinlikning barcha afzalliklariga qaramay, erkinlik va mas'uliyat o'rtasidagi muvozanat va axloqiy me'yorlarga rioya qilish zarurati kabi qiyinchiliklar mavjud. Akademik erkinlik oliy ta'limning asosiy printsiplari bo'lib, bilim almashinuvida erkinlik va bag'rikenglik tamoyillarini aks ettiradi. O'nlab yillar davomida kontseptsiya evolyutsiyani boshdan kechirdi va uning talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi roli tadqiqotchilar va ta'lim amaliyotchilarining diqqat markaziga aylandi.

Akademik erkinlik o'rta asr universitetlaridan boshlab chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lib, u erda o'qituvchilar va talabalar fanlarni tanlash, o'qitish usullari va tadqiqot faoliyati erkinligidan bahramand bo'lishgan[3]. Biroq, vaqt o'tishi bilan bu erkinlik siyosiy va ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar bilan bog'liq cheklovlarga duch keldi.

Zamonaviy jamiyatda global muammolar va texnologik o'zgarishlarga duch kelgan oliy o'quv yurtlari mehnat bozori talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlash zarurati va akademik erkinlik tamoyillarini saqlab qolish o'rtasidagi keskinlikka duch kelmoqdalar. Bu talabalarning ijodiy tafakkurini shakllantirishda akademik erkinlikning rolini qayta ko'rib chiqish zarurligini keltirib chiqaradi.

Akademik erkinlik nafaqat talabalarga mavzularni tanlash imkoniyatini beradi, balki o'z-o'zini tadqiq qilish, fikr almashish va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish orqali ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi. Akademik erkinlik gullab-yashnayotgan muassasalarda talabalar muammolarni hal qilish, moslashish va innovatsiya ko'nikmalarini yaxshiroq o'rganishlari mumkin.

Biroq, oliy ta'limdan ijtimoiy va iqtisodiy kutishlarning o'sishi bilan akademik erkinlik va mehnat bozori talablarini muvozanatlashda qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Akademik erkinlikning kelajagi barqaror muvozanatni izlashni o'z ichiga oladi, bu erda talabalar o'zlarining ijodiy fikrlashlarini kasbiy tayyorgarlikning ahamiyatini yo'qotmasdan rivojlantirishlari mumkin.

Akademik erkinlik evolyutsiyasi oliy ta'lim rivojlanishining ajralmas qismidir. Uning talabalarning ijodiy tafakkurini rag'batlantirishdagi roli tez o'zgaruvchan dunyoda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi[4]. Zamonaviy qiyinchiliklarni hisobga olgan holda va yosh avlodning nafaqat professional, balki ijodiy rivojlanishiga hissa qo'shadigan ta'lim muhitini yaratishga intilib, ushbu tamoyilni saqlab qolish muhimdir. Akademik erkinlik-bu erkin fikr almashish, tanqidiy fikrlash va intellektual mustaqillikni ta'minlaydigan oliy ta'limning asosiy printsiplari. Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlarida akademik erkinlik evolyutsiyasi va uning zamonaviy talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi muhim roli ko'rib chiqiladi.

Akademik erkinlik o'rta asr universitetlaridan boshlab uzoq tarixga ega bo'lib, u erda o'qituvchilar va talabalar erkin muhokama qilish va tadqiq qilish huquqiga ega edilar. Biroq, tarixning turli davrlarida u

tsenzura va siyosiy aralashuv kabi tahdidlarga duch keldi.

Zamonaviy qiyinchiliklar. Bugungi kunda akademik erkinlik texnologik taraqqiyot, ijtimoiy-madaniy muhitdagi o'zgarishlar va siyosiy notinchlikni o'z ichiga olgan yangi qiyinchiliklarga duch kelmoqda. O'quv dasturlariga aralashish, tsenzura va so'z erkinligini cheklash ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqish va himoya qilishni talab qiladigan qiyinchiliklarga aylanadi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda akademik erkinlikning roli. Akademik erkinlik talabalarga yangi g'oyalarni o'rganish, fikr bildirish va turli nuqtai nazarlarga duch kelish imkoniyatini berish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. O'quv jarayonida talabalar an'anaviy doiradan xavfsiz chiqib ketishlari va muammolarni hal qilishda noyob yondashuvlarni rivojlantirishlari mumkin.

Akademik erkinlik va innovatsiyalar[5]. Akademik erkinlik-bu oliy ta'lim sohasidagi asosiy tushuncha bo'lib, ta'lim muassasalarida tadqiqot, o'qitish va so'z erkinligini ta'minlaydi. Ushbu maqola oliy o'quv yurtlarida akademik erkinlikning evolyutsiyasi va uning talabalar o'rtasida ijodiy fikrlashni shakllantirishdagi roli haqida. Akademik erkinlik nafaqat universitetda turli fanlarni o'rganish huquqi. Bu ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan va talabalarning ijodiy tafakkurini shakllantirishda asosiy omil bo'lgan printsiplardir. Oliy o'quv yurtlarida ushbu tamoyilning evolyutsiyasi so'z erkinligidan fikrlash erkinligini kengroq tushunishga qadar qiziqarli yo'lni taqdim etadi.

Akademik erkinlik qadrlanadigan oliy o'quv yurtlari innovatsiyalar uchun unumdor zamin yaratmoqda. Talabalar o'z g'oyalarini ifoda etishda o'zlarini erkin his qilib, tadqiqot loyihalarida faolishtiroketishlari mumkin, bu esa

oxir-oqibat jamiyatni rivojlantirishga yordam beradi[6]. Akademik erkinlikni mas'uliyat va axloqiy me'yorlar bilan muvozanatlash kerak. Zamonaviy dunyoda akademik erkinlik tamoyillarini axloq va xavfsizlik kabi yangi muammolarga moslashtirish, shu bilan birga uning mohiyati va ahamiyatini saqlab qolish zarurati mavjud.

Akademik erkinlik boy tarixga ega bo'lib, tadqiqot erkinligi ta'limning muhim elementi bo'lgan o'rta asr universitetlarida paydo bo'lgan. Biroq, vaqt o'tishi bilan u ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar ta'siri ostida o'zgarishlarga duch keldi. Zamonaviy jamiyatda akademik erkinlik ta'lim rivojlanishining asosiy elementiga aylandi. Akademik erkinlik nafaqat olimlar va talabalarni tadqiqot erkinligi bilan ta'minlaydi, balki ijodiy fikrlashni ham rag'batlantiradi[7]. Erkin o'rganish va tadqiqot jarayonida talabalar mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Bu muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvni shakllantirishga yordam beradi va innovatsiyalarni rag'batlantiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, akademik erkinlik zamonaviy dunyoda tsenzura, siyosiy bosim va texnologik o'zgarishlar kabi bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Oliy o'quv yurtlarining roli ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlash uchun akademik erkinlikni saqlash va mustahkamlash uchun kurashdan iborat.

1. Akademik erkinlikning kelib chiqishi

Akademik erkinlik qadimgi davrlarda o'z ildizlariga ega bo'lib, u erda munozaralar va fikrlarning erkin ifodalanishi bilimlarni boyitish vositasi sifatida qadrlangan. O'rta asrlarda va erta yangi davrda olimlar mustaqil o'rganish huquqini cherkov va davlat ta'siridan himoya qila boshladilar. Ushbu sa'y-harakatlar bugungi

kunda biz biladigan akademik tamoyillarni shakllantirish uchun asos bo'ldi.

2. So'z erkinligi va fikrlash erkinligi

So'z erkinligi uzoq vaqtdan beri akademik erkinlikning asosi hisoblangan. Biroq, zamonaviy jamiyatda diqqat kengroq va muhim jihat sifatida fikrlash erkinligiga o'tdi. Talabalarga o'rnatilgan tushunchalardan tashqariga chiqib, turli g'oyalar va yondashuvlarni o'rganish imkoniyati beriladi.

3. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda akademik erkinlikning roli

3.1 mustaqillikni rag'batlantirish

Akademik erkinlik talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi. Qat'iy asoslarning yo'qligi ularga o'z g'oyalarini ifoda etish, tanqidiy fikrlash va yangi echimlarni topishda tavakkal qilish imkonini beradi.

3.2 tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

Fikrlash erkinligi ma'lumotni tanqidiy tahlil qilishni talab qiladi. Talabalar o'z qarashlarini o'rganish va ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lib, ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va sintez qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

3.3 fikrlarning xilma-xilligiga bag'rikenglikni shakllantirish

Akademik erkinlik ham bag'rikenglikni shakllantirishga yordam beradi. Talabalar ochiq jamiyat rivojlanishi uchun muhim bo'lgan fikrlarning xilma-xilligini hurmat qilishni va tushunishni o'rganadilar.

4. Akademik erkinlik oldidagi qiyinchiliklar

Tsenzura va siyosiy aralashuv kabi zamonaviy muammolar akademik erkinlikka tahdid soladi. Ushbu tamoyilni qo'llab-quvvatlash yuqori darajadagi ta'limni saqlash va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning muhim jihatiga aylanadi.

5. Akademik erkinlikning kelajagi

Texnologik taraqqiyot va globallashuvning

davom etishi bilan akademik erkinlik yangi qiyinchiliklar va imkoniyatlarga duch kelmoqda. O'zgarish davrida universitetlar akademik erkinlikni saqlab qolish uchun o'z tuzilmalarini qanday moslashtiradilar?

Xulosa: Akademik erkinlik ta'limda muhim rol o'ynashda davom etmoqda, bu esa talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Uning evolyutsiyasi kelajak avlodlarning ko'nikmalari va iste'dodlarini rivojlantirish uchun eng yaxshi sharoitlarni ta'minlash istagini aks ettiradi. Ta'lim va innovatsiyalar uchun qulay muhit yaratish uchun oliy o'quv yurtlarida ushbu tamoyilni qo'llab-quvvatlash va mustahkamlashni davom ettirish muhimdir. Akademik erkinlik talabalarning ijodiy tafakkurini shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan oliy ta'limning ajralmas qismi bo'lib qolmoqda. Ushbu tamoyilni tushunish va hurmat qilish erkin fikr almashish,

innovatsion rivojlanish va kelajakdagi rahbarlarni tayyorlashning asosiy jihatlaridir.

Akademik erkinlik evolyutsiyasi davom etmoqda, jamiyat va texnologiyadagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Uning talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi roli asosiy bo'lib qolmoqda va ushbu tamoyilni qo'llab-quvvatlash jamiyat kelajagiga hissa qo'shishga qodir bo'lgan bilimdon, innovatsion va fikrlaydigan shaxslarni shakllantirishning kalitidir. Akademik erkinlik oliy ta'limning ajralmas qismidir va uning evolyutsiyasi jamiyat va ilm-fandagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish akademik erkinlikni ta'minlash bilan chambarchas bog'liq. Ushbu tamoyilni qo'llab-quvvatlash ilm-fan va jamiyatga katta hissa qo'sha oladigan bilimli, mustaqil va ijodiy shaxslarni shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кирьякова А. В. Ценностные ориентиры университетского образования // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2011. – №. 2 (121). – С. 27-33.
2. Демченко З. А., Орешкина А. К. Развитие академической и социальной мобильности студента современного вуза в процессе включения его в работу элективных курсов // Сибирский педагогический журнал. – 2013. – №. 6. – С. 114-119.
3. Islomovich I. T. Academic profession and university in the context of modern institutional reforms // International Journal of Human Computing Studies. – 2021. – T. 3. – №. 2. – С. 7-10.
4. Родачин В. М. Эволюция миссии вузов и вузовской науки: история и современность // Universum: общественные науки. – 2017. – №. 4 (34). – С. 25-30.
5. Islomovich I. T. Academic Profession and University in the Context of the Historical Role of Higher Education // International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development. – 2021. – T. 3. – №. 3. – С. 73-77.
6. Karimova, Mohinur. "Akademik mustaqillik asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish." Центральноазиатский журнал образования и инноваций 2.5 Part 3 (2023): 294-297.
7. Xudayberganov S. Talaba-yoshlar ongiga akademik erkinlik g'oyasini singdirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari (qozog'iston universitetlari misolida) // Journal of Pedagogical and Psychological Studies. – 2023. – T. 1. – №. 10. – С. 40-44.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI DIREKTORLARINING AXBOROT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

ABDURAXMONOVA XURSHIDA G'OFUROVNA

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil
tadqiqotchisi

Tayanch so'zlar: axborot kompetensiyasi, kasbiy kompetentlik, axborot madaniyati, superkompetentlik, ljodiy-refleksivlik, motivatsiya

Zamonaviy jamiyatda axborotlashtirish jarayoni faol davom etmoqda, bu tabiatan juda keng, inson faoliyatining axborotlashtirish ta'sir qilmaydigan sohasini topish qiyin. Jamiyat va uning tuzilmalari hayotidagi axborotlar rolining o'zgarishi, axborot jarayonlari rolining ortib borishi va natijada ushbu jarayonlardan foydalanish qobiliyatiga bog'liqdir. Shuni ta'kidlash kerakki, axborotlashtirish bu ilmiy-texnik taraqqiyot bilan bog'liq uzluksiz jarayon bo'lib, uning tezligi texnologiyaning rivojlanish tezligi bilan bevosita bog'liqdir. Shu munosabat bilan axborotlashtirishni yakunlanishi kutilmaydi va shaxsning axborot kompetensiyasining ahamiyati ortadi va axborot kompetensiya kasbiy kompetentlikning muhim komponenti hisoblanadi.

Ko'plab MDH va xorijiy tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, axborot jamiyatida shaxsning umumiy madaniyatidagi ajralmas qism sifatida olib qaraladigan shaxs axborot madaniyatiga talablar keskin oshib ketgan. Zamonaviy inson axborot muhiti bilan samarali muloqot qilish va uning imkoniyatlaridan foydalanish uchun bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi kerak. Buning uchun esa axborot sohasida – "axborotlarni saqlash, qayta ishlash va uzatishning elektron vositalari global infratuzilmasi"da xulq-atvorning ma'lum bir darajasi talab etiladi.

Axborot madaniyati tushunchasi kishi

hayot faoliyatining axborotli jihatlar bilan bog'liq bo'ladigan madaniyatning bir qirrasini tavsiflaydi. Shaxsning axborot madaniyatiga ko'plab ishlar bag'ishlangandir A. Abduqodirov, T.I. Polyakova, S.D. Karakozov, M.G. Voxrışsheva, A.A. Grechixin va boshqalar). Rivojlanib borayotgan axborot jamiyatining kategoriyasi sifatida axborot madaniyati yangicha tipda sivilizatsiyalashgan rivojlanishdagi ma'lumotli kishi umumiy nazariyasi doirasida olib qaraladi.

Istalgan kishining axborot madaniyati uning axborotli xulq-atvorida namoyon bo'ladi. Axborotli xulq-atvor belgilari axborot madaniyati ko'rsatkichlari deb ataladi. Axborotli xulq-atvorni o'rganish bilan shug'ullanuvchi mutaxassislarning maqolalarini tahlil qilish pedagogning axborot madaniyati indikatorlariga quyidagilar kiritilishini ko'rsatadi:

- axborotlarni izlab topish, qayta ishlash, manipulyatsiya qilish, taqdim etish, boshqarish va saqlashning an'anaviy hamda elektron usullarini egallaganlik;

- ta'lim sohasidagi katta hajmli axborotlar, hujjatlarning asosiy turlari, nashrlar turlari bilan ishlay olish mahorati;

- ish faoliyatida me'yoriy hujjatlardan foydalanish qoidalarini bilish;

- axborotni to'g'ri ekanligini aniqlash, uni qayta ishlash va saqlash, zarur hollarda

esa ulardan o'quv guruhlarida jamoaviy tarzda foydalanish uchun uzata olish mahorati;

- shaxsiy kompyuterda ishlash ko'nikmalari;

- axborot almashinuvining asosiy tamoyillarini (konferensiyalarda, seminarlarda, trening va boshqalarda) bilish va ularni kasbiy faoliyatda hamda axborot almashinuvi jarayonida ishlatish;

- o'z pedagogik faoliyatini rejalashtira olishga, o'z rivojlanishining ta'limiy muhitini kasbiy qura olishga va uni amalga oshirishga layoqatidir.

Axborot madaniyatini shakllantirish jarayoni shaxsiy axborot faoliyatining sifat xususiyatlarining uzluksiz rivojlanishi sifatida qaraladi. Bunda tadqiqotchilar uning uchta darajasini ajratib ko'rsatadilar:

1. Yo'naltiruvchi-dastlabki (axborotlarni izlab topish va tahlil qilish qilish ko'nikmalarini egallaganlik);

2. Kasbiy-amaliy (yangi axborotlardan foydalana olish va qo'llash ko'nikmalarini egallaganlik);

3. Ijodiy-refleksiv (yangi axborotlarni mustaqil ravishda reproduksiyalay olishga va o'z imkoniyatlarini baholay olishga layoqatlilik).

Ko'pginatadqiqotchilarning ilmiy ishlarida kasbiy va pedagogik madaniyat pedagogning umumiy madaniyatining muhim qismi sifatida qaraladi, bu pedagogik faoliyatning kasbiy fazilatlar va xususiyatlar tizimida aks etadi. Bu ichki umumiy madaniyat, atrof-muhitning muhim qismi bilan tanlama asosda o'zaro harakat qiluvchi va alohida qismlarining xossalriga olib kelinmaydigan yaxlit bir butunning integrativ xossalriga ega bo'luvi tizimli hosila sifatida olib qaraladi. Pedagog kasbiy madaniyatining eng muhim tarkibiy qismi bo'lib hisoblanish bilan birga uning axborot madaniyati pedagog tomondan o'qitish

jarayonining samaradorligini oshirish va o'z kasbiy o'sishini ta'minlash uchun zamonaviy axborot texnologiyalari yutuqlaridan foydalanish imkoniyatlarini belgilaydi.

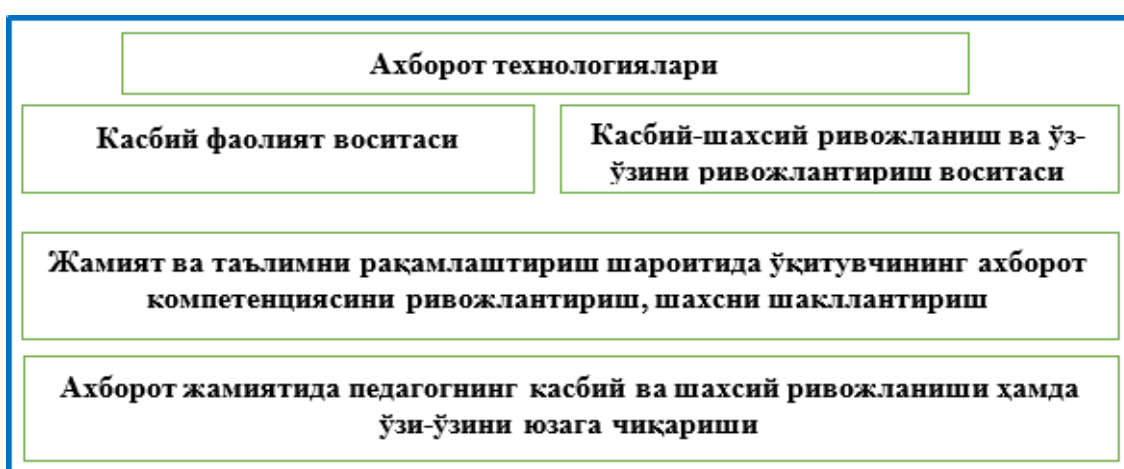
Haqiqatan ham pedagogik mehnatning istalgan tadbiri, jarayonida aniq ifodalanadigan axborotli tarkibiy qismlarni (verbal, raqamli, ko'rgazmali-qiyofaviy, noverbal va shu kabilar) ajratib ko'rsatish mumkin. Ularning har birida potensial bilim sifatidagi o'quv axborotlarining yig'ilishi, saqlanishi, qayta ishlanishi va taqdim etilishi mavjud bo'lib, bunday faoliyat davomida axborotlar ta'lim oluvchilarning shaxsiylashtirilgan bilim va tajribalariga aylanadi.

Ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etish pedagogik tizimda axborot bilan ishlashga xos usul va vositalardan foydalangan holda bilimlarni shakllantirish jarayonini qayta qurishni anglatadi. Ilmiy, pedagogik va amaliy tadqiqotlarda "axborot kompetensiyasi" tushunchasining turli xil ta'riflarini taqqoslash turli xil yondashuvlardan foydalanish va uning konteksti bilan belgilanadigan talqinning kengligi tufayli ularning xilma-xilligini ko'rsatadi. Axborot kompetentligini keng doiradagi masalalarni hal qilishga tayyorligini ifodalovchi shaxsning asosiy kompetentligi (superkompetentligi) sifatida keng ma'noli mazmunda va tor kasbiy kontekstda alohida tushunish lozimligini ta'kidlab o'tish kerak bo'ladi.

Pedagogik faoliyat tuzilmasida axborot texnologiyalari funksiyalarining tahlili shunday deb hisoblashga asos beradiki, bunda ular ilgari foydalanilgan o'qitishning barcha texnik vositalaridan farq qilgan holda uning tuzilmasidagi barcha komponentlar ichiga singib kirib boradi va bu faoliyatning maqsadlari, mazmuni, shakli, metodlari, usullariga majmuaviy ta'sir ko'rsatadi. Biz axborot texnologiyalari tuzilmaning o'ziga

ta'sir ko'rsatish bilan o'qituvchining axborot kompetentligi tushunchasining asosiy mazmunini tashkil etadigan pedagogning kasbiy bilimlari va mahoratining komponentli tarkibini sezilarli darajada o'zgartiradi deb hisoblaymiz. Bizning fikrimizcha, axborot texnologiyalarining pedagogik faoliyatga ta'siri o'qituvchining kasbiy mahorati sifat tarkibining o'zgarishi bilangina cheklanib qolmaydi. Axborotlarni izlab topish, saqlash, qayta ishlash va uzatishning yangi tizimlaridan

foydalanish kasbiy faoliyatning o'zining sifat o'zgarishlariga va subyekt sifatida o'qituvchi shaxsining o'zining o'zgarishiga olib keladi. Axborot texnologiyalari pedagog shaxsiga nisbatan ikki yoqlama ta'sir ko'rsatadi – bunda ular bir tomondan, kasbiy faoliyat vositasi sifatida, ikkinchi tomondan esa pedagogning o'zining rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirishining vositasi sifatida o'rta chiqadi (1-sxema).

Axborot texnologiyalarining pedagogik faoliyat tuzilmasida ikki taraflama xususiyati

Ular kasbiy muhim pedagogik ma'lumotlarni samarali olish, axborot texnologiyalaridan foydalanish bilan birga pedagogik faoliyatning yangi shakllari, texnikasi, usullari, texnologiyalari va aloqalarini bildiradi hamda kasbiy faoliyat imkoniyatlarini oshiradi. Ular qatoriga loyihaviy, tadqiqotchilik, hamkorlikda o'qitish, masofaviy o'qitish va shu kabilarni kiritish mumkindir.

Axborot texnologiyalari pedagog shaxsining o'ziga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar tahlili bildirishicha, axborot texnologiyalarini keng didaktik imkoniyatlarga ega bo'lgan kasbiy faoliyat vositalaridan biri sifatida o'zlashtirish kasbiy faoliyatni amalga oshirishga motivatsiya va qiziqishni oshiradi.

Tahlillar ta'limni raqamlashtirishning

zamonaviy bosqichining xususiyatlarini, uning zamonaviy tarbiyachining kasbiy faoliyati mazmuniga ta'sirini aniqlashga imkon beradi. Ular pedagogik faoliyatning maqsadi va mazmuniga ta'sir qiladi. Axborot texnologiyalarining ta'lim imkoniyatlari va ularni qo'llash doirasining sezilarli darajada kengayishi ta'limni raqamlashtirishning zamonaviy bosqichi bilan belgilanadi.

Shuni ta'kidlash joizki, XXI asr - ta'lim, bilim, ma'lumot, axborot-kommunikatsiya va texnologiyalari asri hisoblanadi. Ommaviy kompyuterlashtirish, innovatsiyalarini joriy etish va rivojlantirish axborot texnologiyalari sanoat ishlab chiqarishida yutuqlarga olib keldi.

Axborot jamiyatidagi shaxsning kasbiy bilimlari, ko'nikmalari va fazilatlarini ifodalaydigan tarbiyachining axborot

kompetensiyasi tushunchasi shaxsiy va psixologik tushuncha bo'lib, u o'quv jarayoni muammolarini hal qilishga katta sharoit yaratadi.

Biz axborot kompetentligi deganda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida mazkur guruhdagi pedagogik vazifalarni (pedagogik diagnostika va pedagogik loyihalash vazifalari va shu kabilar) hal qilishga qobiliyatini tushunamiz. Ya'ni, shaxsning o'zaro bog'langan sifatlari, faoliyat bo'yicha bilim, mahorat va ko'nikmalarning uyg'unlashgan shakli jamlanmasini tushunamizki, bunda ular ta'lim rivojlanishining hozirgi zamondagi bosqichida qo'yiladigan kasbiy maqsadlarga erishish imkoniyatini beradi.

Axborot kompetentligini shakillantirish va rivojlantirishda quyidagi darajalar amalga oshiriladi. Tarbiyachilar axborot texnologiyadan foydalanish bo'yicha bilim va kunikmalarga ega bo'lishadi va AKTning asosiy kompetensiyalarni egallaydilar. Ushbu darajadagi tayyorlov tugatgandan so'ng, AKTdan foydalanishning potensial afzalliklari, shuningdek siyosat va ustuvorliklarga muvofiq AKTga investitsiyalarni rejalashtirish imkoniyatlari to'g'risida tushuncha olishlari kerak. Ushbu darajada uzluksiz ravishda mustaqil ta'lim olish va malakasini yanada oshirish uchun texnologiyadan foydalanishni o'zlashtiradilar

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Hamdamova Maktabgacha ta'lim tashkilotida mehnat qonunchiligi xujjatlari bilan ishlash O'quv qo'llanma, Toshkent "Ozkitobsavdo" 2020, ISBN 978-9943-6297-6-9, UO'K: 373,2:37,9 (075), KBK: 74. 102 ya7, 204 bet
2. M. Hamdamova Sbornik nauchnix statey po itogam raboti, Mejdunarodnogo nauchnogo foruma tom 2, «Nauka i innovatsii - sovremenniy konsepsii». Data rassilki sbornika – 18 oktabrya 2019 g, Moskva 2019, 46-50 st
3. M. Hamdamova Metodicheskaya rabota v doskolnix obrazovatelnix uchrejeniy kak faktor povisheniya kachestva obrazovaniya «Problemi ta perspektivi rozvitku suchasno nauki v krainax Evropi ta azii», XX MIJNARODNA NAUKOVO-PRAKTICHNA INTERNET- KONFERENSIYA- 31 JOVTNYA 2019, ZBIRNIK NAUKOVIX PRATS, Pereyaslav-Xmelniitskiy-2019, 67-70 st
4. M. Hamdamova Kindergarten, as the first compotent, rural education systems European journal of Research and Reelection in educational Sciences, Volume 7 November 12, 2019 Part VI, ISSN 2056-5852, Progressive Academic Publishing, UK 5, 276-281 p
5. M. Hamdamova Organizations of management in the system of preschool educations on the basis of pedagogical partnership University Press Journals, University Park, Nottingham NG7 2rd, United Kingdom, November 28, 2019, ISSN: 0013-5984, E-ISSN: 1554-8279

YOZISH KO'NIKMASINI SAMARALI O'QITISH YUZASIDAN TAVSIYALAR

DILDORA OTAQULOVA,
PhD student Gulistan State University

Annotatsiya. Bugungi kunda barcha talabalar samarali yozishni o'rganishlari zamon talabi bo'lib qolganligi hech kimga sir emas. Nima uchun bu juda muhim? Yaxshi yozishni o'rganmagan yoshlarga sezilarli kamchiligi bor deb qaraladi. Maktabda o'quvchilarning muvaffaqiyatini baholashning asosiy vositasi bo'lgan yozma testlar va hisobotlardan ular sinflarda past baho olishadi. Bu toifa o'quvchilar o'zlaridan balandroq yozish malakasiga ega sinfdoshlariga qaraganda darslarda o'rganayotganlarini amaliyotga tatbiq qilishi va kengaytirib, boyitish uchun yozishdan foydalanish ehtimoli kamroq. Fan, ijtimoiy fanlar va boshqa mavzular bo'yicha mazmun haqida yozish o'quvchilarning o'rganish darajasini oshirishi haqida ko'plab dalillar mavjud (Bangert-Drowns, Hurley va Wilkinson, 2004; Graham & Perin, 2007a).

Kalit so'zlar: yozish ko'nikmasi, samarali yozish amaliyoti, motivatsiya, o'quvchilarning rivojlanishi va ehtiyojlari

Аннотация. Ни для кого не секрет, что всем учащимся необходимо научиться эффективно писать. Почему это так важно? Молодые люди, которые не научились хорошо писать, рассматриваются как находящиеся в значительном невыгодном положении. В школе они получают низкие оценки по письменным тестам и отчетам, которые являются основным средством оценки успеваемости учащихся. Учащиеся этой категории с меньшей вероятностью будут применять то, что они изучают в классе, и использовать письмо для расширения и обогащения, чем их сверстники с более высокими навыками письма. Существует множество доказательств того, что написание материалов по естественным наукам, общественным наукам и другим предметам улучшает обучение учащихся (Bangert-Drowns, Hurley & Wilkinson, 2004; Graham & Perin, 2007a).

Ключевые слова: навыки письма, эффективная практика письма, мотивация, развитие и потребности учащихся

Kirish

Yozish ko'nikmasi yaxshi rivojlanmaganlar "haqiqiy" dunyoda ham katta to'siqlarga duch kelishadi. Yozish, ish joyida ayniqsa, yuqori lavozimlarda ishlash va o'sish uchun eshikdir. Biznes va hukumat xodimlari aniq yozilgan hujjatlar, memorandumlar, ish yuzasidan hisobotlar va elektron xabarlarini yaratishi kerak. Bundan tashqari, fuqarolik hayotida va umuman jamiyatda yashash, yozish qobiliyatini tobora ko'proq talab qilmoqda, ayniqsa elektron pochta va matnli xabarlardan foydalanish juda keng tarqalgan.

Bu holatga qanday tushib qoldik?

O'zining muhimligiga qaramay, bugungi

kunda maktablarda yozishga yetarlicha e'tibor berilmaydi. Yaqinda mening hamkasblarim va men Qo'shma Shtatlardagi o'rta maktab o'qituvchilarining anketa savollaridagi javoblariga qiziqib ko'rilganda (Kiuvara, Graham va Hawkin, 2009) ularning o'quvchilari shug'ullanadigan eng keng tarqalgan yozma mashg'ulotlar: uy vazifasiga qisqa javoblar yozish, o'qilgan materiallarga javob berish, ish varaqlarini to'ldirish, o'qilgan materialni umumlashtirish, jurnal yozuvlarini yozish va ro'yxatlar tuzishni o'z ichiga olishi aniqlangan. Birgalikda bu faoliyatlarning barchasida juda oz miqdorda kengaytirilgan tahlil, talqin yoki fikrlab yozish mavjud. Darhaqiqat, eng

keng tarqalgan topshiriqlarning yarmi asosan shaxsiy fikrlarini ifodalamay yozish edi. (qisqa javoblar, ish varaqlari va ro'yxatlar).

Ko'pgina o'qituvchilar bizga yozishni o'rgatish uchun yetarli darajada tayyor emasliklarini aytishdi. Ularning deyarli yarmi yozishni o'rgatish uchun minimal yoki umuman tayyorgarlik ko'rmaganliklarini bildirishdi. Bu tayyorgarlikga universitetda, maktabda va o'zlarining sa'y-harakatlari bilan olingan bilim va ko'nikmalar kiradi. Bunday tayyorgarlik juda muhim, chunki biz yozishni o'qitish bo'yicha malakaga ega bo'lgan, muvaffaqiyati isbotlanganlarning yozuv amaliyotlaridan foydalanish qiynalayotgan mutaxassislariga kerak ekanligini aniqladik.

Bu vaziyatni qanday o'zgartiramiz?

Tadqiqot obyekti

Taniqli yozuvchi Somerset Moemning hazil tariqasidagi bir gapi bor: "Roman yozishning uchta qoidasi bor. Afsuski, ularning nima ekanligini hech kim bilmaydi." Moemning hazillari yozishni o'rgatish aslida qanday bo'lishi haqidagi qoidalarining mavjudligiga biroz shubha bilan qarashimizga sabab bo'ldi.

Garchi biz yaxshi yozuvchini buyuk romannavisga aylantirish haqida ko'p narsalarni bilmasakda, ammo rivojlanayotgan yozuvchilarni malakali yozuvchi bo'lishlariga qanday yordam berishni bilamiz. Mavjud vaziyatni o'zgartirishning muhim bosqichi barcha o'quvchilarga samarali amaliyotlardan foydalangan holda yozishni o'rgatish mumkinligiga o'quvchilarni ishontirishdir. Yozish murakkab mahoratdir. Uni o'zlashtirish katta kuch va vaqt talab etadi. Samaradorligi yuqori o'qituvchi bolaning yozish ko'nikmasini rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lsa-da, bir necha kishining Herkul harakatlari (katta miqdordagi kuch, energiya yoki jismoniy kuch talab qiladigan ish, vazifa yoki faoliyat. Ba'zan istehzoli yoki giperbolik tarzda qo'llaniladi) butun tashkilotning barqaror va kelishilgan sa'y-harakatlariga mos

kelmaydi. Agar bitta o'qituvchi o'zgarish qila olsa, o'quvchilar birinchi sinfdan boshlab va o'rta maktabgacha yaxshi yozishga o'rgatilsa nima sodir bo'lishini tasavvur qiling.

O'quvchilar yozishni quyi sinflardan yaxshi boshlashlari ayniqsa muhimdir. Boshlang'ich sinflarda paydo bo'lgan savodxonlik muammolarini hal qilish uchun yuqori sinfga o'tishni kutish unchalik muvaffaqiyatli emas (Slavin, Madden va Karweit, 1989). O'quvchilar yuqori sinflarga qadam qo'ygan sari, yozishni o'rgatish murakkablashadi, chunki endi ularga har xil o'qituvchilar dars berishadi. Yozish va yozish ko'rsatmalari barcha fanlar uchun umumiy mas'uliyatga aylanishi kerak. Ingliz tili, tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar va boshqa fan o'qituvchilari, o'quvchilar o'z fanlari doirasida samarali yozishni o'rganishlarini kutsalar, yozishni o'rgatishga katta e'tibor berishlari kerak.

Qo'llanilgan metodlar

Yozishni o'rgatish bo'yicha 7 tavsiyalar

1. O'quv dasturiga mos ravishda yozishni o'rgatishga vaqt ajrating va vaqt o'tishi bilan o'quvchilarni turli xil yozish shakllariga jalb qiling.

2. O'quvchilarning yozish haqidagi bilimlarini oshirib boring.

3. O'quvchilarning yozishga bo'lgan qiziqishi, zavqlanishi va motivatsiyasini shakllantirib boring.

4. O'quvchilarga strategik yozuvchi bo'lishga yordam bering.

5. Asosiy yozish ko'nikmalarini mukammal o'rgatishga erishing.

6. Texnologik yozish vositalaridan foydalaning.

7. Talabalarning yutuqlari va ehtiyojlarini tahlil qilish uchun baholashdan foydalaning.

Quyida biz shu tavsiyalarga kengroq to'xtalishga harakat qildi

Olingan natijalar va ularning tahlili

Tavsiya 1. Yozish uchun alohida vaqt ajratish, o'quv dasturiga moslashtirgan ravishda

vaqt o'tishi bilan talabalarni turli xil yozish shakllariga jalb qilish.

O'n to'qqizinchi asr yozuvchisi Uilyam Xazzlit: "Inson qancha ko'p yozsa, yozish mahorati shunchalik oshadi", deb ta'kidlagandi. Vaqt o'tib oddiy ko'ringan bu fikr samarali yozish dasturiga qurilgan poydevor ekanligini tan oldi. Boshqacha qilib aytganda, talabalarga o'z hunarmandchiligini qo'llash va rivojlantirish uchun ko'p imkoniyatlar berilmasa, yozuvchi sifatida katta muvaffaqiyatlarga erisha olmaydi.

Tavsiya 2. Talabalarining yozish haqidagi bilimlarini oshirish.

Samarali yozuvchi bo'lish uchun talabalar yaxshi yozishning xususiyatlari, shuningdek yozishning turli maqsadlari va shakllari haqida bilimga ega bo'lishlari kerak. Yozish haqida ko'proq bilimga ega bo'lishning bir usuli - o'qish. Saralangan adabiyotlarni o'qish yaxshi yozishning xususiyatlarini ko'rsatadigan modelni beradi. Bungamualliflarning so'zlardan ma'lum tasvirlar va his-tuyg'ularni uyg'otish, matn oqimini tezlashtirish yoki sekinlashtirish uchun jumalarni manipulyatsiya qilish, g'oyalarni tartibga solish, matn kayfiyatini o'rnatish va o'zgartirish yoki o'quvchi tushunchasini mustahkamlash va o'tkirlash uchun illyustratsiyalardan foydalanish kiradi.

O'quvchilar o'qish orqali yozish bo'yicha ma'lum bilimlarga ega bo'lishsada, bu bilimlarni qay darajada o'zlashtirishlari noma'lum. O'qituvchilar ushbu jarayoda o'quvchilarni muallif nimaga erishmoqchi bo'layotganini muhokama qilishga jalb qilish orqali kuchaytirishlari va keyin o'z yozuvlarida xuddi shu tartiblarni qo'llashni so'rashlari mumkin. Masalan, hikoyani o'qib chiqqandan so'ng, o'quvchilarning e'tiborini muallif so'zlardan qanday qilib ma'lum bir tuyg'uni uyg'otganiga qarating (masalan, oldindan aytish). Keyin o'quvchilardan o'z yozuvlarida o'xshash tuyg'uni uyg'otish uchun shu kabi so'zlardan foydalanishga harakat qilishlarini so'rang.

O'quvchilarning yozish bo'yicha

bilimlarini o'zlashtirish va ulardan foydalanishni osonlashtirishning ikkinchi yondashuvi ularga yozishning o'ziga xos turlarining modellarini taqdim etishdir (№5: Graham va Perin, 2007a). Hikoyani o'qib bo'lgach undagi voqealardan keraklisini o'z yozuviga moslashtirgan holda qo'shishni so'rash mumkin.

Bunday nutq bilimi muhim bo'lsa-da, agar yozuvchi ularning kompozitsiyalari haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lmasa, bu unchalik ta'sir qilmaydi. Agar shunday bo'lsa, o'quvchilar yozma yoki elektron manbalar, suhbatlar, so'rovlar yoki kuzatishlar orqali bilim olishlari mumkin. Yozish uchun ma'lumot olishning samarali usullaridan biri so'rovnoma olishdir (№6: Graham & Perin, 2007a). O'qituvchi talabalardan hikoyaning muhim elementi bo'lgan konflikt haqida maqola yozishni so'rashi mumkin. Keyinchalik, har bir talaba mojaro haqida ma'lumot to'plash va tahlil qilish rejasini ishlab chiqadi (masalan, o'yin maydonchasida sodir bo'layotgan bahs-munozaralarni kuzating va keyinroq har bir ishtirokchi bilan ular o'ylagan va his qilgan narsalar haqida gapiring). Keyin o'quvchilar o'z hikoyalarini yozish uchun tahlillari natijasida olingan tushunchalardan foydalanadilar.

Tavsiya 3. O'quvchilarning yozishga qiziqishi, zavqlanishi va motivatsiyasini oshirish.

Ko'pgina bolalar maktabga borishlari bilanoq yozishni o'rganishni xohlashadi. Biroq ko'p o'tmay ularning ko'pchiligi maktabda yozishni zerikarli ish yoki umuman bajarilishi kerak bo'lmagan yumush deb tushunadilar. Masalaning muhim jihati nafaqat qanday qilib maktab o'quvchilarining yozish ko'nikmasini rivojlantirishda, balki yozishdan zavqlanishni ham o'rganadigan muhitni yaratishimizda. Talabalarining yozishga qiziqishini oshirishning muhim tarkibiy qismi ularning yozma topshiriqlari haqiqiy yoki mazmunli maqsadga xizmat qilishiga ishonch hosil qilishdir (№7: Graham & Perin, 2007b). Misol uchun,

o'quvchini xayoliy xatdan ko'ra haqiqiy odamga xat yozish ko'proq rag'batlantiradi.

Tavsiya 4. O'quvchilarga strategik yozuvchi bo'lishga yordam berish.

Yozish vaqtida sodir bo'layotgan voqea va buyumlar ko'rinmaydi. Ular yozuvchining miyasida sodir bo'ladi. Ushbu fikrlashning aksariyati yozishning asosiy jarayonlariga qaratilgan: rejalashtirish, loyihalash, qayta ko'rib chiqish va tahrirlash (Graham, 2006). O'qituvchilar o'quvchilarga ushbu jarayonlarni samarali bajarishda qanday yordam berishi mumkin? Talabalarni bu jarayonlarga jalb qilishning o'zi yetarli emas. Jarayonlarni samarali qo'llash uchun ularga ko'proq bevosita yordam kerak. Qo'llab-quvvatlash vositalaridan biri talabalar rejalashtirish, loyihalash, qayta ko'rib chiqish yoki tahrirlashda nima qilishlarini tuzadigan fikrlash uchun materiallar yoki grafik organizatorlardan foydalanishni o'z ichiga oladi (№ 14: Graham & Perin, 2007a; Rogers & Graham, 2008). Fikrlash varaqasi yoki yozma ishni rejalashtirish uchun grafik organizator, o'quvchini o'z auditoriyasini va yozma ishni yozish maqsadini aniqlashga, mumkin bo'lgan tarkibni yaratishga (eslatma shaklida), qaysi asosiy g'oyalardan foydalanishni hal qilishga (yoniga keyingi yulduzni qo'yish orqali) yo'naltirishi mumkin va g'oyalarni tartiblang (birinchi, ikkinchi, uchinchi va hokazolarni belgilash uchun raqamlardan foydalaning).

O'quvchilarga mustaqil ravishda foydalanishi mumkin bo'lgan strategiyalarni rejalashtirish, qoralamasini yozish, qayta ko'rib chiqish va tahrirlashni o'rgatish yanada kuchliroq yondashuvdir (#15: Graham & Perin, 2007a; Rogers & Graham, 2008). Strategiya yozuvchi istalgan maqsadga erishish uchun bajaradigan bir qator harakatlar yoki qadamlarni o'z ichiga oladi. Bunga aqliy hujum va semantik tarmoq kabi oddiy strategiyalar yoki hisobot yozish kabi murakkab yozish vazifalarida bir nechta strategiyalarni birlashtirish kabi murakkabroq strategiyalar kiradi (Graham va Xarris, 2005;

Xarris, Graham, Meyson va Freidlander, 2008).

Tavsiya 5. Asosiy yozish ko'nikmalarini o'zlashtirishga o'rgatish.

O'quvchilar fikr bilan bajarish mumkin bo'lgan juda ko'p ko'nikmalarni o'rganishlari kerak. Bunga qo'lda yozish (yoki matn terish), imlo, tinish belgilari va katta harflar bilan yozish qobiliyatlari kiradi. Gap tuzish ko'nikmalari har doim ongli e'tibor va harakatni talab qilsada, o'quvchilar o'z g'oyalarini aks ettirgan yozma ishlarni tuzishda samarali va moslashuvchan bo'lishlari kerak. Nima uchun bu juda muhim? Bu ko'nikmalar yozma ravishda o'zlashtirilgunga qadar, fikrlash jarayonlari katta aqliy energiya talab qiladi. Harflarni yozish yoki to'g'ri so'zni tanlash, kerakli tinish belgilaridan foydalanish yoki jumla tuzish uchun sarflangan aqliy energiya: rejalashtirish, baholash, qayta ko'rib chiqish va hokazolar kabi boshqa muhim yozuv jarayonlarini amalga oshirish uchun xizmat qilmaydi. (Graham, 2006).

O'quvchilarning ko'pchiligi o'rta maktabga o'tishlari bilan imlo qoidalari, qo'lda yozish yoki matn terish ular uchun yetarlicha oson bo'ladi, bu ko'nikmalar endi yozishda ishtirok etadigan fikrlash jarayonlariga xalaqit bermaydi (yoki aralashish miqdori minimaldir). Hamma uchun ham shunday emas, bu o'rinda qo'shimcha ko'rsatmalar ularning yozishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (№ 22: Graham, 2010).

Tavsiya 6. Texnologik yozish vositalaridan foydalanish.

Yozish uchun ko'plab ajoyib yangi texnologik vositalar to'plami mavjud. Mening sevimlilarimdan biri bu Germaniya olimlari tomonidan Lou Gehrig kasalligi bilan og'rigan falaj odam uchun ishlab chiqilgan "fikrlarni tarjima qilish moslamasi" (Begley, 1999). Qurilma odamning miya to'lqinlarini susaytirishi va kuchaytirishi mumkin, bu unga o'z xabarlarini talaffuz qilish uchun video ekrandan harflarni tanlash imkonini beradi.

Tavsiya 7 O'quvchilarning muvaffaqiyati va ehtiyojlarini o'lchash uchun baholashdan foydalanish.

Baholash yozish yo'riqnomasining ajralmas qismidir. Bu o'qituvchilarga o'zlarining yozish dasturi ishlayaptimi yoki yo'q, uni tuzatish kerakmi, ayrim bolalarga qo'shimcha yordam kerak bo'lsa aniqlash imkonini beradi. Yozish ko'nikmasini baholash bo'yicha aniq qoida mavjud bo'lmasa-da, o'qituvchilar ko'pincha quyidagi xususiyatlariga e'tibor qaratishadi:

- Matndagi g'oyalar aniq ifodalangan va tugallanganmi?
- Matn o'qish uchun qulay va mantiqiy bog'liqlik mavjudmi?
- So'zlardan o'z o'rnida va aniqlik bilan foydalanilganmi?
- Gap tuzayotganda nutqning ravonligi, ritmi va tabiiy nutq namunalari turli-tumanligiga e'tibor qaratganmi?
- Matn o'quvchiga maksimal darajada ta'sir qilish uchun mos ohang yoki kayfiyatni qamrab ololganmi?
- Imlo, so'z tanlash va grammatik xatolar bormi?
- Yozma ish tushunarli, o'qish uchun g'alizliklardan xolimi?

O'quvchi yozma ishlarida ushbu xususiyatlarni baholashning usullaridan biri reyting shkalasi yordamida har birini alohida baholashdir. Misol uchun, o'qituvchilar har bir xususiyatni 1 dan 9 gacha bo'lgan shkala bo'yicha baholashlari mumkin, bunda yuqori ball kuchliroq, pastroq ball esa zaifroq ko'rsatkichdir.

O'quvchilarning yozma ishlarini tekshirishdan tashqari, yozishga munosabatini kuzatish ham muhimdir. Har bir topshiriqni yozish paytida qilgan ishlarini qayt etib borishlari, har bir yozma ishni yozishdan oldin, davomida va keyin nimani his qilganlarini tushuntiradigan jurnalni yuritish.

Yozma baholashning ayniqsa muhim jihati qo'shimcha yordamga muhtoj o'quvchilarni

aniqlashdir. Bo'sh o'zlashtiruvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan tavsiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Rejalashtirish, qayta ko'rib chiqish, matnni tashkil qilish, jumlar tuzish, qo'l yozuvi yoki imlo bo'yicha qo'shimcha ko'rsatmalar berish.
- O'zlashtirilmagan ko'nikma va strategiyalarni qayta o'rgatish.
- Qiyinchilikka uchraganlarning ehtiyojlarini qondirish uchun kichik guruhlar va individual mini-darslarni ishlab chiqish (№25: Graham va Perin, 2007b).
- Yozma topshiriqlarni o'quvchilarning imkoniyatlariga moslagan holda o'zgartirish.
- Yozuv topshiriqlarini bajarish uchun qo'shimcha vaqt ajratish.
- Ish faoliyatini ham, harakatini ham tez-tez maqtash (№26: Rogers & Graham, 2008).
- Yozish ko'nikmasini yaxshi o'zlashtirilmayotganlarga ilg'or tengdoshlaridan yordam olishlari mumkin bo'lgan tartiblarni o'rnatish.

Xulosa

Yozishni kuchaytirish vositasi sifatida lug'atni o'rgatish yoki jarayonga ota-onalarni jalb qilish kabi yozish amaliyotlari mavjud, amaliyotlar samarali ekanligini ko'rsatadigan dastlabki dalillar mavjud, ammo u qadar ishonchli emas. (Graham & Perin, 2007c).

Maqolada keltirilgan amaliyotlarni qanday amalga oshirishi mumkinligi haqida ba'zi ko'rsatmalar bermoqchimiz. Ishni avvalo o'quvchilar har kuni yozishning asosiy jarayonlarini qo'llay oladigan (rejalashtirish, loyihalash, tahrirlash, qayta ko'rib chiqish va yaratish) muhitni yaratishdan boshlang. Bu muhit qo'llab-quvvatlovchi va qiziqarli bo'lishi kerak, bu yerda ular haqiqiy maqsadlar uchun yozadilar va o'z yozuvlarini boshqalar bilan baham ko'radilar. Bunday muhitni yaratish yozish uchun asosiy vosita sifatida matn protsessorlaridan foydalanish kabi muhim bo'lmasada, yoshlarga yozish jarayonining tahrirlash va qayta ko'rib chiqish kabi ba'zi

jihatlarni bajarishni osonlashtiradi.

Umid qilamizki, o'qituvchi dastlab maqsadli janrdagi kompozitsiyani rejalashtirish, loyihalash, tahrirlash, qayta ko'rib chiqish va baham ko'rishni modellashtiradi va o'quvchilar jarayonning har bir bosqichida o'qituvchiga yordam beradi. Keyin o'quvchilar (yakka o'zi yoki boshqa tengdoshlari bilan) o'z ishlarini yozishni boshlaydilar, o'qituvchi esa kerak

bo'lgandagina yordam beradi.

Yozish va yozish bo'yicha ko'rsatmalar uchun asosiy struktura yaratilgandan so'ng, baholash usullari, motivatsiyani kuchaytirish amaliyotlari va boshqa samarali amaliyotlarni yozish dasturiga muntazam ravishda kiritib borish kerak. Albatta, tajribali o'qituvchilar bu jarayonlarni boshidanoq amalga oshirishlari mumkin.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Alexander, P. A. (1997). Mapping the multidimensional nature of domain learning: The interplay of cognitive, motivational, and strategic forces. In M. L. Maehr & P. R. Pintrich (Eds.), *Advances in motivation and achievement* (Vol. 10, pp. 213–250). Greenwich, CT: JAI Press.
- i. Bangert-Drowns, R. L., Hurley, M. M., & Wilkinson, B. (2004). The effects of school-based writing-to-learn interventions on academic achievement: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 74, 29–58.
2. Begley, S. (1999). Thinking will make it so. *Newsweek*, 133(14), 64.
3. Cutler, L., & Graham, S. (2008). Primary grade writing instruction: A national survey. *Journal of Educational Psychology*, 100, 907–919.
4. Graham, S. (2006). Writing. In P. Alexander & P. Winne (Eds.), *Handbook of educational psychology* (pp. 457–478). Mahwah, NJ: Erlbaum.
5. Graham, S. (2010). Teaching writing. In P. Hogan (Ed.), *Cambridge encyclopedia of language sciences* (pp. 848–851). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
6. Graham, S., & Harris, K. R. (2005). Writing better: Teaching writing processes and self-regulation to students with learning problems. Baltimore: Brookes.
7. Graham, S., Morphy, P., Harris, K. R., Fink-Chorzempa, B., Saddler, B., Moran, S., & Mason, L. (2008). Teaching spelling in the primary grades: A national survey of instructional practices and adaptations. *American Educational Research Journal*, 45, 796–825.
8. Graham, S., & Perin, D. (2007a). Writing next: Effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools—A report to the Carnegie Corporation of New York. Washington, DC: Alliance for Excellence in Education.
9. Graham, S., & Perin, D. (2007b). What we know, what we still need to know: Teaching adolescents to write. *Scientific Studies in Reading*, 11, 313–336.
10. Graham, S., & Perin, D. (2007c). A meta-analysis of writing instruction for adolescent students. *Journal of Educational Psychology*, 99, 445–476.
11. Harris, K. R., Graham, S., & Mason, L. (2006). Improving the writing, knowledge, and motivation of struggling young writers: Effects of self-regulated strategy development with and without peer support. *American Educational Research Journal*, 43, 295–340.
12. Harris, K. R., Graham, S., Mason, L., & Friedlander, B. (2008). Powerful writing strategies for all students. Baltimore: Brookes.
13. Kihara, S., Graham, S., & Hawkin, L. (2009). Teaching writing to high school students: A national survey. *Journal of Educational Psychology*, 101, 136–160.
14. The National Commission on Writing in America's Schools and Colleges. (2004, September). Writing: A ticket to work...Or a ticket out: A survey of business leaders. New York: College Entrance Examination Board. Retrieved from http://www.writingcommission.org/prod_downloads/writingcom/writing-ticket-to-work.pdf
15. The National Commission on Writing in America's Schools and Colleges. (2005, July). Writing: A powerful message from state government. New York: College Entrance Examination Board. Retrieved from http://www.writingcommission.org/prod_downloads/writingcom/powerful-message-from-state.pdf
16. Rogers, L., & Graham, S. (2008). A meta-analysis of single subject design writing intervention research. *Journal of Educational Psychology*, 100, 879–906.
17. Slavin, R., Madden, N., & Karweit, N. (1989). Effective programs for students at risk: Conclusions for practice and policy. In R. Slavin, N. Karweit, & N. Madden (Eds.), *Effective programs for students at risk* (pp. 21–54). Boston: Allyn & Bacon.

BO‘LAJAK FIZIKA FANI O‘QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI

ASHURMATOV RUSTAMJON G‘OFUR O‘G‘LI,
TKTI Yangiyer filiali, Umumiy fanlar kafedrası assistent-o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oliy ta‘lim muassasalarida bo‘lajak fizika fani o‘qituvchilarini metodik tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar mazmuni va tahlili haqida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy-metodik tayyorgarlik, motivatsiya, pedagogik innovatsiyalar, ta‘lim metod, didaktik tamoyil.

Kirish. Bo‘lajak fizika fani o‘qituvchilarining innovatsion yondashuv asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirish ularning kasbiy va shaxsiy kamolotini ta‘minlash maqsadida zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, fizika fani o‘qituvchisining kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishning pedagogik asoslarini ishlab chiqish, psixologik-pedagogik sharoitlarini aniqlash hamda ularning metodik tayyorgarlik xolatini aniqlovchi mezonlarni asoslashni taqozo etadi.

Hozirgi davrda yoshlarning bilim olish motivatsiyalarini shakllantiruvchi mexanizmlarni va o‘qitishning yangi shakl, noan‘anaviy metodlari orqali ularning bilish jarayonlarini faollashtirish tizimini takomillashtirish, ulardagi metodik bilimlarini shakllantirish hamda indikatorlar tizimi orqali ta‘lim-tarbiya jarayoni sifatini boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqib, amalda mavjud metodlarni joriy etib, aynan mana shular orqali uzluksiz ta‘lim tizimini mazmunan modernizatsiyalashni, ta‘lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat bosqichiga ko‘tarishga xizmat qiladigan ta‘sirchan choralarni ko‘rishni taqozo qiladi.

Pedagogik innovatsiyalar didaktik

imkoniyatlariga ko‘ra o‘quv jarayoniga yangiliklar kiritish va uni izchil rivojlantirish imkonini berdi. O‘qituvchining innovatsion faoliyati pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg‘a undovchi, bunyodkorlikka rag‘batlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘lib, ta‘lim jarayoni sifatini kafolatlaydi.

Oliy ta‘lim muassasalarining fizika yo‘nalishida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini innovatsion yondashuv asosida rivojlantirishda quyidagilarning muhim ekanligi aniqlandi:

pedagogik faoliyatida - ta‘lim muassasalarida o‘rganish nazarda tutilgan o‘quv fanlari bo‘yicha nazariy, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va o‘quv-texnik vositalardan foydalanib, nostandart holda tashkil etish, o‘quv-metodik hujjatlar bilan ishlab, pedagogik faoliyat sohasi bo‘yicha o‘z-o‘zini muntazam takomillashtirib borish;

ilmiy-tadqiqot faoliyatida - mashina va jihozlarni sinash, ulardan foydalanish hamda texnik vositalar, tizimlar, jarayonlar, jihozlar va materiallarini standartlashtirish, turli xil tizimlar va ularning ishlash prinsiplarini tadqiq qilishda namunaviy

metodikalarni qo'llay olish;

Ma'lumki ta'lim jarayoniga an'anaviy yondashuv asosan bilim, ko'nikma va malakalar majmuasini shakllantirishga qaratilgan. Bu esa ko'p hollarda bo'lajak fizika ta'lim yo'nalishlari bitiruvchilarining yaxshi bilimga ega bo'lgan mutaxassis bo'lib yetishishiga olib keladi, biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki ularning ko'pchiligi bu bilim, ko'nikma, malakalardan o'zlarining kelajakda pedagogik faoliyatida samarali foydalana olmayapti.

Ta'lim tizimidagi zamonaviy o'zgarishlar, o'qituvchining metodik tayyorgarligi va kasbiy qobiliyatini izchil va muntazam rivojlantirishni taqozo etmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion faoliyatning sub'ekti o'qituvchi va uning shaxsiy imkoniyati hisoblanadi. Bunda o'qituvchi shaxsining ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy imkoniyatlari yuksak ahamiyatga molik bo'ladi.

O'qituvchining haddan tashqari markazlashtirishga, muntazamlikka va majburan o'zgartirishga intilishi o'quv jarayonidagi barcha ishtirokchilarning shaxsiy-ijodiy intilishini susaytiradi va shu bilan ta'lim madaniyatini an'anaviy ravishda takrorlanadigan xolatga aylantirib qo'yadi. Bunday sharoitda o'quvchi yoki talabalar umumiylikka o'tib qoladi yoki o'zligini yo'qotadi.

Shunday qilib paradoks xosil bo'ladi: ta'lim maqsadlari ma'lum, ularni amalga oshirish uchun vositalar va shart-sharoitlar mavjud lekin o'qituvchi istalgan natijaga erisha olmayapti. Asosiy sabab, real hayotda ta'lim maqsadlari va sub'ektning qat'iy yo'naltirilgan harakati bir-biriga mos kelmasligidir.

Bo'lajak fizika fani o'qituvchisi uchun nafaqat talabaning fikrlash sifatini kuzatishi, aksincha uni tushunish, anglash xislatiga

ega bo'lishi, shuningdek bu tushunishning turli xil usullaridan xabardor bo'lishi kerak.

Bo'lajak o'qituvchilarning innovatsion yondashuvi asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirish uchun ta'lim metodlaridan qanday hollarda oqilona foydalanish, ya'ni "Bu metod qanday masalalarni yechimini topishda muvofaqqiyatli? Bu metoddan o'quv materialini mazmuni qanday xususiyatlarga ega bo'lganda muvaffaqiyatli? Bu metod talabalarning qanday bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda muvofaqqiyatli? Va ushbu metodni qo'llash uchun o'qituvchi qanday imkoniyatlarga ega bo'lishi zarur?" kabi muammo va masalalarni yechimini aniqlash va tahlil etish zarur.

Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak fizika fani o'qituvchilarini metodik tayyorgarligini rivojlantirishda quyidagi pedagogik-psixologik tushunchalar asos bo'lib xizmat qiladi: qiziqishni rivojlantirish, idrok etish talabi uni faollashtirish, idrok etish faoliyatidagi talab, innovatsion va mustaqil bilim olish ishlarida zarur malaka, ko'nikma, qobiliyatlar, ularni takomillashtirish, mustaqil bilim olish tajribalarini egallash; ta'limning zamonaviy usullarini qo'llash, ularni faollashtirish, mustaqil olgan bilimlari, ko'nikma va qobiliyatlarini ijtimoiylashtirish, kasbiy-metodik innovatsion bilim olishda erishgan natijalarini tahlil qilish.

Bo'lajak fizika fani o'qituvchilarini innovatsion yondashuv asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirishda ularda metodik jihatdan kasbiy idrok etish qiziqishini, unga talabni, ta'lim jarayonida interfaol metodlardan oqilona foydalana olishni, uni takomillashtirish va ushbu jarayonda erishilgan natijalarni tahlil etish va baho berish bilan ijtimoiylashtirish, layoqatlilik darajasini rivojlantirish,

shakllantirish, faollashtirish muhim omil hisoblanadi.

Metodik tayyorgarlikni rivojlantirish orqali to'la kasbiy shakllanishga intilish, pedagogik texnologik vaziyatlarni idrok etish natijasida metodik va kasbiy qiziqishlari doirasi kengayadi, o'zini takomillashtirishga talab paydo bo'ladi. Kasbiy va metodik bilimlar, ko'nikmalar, malaka va qobiliyatlarga, ularni namoyon etishga ko'pchilik talabalarda chuqur va doimiy qiziqish paydo bo'ladi.

Talabalarning innovatsion yondashuv asosida metodik tayyorgarlik jarayonini shakllantirish quyidagilarni talab qiladi: mavzuni tanlash; mustaqil ishlarni bajarish shakllari, usullari va mazmunini tanlash; faoliyat bo'yicha maqsad va vazifalarini aniqlash; innovatsion bajariladigan masalalar natijasini ko'ra bilish va.h.

Innovatsion yondashuv asosida pedagogik faoliyat yuritishda amal qilinadigan didaktik tamoyillar: tizimli va izchil tarzda topshiriqlarni bajarish; g'oyaviy bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish; interfaollik va tadqiqotchilik; qiziquvchanlik va konstruktorlik; mustaqil ishlarni bajarishda ijodiy ko'nikma va malakalarni egallash; turli manbalar bilan ishlashga yo'naltirish; metodik faoliyat bilan shug'ullanish uchun muqobil shart-sharoitlar yaratish; ijodkorlikni rag'batlantirish; yangilik va innovatsion, ayniqsa ijtimoiy ahamiyatga egalarini rag'batlantirish.

Bo'lajak fizika yo'nalishi bakalavr o'qituvchilari mustahkam idrok etish qiziqishiga, kasbiy-metodik bilimlarini chuqurlashtirishga va amalda qo'llashga, takomillashtirishga ehtiyoj sezadi. Bu yerda metodik bilimlar va mustaqil bilim olish o'zini tarbiyalashning kasbiy-metodik tashkil topishidagi rolini tushunib yetgan

holda pedagogik-psixologik ta'sir ko'rsatish tuzilmasi va maqbul metodlari zarurdir.

U manfaatdorlikdan kelib chiqadi, bu esa yuzaga kelib bo'lgan tanlov, munosabatlariga tayanadi. Yangi g'oyalarga qiziqish va innovatsion bilim olishga talablarni shakllantirish jarayonida pedagogik - psixologik asoslariga tayanish, metodik qiziqishlari, ko'nikma, malaka va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish muhimdir. Misol uchun, metodik qiziqishini rivojlantirish jarayonida shakllar, metodlar, vositalar, g'oyalar, orzular, tushuntirish, uqtirishlardan foydalanish kerak va albatta emotsional muhitni, sharoitni, ma'ruza suhbat mazmunini kuchaytirish kerak.

Bo'lajak fizika yo'nalishi bakalavr o'qituvchilarida metodik bilimlarga qiziqishni uyg'otish uchun - bilimlarni egallash mustaqilligini, ijodiy yondoshish lozimligini, mantiqiy fikrlash, mantiqiy mushoxadani, dunyoqarash kengligi, ijodiy fantaziyasining boyligi, xotira kuchliligi talab etiladi.

Talabalarda barqaror idrok etish orqali metodik qiziqishni uyg'otish– innovatsion yondashuv asosida bilim olishga talabni shakllantirishning dastlabki bosqichidir. Idrok etish qiziqishi qanchalik chuqur bo'lsa, metodik bilim olishga, innovatsion bilim olish ishlari asoslarini egallashga intilish shunchalik yuqori bo'ladi.

Bo'lajak fizika yo'nalishi o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlanishida innovatsion yondashuv bilan bilim olishlari ma'lum amaliy bilim, malaka va ko'nikmalarni talab etadi. Ular quyidagilardan iborat - malaka: innovatsion texnologiyalardan, interfaol metodlardan, didaktik vositalardan, kitob bilan ishlashni bilish, javoblarni tahlil qilish, umumlashtirish, mantiqiy tartibga

solish, tortishish, ta'riflash, lug'atlardan foydalanish va boshqalar.

Shaxs ijtimoiy ahamiyatli amallarning murakkab tizimidan iborat bo'lib, ijtimoiy borliqdagi qobiliyatlarning ifodalanishidir. Shu sababli shaxsning asosiy funksiyasi qobiliyatlarni rivojlantirishdan iborat.

Inson betakrorligi to'g'risidagi fikrlar individuallikning tashqi jihatlarini ifodalaydi. Inson ko'pchirali mavjudot bo'lib, unda fiziologik (tana) va ijtimoiy (shaxs) omillar mujassamlashgan, biroq unda asl insoniy sifatlar (individuallik) ham mavjud. Individuallik insonning hayvonot va ijtimoiy olamdan farqlanib turishidir.

Insonning individualligida uning hayot faoliyati manbai mujassamlashgan.

Individualligi rivojlangan individ to'laligicha o'z kuchiga tayanadi va bu bilan u erkin va mustaqil shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Individuallik va shaxsni o'zaro qiyosiy qarab chiqilishi inson hamda jamiyat munosabatlarini aniqlashtirish imkonini beradi.

Agar inson jamoa bilan o'zaro uyg'unlikda faoliyat ko'rsatsa, demak aytish mumkinki, uning shaxsiy sifatleri mazkur jamoa talablariga javob beradi. Inson ushbu holatda shaxs deb hisoblanishi mumkin. Biroq, boshqa bir jamiyatda shu insonning o'zi shaxs bo'lib hisoblanmaydi, chunki uning qarashlari boshqa jamiyatning talablari bilan muvofiq kelmaydi.

Shaxsvaindividuallik tushunchalarining o'zaro qiyosini aniqlash tarbiya va rivojlantirishning pedagogik talqindagi aloqasini tushunishga yordam beradi.

Bu maqsadda tarbiyaning asosida yotuvchi ijtimoiy tajribani o'zlashtirish mexanizmi ko'rib chiqiladi. Insonda shaxsiylikning tarkib topishi undagi insoniylik madaniyatining asosini tashkil

qiluvchi insonparvarlik qadriyatlari tizimini o'zlashtirishni ko'zda tutadi.

Xulosa

Bizning fikrimizcha individuallik talabaning muayyan kasbga nisbatan aniq hodisalar, jarayon va omillarga nisbatan qiziqishining o'sishida ko'zga tashlanishi mumkin. Kasb-hunar yo'nalishi shaxs umumiy yo'nalishining muhim tomoni hisoblanadi. U tashkiliy jihatdan murakkab bo'lib, talab, yo'l tutish, qiziqish, maqsad, g'oya va ishonch kabi omillar yig'indisidan iboratdir.

Bo'lajak fizika fani o'qituvchilarining individual imkoniyatlarini hisobga olish – har bir talaba o'zining individual (yoshi va jismoniy imkoniyatlar, psixik va b.) xususiyatlariga egaki, bu uning o'quv faoliyatiga katta ta'sir etadi. Pedagogning bu xususiyatlarni o'rganishi va hisobga olishi o'qitish sifatini oshirish va har bir talabaning ijobiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratadi.

Ilmiy kuzatishlardan kelib chiqib pedagog-o'qituvchi talabalarning darsdagi va ishlab chiqarish ta'limi mashg'ulotlarida ustaxonalaridagi ishini, uy vazifalarini bajarishini kuzatadi, ularning bilimi, yozma ishlari va tayyorlagan buyumlarini tekshiradi, maslahatlarda va darsdan tashqari vaqtlarda ular bilan suhbatlashadi. Talabaning kuchli va ojiz tomonini bilib olishga, uning qiziqishlari, tafakkuri, nutqi, xotirasi, diqqati, xayoliga xos bo'lgan xususiyatlarni o'rganishga, uning xarakteri va irodaviy sifatlarini yaxshi bilib olishga harakat qiladi, talabalarning hayotiy va kasb tajribalarini, ularning ta'lim muassasasiga kelishdan oldingi faoliyati xususiyatlarini o'rganadi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish

bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar - pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

O'qituvchi va o'quvchi-talabaning maqsaddan natijaga erishishda qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan,

bunda o'quvchi-talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi.

Shu bilan bir qatorda, o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur, bu jarayonida o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, mavjud moddiy va ma'naviy shart-sharoitlarni, AKT vositalarini, eng asosiysi, o'quvchi-talabalarning imkoniyat va ehtiyojini hamda ularning hamkorlikdagi faoliyatni tashkil eta olish qobiliyatlarini hisobga olishi kerak. Shundagina kerakli va kafolatlangan natijaga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Djo'rayev M. Fizika va astronomiya o'qitish metodikasi. -T. Fan va texnologiya, 2015
2. Mirzahmedov B. va boshq. Fizika o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. 2 qism. -Toshkent, 2010.
3. Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. -Toshkent: Fan, 2009.
4. Sayidahmedov N.S. O'qituvchining pedagogik tizimda tutgan o'rni// Xalq ta'limi. – Toshkent, 1993.
5. Nishonaliev U. Ta'lim standarti va pedagogik innovatsiyalar. // Xalq ta'limi. – Toshkent, 1999.
6. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Bo'lajak o'qituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qo'llanma. – T.: TDPU Rizografiya, 2014.

АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТ ШАРОИТИДА ОТА-ОНАЛАРНИНГ ВИРТУАЛ-ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТИНИ НАМОЁН БЎЛИШ ШАКЛЛАРИ

ХИЛОЛА ХАЙДАРОВА РАХИМБЕРДИЕВНА

Ўзбекистон Миллий университети Педагогика ва умумий психология
кафедраси катта ўқитувчиси, п.ф.н.

Аннотация. Ушбу мақола ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шакллари бағишланган бўлиб, бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири сифатида таҳлил қилинган. Шунингдек, ахборотлашган жамиятнинг шаклланиши тарқатилаётган ахборот ҳажмининг ортишига, жамият муҳитидаги ахборот мазмунининг мураккаблашиши баён этилган. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шакллари ўрганиш бир неча босқичда амалга оширилиши, ўқитишда ота-оналарнинг эҳтиёжларини аниқлаш, уни ташкил қилиш учун ресурсларни излаш, режалар, дастурлар тузиш, натижаларни баҳолаш алоҳида қайд этилган.

Калит сўзлар: Ахборотлашган жамият, оила, ота-оналар уюшмаси, виртуал маданият, таълим-тарбия масалалари, фарзандлар, педагогик маданият, интернет, онлайн кундалик, онлайн конференция, онлайн консультация, медиа кутубхона, электрон портфель, масофавий таълим, Виртуал кўзгу.

Аннотация. Статья посвящена формам проявления виртуально-педагогической культуры родителей в контексте информированного общества и анализируется как одна из актуальных проблем современности. Также утверждается, что формирование информированного общества увеличивает объем распространяемой информации, сложность содержания информации в социальной среде. Изучение форм проявления виртуальной педагогической культуры родителей должно осуществляться в несколько этапов: выявление потребностей родителей в образовании, поиск ресурсов для его организации, разработка планов, программ, оценка результатов.

Ключевые слова: Информированное общество, семья, родительская ассоциация, виртуальная культура, проблемы образования, дети, педагогическая культура, интернет, онлайн-дневник, онлайн-конференция, онлайн-консультация, медиа-библиотека, электронное портфолио, дистанционное обучение, виртуальное зеркало.

Ҳозирги давр жамияти мураккаблиги, бекарор ривожланиши, турли-туман зиддиятлар ва ихтилофлар билан йўғрилганлиги билан фарқ қилади. Бундай шароитда ХХI асрга йўналтирилган прогностик мулоҳазаларга қизиқиш кучаяди. Айнан бу каби контекстда жаҳон тараққиётининг ривожланиш йўллари белгиланган ахборотлашган жамиятнинг шаклланиши ўрганилади. Жамиятнинг янги – ахборотлашган ҳолати генезиси – деярли умум эътироф этилган мавқега эришди. Ахборотлашган жамиятнинг вужудга келиш жараёни ахборот-коммуникация технологияларига асо-

сланади. ХХ асрнинг иккинчи ярмида ахборот устиворлиги ривожланиш ресурси сифатида ажралади. Агар ахборот жамият ривожланишининг аввалги босқичида ҳал қилувчи рол ўйнамаган бўлса, эндиликда вазият тубдан ўзгарди.

Ахборот ривожланишнинг “ёрдамчи” омилидан истикболдаги ресурслардан бирига айланмоқда. Ахборот модда ва энергияни бирмунча тўлдирган ҳолда инсон фаолиятининг тузилиши ва таснифига жиддий таъсир кўрсатади. Замонавий ахборот ва телекоммуникацион технологиялар фақатгина биз яратаётган

махсулотлар ва кўрсатаётган хизматларимизгагина таъсир қилиб қолмай, балки бизнинг бўш вақтимизни қандай ўтказишимизга ҳамда ўз фуқаролик бурчимизни қай тарзда амалга оширишимизга ҳам таъсир ўтказади. Улар жамиятнинг жамиятнинг ижтимоий тузилмасида, иқтисодиётда, демократиянинг ривожланишида рўй бераётган ўзгаришларга ҳам ҳал қилувчи таъсир кўрсатади. Ахборотлашган жамият қандайдир идеал тарздаги келажакнинг мавҳум, мушоҳадага асосланган лойиҳаси эмас, балки у аниқ, объектив белгиларга эгадир. Бундай вазиятда ахборот, ахборот технологиялари кўплаб тадқиқотчилар эътиборининг объектига айланади. Ундан ташқари, ахборотлашган жамият, жаҳон телекоммуникация бозорининг, Интернетнинг ривожланиши мавзуси мамлакатимиз ва хорижда чоп этилаётган етакчи журналлар саҳифаларидан тушмаяпти. Ушбу мавзуга бағишланган улкан ҳажмдаги ахборотни Интернет сайтларидан олиш мумкин.

Ахборотлашган жамиятнинг шаклланиши тарқатилаётган ахборот ҳажмининг ортишига, жамият муҳитидаги ахборот мазмунининг мураккаб-лашишига олиб келади. Шу билан бирга ахборотни айланиши, сақланиши ва узатиш жараёни, шунингдек, янги ахборотнинг доимий оқими социал субъектларида атрофдаги табиат ва жамият дунёси билан узлуксиз равишда ахборот алоқасида бўлишига зарурият туғдиради. Бошқа томондан ахборотни узатиш воситалари, келаётган ахборотнинг шакли ва мазмуни одамлар онгига тўғридан-тўғри ва яширинча катта таъсир қилгани потенциалига эга бўлиб, алоҳида одамлар ва омма психологиясига таъсир қилади. Бундай таъсир мунтазам ортиб боради. Бу ҳолат жамиятнинг ахборот хавфсизлиги соҳасидаги муаммоларни акс эттиради ва ахборот муҳити, воситала-

ри ҳамда ахборотни узатиш усуллариининг, айниқса оммавий ахборот воситалариининг кучини ўрганиш долзарб масала сифатида кўндаланг қўйилади.

Ҳозирги кунда дунёдаги ОАВларнинг турли ғояларга мослашувчан-ликдаги роли қандайдир хавф ҳақидаги ҳиссиётларни келтириб чиқармоқда. Чунки кўпгина муаллифлар ОАВларни махсулот ахборотлашган курул бўлиб қолди деб ҳисобласалар, баъзилари уни “тўртинчи ҳокимият” сифатида кўрмоқдалар. Шунинг учун ҳам ахборотдан турли мақсадларда фойдаланиш муаммолари жамоатчиликда асосланган кўрқувни келтириб чиқармоқда. Бу ҳолат ахборотлашган жамиятда ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шакллариини тадқиқ қилиш долзарблигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий - маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019 йил 3 майдаги ПҚ-4307 сон қарори ижросини таъминлаш, шунингдек, ёшларни мустақил ҳаётга дунёқараши кенг, фаол фуқаролар этиб тарбиялаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори 2019 йил 31 декабрда тасдиқланди. Ушбу Концепцияда ота оналарнинг фарзанд тарбияси бўйича билимларини, педагогик маданиятини ошириш, оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, Интернет жаҳон ахборот тармоғи орқали тарқатилаётган ғаразли ахборотлар, одоб-ахлоқни емирувчи иллатлар, ёшларни залолатга бошловчи бузғунчи ғояларга қарши соғлом дунёқарашни шакллантиришга қаратилган алоҳида чора-тадбирларга эътибор берилган.

Шунингдек, оилада ота-оналарнинг

фарзанд тарбиялаш методларига оид билимларини мунтазам ошириб бориш мақсадида: бола тарбиясида миллий тарбия методлари ва замонавий педагогларнинг илғор ютуқларидан самарали фойдаланиш; маҳаллалардаги “Ота-оналар унверситетлари” да ота-оналар учун фарзандларда ёшига мос ижтимоий компетенцияларни тарбиялаш бўйича тренинглар ўтказиш; “Тарбия мактаби” рукни остида ота-оналар, педагоглар учун телекўрсатувлар, болалар, ёшлар учун расмлар билан безатилган ёрқин, ранг-баранг қўлланмалар, мультимедиа маҳсулотлари каби дидактик материаллар туркумини яратиш; узлуксиз маънавий тарбия амалиётида тўпланган ижобий тажрибани оммалаштириш мақсадида “Ёш ота-оналар китоби” ва бошқа методик қўлланмалар асосида мультимедиа тақдимотлар сериясини яратиш ва ота-оналарга тарқатиш механизми йўлга қўйилади. Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, оилавий кадриятларимизга зид бўлган турли маънавий таҳдидларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантиришга қаратилган профилактик тадбирларни ташкил этиш, ҳудудлар бўйича оилаларда соғлом тарбиявий муҳитни яратиш ва ота-оналарга тарбия усуллариини ўргатишга қаратилган мақсадли ва манзилли тарғибот тадбирлари ва тренинглар ўтказилади (2).

Ота-оналар фарзандларининг биринчи тарбиячилари ва ўқитувчилари ҳисобланади. Жамиятнинг бир бўғини бўлган оилада боланинг жисмоний, ақлий, ҳиссий ривожланиши таъминланади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида “Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга”- деб белгилаб қўйилган (1).

Оила аъзоларининг таълим даражаси, манфаатлари фарзандларнинг интеллекту-

ал ривожланишига, маданиятнинг қайси қатламларини ўрганишига, таълимни давом эттириш ва ўз-ўзини тарбиялашга интилишига таъсир қилади. Оила инсоннинг ижтимоий меъёрларни эгаллашида муҳим аҳамиятга эга, инсоннинг ижтимоий ва миллатлараро муносабатларда намоён бўладиган асосий кадрият йўналишларини шакллантиради, шунингдек, унинг турмуш тарзини, интилиш доиралари ва даражасини, ҳаётини интилишларини, режалари ва уларга эришиш йўллариини белгилайди. Оиланинг кадриятлари ва муҳити унинг ўзини ўзи ривожлантириш учун муҳит ва унинг аъзоларини ўзини ўзи англаш майдонига айланишини белгилайди. Оилада ота-оналар ўз фарзандларига ўрناк даража бўлиши, оиласи фарзандлари учун керакли фаолият билан шуғулланиши, эртадан-кечгача интернет, компьютер, телевизор олдида беҳуда вақт ўтказмаслиги, ҳар бир нарсадан меъёр жиҳатидан фойдаланишни амалий тарзда кўрса билиши керак. Ҳар бир ота-оналар оиласида режали иш юритилишини, маълум соатда фарзандлари керакли нарсани кўриши, эшитиши ва ўқишини назоратга олиши (албатта виртуал назорат) шарт. Ахборот ва матбуот воситаларида маълумотлар кўплиги, уларни фойдали томонларидан кенгрок фойдаланишни ва зарарлиларидан четлашишни ота-оналар оила аъзоларига дастури амал қилиб бериши зарур (5).

Ота-оналарнинг таълим жараёнидаги иштироки жамиятимиз ривожланишининг ажралмас қисмидир. Таълимнинг барча даражаларида давлат таълим стандартларини жорий этиш, иккинчисининг ота-оналик қобилиятини ошириш ва болаларни муваффақиятли ижтимоийлаштириш мақсадида ўқув ташкилотлари ўқувчиларининг оилалари билан фаол ўзаро алоқаларининг янги усуллариини излашни талаб қилади.

Ота-оналарнинг педагогик, психологик, ҳуқуқий, соғлиқни сақлаш соҳасидаги ваколатлари, АКТ масалалари бола тақдири учун жавобгарликни шакллантириш, мактаб тақдирида етарли даражада идрок этиш ва шахсан иштирок этиш учун рақиб сифатида эмас, балки иттифоқчи сифатида иш юритиш талаб этилади. Ўз интеллектуал салоҳиятини ошириш ота-оналарга таълим жараёнининг тўлиқ иштирокчилари бўлишига имкон беради.

Бугунги кунда биринчи босқич мактабида ота-оналар билан ишлаш учта йўналишда амалга оширилади - ота-оналарнинг таълим жараёнидаги иштироки, ўқув жараёнини бошқаришда иштирок этиш ва ота-оналар тарбияси доирасида уларнинг ваколатларини ошириш муҳим аҳамиятга эга. Шу ўринда таъкидлаш керакки, ота-оналарнинг таълим жараёнидаги иштироки ота-оналарнинг очик дарсларда ва синфдан ташқари ишларда мунтазам қатнашиб туришини ўз ичига олади. Бутун оила, мактаб ва маҳалла фаолиятида, оилавий лойиҳаларда, болалар ва ота-оналар учун ижод кунларининг бевосита иштирокчисига айланиши мумкин. Таълим жараёнини бошқаришда ота-оналарнинг иштироки ҳам муҳим саналади. Бундай ҳолда, ота-оналар мактаб кенгаши, мактаб васийлар кенгаши, ота-оналар синф қўмитаси ва жамоат назорати қўмитаси ишларида иштирок этадилар, ота-оналар йиғилишларини, тарбиявий ва синфдан ташқари ишларни ташкил қиладилар. Ота-оналар бошқа ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босадиган шахслар билан мунтазам ўзаро алоқада бўладилар. Хатто улар ўз шахсий ташаббуслари асосида тўгараклар, секси-ялар, клублар, театр ва мусиқа студияларини ташкил қилишлари ҳам зарур ҳисобланади.

Индивидуал ва жамоа тарзида амалга ошириладиган ота-оналарнинг вир-

туал-педагогик маданиятини ошириш бугунги кунда энг кўп меҳнат талаб қиладиган йўналишдир. Ота-оналар билан ишлаш арсеналига индивидуал консултациялар, тренинглар, суҳбатлар, болани уйда кўриш, ота-оналар йиғилишлари, педагогик маърузалар, илмий-амалий конференциялар, ота-оналар университетлари киради. Биринчи босқич мактаблари учун анъанавий бўлган тарбиялаш муаммоларига бағишланган ота-оналарнинг йиллик якуний илмий-амалий конференциялари ўқув йили давомида жуда кўп меҳнатсеварликни талаб қилади. Бундай анжуманлар учун ота-оналар иштирокидаги ўқув-тарбиявий жараёнларнинг мониторинги, фотосуратлар, китоб стендлари, ўқувчиларнинг иш кўргазмалари, мусикий дастурлар, мактабга экскурсиялар, ота-оналар учун конференция мавзусида тавсиялар тайёрланмоқда. Педагогик маъруза хонасида тарбиянинг замонавий муаммоларига ота-оналар эътиборини жалб қилиш мақсади кўзланган. Ушбу шакл ота-оналарни таълим назарияси асослари тўғрисида тизимли билимлар билан жиҳозлашни ўз ичига олади. Бундай педагогик универсал таълим параллел синфларни бирлаштириши мумкин. Кўпгина мактабларда ота-оналар учун педагогик билимлар университетлари мавжуд бўлиб, улар маърузалар ва педагогик универсал таълим билан таққослаганда, тарбия назариясини ўзлаштириш учун ота-оналар билан ишлашнинг анча қийин шакли ҳисобланади. Университетлар маъруза курслари билан бир қаторда семинарларни ҳам таклиф қилмоқдалар. Албатта, ҳар бир ота-она аудиторияси ушбу шаклда ишлашга тайёр эмас. Ва кўпинча мактабларда соддалаштирилган “Ота-оналар университетлари” ни ташкил этиш тажрибаси бошқа давлатларда мавжуд.

Очиқ эшиклар куни катта тайёргар-

ликни талаб қилади. Аммо бугунги кунда ушбу шакл деярли ҳар бир таълим муассасида қўлланилади ва бундай тадбир учун жуда кўп сценарийлар мавжуд. Ота-оналар йиғилишлари - ташкилий, жорий, тематик, якуний, мактаб миқёсидаги, синф йиғилишлари, уларнинг барчаси ота-оналар билан умумий ва оилада ва таълим муассасида болаларни тарбиялашнинг долзарб масалаларини муҳокама қилишга қаратилган. Синфдаги ота-оналар йиғилишлари анъанавий иш шакли бўлиб, йиғилишларни ўтказиш методикасини такомиллаштириш керак. Сўнгги йилларда ота-оналар билан ҳамкорликнинг янги шакллари пайдо бўлди: семинар-тренинглари, педагогик яшаш хоналари, педагогик брифинглари, ота-оналар клублари, ўқувчилар конференцияси, ким ошди савдоси, ишбилармон ўйин, давра суҳбати, мастер-класс, педагогик лаборатория ва бошқалар шулар жумласидандир. Ўқитувчилар оилавий таълим ва ташқи таълим шароитида индивидуал таълим дастурлари бўйича ўқиётган болаларнинг ота-оналарига ҳамроҳлик қилишади.

Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиш шакллари йўрганиш бир неча босқичда амалга оширилади: ўқитишда ота-оналарнинг эҳтиёжларини аниқлаш, уни ташкил қилиш учун ресурсларни излаш, режалар, дастурлар тузиш, натижаларни баҳолаш шулар жумласидандир. Ўқитувчи ота-оналарни ўқитиш дастурлари учун материал танлайди, бу бола шахсининг психологик-педагогик хусусиятларини ўрганишга асосланган, болаларнинг ёш хусусиятларига, ота-оналарнинг инъикосига мос келади. Ўқитувчи дастурнинг маълум бир бўлимининг таълим мақсадларига мувофиқ равишда ота-оналар билан машғулотларни қуради, дастурда кўрсатилган вазифаларни ҳал қилишга ҳисса қўшади.

Ўзгарувчанлик таълим ва тарбия ма-

салаларида оилаларни қўллаб-қувватлаш технологияларида, ҳар бир ўқитувчи томонидан маълум бир таълим муассасининг эҳтиёжлари ва вазифалари, педагогик компетенцияни ошириш жараёнининг мазмуни асосида муаллифлик дастурини яратиш имкониятида амалга оширилади. Турли ёш тоифасидаги ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш учун белгиланган ўқув материалларни мустақил равишда тизимлаштириш қобилияти, тарбиянинг турли шаклларида, ўқитиш методларида фойдаланиш орқали амалга оширилади.

Ишлаб чиқилган дастурларни амалга ошириш учун ота-оналар таълимини ташкил қилишнинг турли технологияларидан фойдаланиши мумкин: бола ривожланишининг турли босқичларида оилавий таълим жараёнини доимий психологик ва педагогик қўллаб-қувватлаш, иложи бўлса, барча оила аъзоларини таълим муаммоларини ҳал қилишга жалб қилишдан иборат.

Болаларни тарбиялашда оилаларни қўллаб-қувватлаш дастурлари ва технологиялари ота-оналарнинг ҳар бир гуруҳи учун ажратилган: ёши, маълумоти, ота-онанинг касби, оиланинг таркиби ва тури, болани тарбиялаш бўйича индивидуал талаб ҳисобланади. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини оширишга қаратилган ёндашув улардан жиддий назарий, ижодий тайёргарлик учун жуда кўп вақт талаб қилувчи жараёндир. Бундай тадбирларни тайёрлаш ва амалга ошириш учун катта вақт сарфланиши ҳар доим ҳам ўзини оқламайди. Ҳамма ота-оналар иш билан боғлиқ тавсия етилган тадбирларда қатнашмайди. Одатда йилига 3-4 марта ўтказиладиган ота-оналар ваколатларини сифат жиҳатидан ошириш ва мактаб миқёсидаги тадбирларга мутахассисларни таклиф қилиш масаласи ҳал қилинмайди.

Кўп ўқитувчилар ота-оналар билан де-

кларатив мулоқот усулини, оилага таъсир кўрсатишнинг характери, бир хил иш шакллари - суҳбатлар, ота-оналарнинг анъанавий йиғилишларини танлашни давом эттирмоқдалар ва бу ота-оналарнинг қизиқишларига, ота-оналар йиғилишларида қатнашишни истамаслигига олиб келадди.

Бугунги кунда ўқув жараёнида телеграмм каналлар, онлайн консалтациялар, онлайн кундаликлар, электрон китоблар, интерактив таълим, масофавий ўқитиш ахборот таълими технологиялари жадал ривожланиб, ўз ўрнини эгаллади. Педагогикадаги янги ахборот технологиялари ота-оналарнинг педагогик маданиятини оширишнинг анъанавий шакллари сезиларли даражада такомиллаштиришга имкон беради: турли ёшдаги болаларни тарбиялаш ва ривожлантиришнинг турли масалаларини муҳокама қилишга бағишланган маърузалар, суҳбатлар ва бошқалар бу жараёнда муҳим аҳамият касб этади.

Масофавий таълим технологиялари туфайли оилаларга ёрдам бериш жуда самарали ва ўз вақтида амалга оширилади. Сайт, мобил илова ота-оналарга болани тарбиялаш, оилада вужудга келган муаммолар тўғрисида ўз вақтида маслаҳат бера олади ва шу сабабли таълим жараёнининг бевосита иштирокчилари бўлган ота-оналарнинг ваколатларини оширади.

“Ота-оналар учун таълим” веб-сайти - педагогик, психологик, ижтимоий, шахсий, таълим, соғлиқни сақлаш, ҳуқуқий, АКТ масалаларида биринчи босқичда ўқувчиларнинг ота-оналари учун инновацион лойиҳалар яратилмоқда.

Сайтнинг асосий вазифалари:

Исталган вақтда ёрдам сўраши мумкин бўлган ота-оналар учун доимий, очиқ кириш жойини яратиш.

Ота-оналар учун педагогик, психоло-

гик, ҳуқуқий, тиббиёт, АКТ ва ижтимоий соҳаларда етакчи мутахассисларни жалб қилган ҳолда ахборот, маслаҳат ва таълим хизматларини кўрсатиш.

Ота-оналар учун таълимнинг норматив ҳужжатлари базасини яратиш.

Ота-оналар учун модулли курслар базасини яратиш.

Биринчи даражали мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун масофавий модулли тренингни ўтказиш (барча тоифадаги ота-оналар ва оилалар турлари учун).

Масофавий, оилавий мусобақаларни, лойиҳаларни ташкиллаштириш ва ўтказиш.

Ота-оналарнинг электрон портфелини яратиш.

Ота-оналар жамоасини яратиш ва шакллантириш.

Масофавий ота-оналар клубларини ташкил этиш.

Биринчи босқич мактабида параллел равишда масофадан туриб ота-оналар учрашувларини ташкил этиш ва ўтказиш.

Бошқа сайтлар ва бошқа мамлакатларнинг таълим ҳамжамияти вакиллари билан ҳамкорликни ташкил этиш.

Сайтнинг асосий қисмида ташкилотчилар, ота-оналар, ўқитувчилар, мутахассислар, шериклар ҳақидаги маълумотлар, шарҳлар мавжуд бўлади. Ушбу бўлимда сиз масофавий таълим жараёнининг барча иштирокчилари учун ўз ишларини режалаштиришга ёрдам берадиган тадбирлар тақвимини топишингиз мумкин, шунингдек масофавий модулли курсларда қатнашган ва лойиҳаларда, танловларда, ота-оналар йиғилишларида қатнашганлар учун миннатдорчилик ва сертификатларни жойлаштирилган бўлади. Биринчи босқич мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун “Медиа кутубхонаси” бўлимида мактаб ва оила ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг меъёрий-ҳуқуқий базаси тақдим этилган

бўлиб, бу оила ва оила ўртасидаги ҳамкорликнинг бошланиш босқичида муҳим аҳамиятга эга. Ота-оналар бугунги кунда таълим хизматларининг ижтимоий мижозлари, боланинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилувчилардир, улар таълим сифати бўйича мутахассис бўлиши мумкин. Мактаб тизими ота-оналарнинг таълим ташкилотининг уставида назарда тутилган васийлик кенгаши, менежмент, кузатув кенгашлари ва бошқа коллегиял бошқарув органларида иштирок этишини таъминлайди. “Медиа кутубхонаси” бўлимида ота-оналар “Ўзбекистон Республикаси Конституцияси”, “Ўзбекистон Республикасида таълим тўғрисида” ги қонун, “Давлат таълим стандартлари” ни ўрганишлари мумкин. Шунингдек, улар асосий таълим манбаларига фойдали ҳаволаларни топишингиз мумкин. Мутахассисларнинг ушбу ҳужжатлар ва манбалар ҳақидаги шарҳлари ота-оналарга таълимнинг кўплаб замонавий тушунчаларини ва таълим муассасаси билан ҳуқуқий муносабатларни тушунишда ёрдам беради.

“Ота-оналар йиғилишлари” бўлимида улар ота-оналарнинг тематик йиғилишларига онлайн тарзда ташриф буюришлари мумкин: “Оилавий тарбия”, “Биринчи синфга мослашиш даври”, “Мактабда ўрганиш”, “Махсус болалар”, “Касб-хунар тақдирини белгилаш биринчи босқич мактаби”, “Ҳиссий интеллектни ривожлантириш” ва бошқалар. Шунингдек, ушбу бўлимда болаларнинг ёши бўйича ота-оналар йиғилишлари материаллари келтирилган бўлиб, бу биринчи босқич мактабининг ота-оналарига бугунги кунда тарбия масалалари билан шуғулланиш ва келажакка қарашга имкон беради. Ота-оналар бир неча маротаба материални кўришлари мумкин, материалнинг визуал қўшимчалари презентациялар, видеофилмлар шаклида уни ўзлаштиришга ва амалда

қўллашга ёрдам беради. Сайтда ота-оналар материални шарҳлашлари, ўзларининг тажрибалари ҳақида гаплашишлари ва ота-оналар ва педагогик жамоатчилик томонидан қўллаб-қувватлашлари мумкин. Буларнинг барчаси ота-оналарнинг тўғри позициясини шакллантиришга ёрдам беради, бу боланинг мактабга борган биринчи йилларида жуда муҳим ҳисобланади. Сайтда ота-оналар клублари ташкил этилади: “Оила”, “Олимлар фикри”, “Виртуал кўзгу”, “Касб-хунарга кўрсатма”, “Оталар клуби”, “Бизнинг ижодимиз”, “Бувилар ва боболар клуби”. Ушбу бўлимнинг асосий вазифаси ота-оналарга ўзларини педагогик маданият асослари билан қуроллантириш, педагогик фикрлашни ривожлантириш, уларнинг имкониятларини кўриш, болаларни тарбиялаш учун масъулиятни ҳис қилиш ва шу сабабли маънавий жиҳатдан бой, ахлоқан пок ва жисмонан соғлом бўлиб етишишлари учун шароит яратишдир.

Клублар фаолияти маълум бир вақтда суҳбатда амалга оширилади ва ота-онариштаси шаклида бўлиб, улар фарзандларини тарбиялашда турли вазиятларни муҳокама қилиши, зиддиятли вазиятларни бартараф этиш тажрибасини тақдим эта олиши ва турли фикрлар билан танишиши мумкин.

“Ота-оналар учун портфел” бўлимида ота-оналар фарзандига шахсий ютуқлар портфелини тўғри ташкил қилиш ва тўлдиришда қандай ёрдам бериш кераклиги ҳақидаги саволга нафақат жавоб топадилар. Балки онлайн тарзда шахсий маслаҳатлашувлардан сўнг, ота-оналар ўз оиласини ёки ўзларининг шахсий портфелини ташкил қилишлари мумкин. Бу ишда бобо ва бувилар иштирок этиши талаб этилади. “Танловлар” бўлимида ота-оналар “Мен ўқимишли ота-онаман” танловида қатнашишлари мумкин, уларнинг мақсади

болаларни тарбиялашда ота-оналарнинг малакасини оширишдир. Ота-оналар бир ёки бир нечта номинацияларда иштирок этишлари керак бўлади.

Хулоса уларнинг ҳар бири учун амалга оширилади. Тахминларга кўра, танловда иштирок этгандан сўнг, ота-оналар ўз фарзандида ўрганилган мулоқот алгоритмини ҳар кун амалда қўллашлари, оилада дўстона муҳитни сақлаб қолишлари мумкин. “Кадрда педагогик жараён” ижодий танловида бутун оила иштирок этиши шарт. Бу танлов учун оиладаги тарбия жараёни лаҳзаларини акс эттирувчи фотосуратлар керак бўлади. Бундай асарларнинг муаллифлари барча оила аъзолари бўлиши мумкин. “Лойиҳалар” сайтининг алоҳида бўлимидир. Унинг таркиби “Мен фарзандим ҳақида рисола ёзгучман” каби электрон нашриёт лойиҳалари ва “Ота-оналар уюшмаси” журналидан иборат бўлади. Ушбу лойиҳаларда фақат ота-оналар муаллиф ролини ўйнайдилар холос. “Ота-оналар ғоялари фестивали” лойиҳасида ота-оналар фарзандлар тарбиясида ўзаро фикр алмашишлари мақсадга мувофиқ.

Масофавий модул курслари “Ота-оналар учун таълим” веб-сайтида ташкил этилади. Ота-оналар учун масофавий модулли курслар мунтазам равишда олиб борилади. Шунингдек, назарий асосланган дастурлар ишлаб чиқилади ва улар асосида билимларни узатилади, дастур иштирокчилари ўртасида тегишли ғоялар ёки кўникмалар шакллантирилади. Биринчи босқич мактаб ўқувчилари оилавий таълимининг турли йўналишлари бўйича қизиқарли ва самарали ишларни ташкил этишга қаратилганлиги билан алоҳида ажралиб туради.

Биринчи даражали мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун масофавий модулли курслар ота-оналар ваколатлари, номи билан тематик блокларга бирлашти-

рилган бўлиб, улар қуйидагилар: педагогик, психологик, ижтимоий, шахсий, соғлиқни сақлаш, қонуний, АКТ муаммолари.

Бугунги кунда сайтда олиб борилаётган бундай ишлар ота-оналар учун нималар етишмаслигини тушунишга имкон беради, аммо ўқитувчилар ва ота-оналар ўртасидаги анъанавий алоқа бекор қилинмайди. Ушбу алоқа жараёни ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ошириш учун интерактив усулларга ўтишга, дастурларни индивидуализация қилишга ёрдам беради.

“Ота-оналар учун таълим” веб-сайтида доимий равишда онлайн тренинглар, онлайн семинарлар, онлайн конференциялар, онлайн консултациялар, фестиваллар, танловлар ва электрон портфел билан ишлаш каби рўкнда ўтказилади. Ота-оналар эса ўзларининг ижодий ишларда ўз фарзандлари ҳақида рисола, қўлланманинг бир қисмини ёзишлари ва онлайн дастурларда қатнашишлари керак бўлади. Хусусан, масофавий таълим технологияси биринчи даражали мактаб ўқувчиларининг ота-оналари учун маълумот олиш жараёнини оптималлаштириш ва соддалаштиришга имкон беради. Бу эса, ота-оналар маъруза материални интерактив тарзда ўрганишлари, шу билан бирга ўрганиш учун қулай вақт ва яхши кайфиятни танлашлари мумкин. Ўқитувчилар ўз навбатида маърузани янада кўرғазмали, тушунарли бўлишига имкон беради, педагогика, психология, ҳуқуқ, АКТ, соғлиқни сақлаш соҳасидаги етакчи мутахассисларни ўз ишларига жалб қилади, масофадан ўқитишни ташкил қилади ва энг муҳими, ота-оналарнинг фикр-мулоҳазаларини ўрганади. Бундай маърузаларда замонавий иллюстрацион маълумотлар мавжуд, улар жуда кўп бўлиши мумкин: видеофилмлар, инфографика, маълумотномалар, динамик тасвирлар шулар жумласига киради.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздай, сайтдаги иш фаолияти кўшма, индивидуал, тадқиқот ишларига бевосита мослаштирилиши лозим. Мамлакатимизда ота-оналар учун тарбиялашнинг бундай усуллари эндиgina жорий этилмоқда. Ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини оширишнинг янги ёндашувлари бугунги ахборотлашган жамият шароитида таълим жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришга асос бўла олади.

Ишонч билан айтиш мумкинки, "ота-она-ўқитувчи-педагог" даражасидаги ўзаро таъсир эволюцияси ҳақида сўз борар экан, таълим соҳасидаги янгиликлар, ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини намоён бўлиши учун тубдан янги имкониятлар очиб беради. Айнан бу ёндашув учунчи ренесанс талабларига тўла жавоб берган ҳолда Янги Ўзбекистон таълим тизимида замин яратади, деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2003. 63-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарори. 31 декабрь 2019 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев. Маҳалла тизимини такомиллаштириш, маҳаллаларда тинчлик-осойишталикни мустаҳкамлаш, жиноятчиликнинг олдини олиш масалаларига бағишланган видеоселектор маърузаси. 12 февраль 2020 йил.
4. Тайлақова Ш. Ўқувчи-ёшлар маънавиятини оммавий ахборот воситалари асосида такомиллаштириш. Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. 2018 йил.
5. Шайх Мухаммад Содиқ Мухаммад Юсуф. Ижтимоий одоблар китоби. Т.: “Хилол” нашриёти. 2016 йил.
6. Хайдарова Х.Р. Ота-оналар виртуал-педагогик маданиятининг оиладаги маънавий муҳитга таъсири. “Мақтаб ва ҳаёт”. Илмий-методик журнал. 2021 йил №2-сон, 13-15 бетлар.
7. Хайдарова Х.Р. Ахборотлашган жамият шароитида ота-оналарнинг виртуал-педагогик маданиятини ривожлантириш масалалари. Монография. -Т: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi” 2022, 216 bet.
8. Абдуллаева Г. А. ЁШЛАР ТАРБИЯСИДАГИ САМАРАДОРЛИК–УМУМХАЛҚ ИШИДИР! //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 212-222.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILG'OR XORIJIY TAJIRIBALAR -DIVERSIFIKATSIYASI

ERKINOVA MEHRINISO RO'ZIBOYEVNA

Termiz davlat pedagogika instituti —Maktabgacha ta'lim fakulteti, —
Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizmining ilg'or xorijiy tajribalar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali ularga ta'lim–tarbiya berish hamda ularning dunyoqarashini shakllantirish orqali mustaqil fikrlashga o'rgatib boradi hamda muammoli vaziyatda qay tariqa muammoning yechimini topish mumkinligini bolalarga o'rgatib boradi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim va tarbiya; G.S.Altshuller islohot, xorijiy tajriba, triz texnologiya; ijodiy qobiliyat; jismoniy rivojlanish; aqliy rivojlanish; ixtirochilik muammolari.

Annotation. In this article, the preschool education system, based on advanced foreign experiences, educates preschool children by applying educational technologies, and by forming their worldview, teaches them to think independently and how to find a solution to a problem in a problematic situation. teaches children what is possible.

Key words: Pre-school education and upbringing; G.S. Altshuller reform, foreign experience, triz technology; creative ability; physical development; mental development; inventive problems.

Аннотация. В данной статье система дошкольного образования, основанная на передовом зарубежном опыте, воспитывает дошкольников, применяя образовательные технологии, и формируя их мировоззрение, учит их самостоятельно мыслить и находить решение проблемы в проблемной ситуации. что возможно.

Ключевые слова: Дошкольное образование и воспитание; Г.С.Альтшуллер реформа, зарубежный опыт, триз-технологии; творческие способности; физическое развитие; умственное развитие; изобретательские задачи.

Zamonaviy ota-onalar va o'qituvchilar bolani ijod bilan birinchi o'ringa qo'yish vazifasini qo'ydi. Bunday qobiliyatlarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu sababli, o'quv dasturlarida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun "Triz" ni qo'llaydigan pedagoglar bilan uchrashish mumkin. Ushbu tizimga asoslangan o'yinlar va vazifalar faol fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, shaxsni ijodiy shakllantirish jarayonini ham bolalar, ham kattalar uchun yanada qiziqarli qiladi. "Triz" - ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasi"ning qisqartmasi. Har qanday boshqa nazariya singari, o'z strukturasi, vazifalari va algoritmi ham mavjud. Ko'pgina ota-onalar "Triz"ning elementlarini bolalar bilan birga o'qishadi,

hatto buni bilishmaydi. Maktabgacha tarbiyachilar uchun Triz - bu asosiyni o'rnini bosa olmaydi. Mavjud ta'lim usullari samaradorligini oshirish maqsadida yaratildi. Ko'pgina o'yinlar onalar va o'qituvchilarga yaxshi tanish, ammo ta'lim va rivojlanish muntazam ravishda amalga oshirilganda, bolaning yangi ko'nikmalarga ega bo'lishlari osonroq bo'ladi. Shuning uchun chaqaloqning barkamol ijodiy shaxsini rivojlantirishdan manfaatdor bo'lganlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun "Triz" bilan tanishish kerak. Bu nafaqat foydali, balki juda qiziqarli. Ijodiy muammolarni hal qilish nazariyasi bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning eng noyob usullaridan biridir. Uning asoschisi 1956-yilda sovet muhandisi G.S Altshuller

edi. U har kimni ixtiro qilishni o'rganishi mumkin, deb hisoblaydi va buning uchun siz tug'ma iste'dodga muhtoj emassiz. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalar uchun klassik Triz uslubiga asoslangan bir necha rivojlanish markazlari yaratilgan. Lekin astasekin, ish jarayonida ular yangi bo'limlarni qo'shadilar. Ayniqsa, bolalardagi analitik fikrlashni rivojlantirish uchun ixtirochi muammolarni hal qilish nazariyasining ko'plab usullari klassik maktabgacha ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich kirib kelmoqda. Maktabgacha tarbiyachilar uchun Triz bu birinchi ijodiy kashfiyotlarda bolaning quvonchi bo'lgan guruh. Bu yerda bolalar hech qachon zerikmasliklari mumkin, chunki trening davomida ular suhbat, jonli muloqot, bahs-munozaralardan foydalanadilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun Trizni rivojlantirishga sodiq qolgan murabbiylar birinchi navbatda qiziqarli narsalarga e'tibor berishadi. Shu bilan birga, turli tomonlardan qiziqarli hodisa yoki ob'ektni ko'rishni taklif qiling. Yaxshi narsani toping, keyin yomon. Agar o'rganilayotgan ob'ekt ruxsat bergan bo'lsa, siz qiziqarli eksperimentlarni o'tkazishingiz mumkin, ammo bu natijani nima uchun qo'lga kiritilganligini bolaga tushuntirmang. Bularning barchasi bolaning qiziqishi va yangi kashfiyotlarga qiziqishi bilan rivojlanadi. Ushbu texnikaning asoschisi o'zi shunday degan edi: "Triz" - bu aniq hisob-kitobni, mantiqni, intuizani birlashtirib, yangisini yaratishning nazorat qilinadigan jarayoni." Triz maqsadi nafaqat tasavvurni rivojlantirish, balki bolani ijodiy yo'l bilan yechishga o'rgatishdir. Bolalar bilan to'g'ri tadqiqot jarayonini tashkil qilish uchun o'qituvchi yoki ota-onalar Trizda qo'llaniladigan turli usul va texnologiyalarni yaxshi tushunishlari va foydalanishi kerak. Ushbu faoliyatda jarayonida bolalar ixtirochi vazifaga duch kelmoqdalar. Har bir taklif

qilingan variantning "nima yaxshi, nima yomon" pozitsiyasidan baholanadi. Mavjud bo'lgan barcha narsalardan biri optimal hisoblanadi. Ushbu usul bolada tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi, yangi javoblarni izlashda ijodiy faoliyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, har qanday muammoni hal qilish mumkinligini ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishida ushbu Triz usuli muhim rol o'ynaydi. U bir necha sohalarga bo'linadi: empati, to'g'ridan-to'g'ri o'xshashlik va hayoliy. Birinchi holda, bolalarga muammoli vaziyatning ob'ekti bo'lib qolish imkoniyati beriladi. To'g'ridan-to'g'ri o'xshashlik bilan, bola boshqa sohalarda shunga o'xshash jarayonlarni izlaydi. Fantastik o'xshashlik haqiqatdan tashqarida bo'lgan barcha narsalar uchun mas'uldir va bu erda qiyin vaziyatdan eng ajoyib usullarni taklif qilishingiz mumkin. Morfologik tahlil normal topshirilayotganda o'tkazib yuborilishi mumkin bo'lgan vazifani hal qilishning barcha variantlarini tekshirish uchun talab qilinadi. Fokuslanadigan ob'ektlar usuli, ma'lum bir hodisa yoki ob'ektga mos bo'lmagan narsalarning xususiyatlarini va xususiyatlarini almashtirishga harakat qilishdir. Robinson usuli avvalgi bolalarga bir qarashda, hatto qarama-qarshi bo'lib, keraksiz narsalarni qo'llashni o'rgatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun texnologiya :Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun Triz texnologiyasi bolalarni tarbiyalashda qo'llaniladigan turli xil usullar va o'qitish texnologiyalariga ega. Masalan, aglutinatsiya, giperbolizatsiya, diqqat va boshqalar. Bularning hammasi mashg'ulotlarni darslardan farqli ravishda qiziqarli shaklda o'tkazish imkonini beradi. Bunday usullar bolalar tomonidan olingan ma'lumotlarning mustahkam assimilyatsiyasi va tizimlashuvini ta'minlaydi. Bunday tadbirlar davomida bolaning fikrlashi, shuningdek, bolalarning hayollari va hayollari

yordamida ijodiy shaxsni har taraflama rivojlanishi rag'batlantiriladi. Haqiqatan ham, zamonaviy jamiyatda odamlar qutiga tashqarida o'ylashlari mumkin bo'lgan har bir kishiga o'xshab, noto'g'ri ish qilishdan qo'rqmaydigan qalin qarorlarni topib, taklif qilishlari kerak. Bu maktabgacha bolalar uchun TRIZ mavzusi. Guruh bolalarning taklif etilgan materiallarni yaxshi mo'ljallangan tadqiqot faoliyati orqali osongina so'rib olishlari uchun yaratilgan. Birinchi bosqichda bola oddiy hayotda bizni o'rab turgan qarama-qarshiliklar va qarama-qarshiliklarni aniqlash va farqlashni o'rganadi. Daraxt va o'tning umumiyligi nima? Qog'oz va daraxt qobig'ining umumiyligi qanday? Ikkinchi bosqich esa, bolani aniq vazifalarni hal qilishda tasavvur va ixtirochilik ko'rsatishga o'rgatadi. Misol uchun, doimo o'ynashni xohlayotgan o'yinchoqni o'ylab ko'ring, shunda hech qachon zerikarli bo'lmaydi. Uchinchi bosqichda bolalarga fantastik topshiriqlar va o'zlarining hikoyalarni yozish imkoniyati beriladi. Bunday holda maktabgacha yoshdagi bolalar uchun TRIZ texnologiyalaridan foydalanish kerak.

To'rtinchi bosqich bolalarning noan'anaviy muammoni hal qilish uchun yangi bilimlarni qo'llash imkonini beradi. Darsning har bir bosqichida bolalarga ob'ektlar, "Men va tabiat", "Men va men", "Men va boshqa shaxs", "Men va ob'ekt" tushunchalari tushuniladi. Bu bolaning atrofidagi dunyoning qarama-qarshiligini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun barcha TRIZ darslari o'yin shaklida o'tkaziladi. Bu holda, har bir o'yin, har bir vazifa ingl. Materiallar bilan birga bo'lishi kerak. TRIZ (maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yinlar) davomida bolalar va kattalar o'rtasidagi muloqot aniq qoidalarga asoslanishi kerak: Farzandlariga javob berganda, ular yangi g'oyaga diqqat

bilan quloq solishlari kerak. Bolaning salbiy mulohazalari va tanqidlari yo'qligi. Odatiy baholash so'zlari o'rnini o'zgartiradi va sinonimlar bilan suyultiriladi, masalan, "to'g'ri" so'zi emas, balki "ajoyib", "buyuk", "qiziqarli yechim", "g'ayritabiiy yondashuv" so'zlari. Voyaga etmagan bolaga qarshi chiqmoqchi bo'lgan bolani qo'llab-quvvatlash uchun, bu urinishlarni to'xtatmaslik uchun, aksincha, o'zining fikrini isbotlash, isbotlash, isbotlashni o'rgatish uchun ta'lim berish. Xatolaringizdan qo'rqmang, aksincha, masalaning echimini boshqa tomondan ko'rib chiqing. Tabiiyki, pedagog maktabgacha yoshdagi bolalar uchun "TRIZ" o'yinidan faol foydalanadi. Ushbu texnikaning karta fayli juda xilma-xildir. Keling, ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasi uchun xarakterli o'yinlarning ayrim misollarini ko'rib chiqaylik. Voyaga etgan kishi bir so'z bilan chiqadi. Bolada etakchi savollar berish talab qilinadi. Bunday holda, to'g'ri so'zni qabul qilmaguncha, so'zni gumon qiladigan har bir kishi faqat bitta heceli "ha" yoki "yo'q" javob berishi mumkin. "Qora va oq". Voyaga etganlar bolalarni oq narsa tasvirlangan kartaga ko'rsatadi. Bolalar bu ob'ektning barcha ijobiy sifatlarini bildirishi kerak. Keyin bir xil ob'ektga ega bo'lgan karta ko'rsatiladi, faqatgina qora rang. Bu safar barcha salbiy xususiyatlarni nomlash kerak. "Invertorlar". O'yin uchun sizda to'p bor. Katta bola to'pni bolaga tashlaydi va so'zni gapiradi va bola so'z ma'nosiga qarama-qarshi bo'lgan so'z bilan chiqadi va to'pni orqaga buradi. "Masha-rasteryasha". O'yin uchun siz turli xil narsalarning rasmiga ega bo'lgan kartaga ega bo'lishingiz kerak. "Masha" ni tanlang. U kartani chiqarib, "Ha", deydi. O'yinchilarning biri unga: "Sizga nima bo'ldi?" Deb so'raydi. U kartadagi rasmga qaraydi va shunday deydi: "Ko'rsatilgan narsamdan (masalan, qaychi) yo'qotib qo'ydim". Qolganlari bu vaziyatdan

chiqishning turli usullarini taklif qilishlari kerak. "Masha rasterasha" eng yaxshi javobni tanlaydi va tanga beradi. O'yin oxirida tanga soni hisobga olinadi va g'olib aniqlanadi.

Bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir va TRIZ texnologiyasidan foydalanish ijodkor shaxsni shakllantirishning eng yaxshi usullaridan biridir! TRIZ texnologiyasi elementlaridan qaysi ta'lim yo'nalishlarida foydalanishimiz mumkin? Kognitiv- nutqni rivojlantirish bo'yicha; Kommunikativ va shaxsiy rivojlanishda; Badiiy va estetik rivojlanishda; Jismoniy rivojlanishda; - Ya'ni barcha ta'lim yo'nalishlarida!!! Faqat bolalarning tasavvurini rivojlantirish emas, balki ularni davom etayotgan jarayonlarni tushungan holda tizimli fikrlashga o'rgatish. Pedagoglarga bolalarda atrofdagi dunyoning birligi va qarama-qarshiligini tushunishga, ularning kichik muammolarini hal qilishga qodir bo'lgan ijodiy shaxs fazilatlarini aniq amaliy tarbiyalash vositasini berish. TRIZ kontsepsiyasining maktabgacha yoshdagi bolaga nisbatan boshlang'ich pozitsiyasi tabiatga asoslangan ta'lim tamoyilidir. Bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishning samarali pedagogik texnologiyalaridan biri bu TRIZ - ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasi. Bu mamlakatimizda 1950-yillarda taniqli rus olimi, ixtirochi, fantastik yozuvchi Genrix Saulovich Altshullerning sa'y-harakatlari bilan paydo bo'lgan. TRIZ - bu asl g'oyalarni topish, ijodiy shaxsni rivojlantirish uchun noyob vosita, ijodkorlikni o'rgatish mumkinligini va o'rgatish kerakligini isbotlovchi vositadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimini isloh qilishni prezidentimiz

Sh.M.Mirziyoyev Yangi O'zbekiston strategiyasi kitobida inson kapitali

tushunchasi bilan bog'laydi. Ya'ni: rivojlangan mamlakatlarda ta'limning to'liq sikliga investitsiya kiritishga, ya'ni, bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan davrda

uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e'tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-17 barobar miqdorda foyda keltiradi. Bizda esa bu ko'rsatkich atigi 4 barobarni tashkil etadi. Binobarin, inson kapitaliga e'tiborni kuchaytirishimiz, buning uchun barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart. 3, 224-bet - deb, yozadi davlatimiz rahbari. Demak, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishda prezidentimiz asarlari va ma'ruzalari hamda Farmonlari va Qarorlaridabelgilangan vazifalar metodologik asos sifatida xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimida xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish yuzasidan alohida adabiyotlar, tadqiqot ishlari juda kam, bu boradagi manbalarning faqatgina elektron resurslari mavjud bo'lib, ularni ham internetning turli veb saytlaridan topib, tarjima qilib o'rganish mumkin. Masalan, bu mavzuda B.E.Parmonov, I.G. Mamajonov, R.Mamatovlar, M.X.Qilichovalar ilmiy izlanishlar olib borgan. B.E.Parmonov Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlarini maqolasida xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini yoritgan. Jumladan, Buyuk Britaniya, Rossiya federatsiyasi, Yaponiya, Germaniya

kabi davlatlarining ilg'or tajribalarini tahliliy o'rgangan. I.G.Mamajonov,

R.Mamatovlar esa Germaniya davlati ta'lim tizimini o'rganishda qisman

maktabgacha ta'lim tizimiga oid ma'lumotlarni kiritib o'tgan. M.X.Qilichova

maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlarning mazmun-

mohiyatini hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tarbiyalashda xorijiy

tajribalarning o'ziga xos jihatlari o'rgangan.

NATIJALAR

Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim standartlariga ko'ra

maktabgacha ta'lim — maktabgacha yoshdagi bolalar qiziqishi, iqtidori, individual ruhiy va jismoniy xususiyatlari, madaniy ehtiyojlarini inobatga olgan holda hamda bolada ma'naviy me'yorlarning shakllanishi, hayotiy va ijtimoiy tajriba egallanishini ko'zda tutgan har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yaxlit jarayon hisoblanadi. Mana shu jarayonda maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qabul turli davlatlarda turlicha ekan. Maktabgacha ta'lim tashkilotiga qabul yoshi O'zbekiston 1yosh Germaniya 4oylik Yaponiya 3yosh Italiya, Xitoy

1yosh O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qonunning 34-moddasiga binoan bolalar yoshlariga qarab guruhlarga ajratilgan. Jumladan, ilk rivojlanish guruhi (bir yoshdan uch yoshgacha), kichik guruh (uch yoshdan to'rt yoshgacha), o'rta guruh (to'rt yoshdan besh yoshgacha), katta guruh (besh yoshdan olti yoshgacha), maktabga tayyorlov guruhi (olti yoshdan yetti yoshgacha). Germaniyada esa bolalarga nafaqa chiqqan bobo, buvilar nabiralarga qarashi kerak degan tushuncha mavjud emas. Shuning uchun ota-onalar farzandlarini 4 oylikdan boshlab maktabgacha ta'lim tashkilotga berishga majburlar. Ko'pgina nemis oilalari farzandlarini ancha erta bog'chaga beradilar. Germaniyada maktabgacha ta'limning 6 xil turi mavjud bo'lib, ular bir-biridan tubdan farq qiladi va rang-barangligi bilan boshqa davlatlarnikidan ajralib turadi. Yaponiya, Italiya va Xitoy davlatida bolalar asosan 3yoshdan maktabgacha ta'lim tashkilotga qabul qilinadi. Faqatgina juda majbur bo'lgan oilalar farzandlarini bolalarga qarash markazlariga berishlari mumkin. Masalan,

Yaponiyada bolalar yashisiga (bolaga qarash markazi) bolani uch oyligidan berish mumkin, lekin bunday holat yaponlar orasida keng tarqalgan emas, chunki bunday yoshda bolani yasliga joylashtirish uchun onada juda jiddiy sabab bo'lishi kerak. Shuningdek bunday ayol jamiyat tomonidan yaxshi ona deb baholanmaydi. Atrofdagilarning fikri esa yaponlar uchun eng asosiy deb hisoblanadi. Yaponiyada bolalar yashisiga faqat ota-onasi ishlaydigan bolalar qabul qilinadi. Buning uchun munitsipalitetga ota-ona ish joyidan ma'lumotnoma va oilada

boshqa bolaga qarab turuvchi oila a'zosi yo'qligi haqida hujjatlar taqdim etilishi

kerak bo'ladi. Mamlakatimizda esa bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotga bir yoshdan qabul qilinadi. Farzandi uch yoshga to'lmagan onalarga mehnat qonunchiligida imtiyozlar belgilangan. Davlatimiz maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrov masalasini oshirish hamda maktabgacha tayyorlovni to'liq amalga oshirish maqsadida yangi tahrirdagi qonun hujjatlariga tegishli normalar kiritildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonunga muvofiq maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan yeti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi. 9, 8-modda Endilikda respublikamizdagi 6 yoshdan-7 yoshgacha bo'lgan barcha ta'lim olishga layoqati bo'lgan bolalar davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 1 yillik maktabgacha tayyorlov guruhida boshlang'ich sinflarga tayyorlanadi va ularga sertifikat beriladi. Bu jarayon rivojlangan mamlakatlarda esa ancha ilgari boshlanadi. Masalan, Italiyada bolalar 3 yoshdan-6 yoshgacha maktabga tayyorlanadilar. Bu jarayon davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va xususiy katolik bog'chalarida amalga oshiriladi. Buyuk Britaniyada esa 1988

yilda «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni kuchga kirgan. Unda nafaqat ta'lim standartlari, balki bolalarni maktabga qabul qilish vaqtida ruhiy rivojlanish darajasiga bazaviy baho berish ham belgilangan. Angliya, Shotlandiya va Uelsda majburiy ta'lim 5 yoshdan, Shimoliy Irlandiyada esa 4 yoshdan boshlanadi. Shuning uchun ham majburiy ta'limda o'qitishni boshlash muddati Yevropada eng erta deb hisoblanadi. Singapurda ham maktabgacha ta'lim ta'limning boshlang'ich bo'g'ini hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotga bolalar 3 yoshdan qabul qilinadi. Ikki-uch yil davomida ularga ona tili va ingliz tili, o'qish, sanash, kuylash, rasm chizish, raqs tushish kabilar o'rgatiladi. Singapurda davlatga qarashli maktabgacha ta'lim tashkilotlar yo'q. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining barchasi xususiy bo'lib, ayrimlarigina diniy tashkilot yoki jamg'armalar tomonidan boshqariladi. Maktabgacha tayyorlov guruhlarida O'zbekiston Angliya 6-7, Shotlandiya 5-6 yosh, Uels Shimoliy Irlandiyada Italiya Singapur 4-6 yosh

MUHOKAMA

Uzluksiz ta'lim tizimida xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganar ekanmiz, har bir davlat o'ziga xos bo'lgan xususiyatlariga ega ekanligiga ishonch

hosil qilamiz. Bu xosliklar qaysidir jihatdan o'shamamlakatlarning rivojlanishiga, taraqqiy etishiga ham xizmat qilganligini ko'rishimiz mumkin. Bunga hattoki

tarixning ham o'zi guvohdir. Masalan, yaponlardagi bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim dasturlari ham inobatga olingan, yozish va o'qishdan tashqari bolalarga qo'shiq aytilish o'rgatiladi, sport musobaqalari o'tkazilib, muntazam sayrlarga chiqib turiladi. Ammo bular bilan bir qatorda bu tadbirlarni o'tkazilishidan maqsad – bolada xamjihatlik, jamoada yashash hislarini rivojlantirishdan

iborat. Qo'shiq aytilsa, xor (jamoada) aytilishi kerak, yakkaxon qo'shiqchi qo'llanilmaydi, musobaqa o'tkazilayotganda yoki hamma yoki guruh g'oliblikka erishiladi, mutlaqo yakka g'olib bo'lmaydi. Bu yapon jamiyatini modernizatsiya qilishda qo'lni qo'lga berishga yo'naltiradi. Davlat va jamiyat taraqqiyoti uchun yapon sidqi dildan xizmat qiladi. Dunyo bozorini egallagan Xitoy ham bu natijaga ta'limni isloh qiltish bilan erishdi. Xitoy xalqi butun dunyoga o'zining mehnatsevarligi bilan mashhur. Ikkinchi jahon

urishidan so'ng qisqa muddat ichida Xitoy mahsulotlari dunyo bozorini to'ldirganligi buning yaqqol isbotidir. Xitoyliklar juda ham intizomli va sportsevar xalq. Albatta, farzand tarbiyasida ham bu o'z aksini topgan. Agarda Yevropa mamlakatlarida bola tarbiyasiga asosan ota-ona mas'ul bo'lsa, Xitoyda bu narsa davlat zimmasidadir. Uch oydan boshlab chaqaloq bog'chaga topshiriladi. Bir yarim yoshdan boshlab kichik xitoyliklar raqsga tushish, ashula aytish, rasm chizish, sanash va harflarni tanishga o'rgatila boshlanadi. Bog'chalarda tarbiya bilan birgalikda jismoniy rivojlanishga katta e'tibor beriladi. Bolaning qiziqishlari inobatga olinib, uning iqtidorini namoyish qilishga harakat qilinadi. Boshlang'ich sinfdanoq intizomli bo'lish, inijlik qilmaslik va yaxshi o'qish talab etiladi. Itoatkorlik va «men»ni yuzaga chiqarmaslik xitoy tarbiyasining asosidir.

Xitoylik bolalarda bolaligidanoq uchta asosiy fazilat: mehnat qobiliyati, intizom va kattalarga hurmat shakllantiriladi. Ularga yoshligidanoq, nima bo'lishidan qat'i

nazar, ular eng yaxshi bo'lishi kerakligi o'rgatiladi. Ehtimol shuning uchun

xitoyliklar fan, madaniyat va san'atning barcha sohalarida yetakchi o'rinlarni egallab kelmoqdalar. Buyuk Britaniyadagi maktabgacha ta'lim o'quv rejasida nafaqat

umumiy ta'lim jarayoniga urg'u beriladi, balki boladagi o'qish va hisoblash kabi ko'nikmalarga alohida ahamiyat beriladi. Bunda 4-5 yoshdagi bolalar rivojlanishning olti yo'nalishidagi aniq ko'nikma va bilimlari belgilandi: shaxsiyatlik; ijtimoiy-emotsional; kommunikativ; xabardorlik; matematik; jismonan; ijodiy. Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'p o'ynashlari kerak, lekin adabiyot va matematikani bilish doirasidagi talablar shunchali yuqoriki, o'yin uchun vaqt qolmaydi.

XULOSA

Xullas, xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalari ularning davlatlarini rivojlanishiga katta xizmat qilib kelmoqda. Xitoyliklarning Bir yilni ko'zlasangiz sholi eking, ellik yilni ko'zlasangiz

daraxt eking, yuz yilni ko'zlasangiz farzand tarbiyalang degan hikmatidan bugungi kunda zamonaviy davlatlarning deyarli barchasi samarali foydalanmoqda. Shu nuqtai-nazardan, bizning mamlakat ham unib o'sib kelayotgan barkamol avlod ta'lim-tarbiyasiga katta e'tibor qaratmoqda. Bu borada kerak bo'lsa, xorijiy davlatning ilg'or tajribalaridan unumli foydalanish orqali milliy ta'lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish davr talabi hisoblanadi. Zero, mamlakatimiz ezgu maqsad-uchinchi Renesans davrini barpo etishni rejalashtirgan. Ana shunday ezgu maqsadlarni esa albatta bugungi kunda voyaga yetayotgan avlod amalga oshiradi. Maktabgacha ta'lim va tarbiya esa ana shu avlodni ta'limning birinchi bo'g'inidan savodli va tarbiyali bo'lishini ta'minlashga xizmat qilishi kerak.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. (2018) Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch.T.: —Ma'naviyatll,
2. Qilichova M.X.(2021)Maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohotlarning mazmun-mohiyati./ —Ta'lim tizimida fan, innovatsiya va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollarill mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Jizzax. 325-bet.
3. Mirziyoyev Sh.M.(2021) Yangi O'zbekiston strategiyasi.-T.:—O'zbekistonll, 23-bet.
4. Parmonov B.E. (2018) Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning psixologik jihatlari. —Science and Educationll Scientific Journal.339-351-betlar.
5. Mamajonov I.G., Mamatov R.(2017) Germaniya davlati ta'lim tizimi. —Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalarll ilmiy elektron jurnali. №6.
6. Kilichova M.Kh.(2021) Little features of foreign experience in education of children in preschool educational institutions. Journal American. (SJIF)Impact Factor-5.714. —Current research journal of pedagogies. Pp. 241-246.
7. O_zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining —Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risidallgi VMQ 802-sonli Qarori. 2020-yil 22 dekabr.
- 8.<https://galitravel.ru/doshkolnoe-obrazovanie-v-yaponii>.
9. O'zbekiston Respublikasining —Ta'lim to'g'risidallgi qonuni. 2020 yil 23 sentyabr.
10. Fazilova D.X. Xorijiy tajribalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar modulidan o'quv-uslubiy majmua. Jizzax, 2021, 60-bet

BOSHLANG'ICH SINFLARDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI VA ULARNI AMALDA QO'LLAY Olish

YO'LDOSHEVA SHOHISTA BAXTIYOR QIZI
Jizzax davlat pedagogika universiteti Sirtqi bo'lim o'qituvchi

Annotatsiya. Mazkur maqoladan boshlang'ich sinf o'qituvchilari va oliy ta'lim bituruvchi kurs talabalari o'quvchilarni ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishga tayyorlash maqsadida foydalanishi mumkin.

Аннотация. Данная статья может быть использована учителями начальных классов и студентами выпускных курсов высшего образования в целях подготовки учащихся к участию в международных исследованиях по оценке качества образования.

Annotation. This article can be used by primary school teachers and students of the graduate course of higher education in order to prepare students to participate in international studies to assess the quality of Education.

Kalit So'zlar. Konsepsiya, xalqaro dastur, ta'lim sifati, ilmiy anjuman, mantiqiy fikr, anglab yetish, real vaziyat, innovatsion metod, xalqaro tadqiqotlar, ta'lim yutuqlari, PISA topshiriqlari, savodxonlik darajasi.

Ключевые Слова. Концепция, международная программа, Качество образования, научная конференция, логическое мышление, понимание, реальная ситуация, инновационный метод, международные исследования, образовательные достижения, задания PISA, уровень грамотности.

Key Words. Concept, international program, quality of Education, Scientific Conference, logic, understanding, real situation, innovative method, International Studies, educational achievement, PISA assignments, literacy rate.

Davlat rahbari imzolagan "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida inson kapitalini shakllantirishning asosiy bo'g'ini bo'lgan tizimda amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalar va ularni hayotga tatbiq etish yo'llari atroflicha belgilab berildi. Jumladan, unda mamlakatimizning 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) - o'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dastur reytingida jahonning 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish vazifasi qo'yilgan.

Konsepsiya bilan tanishgan kishida, tabiiyki, PISA tizimi tadqiqotlari haqida

ko'proq bilish istagi tug'iladi. Biz bu iboraga ilk bor O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida duch kelgandik. Mazkur hujjatda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini tashkil etishga qaror qilinib, uning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari etib ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga

yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish; ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish; umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash; O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash belgilandi.

O'z navbatida kelgusida mamlakatimiz ta'lim sifatini baholash bo'yicha quyidagi xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi ko'zda tutildi:

- PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) - boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash;

- TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) - 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;

- PISA (The Programme for International Student Assessment) - 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;

- TALIS (The Teaching and Learning International Survey) - umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlari va o'qituvchilari bilan so'rovnoma o'tkazish orqali maktabda o'qitish va ta'lim olish jarayonlari samaradorligini baholash.

Qayd etish lozim, mamlakatimiz ta'lim muassasalari PISA xalqaro tadqiqotlarida 2021 yilda ilk marotaba ishtirok etadi.

PISA: MUAMMO VA YECHIMLAR

- Ushbu dasturga 1997 yil asos solingan, - deydi Mirishkor tumani xalq ta'limi bo'limi ta'lim sifati monitoringi bo'limi inspektor-metodisti Elyor Shoqulov. - Undan ko'zlangan

asosiy maqsad - dunyo bo'ylab ta'lim tizimi samaradorligini 15 yoshli o'quvchi-yoshlar 3 yo'nalishda (o'qish, matematika, tabiiy fanlar bo'yicha) savodxonligiga, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlashiga, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni hosil qilishga undashdan iborat. Dasturni Avstraliya pedagogik tadqiqotlar kengashi, Niderlandiya milliy pedagogika instituti, AQShning Vestat va pedagogik test xizmatlari, shuningdek, Yaponiyaning ta'lim sohasidagi tadqiqotlar milliy instituti hamkorlikda o'tkazadi. Dasturni joriy etish g'oyasi ish beruvchilarning tashabbusi bilan ilgari surilgan. 2018 yilda PISA dasturida Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a'zo 35 mamlakat, a'zo bo'lmagan 43 ta, jami 78 mamlakat va shaharlar ishtirok etgan. Har bir davlatdan ishtirok etuvchi o'quvchilar soni mamlakatdagi jami 15 yoshli o'quvchi-yoshlarning 2 foizi miqdorida saylanma tarzda shakllantiriladi. Shundan kelib chiqilganda har bir davlatdan 4500 nafardan 10 ming nafargacha o'quvchi ishtirok etgan. Sobiq ittifoq mamlakatlaridan Rossiya, Latviya, Litva, Estoniya, Qirg'iziston, Qozog'iston qatnashdi. Ular orasidagi eng yaxshi ko'rsatkich estoniyalik o'quvchilarga tegishli, garchi mazkur mamlakat yoshlari ilk marotaba ishtirok qilgan 2006 yilda 516 ball jamg'arib, 11-o'rinni egallagan bo'lsa-da, 2015 yilda bu ko'rsatkich tegishli tartibda 534 ball va uchinchi o'ringa ko'tarildi.

Ma'lum bo'ldiki, 2015 yilgi tadqiqotlardan keyin dunyo bo'yicha birinchi, ikkinchi va to'rtinchi o'rinlarni qit'adoshlarimiz - Singapur, Yaponiya va Xitoy Taypeyi o'quvchi-yoshlari egallagan. PISA xalqaro baholash dasturi testlari uch yilda bir marotaba o'tkazilib, o'quvchilar bilimi uchta asosiy yo'nalish bo'yicha, 1000 ballik tizimda baholanadi. Har galgi monitoring jarayonida yuqorida sanalgan

uchta yo'nalishdan biriga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, 2000 yilda tadqiqotning asosiy yo'nalishi o'qish savodxonligiga, 2003 yil matematik savodxonlikka, 2006 yilda esa tabiiy fanlar savodxonligiga qaratilgan. Bu holat davriy takror bo'lishini inobatga olganda, 2021 yil asosiy fan qilib matematika tanlanishi ayon bo'ladi. Test savollari dasturga a'zo mamlakatlarning mutaxassislari bilan kelishilgan holda xalqaro konsultantlar guruhi tomonidan tuziladi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, mamlakatimiz ta'lim tizimi xodimlari oldida turgan asosiy muammolar nimalardan iborat?

Birinchisi - o'quvchilarning bilim darajasidagi nuqsonlar. Joriy yil mamlakatimiz 1035 ta maktabda o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra o'quvchilarning o'rtacha o'zlashtirishi 70 foizni, sifat ko'rsatkichi 44,8 foizni tashkil etgan, xolos. Matematika fanidan bu ko'rsatkich yanada past ekanligi aniqlangan.

Ikkinchisi - bizda mavjud darsliklarda PISA topshiriqlariga o'xshash masala va misollarning kamligi. PISA topshiriqlari esa odatda uzundan-uzun matnlar yordamida tasvirlanib, ulardagi real vaziyat va muammolarni hal qilish usulini tanlash uchun matematikaning qaysi bo'limiga murojaat qilish haqida ko'rsatmalar yo'q. PISA topshiriqlari (matnli, rasmlil, diagramma va jadvallar, real bog'lanish grafiklari) turli shakllarda taklif qilinadi. Ularni matematik tilga o'girish va yechim topilgandan so'ng uni yana real sharoit bilan bog'lab baholash hamda sharhlash talab qilinadi. Bizdagi matematika darsliklarida standart masalalar beriladi va ular standart usullar yordamida yechiladi.

Bundan ko'rinib turibdiki, PISA dasturida mantiqiy fikrlash asosiy o'ringa ko'tariladi. Masalan, o'quvchi matnda "aylana" so'ziga duch kelinmasa-da, aynan mazkur obyekt haqida so'z borayotganini anglab yetishi

lozim. Demak, birinchi navbatda matematika darsliklarini o'quvchi mantiqiy fikrlashiga undaydigan masalalar bilan boyitish vazifasi yuzaga keladi. Shuningdek, bizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qilishi, ta'lim 7 tilda olib borilishi ham tarjima masalasida qo'shimcha qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

DASTUR BIZGA NEGA KERAK?

15 yoshli bolalarning bilim darajasi miqdoriy ko'rsatkichini adolatli aniqlash va xalqaro miqyos bilan solishtirish imkoni tug'iladi;

- o'quvchilarning savodxonligi hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha davlat va nodavlat tashkilotlar hamda ota-onalar hamkorlikdagi faoliyatini muvofiqlashtirish amaliyoti kuchayadi;

- umumta'lim maktablarida yaratilgan shart-sharoitlarni baholash yuzasidan miqdoriy ko'rsatkichlar aniqlanadi.

Shu o'rinda qayd etish joiz, PISA bo'yicha o'quvchilar bilimiga qo'yilgan bahoning har 50 ballga oshishi yillik yalpi ichki mahsulotning bir foizga o'sishini ta'minlashi xalqaro tajribalarda kuzatiladi.

Bir so'z bilan aytganda, ushbu dastur mamlakatimiz yoshlari intellektual salohiyati yanada oshishiga xizmat qilishi shubhasiz.

Xulosa o'rinda shuni aytish lozimki, xalqaro baholash dasturlarini amaliyotga qo'llash birga milliy baholash tizimini yanada takomillashtirishga erishiladi. O'quvchi yoshlarni savodxonlik darsjasini xolisona baholash, o'quvchilar olgan bilimlarini amaliyotga qo'llash qobiliyatini amaliyotga qo'llash qobiliyatini rivojlantirish va ta'lim muassalarida sifatli ta'lim berish uchun yetarli shart-sharoitlarni yaratish lozim. Xalqaro dasturlarda ishtirok etish o'quvchi yoshlarimizni bilim sifatini qay darajada rivojlanayotganligini aniqlash, shu orqali natija va samaradorlikning yo'nalishlarini

belgilab olishga imkoniyat yaratsa, milliy xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli baholash tizimini yanada rivojlantirish ishtirok etishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Ismailov, B.Xaydarov va boshqalar. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning matematik savodxonligini baholash. Toshkent. 2019 yil 112 bet
2. <http://www.markaz.tdi.uz>-Ta'lim sifatini baholash bo'yich xalqora tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi sayti
3. R.Ishmuhammedov. Ta'limda inovatsion texnologiyalar.Toshkent. 2018 yil 240-bet
4. X.A.Meliyev, O.Jamoliddinova. Tarbiyachining kasbiy kompetenti va mahorati. Toshkent. 2021 yil
5. M.Usmonboyeva, A.To'rayev. Kreativ pedagogika asoslari modulu bo'yicha o'quv uslubiy majmua. Toshkent. 2018 yil 96 bet
6. www.gov.uz
7. www.press-uz.info
8. www.ziynet.uz
9. www.pedagog.uz

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA BIOLOGIYA DARSLARINI INNOVATSION TA'LIM METODLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

ESANBOYEVA MAFTUNA JAMOLIDDINOVNA
Aniq va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi magistranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya fanini o'qitishda innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanish haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: didaktik o'yin, ta'lim, ijodiy muhit, konferensiya, taqdimot, ta'lim - tarbiya, reproductiv, produktiv, o'quv fani.

Аннотация: В данной статье изложена информация об использовании инновационных образовательных методов в преподавании биологии.

Ключевые слова: Ключевые слова: дидактическая игра, образование, творческая среда, конференция, презентация, образование – обучение, репродуктивное, продуктивное, педагогическая наука.

Abstract: This article provides information on the use of innovative educational methods in teaching biology.

Key words: didactic game, education, creative environment, conference, presentation, education-learning, reproductive, productive, pedagogical science.

Uzluksiz ta'lim tizimida biologiyaning o'qitishda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish uchun darsning o'quvchilarning o'tgan mavzu yuzasidan o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, ularni tizimlashtirish, yangi mavzu yuzasidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholash, shuningdek, yangi mavzuni o'rganish jarayonida xususiy metodik va lokal texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Biologiyaning o'qitishda xususiy metodik darajadagi pedagogik texnologiyalardan didaktik o'yin texnologiyalari, modulli ta'lim texnologiyalari, hamkorlikda o'qitish texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Ta'lim jarayonida didaktik o'yinli texnologiyalar didaktik o'yinli dars shaklida qo'llaniladi. Ushbu darslarda o'quvchilarning bilim olish jarayonini o'yin faoliyati bilan uyg'unlashtiriladi. Shu sababli, o'quvchilarning bilim olish faoliyati, o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan darslar didaktik

o'yinli darslar deb ataladi. O'yin faoliyati o'zining quyidagi xususiyatlari bilan tavsiflanadi:

1. O'yin ishtirokchilari rollarni, vazifalarni tanlashi natijasida erkin rivojlantiruvchi faoliyat, ya'ni o'quvchilarning o'z faoliyatini tahsil va nazorat qilishi, maqsadga muvofiq natijaga erishgan hollarda o'z faoliyatidan ko'ngli to'lishi, o'z bilimi va kuchiga ishonch vujudga keladi.

2. Ijodiy muhit tarkib topadi. O'yin ishtirokchilari muammolarni hal etishda tegishli ijodiy va mustaqil faoliyatga ega bo'ladi.

3. O'yin davomida musobaqa, raqobat, hamkorlik, o'zaro yordam vujudga keladi. Shu asnda his-hayajonli vaziyat paydo bo'ladi. His-hayajonga yo'g'rilgan bilim, ko'nikmalar inson xotirasida bir umr muhrlanib qoladi.

4. O'yin davomida belgilangan qonun-qoidalarga amal qilinadi. O'yin ishtirokchilarida ijtimoiy normalarga mos

ongli intizom vujudga kelishiga zamin tayyorlaydi.

5.O'yin mazmuni, borishi, mantiqiy ketma-ketligi, vaqt balansi va o'quvchilar ning muammoli vaziyatlarni zudlik bilan hal etish, mo'ljalni to'g'ri olishga o'rgatadi.

Didaktik o'yinli darslarni o'quvchilarning bilim olish va o'yin faoliyatining uyg'unligiga ko'ra:

- syujetli-rolli o'yin;
- ijodiy o'yinlar;
- ishbilarmonlar o'yini;
- konferensiya;
- taqdimot;
- o'yin-mashqlarga ajratiladi.

Boshqa o'quv va mehnat faoliyati kabi o'yin faoliyati tarkibiga quyidagilar: a) o'yinning syujeti;

b) o'yin ishtirokchilari bajaradigan muayyan rollar, vazifalar;

v) ushbu rollarni amalga oshirish uchun bajariladigan amallar (usullar);

g) real yoki shartli ravishdagi o'yin vositalaridan foydalanish;

d) o'yin ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat, muloqot kiradi.

O'quvchilarning bilish faoliyatini o'yin faoliyati bilan uyg'un holda tashkil etish quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

- Didaktik o'yindan ko'zda tutilgan maqsadni aniqlash;
- Didaktik o'yin syujeti va ishtirokchilar faoliyatini loyihalash;
- O'yindan ko'zda tutilgan maqsadni amalga oshirish yo'llarini belgilash;
- Didaktik o'yinni maqsadga muvofiq tashkil etish, uning mazmuni, borishi, mantiqiy ketma-ketligi, vaqt balansi va o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni zudlik bilan hal etishiga e'tiborni qaratish;
- O'yin ishtirokchilarini rag'batlantirish;
- Olingan natijalarni tahlil qilish;

• Olingan natijalarga muvofiq holda o'yin strukturasi va borishiga

- tegishli o'zgartirishlar kiritish;

Didaktik o'yinli darslar orqali quyidagi funksiyalar amalga oshiriladi:

1. Ta'lim-tarbiya berish;
2. Shaxsni rivojlantirish;
3. O'quvchilarni ijodiy faoliyatga yo'naltirish;
4. Bilimlarni nazorat va tahlil qilish;
5. Kasblar bilan tanishtirish va kasbga yo'naltirish;
6. O'quvchilarning muloqot va nutq madaniyatini rivojlantirish;

Ta'lim-tarbiya jarayonida bu funksiyalar majmua holda amalga oshiriladi, lekin quyida o'rganiladigan didaktik o'yin turlarida qaysidir funksiya ustunlik qiladi. Masalan, konferensiya darslarida shaxsni rivojlantirish ustunlik qiladi, qolgan funksiyalar unga ilova bo'ladi, o'yin mashqlarda bilimlarni nazorat va tahlil qilish ustunlik qiladi, qolgan funksiyalar uni to'ldiradi va h.k.

O'qituvchi didaktik o'yinli darslarni o'tkazishga qizg'in tayyorgarlik ko'rishi va uni o'tkazishda quyidagi didaktik talablarga amal qilishi lozim:

- Didaktik o'yinli darslar dasturda qayd etilgan mavzularning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsad va vazifalarni hal qilishga qaratilgan bo'lishi;
- Amaliyotdagi va jamiyatdagi muhim muammolarga bag'ishlangib, ular o'yin davomida hal qilinishi;
- Barkamol shaxsni tarbiyalash tamoyillariga, sharqona odob-axloq normalariga mos kelishi;
- O'yin strukturasi mantiqiy ketma-ketlikda bo'lishi;
- Mazkur darslarda didaktik prinsiplarga amal qilinishi va eng kam vaqt sarflanishiga erishish kerak.

Didaktik o'yinli darslarning

muvaffaqiyati, avvalo o'quvchilarning mazkur o'yinlarga puxta va qizg'in tayyorgarlik ko'rishlariga, o'qituvchining mazkur faoliyatni tashkil etish va mohirlik bilan boshqarishiga bog'liq.

O'quvchilarning didaktik o'yinga tayyorgarlik ko'rish faoliyati quyidagilarni o'z ichiga olishi:

- Didaktik o'yin maqsadi, vazifasi, olib borilish tartibi, qoidalari bilan tanishish;
- Didaktik o'yin maqsadi va vazifasidan kelib chiqadigan muammoli vaziyatni anglash;
- Muammoli vaziyatdan chiqishning eng samarali yo'llarini topish;
- Har bir o'quvchi o'zi bajarishi lozim

bo'lgan vazifalarni anglashi, o'qituvchidan kerakli yo'riqnoma va ko'rsatmalar olish;

• Turli bilim manbalaridan foydalangan holda muammoli vaziyatni hal etishning optimal variantini tanlash;

• Didaktik o'yin ishtirokchilari o'rtasida o'zaro hamkorlik, o'zaro yordam va o'zaro nazorat vujudga kelishi lozim.

Xulosa qilib aytganda biologiya darslarida innovatsion ta'lim metodlarini amaliyotda qo'llash o'quvchilarning mustaqil bilish faoliyatini va ijodiy ko'nikma, malakalarini takomillashtirishda, kreativlik va qiziqishini orttirish kabi funksiyalarini darslarda uyg'unlashtirish imkoniyatlarini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.O.Tolipova "Biologiyani o'qitishda innovatsion texnologiyalar" Pedagogika oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik. Toshkent - "Cho'lpon" – 2011 y.
2. M.H.Ибодова Биологияни ўқитишнинг интерфаол ва муаммоли изланиш методлари . Педагог журнали 11. 07. 2022 й
3. M.H.Ибодова Pedagogical Conditions of Developing Self-Study Working Skills with Textbook for School children. Eastern European Scientific Journal. Germany, 2018r. № 2. (13.00.00, №1). P. 295-297.
4. M. N. Ibodova . Effectiveness of independent work in the educational process. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. 10.10.2021r.
5. M. N. Ibodova Akademik litseylarda biologiya fanini o'qitishning interfaol va muammoli izlanish metodlaridan foydalanish texnologiyasi Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.73(4/2), April, 2023
6. M. N. Ibodova Conceptual framework for the use of integrative technologies for teaching biological sciences in academic lyceums. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 11 No. 4, 2023 ISSN 2056-5852
7. M. N. Ibodova . Effectiveness of independent work in the educational process. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. 10.10.2021r.
8. M. N. Ibodova . Conceptual framework for the use of integrative technologies for teaching biological sciences in academic lyceum . European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 11 (4), (2023). <https://www.idpublications.org/ejres-vol-11-no-4-2023/>

BO'LAJAK PEDAGOGLARNI O'QUVCHILARDA BILIM KO'NIKMA VA MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

I.I. TUYCHIYEVA

FarDU pedagogika kafedrası mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Annotasiya: Mazkur maqolada bugungi kunda bo'lajak pedagoglarni o'quvchilarda bilim ko'nikma va malakalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlari va maqsadlarni belgilashning asosiy yo'nalishlaridan biri bu bo'lajak pedagoglarni o'quvchilarda bilim ko'nikmalarni va malakalarini shakllantirish, bu pedagoglarni boshqa kasb egalaridan ajratib turadi. Ta'lim sifatini va samaradorligini takomillashtirish, ularning fanlar bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ko'plab dasturlar ustuvor vazifalar to'g'risidagi fikr mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'z va iboralar: bo'lajak pedagoglar, yangi taraqqiyot, zamonaviy dunyoqarash, ilmiy-nazariy qarashlar, uzluksiz ta'lim, individual sifatlar, barkamol inson, ta'lim standartlari, fuqarolik jamiyatini, ilmiy-metodik.

Аннотация: В данной статье одной из основных задач будущих педагогов в современном обществе сегодня является высокая профессиональная компетентность и интеллектуальный потенциал, лояльность, идейная убежденность и любовь к своей профессии. Это отличает педагогов от других профессий. Было высказано множество программ по повышению качества и эффективности образования, формированию практических навыков по предметам, мнения по приоритетным задачам.

Ключевые слова и фразы: будущие педагоги, новые разработки, современное мировоззрение, научно-теоретические взгляды, непрерывное образование, индивидуальные качества, всесторонне развитая личность, образовательные стандарты, гражданское общество, научно-методология.

Abstract: In this article, one of the main tasks of future pedagogues in modern society today is high professional competence and intellectual potential, loyalty, ideological conviction, and love for their profession. This distinguishes educators from other professions. Many programs on improving the quality and efficiency of education, forming their practical skills in subjects, and opinions on the priority tasks were expressed.

Key words and phrases: future pedagogues, new development, modern outlook, scientific-theoretical views, continuous education, individual qualities, well-rounded person, educational standards, civil society, scientific-methodology.

Kirish (Видение/Introduction). Yangi O'zbekiston taraqqiyot stratnegiyasida sifatli ta'limga erishishning eng muhim vazifalari belgilanib, amalga oshirilmoqda. Shu jihatdan bu jarayonda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish dolzarb bo'lib turibdi.

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash hamda rivojlangan mamlakatlar ta'lim standartlari talablariga har tomonlama javob beradigan raqobatbardosh, kreativ fikrlovchi mutaxassiskadrlarni

tayyorlashga qaratilgan o'qitish jarayonini takomillashtirish zaruratini yuzaga kelmoqda. Oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashning maqsadli yo'nalishlarini aniqlash, ayniqsa, oliy ta'lim tizimida o'quvtarbiya jarayonini sifatli tashkil etish dolzarb hisoblanadi. 2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida oliy ta'lim sifatini oshirish va olim ta'lim qamrovini kengaytirish, davlat oliy ta'lim muassasalariga akademik va moliyaviy

mustaqillik berish, salohiyatli oliy ta'lim muassasasini QS va TNE xalqaro reytinglariga kiritish, erkin va ijodiy fikrlaydigan yoshlarni nufuzli xorijiy oliygohlarga o'qishga yuborish ko'lamini ikki baravarga oshirish kabi muhim vazifalar belgilangan. Bo'lajak pedagog mutaxassislarni zamon talablari asosida aqliy, axloqiy, intellektual, estetik va jismoniy jihatdan komil inson sifatida tarbiyalash "Pedagogika va psixologiya fanlarini o'qitish metodikasi" fanining ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida individual munosabatda bo'lishning sharti o'quvchining psixologik xususiyatlarini har tomonlama va chuqur bilishdan iboratdir. Bu narsa o'quvchining ruhiy dunyosidan xabardor bo'la bilishni, psixologik jihatdan to'g'ri kuzatish tashkil qila bilishni va tabiiy eksperiment uyushtirishni bilishni taqozo qiladi. Mana shu yuqorida ko'rsatilgan qonuniyatlarni hammasini bilish o'zo'zicha hali ta'lim-tarbiya ishlarida muvaffaqiyatning garovi bo'la olmaydi. Lekin juda ko'p xatolarning oldini olish imkonini beradi, chunki bu qonuniyatlar o'qituvchini ko'r-ko'rona harakat qilish zaruratidan qutqaradi. Demak, pedagogik psixologiya mohiyatini bilish har bir pedagog uchun ta'lim-tarbiya jarayonini samarali amalga oshirish uchun zarur. Psixologiya va pedagogika ham ta'lim muassasalrining turiga qarab ijtimoiylik shartlaridan kelib chiqqan holda akemologik komponentlikka to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Ular konservativ ta'lim muhiti shakllantirilgan ta'lim muassasalari mavjudligini ko'rsatdilar, bunda u yerda shunday muhit yashayotgani emas, balki uni yaratayotganlari haqida gapiriladi. Shu bilan birga, kreativ fikrlashni rag'batlantiradigan ta'lim muhiti yaratilgan ta'lim muassasalari ham mavjud.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya (литература и методология /Methods). Shuning uchun bugungi kunda biz o'qituvchi kompetentligi haqidagi fikrlarni takror va

takror tilga olmoqdamiz. Barcha pedagogik va psixologik adabiyotlarda "kompetentlik" so'zining izohli ma'nosi berilib, ingliz tilidan olingan "competence" – tushungan, qobiliyatli ma'nosini anglatadi. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajada kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish" degan tushunchani anglatadi. Hozirgi kunda respublikamizda ro'y berayotgan islohatlar bevosita innovatsion ta'lim tizimi bilan bog'liqdir. Shu jihatdan o'quvchilarning bilim, ko'nikma va

malakalarini tashxis etishning metodikasi muammosini tadqiq etish dolzarb bo'lib turibdi.

XXI asrda barcha fanlar qatori milliy psixologiyamiz yangicha mazmun kashf etdi. Bu islohotlarning barchasi inson omilini har qachongidan ham yuqori saviyaga ko'tarib, xalqimiz psixologiyasining zamon va makondagi o'rnini, nasl-nasabini, o'zligini, kelib chiqishini, insoniyat tarixida tutgan o'rnini, uning rivojiga qo'shgan hissasini, milliy iftixorinn, g'ururini mustaqil va xolisona anglab olishidir. Agar xalqimiz o'zining milliy psixologiyasiga, boy tarixiga ega bo'lsa, u o'zi kechirgan ijtimoiy-psixologik jarayonlarni chuqurroq tushunadi. Psixologiya sohasidagi bu izlanishlar yetakchi psixolog olimlarimiz ilmiy faoliyatida mujassamlangan va ular tomonidan jamiyat, inson psixologiyasi va ma'naviyati ilmiy-nazariy tahlil qilinadi. Shuni hisobga olish kerakki, odamdagi barcha psixik jarayonlar va shaxsny xususiyatlar o'z-o'zicha yuzaga kelmaydi. Psixik jarayonlar (ya'ni sezish, idrok, xotira, tafakkur, hayol, nutq va shu kabilar) ham, shaxsning psixik xususiyatlari (ya'ni ehtiyojlari, qiziqishlari, malaka va odatlari, xarakteri qobiliyatlari.) ham odamning mavjud faoliyati jarayonida namoyon bo'ladi. Shuning uchun psixologiya fani insonni turli faoliyatlarda o'rganadi. Shu sababli inson shaxsinng mohiyati barcha ijtimoiy munosabatlar yig'indisidan iboratdir.

Bo'lajak mutaxassislarning psixologik kompetentligi masalasini tadqiq etishga keyingi paytlarda qiziqish ancha kuchayib bormoqda. Bu boradagi qarashlar, fikr-mulohazalarning turli-tumanligi mazkur muammo xususida hozircha tizimlashtirilgan, yagona konseptual model yaratishga imkon bermayapti.

Bularning barchasi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash hamda ularni rivojlantirib borish uchun asos hisoblanadi. Shu jihatdan bu jarayonda tashxis etish omilidan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Natijalar (Результаты/Results). Bugungi kunda ta'lim mazmunida modernizatsiya ishlari, ya'ni DTS da, o'quv rejasida va fan dasturlarida ham islohatlar olib borilmoqda. Bugungi zamon o'qituvchisi yuqoridagi islohatlarni ham hisobga olishi zarur. Pedagogning kreativligi haqida fikr yuritganda biz standart va nostandart ta'lim shaklida ham fikr yuritmoqdamiz. Standart – bu ta'lim mazmuniga mos shakldir, bunda o'qituvchi subyekt, o'quvchi, tinglovchi obyekt sifatida faoliyat olib boradi. Nostandart ta'lim shaklida o'qituvchi ham o'quvchi, tinglovchi ham subyekt sifatida faoliyat olib boradi, o'qituvchi ta'lim jarayonida mustaqil qarorlar chiqarishi mumkin bo'ladi. O'qituvchining kompetentligida kasbiy bilim va madaniyat tushunchalarini to'g'ri tahlil qilishi lozim. Kasbiy bilim – bu o'qituvchining o'z sohasini mukammal bilishi bo'lsa, madaniyat tushunchasida uning nutq madaniyati, estetik va boshqa tomonlari namoyon bo'ladi. Kreativlik qobiliyatiga ega mutaxassis o'z bilimini izchil boyitib borishi, yangilikka intiluvchan mahorat egasi bo'lishi lozim. Bu esa o'z navbatida o'qituvchi kompetentligini ta'minlaydi. Ta'lim tizimini boshqarish orqali har yili ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishish maqsadida yangi o'quv dasturlari, darsliklar, uslubiy qo'llanmalar, zamonaviy

axborot vositalari yordamida video darsliklar, multimedialar ishlab chiqarilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zlashtirish orqali shaxs bilan jamiyat o'rtasida uyg'unlikni vujudga keltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada mamlakatimizda yoshlar, o'quvchilarning qobiliyatlari, iste'dodlari, ichki imkoniyatlari o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. Kishi dunyoga kelgandan so'ng, avvalo, uning ota-onasi, farzandini unib-o'sishini, kamol topishini istaydi. Kelajakda esa o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib shu yurtning biror koriga nafi tegadigan barkamol avlod sifatida ulg'ayadi.

Hozirgi vaqtga kelib dunyo aholisining soni yildan- yilga ortib bormoqda. Tug'ilgan bolalarning aksariyatida esa turli xil nuqsonlar kuzatilmoqda. Ushbu holatlarning kelib chiqishiga sabab bo'lgan bir qancha omillar mavjud. Jumladan, ekologik holatning yomonlashuvi, turmush qurishda yo'l qo'yilgan xatolar va sog'lom turmush tarziga amal qilmaslik natijasida yuzaga kelmoqda. Lekin hozirgi vaqtga kelib davlatimiz tomonidan yaratilgan imkoniyatlar ushbu turdagi shaxslarga ham keng yo'l ochdi. Maxsus maktablar hamda inklyuziv ta'limning to'g'ri yo'lga qo'yilganligi, ularga ta'lim-tarbiya berish jarayoni davlat standartlariga javob bera oladigan darajada shakllanib bormoqda. Ta'lim jarayonida o'quvchilarni hayotga tarbiyalash bugunning kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Buning uchun, albatta, har bir pedagog o'quv jarayonini amaliy hayot bilan bog'lagan holda to'g'ri tashkil etishi zarur. Ta'limda nazariyani amaliyot bilan bog'lash prinsipi bu jarayoni yanada osonlashtiradi. O'quvchilarda onglilik va faollikni yuzaga keltirish, ularni o'z-o'zini baholashiga imkon yaratish hamda badiiy adabiyot na'munalarining asl mohiyatini o'quvchiga yetkazib berish ta'lim oluvchida

hayot haqidagi ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. O'qituvchilarni tashvishga solayotgan muammolardan biri – o'quvchida qanday qilib bilim olishga bo'lgan doimiy qiziqishni rivojlantirish va ularning mustaqil izlanishiga bo'lgan ehtiyoj, boshqacha qilib aytganda, o'quv jarayonida bilish faoliyatini qanday faollashtirish kerakligi. Maktab ta'limining davlat, jamiyat va oila oldiga qo'ygan maqsadlari, ma'lum bir bilim va ko'nikmalarni to'plashdan tashqari, o'quvchining salohiyatini ochib berish va rivojlantirish, uni amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdir. O'quvchilarda amaliy faoliyat tajribasini tarkib toptirish, tayanch kompetensiyalarni shakllantirish, ijtimoiy hayotga samarali tayyorlash jarayonlarini tashkil etish orqali o'quvchilarni hayotga tayyorlashga katta e'tibor qaratmoq lozim. Muhokama (Обсуждение/Discussion). Yaxshi natijalar ko'rsatish uchun hech bo'lmaganda o'qituvchi ikki maqsadga ega bo'lish kerak: Birinchisi, o'qituvchilar va ular ishlaydigan va foydalanadigan materiallarni tayyorlashdir.

1. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish.

2. Ta'lim va tarbiya jarayonining mohiyati.

3. Ta'lim va tarbiyaning asosiy funktsiyasi.

4. Didaktika va tarbiya jarayoning asosiy kategoriyalari.

5. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi va talabaning hamkorligi.

Pedagogik mahorat fanining predmeti, maqsadi va vazifalari, pedagogik mahorat haqida umumiy ma'lumot, bilim, ko'nikma va malakalarni puxta egallab olishga imkoniyat beradi. Shuningdek, maktab amaliyotida va pedagogik fikr tarixida o'qituvchining mahorati masalalari, pedagogika qobiliyat, o'qituvchining kommunikativ qobiliyati, muloqot madaniyati va o'quvchining psixologik faoliyati, pedagogik texnika va uni shakllantirish usullari, darsda va tarbiya jarayonida o'qituvchi mahorati,

o'qituvchi mehnatini tashkil etishning ilmiy asoslari, pedagogik tajriba orttirishi, tadqiqot metodlari; hozirgi Ta'lim muassasalarida ilg'or pedagogik g'oyalar, tajriabalarining taraqqiyoti va uni hayotga tatbiq etish yo'llari, pedagogik mahorat taraqqiyoti tarixi, mustaqil malaka oshirish va o'z-o'zini nazorat qilish o'quv-tarbiya jarayonida pedagogik muloqot mahorati, pedagogik tajriba va uni tatbiq etish, o'qituvchi faoliyatida sharqona muomala madaniyati asoslarini o'rganish, tahlil etish to'g'risida Boshlang'ich ma'lumotlar berishni nazarda tutadi. Pedagogik mahorat fani yuksak darajadagi pedagogik faoliyatning taraqqiy etishini, pedagogik texnikani egallashini, shuningdek, pedagogik shaxsi uning tajribasi, fuqaro'lik va kasbiy mavqeini o'rgatadi. «Pedagogik mahorat» fani «Pedagogika nazariyasi va tarixi», «Yosh pedagogikasi va psixologiyasi», «Tarbiyaviy ishlar metodikasi», «Pedagogik texnologiya»lar bilan birgalikda bilim va malakalar tizimini yaratadi. Pedagogik mahorat fanining maqsadi bo'lajak o'qituvchiga hozirgi zamon pedagogika sohasidagi dolzarb muammolarni, o'qituvchi shaxsi va kasbi haqidagi bilim va malakalarni hamda har bir tarixiy bosqichda ta'lim – tarbiya tizimi, ijtimoiy-pedagogik fikrlar, ta'lim-tarbiya mazmuniga ijodiy munosabatda bo'lishini o'rgatadi. Pedagogik mahorat fanining predmeti - «ta'lim to'g'risida» gi qonun va «kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablaridan kelib chiqib, o'z sohasini mukammal egallagan, bilimdon, axloqan pok, ma'nan etuk, jismonan sog'lom bo'lgan pedagoglarni tarbiyalashdir.

Xulosa (Заключение/Conclusion). Xulosa qilib pedagogik yo'nalishlarda kadrlar tayyorlash sifatiga e'tiborni kuchaytirish, pedagogik ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarida ta'lim olayotgan bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorgarligining yuksak darajada bo'lishi, ularda pedagogik psixologik mahoratning rivojlanishi, o'z-o'zini kasbiy va shaxsiy takomillashtirib borish

motivasiyasi, shuningdek, mehnat bozorining talablaridan. Demak, bo'lajak pedagoglarni o'quvchilarda avvalo o'zining mustaqil fikriga ega bo'lishi, o'z-o'zini boshqara olishi ham juda muhim sanaladi. Ularda bilim ko'nikmalarni shakllantirish uchun kasb hunarga o'rgatish, mehnatkash, sabr toqatli, qat'iyatli va tirishqoq qilib tarbiyalash

o'quvchilarda hayotiy maqsadlarini belgilashda ancha qo'l keladi. Shu bilan bir qatorda mustaqil shug'ullanishlari uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish qobiliyati ham rivojlangan bo'lishi kerak. Ko'proq badiiy adabiyotlar mutolaa qilishi asosiy mezonlardan sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – Б.71.
2. Абулханова К.А. Фаолиятвашахспсихологияси. –М.: Наука, 1980.–335 б.
3. Кулневич С.В. Контсепциялардан технологияга қадар шахснинг педагогикаси. Дарслик. - Ростов-Дону: "Ўқитувчи", 2011. – 1 0 б.
4. Даўкеева А. Бўлажак ўқитувчининг акмеологик компетентлигини такомиллаштириш учун психологик-педагогик шароитлар. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/2020. – Б. 236-239.
5. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik –Т.: SANO-STANDART, 2017.
6. Umrnniy pedagogika. Qism I: darslik / O.Musurronova [va boshq.]. - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. - 376 b.
7. Ro'ziyeva D.I., Tolipov O.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogic mahorat. –Т.: INNOVATSIYA-ZIYO, 2019.
8. «O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil, 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni.
9. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda,23-son, 448-modda, 37-son, 982-modda.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.
11. Axrarova Z., Sadikova Sh., Sodikov U., Allayarova S., Shodmonov Sh. Umumiy pedagogika. Barcha ta'lim yo'nalishlari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent: MUMTOZ SO'Z". 2020 y.- 331 b.

O'ZBEK ADABIYOTIDA AGIOGRAFIK QISSALAR

ZILOLA HAYDAROVA

JDPU Sirtqi bo'lim Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarda masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o'zbek adabiyotida o'rta asrlarda yaratilgan diniy-ruhoniý mavzudagi qissalarning mavzu-mundariyasi, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlil qilingan. Payg'ambarlar haqida yaratilgan "Qissasi Rabg'uziy" asarining o'zbek adabiyotida tutgan o'rni tahlil etilgan.

Abstract. The article analyzes the subject-content, ideological-artistic features of stories on religious and spiritual topics created in the Middle Ages in Uzbek literature. The role of the work "The Tale of Rabguzi" about prophets in Uzbek literature is analyzed.

Абстрактный. В статье анализируются предметно-содержательные, идейно-художественные особенности рассказов на религиозно-духовную тематику, созданных в средние века в узбекской литературе. Анализируется роль произведения «Сказание о Рабгузи» о пророках в узбекской литературе.

Kalit so'zlar: agiografiya, "Payg'ambarlar tarixi", kontrast, poetik komponentlar, muallif g'oyasi, badiiy talqin, savol-javob.

Key words: hagiography, "History of Prophets", contrast, poetic components, author's idea, artistic interpretation, question and answer.

Ключевые слова: житие, «История пророков», контраст, поэтические компоненты, авторская идея, художественная интерпретация, вопрос и ответ.

"Qissasi Rabg'uziy" asari o'zbek adabiyotida diniy-ruhoniý yo'nalishda yozilgan asarlarning eng yetuk namunasi. Asar Oltin O'rda adabiy muhitida maktabida vujudga kelgan hamda "Payg'ambarlar qissasi" nomi bilan mashhur bo'lgan. Qissaning o'zbek tilida yozilganligi uni yana bir pog'ona yuqoriga ko'targan. "Qissasi Rabg'uziy" ilk agiografik asar deya e'tirof etiladi.

"Agiografiya (qadimgi yunoncha *ἁγῶς* «muqaddas» va *γραφῶ* «yozaman») — azizlar hayotini, muqaddaslikning diniy va tarixiy jihatlarini o'rganuvchi ilohiyot fanidir. Avliyolar yoki payg'ambarlar hayotini tarixiy, diniy, ijtimoiy-madaniy va adabiy nuqtayi nazardan o'rganish mumkin. Tarixiy-teologik nuqtayi nazardan avliyolar, payg'ambarlar hayoti, hayotning yaratilish davri, uning muallifi va muharrirlari haqidagi diniy qarashlarni, najot, ilohiylik, xudojo'ylik haqidagi g'oyalarini qayta tiklash uchun manba sifatida o'rganiladi.

Tarixiy rejada tegishli tarixiy va filologik ahamiyatga ega bo'lgan agiografik asarlar payg'ambarlar tarixi bilan bir qatorda kishilik jamiyati tarixida ham manba bo'lib xizmat qiladi". [8]

Turkiy xalqlar adabiyoti tarixida birinchilardan bo'lib rivoyat va hikoyatlarda qissa yaratish "Qissasi Rabg'uziy" orqali boshlab berilgan. "Qissasi Rabg'uziy" asari mo'g'ul beklaridan Nosiriddin To'qbug'aning iltimosi va topshirig'i bilan yozilgan. Asosiy manbasi – Qur'oni karim.

Turkiy xalqlar adabiyoti tarixida birinchilardan bo'lib nasrda rivoyatlardan, hikoyatlardan qissa yaratishni boshlab bergan. Bizgacha «Qisasi Rabg'uziy» (1309— 10) asarigina yetib kelgan. Asar musulmon mo'g'ul beklaridan Nosiriddin To'qbug'aning topshirig'i bilan yozilgan. Kitob turkiy tilda, asosan, nasrda, madhiyalar, ba'zi qissalarning xulosalari, lirik kechinmalar va xotima qismi

esa nazmda yozilgan. Qur'oni Karimdagi ba'zi lavhalar, islomga oid boshqa kitoblardan va Abu Ishoq Nishopuriyning «Qisas ul-anbiyo»sidan ayrim faktlar asarga asos qilib olingan. Asar an'anaviy hamd va na't bilan boshlanadi, so'ng uning yozilish sababi, muallif haqida ma'lumot beruvchi qisqa so'zboshi, keyin esa qissalar keladi. Jami 72 qissadan iborat. Mavzu doirasiga ko'ra, asar qissalari juda rang-barang. Olamdagi butun mavjudot egasi bo'lgan Allohni ulug'lash, payg'ambarlar hayotiga doir lavhalarni eslash, kamtarinlik va takabburlik, ota-ona va farzand munosabatlari, erk va adolat mavzulari shular jumlasidandir. Qissalar hajmi turlicha: Masalan, Yusuf haqidagi qissa salkam 100 sahifani tashkil qilsa, Lut haqidagi qissa bir necha sahifadagina iborat. Qissalarning ko'pi qahramon haqidagi muayyan xabar bilan boshlanadi, so'ng sheri madh, keyin asosiy voqealar bayoni keladi. Bazi qissalar ichida yana mustaqil hikoya, rivoyat va naqlar ham bor. Masalan, Yusuf qissasida bir necha hikoya, latifa, bayt, g'azal va boshqa janr namunalari uchraydi. Ammo ular asarda olg'a surilgan asosiy g'oyaviy-badiiy maqsad bilan yaxlitlikni tashkil etadi. Qissalarda real hayot voqealari bilan bog'liq mavzular ham uchraydi. Qissalar bayonida, personajlar tasvirida xalq og'zaki ijodining bevosita ta'siri seziladi.

Demak, «Qissasi Rabg'uziy» payg'ambarlar hayoti yoritilgan diniy-ruhoni asargina emas, balki nodir adabiy manba hamdir. Asarning yozilish tarixi haqida shunday deyilgan: «Tarix yuz ellining avvalida qosud bitildikim, payg'ambarlar qissalariga g'oyat rag'batim bor. Tekma yerda tekma kim ersada bo'linur ba'zisi mustaqim bor, ma'zisi nomustaqim. Bir onchasi muqarrar va bir onchasi mubattar bor. Bir ozining so'zlari kesuk bor, bir ozining maqsudlari o'ksuk. Emdi sanung zimmangdan chiqq'an, kalamungdan oqq'an, kitobatma saning, iboratma saning bo'lub bizga «Qisas ul-anbiyo» bo'lsa, o'qumoqq'a keraklik, o'rganmakga yarog'lig' bo'lg'ay erdi, teb iltimos yanglig' ishorat bo'ldi ersa nechama o'zumni ul ishga loyiq, ul amalga muvofiq

ermasin bilmish erkan o'zumni og'irlab nafs saqlamish bo'lub o'gur bo'lsun teb bu og'ir ishga o'g'radimiz. Izi azza va jalladan tamom bo'lg'uga tavfiq tilab kitob boshladimiz».[1;9]

«Qissasi Rabg'uziy» asarida olam va odam haqidagi falsafiy, estetik qarashlar 72 ta qissa zamiriga singdiriladi. Bu qissalarda muallif Qur'oni karimda nomlari zikr etilgan payg'ambarlar, nabiyalar haqidagi mushohadalarini hikoyatlar ko'rinishida bayon etadi. Masalan, «Qissai Avj Ibn Unuq», «Qissai Hud alayhis-salom», «Qissasi Solih yalavoch alayhis-salom» kabi.

«Qissasi Rabg'uziy» asari Qur'oni karim oyatlaridan oziqlangan holda bitilgan Qur'onda nomlari zikr etilgan payg'ambarlar, ularning insoniyatga bergan ko'maklari asar qa'tiga singdirib yuborilgan.

Nuh (a.s), Hud (a.s), Solih (a.s), Lut (a.s), Shuayb (a.s) va Muso (a.s) haqida keltirilgan qissalarda qavmlarning Allohdan mo'jiza talab etganligklari, Yaratganning ilohiy qudratiga bo'ysunmaganliklari, imon keltirishdan bo'yin tovlaganliklari eslatib o'tiladi. Qur'oni karimda nomlari zikr etilgan payg'ambarlarning elchi ekanliklariga ishonmagan qavmlar suv, shamol, bo'ron, toshqin, bulut, zilzila, yong'in kabi tabiiy ofatlarga muhtalo bo'lgan. Aslida, bularning barchasi zamirida insoniyatni ogohlikka, hidoyatga, ezgulikka chorlash mohiyati maqsad qilingan. Muqaddas dinimiz kitobi Qur'oni karim oyatlarida keltirilgan qissalarni o'rganish asnosida bu haqiqatlar yanada teranlashadi, ravshanlashadi. Bu qavmlarning taqdiri bugun biz uchun ibrat bo'la oladi. Hidoyatga, shafolatga, mehr-oqibatga, siylayi rahmga ishora qiladi. Kufr ishlardan, shaytoniy nafsarlarga hirs qo'yishdan, dunyoning o'tkinchi noz-ne'matlariga aldanib qolishdan voz kechishga undab turadi.

Qur'oni karimda keltirilgan eng go'zal qissalardan biri Yusuf payg'ambar haqidagi qissadir. Bu jumla Qur'oni karimda ham keltirilib o'tilgan: «Biz Sizga ushbu Qur'on (surasini) vahiy qilishimiz bilan birga go'zal qissani aytib berurmiz. Siz esa (ey, Muhammad)

undan (vahiydan) oldin bexabarlardan edingiz”. [2;235]

Alloh taoloning tengsiz qudratini anglashimiz, his qilishimiz uchun atrof-olamga teranroq boqishimiz kifoya qiladi. Kurrayi zaminning har bir ne'mati, yaratig'i Allohning bashariyatga bergan in'omidir. Yusuf qissasida Yaratganga bo'lgan majoziy ishq kuylanadi. Uning borligiga, ne'matlariga imon keltiriladi. Aytishlaricha, Yusuf payg'ambarga Alloh botiniy hamda zohiriy go'zallikni in'om etadi.

Yusuf payg'ambar haqidagi surada Yusuf ibn Ya'qubning hayoti zikrqilinadi, u zotning boshiga tushgan har xil balolar, aka-ukalari va begonalardan ko'rgan azoblari, kulfatlari, tuhmatga yo'liqqani, zindonband bo'lganligi va sabr-toqatli, Allohga imon keltirish natijasida zindondan qutulishi, Misr zaminining xazinasiga ega bo'lishi bayoni keltiriladi. Ushbu suraning ahamiyatli jihati shundaki, Alloh taolo qanday sinov yoki mashaqqat bersa, albatta, uning yechimini ham beradi, ya'ni oyning o'n beshi qorong'u bo'lsa, o'n beshi yorug' degan g'oyani ilgari suradi. E'tiborlisi, Yusuf payg'ambar haqidagi sura Muhammad alayhis-salomning hayotlaridagi eng og'ir kunlarida, ya'ni yaqinlari Xadicha va Abu Tolibdan ajragan, mushriklar tomonidan ozor-aziyat chekib, qiynalib yurgan kezlari – nozil bo'lgan ekan. Go'yo Alloh taolo payg'ambarimizga va ummatlariga boshiga zulm-kulfat, zo'ravonliklar tushsa ham, Haq taologa itoat etishga, diyonatidan voz kechmaslikka, sabr-qanoatli bo'lishga, din yo'lida sobitqadam bo'lishga chorlaydi. Ana shundagina nurli va baxtli-saodatli kunlarga yetajaklariga ishora qiladi. Yusuf payg'ambar haqidagi qissa bejizga qissalarning eng go'zali deyilmaydi. Keyinchalik islom olamining qalam ahllari bu suradan ilhomlanib, ta'sirlanib, she'rlar, dostonlar, ash'orlar bitishdi. Bu suraga berilgan ta'riflar ham suraning o'zidek go'zaldir. Ana shunday asarlardan birida “Yusuf surasi jannat ahllari jannatda ham rohat bilan tilovat qilib yuradigan suralardandir”, deb ta'rif berilgan bo'lsa, yana birida: “Har Qanday

g'am-tashvishga botgan mahzun kishi Yusuf surasini eshitishi bilan orom-osoyish topur”, deyilgan.

“Qissasi Rabg'uziy” asari butun koinot yaratuvchisi Alloh taoloni ulug'lash, unga shukrona keltirish bilan boshlanadi: “Sonsiz hamd-u sanolar, siqishsiz telim o'gdular, ul izi azza va jalla karim qudrati birla bizlarni odamiy yaratti, yilqi qora yaratmadi, va laqad karramna bani Adama (Batahhiq biz Odam bolalarini mukarram qildik)”. [1;9]

Muqaddima qismida Alloh taoloning sifatleri, olam yaratuvchisi, barcha ezguliklar egasi ekanligi ta'riflanadi. Keyingi qismlarda esa osmon va yerning yaratilishi, ularning sifatleri, qanday tarkibda ekanligini bayon etadi. Muallif asarning mana shu qismida savol-javob usulidan foydalanadi, ya'ni farishta va shaytonni bir-biriga kontrast qo'yish orqali olam va uning yaratilishi, odamiylik haqidagi savollarga javob beriladi. E'tiborlisi, savollar konkret qo'yilgan, javob ham aniq.

Ilk qissa Odam alayhis-salom haqida bo'lib, unda muallif odamning yaratilishi haqidagi qarashlarini Qur'on g'oyalari bilan bog'liq holda keltirib o'tadi. Muallif yozishicha, Alloh taolo insonni yaratishni istaganda Jabroilga bir siqim tuproq olib kelishni buyuradi. Shu o'rinda muallif savol-javob usulidan yana foydalanadi. Nima uchun aynan tuproqdan odam yaratilganligi haqidagi mulohazalarini savol-javob vositasida yuzaga chiqaradi.

Asarda kompozitsion jihatdan ancha mukammal. Chunki muallif g'oyasi, badiiy niyati, kitobxonga yetkazmoqchi bo'lgan fikrlari aniq keltirilgan. Qolaversa, “Qissasi “Rabg'uziy”da muallif mo'jizaviylik (Yusuf payg'ambarning tush ta'bir qilishi), ertakchilik (hikoyatlar bo'lgan emish, bo'lgan ekan shaklida ham berilgan), sirlik (osmonning qavatlari yaratilishi), tarixiylik (Ka'baning bunyod bo'lishi) kabi poetik komponentlardan foydalanadi.

Qissalar orasida muallif xabar, hukm, nuqta kabi kichik unsurlarni ham keltiradi. Xabar qismida bo'lgan yoki bo'ladigan

voqealardan ogohlantiriladi. Hukm qismida qavmlarga yuborilgan mukofotlar, ehsonlar yoki sitamlardan to'g'ri xulosa chiqarish kerakligi aytiladi. Nuqta va foyda qismida esa har doim Allohga tavakkal qilish kerakligi, gunohlardan tiyilish, tavba qilish lozimligi haqidagi qarashlar pand-nasihat ruhida keltiriladi.

Adib asarda bir qancha badiiy tasvir vositalaridan mahorat bilan foydalangan. Masalan, o'xshatish, mubolag'a, tazod va h.k. Ayniqsa, mubolag'aviy unsurlar asarda yetakchilik qiladi. Yusuf payg'ambarning besh ming botmon toshni ko'y ko'tarib chetga tashlagani, Namrudning karkas qushlar bilan osmonga uchgani voqeasida mubolag'aviy tasvirlar o'ta bo'rttirib tasvirlangan. Asarning turli o'rinlarida muallif g'azal, bayt, she'r, latifa kabi janrlardan namunalar keltiradi. Janrlarga keltirilgan misollarda badiiy san'atlar va vositalardan mahorat bilan foydalanilgan.

Rabg'uziy asar davomida farishta va shayton obrazlarini ko'p qo'llaydi. Farishta insonlarni saodatga, nurga boshlovchi, zalolatdan, gunohlardan xabar beruvchi qiyofada tasvirlanadi. Shaytonning xalqlar va qavmlar o'rtasiga nifoq soluvchi, yovuzlik urug'ini ekuvchi, insonni nafs va vasvasaga boshlovchiligi bayon etiladi.

Umuman olganda "Qissasi Rabg'uziy" asari insoniyatni gunoh va zalolatdan qaytaruvchi, ezgulikka chorlovchi insoniyat madaniyati va tarixida alohida o'rin tutuvchi nodir adabiy manbadir.

"Qissasi Salfulmuluk" Majlisiyning bizgacha yetib kelgan yagona asari. Asar haqida Hasanxoja Nisoriy o'zining "Muzakkiri ahbob" tazkirasida ma'lumotlar qoldirgan. Adabiyotshunos olim asarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari haqida shunday deydi: "Uning 4000 misralik «Qissai Sayfulmuluk» ishqiy-sarguzasht dostoni bizgacha yetib kelgan. Asar masnaviyda, hazaj bahrida, qissa ichida qissa shaklida yozilgan bo'lib, tuzilishi, voqealar bayoni jihatidan folklor asarlariga yaqin turadi. Misr shohi Osimning yolg'iz o'g'li

Sayfulmulukning Fatina shohi Shohbol qizi Badeuljamolga g'oyibona sevgisi va unga erishish yo'lidagi sarguzashtlari, umuman insonning o'z baxti uchun kurashi va bu jarayonda uning kamol topishi tasvirlangan. Asarda adolat, yaxshilik va ezgulik madh etilgan, podshohlar adolatga chaqirilgan, xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish g'oyalari ilgari surilgan". [10]

XVI-XIX asarlar oralig'ida qissa janri keng tarqaldi. Buning asosiy sababi xalq qissalari bilan yozma qissalarning uyg'unlikda sayqal topa borishi, originallik bilan belgilanadi. Qolaversa, qissaxonlik kechalarida uni kuylovchilar oddiy bayon usulini ham keng qo'llay boshlashdi. Bu esa tinglovchilarga yanada zavq berdi. Chunki kundalik turmush tashvishlari, mamlakatdagi notinchliklar, davlatlarorasiidaginizolar, moddiy qiyinchiliklar shundog'am xalqning sabr-kosasini to'ldirib yuborgan edi. Uzun qorong'u kechalarda afsonaviy qahramonlarning janglardagi jasoratlari, mardonavor kurashlari haqidagi voqealarni tinglash xalq uchun estetik zavq bergan. Shuningdek, o'rta asrlar qissachiligida voqealar tasvirida sarguzasht, qahramonlik kabi voqealar bayonini kuzatsak, badiiy jihatdan mubolag'adan keng foydalanganligiga guvoh bo'lamiz. Ko'z ko'rib, quloq eshitmagan tarzda tasvirlangan qahramonlarni tinglovchilar ideal tarzda qabul qilishgan. Yarim haqiqat, yarim fantastika asosiga qurilgan asarlarni qissaxonlar zo'r mahorat bilan tasvirlaganlar. Birgina misol, G'afur G'ulomning "Shum bola" qissasida Hoji bobo hujrasida ro'y bergan kichik epizodik sahna tasvirlanadi. Unda ko'knorixonadagilar "Jangnomayi Abu Muslimi sohibqiron" ni o'qishayotgan edi: " – Hoji bobo, kitobdagi bir masalaga shubha qilib qoldim. Abu Muslimi sohibqiron bilan Nasiri Sayyori Beor dashti Xurosonda jang qilganda ul janobning boshlariga-ku, Nasiri Sayyor to'qson olti ming botmonloik gurzigaron bilan urgan edi. Shunda ul janob tizzagacha yerga botgan edilarmi yoki belgachami? Bulturgi o'qigan nusxamizda tizzagacha deyilgan edi. Bu

yilgisida belgacha deb yozilgan. – Tizzagacha degani to‘g‘ri, - dedi Hoji bobo, - chunki qoidai pahlavonlik uch zarb bo‘ladi. Birinchi zarbda tizzagacha, ikkinchi zarbda belgacha, uchinchi zarbda yelkagacha. Nauzanbilloh, bir zarbda ul sakbachcha janobni bellarigacha yerga botirgan bo‘lsa, ikkinchi zarbda quloqlarigacha botirib, zo‘ravonlik Yazid bilan Marvonixarda qolar edi. Ha, shunaqa”. [3;178-179]

Qissalarda ishq-muhabbat tasviri haqiqat va adolat uchun kurash, turli janglarda mardlik ko‘rsatish kabilar bilan omuxtalashib ketadi. Yozma adabiyot va xalq og‘zaki ijodining har ikkalasida ham bu holat birdek bo‘ladi. Bu davrdan bizgacha yetib kelgan qissa namunalar ma‘lum bir qolipda – bir xillikda qotib qolgan. Xalq og‘zaki ijodining ertak janridagiday boshlanma, voqealar rivoji va tugallanmadan iborat. Agar o‘rta asrlar qissachiligi namunalarini kuzatsak, ularning deyarli barchasida qissa qahramoni, makon va zamon almashgan, qolgan holatlar esa yaxlit sujet tizimida bir xil ekanligiga guvoh bo‘lamiz. Birgina qissalardagi ekspozitsiya qismini olaylik: ularda bosh qahramonning ta‘rif-u tavsifi, ko‘rsatgan qahramonliklari-yu qayerda istiqomat qilishi, avlod-ajdodi ta‘riflanadi.

Umuman olganda, o‘rta asrlar qissachiligi mutaxassislar tomonidan ko‘p o‘rganilgan,

tahlil va talqin qilingan. Ularning sujet va kompozitsion qurilishi, badiiy tasvir vositalari, tarixiy haqiqatga asoslanganligi, ildizi afsonalarga borib taqalishi, tili, uslubi masalalari olimlarni har doim qiziqtirib kelgan va kelmoqda. Bu borada alohida tadqiqot ishlarining yaratilganligi fikrimizning dalilidir. [4] [5] [6] [7] [8]

XVII asrlardan boshlab o‘zbek adabiyotida yangi davr eshiklari ochila boshlandi. Endi adabiy asarlar real hayot bilan yaqinlasha bordi. XVII-XVIII asr ijodiy muhitida endi afsonaviy yoki tarixiy qahramonlar tasviri chetga chiqa boshlandi. Uning o‘rnini esa hajviy – satirik va yumoristik asarlar egallay boshladi. Garchand bu davrda o‘zbek adabiyotida ma‘rifatparvarlik davri adabiyotining boshlanishiga hissa qo‘shgan ko‘plab ijodkorlarni ta‘rif etsak-da, lekin ular beryoqlamalikdan chiqib keta olishmadi. Faqatgina she‘riy asarlari orqali xalq muhitiga kirib borish, uning dardini, o‘y-kechinmalarini hajviyalar yordamida yoritish bilangina cheklanib qo‘ya qolishdi. Epik asarlarda esa ular xalq kitoblarida bo‘lgani kabi tarixiy va afsonaviy tasvir vositalari o‘zgarmay qolib ketdi. Milliy uyg‘onish davriga kirib kelish uchun adabiy jarayonda ilk qadamlar tashlangan bo‘lsa-da, bu holat qissachilikda sezilmadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nosiruddin Burhoniddin Rabg‘uziy. Qissasi Rabg‘uziy. K. I. – T.: Yozuvchi, 1990
2. Qur‘oni karim ma‘nolarining tarjima va tafsiri. Sano standart. 2019.
3. G‘afur G‘ulom. Shum bola. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. 1983
4. Xolmurodov A. O‘zbek qissachiligining taraqqiyot muammolari. Fil.fanlari doktori...diss.T.:2008
5. Rasulova U. XX asr o‘zbek qissachiligi (poetik izlanishlar va taraqqiyot tamoyillar). Fil.fanlari. nomzodi...diss. T.: 2020.
6. Kurbaniyazov M. XIV asr o‘zbek adabiyotida hikoya janri taraqqiyoti (Qissasi Rabg‘uziy misolida). Fil.fanlari. nomzodi...diss. T.: 2019
7. Yuldoshev S. Badiiy biografik qissalar poetikasi (“Qissai Ibrohim Adham”, “Qissai Sayid Nasimiy”, “Qissai Mashrab” asarlari misolida). Fil.fanlari. nomzodi...diss. T.: 2012.
8. Soyipov S.N. “Qissai Sayqaliy” asari va uning qiyosiy-tekstologik tadqiqi”. Fil.fanlari. nomzodi...diss. T.: 2008
9. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
10. <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-mumtoz-sheriyati/majlisiy/>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOMMUNIKATIV SAVODXONLIGINI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISHGA DOIR INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

HOLIKULOVA FERUZA XASANOVNA

Navoiy davlat pedagogika instituti v.b. dotsent, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning imloviy savodxonlik, mustaqil fikrlash bilan bog'liq yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirishga qo'yilgan talab va uning ijrosi sinflar kesimida muallifning, ko'p yillik ilmiy-pedagogik faoliyati davomidagi izlanishlari natijasi o'laroq tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Matn va nutq, yozma nutq, bog'lanishli nutq, savodxonlik, integratsiya, talim konsepsiyasi, bilish faolligi, ijodiy fikrlash, matn tahlili, axborot-kommunikatsiya texnologiyasi, tasniflash va tizimlashtirish talim modeli, loyihalash.

Аннотация: В данной статье анализируются результаты исследований многолетней научно-педагогической деятельности автора по вопросам требований и их реализация в срезе классов формирования навыков, связанных с орфографической грамотностью, самостоятельным мышлением учащихся на уроках родного языка в начальных классах.

Ключевые слова: Текст и речь, письменная речь, связная речь, грамотность, интеграция, концепция образования, активность, познавательная деятельность, творческое мышление, анализ текста, информационно-коммуникативная технология, классификация и систематизация модели образования, проектирование.

Annotation: This article analyzes the requirements for the formation of students' spelling literacy, independent speaking and writing skills in primary school lessons, and its implementation as a result of the author's many years of research in the classroom.

Keywords: Text and speech, written speech, connected speech literacy integration, educational concept, cognitive activity, creative thinking, text analysis, information and communication and systematization educational model, design.

Dunyoda shaxs ma'naviy kamolotini ta'minlashga qaratilgan xalqaro ta'lim konsepsiyasida sifatli ta'lim berishning yoshlar ijodiy tafakkuri va bilimni oshirishga rag'bat uyg'otishi, savodxonlik va xisob malakalarini, tahlil qilish, fikrlash hamda shaxslararo va ijtimoiy munosabat ko'nikmalarini qaror toptirishni kafolatlashining qayd etilishi[1], "Umumiy o'rta ta'lim DTSda mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda ma'naviy barkamol va

intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashga qaratilganligi[2], shuningdek, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 9-moddasida "Talim oluvchilarda umumiy o'rta talimni davom ettirish zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirish"[3] talabi boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi." Boshlang'ich ta'limda yuqori sifat darajasiga ega bo'lgan o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantiruvchi ta'lim modelida tavsiya qilinayotgan "boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy layoqatlarini rivojlantirish; o'quv faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg'otish hamda o'qish-o'rganish

mayllarini shakllantirish; ma'naviy-axloqiy, estetik jixatdan tarbiyalash; bilim, ko'nikma va malakalarni egallash hamda rang-barang faoliyat turlarini amalga oshirish tajribasini o'zlashtirish; boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'ziga xosliklarini asrab-avaylash va qo'llab-quvvatlash"[4;95] talablari bo'yicha "asosan axborotni yodlash va bayon qilishga qaratilgan o'quv materiallari"(SH.M.Mirziyoyev)dan tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikma-malakalarni rivojlantirishga o'tishda ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarning tafakkurini shakllantirish bilan bog'liq o'quv-biluv faoliyati, xususan mustaqil fikrlashga yo'naltirilgan ijodiy yozma ishlar muhim o'rin tutadi.

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish motivatsiyasini shakllantirish quyidagi bir nechta ta'limiy muammolar bilan bog'liqdir:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faolliklarini ta'minlashga doir kompetensiyaviy yondashuv komponentlarini aniqlash;

- bilish faolligi bilan bog'liq pedagogik jarayonning mazmuni, shakllari, vositalari va metodlarini loyihalashtirish;

- shu jarayonda o'qituvchi-o'quvchi hamkorligini pedagogik jihatdan asoslash va h.k.

"Shaxsga yunaltirilgan ta'lim sharoitida,- deb yozadi O'zPFITI ilmiy xodimi H.Tojiboyeva,- o'quvchilarning mantiqiy hamda tanqidiy tafakkurlarini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Chunki o'quvchilarda mantiqiy hamda tanqidiy tafakkurlarining rivojlanishi ularda bilish faolligining ta'minlanishiga alohida ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning ona tili boyliklarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari ularning aqliy rivojlanishlarini jadallashtirish imkonini beradi. Chunki ona tilining so'z boyligi, o'z navbatida, o'quvchilarda fikrlash

va bilish faolligi taraqqiyotini ta'minlashning asosini tashkil etadi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faolliklarini ta'minlash alohida dolzarblik kasb etmoqda.[5;106]

O'quv dasturi asosida 4-sinf "O'qish kitobi" darsligidagi "O'tilgan mavzu yuzasidan suhbat o'tkazish", "Rivoyat janri bo'yicha qo'shimcha ma'lumot berish" va "Guruhlarga bo'linib ishlash" kabi uch bosqichda o'rganish ko'zda tutilgan "Tanbeh" rivoyatiga doir mashg'ulotning namunaviy ishlanmasi aynan shu maqsadga qaratilgandir. 4- sinf "Ona tili"[6;43] darsligining yangi nashrida og'zaki va yozma nutqni rivojlantiruvchi mashqlar barcha bo'limlarida berilgan. "Takrorlash" darsida o'quvchilar 1-mashq matnini audio orqali eshitib, "Matn nima haqida ekanligini ayting" topshirig'ini bajaradilar. Matn mazmunini og'zaki hikoyalab beradilar. 2-mashq topshiriqlari asosida matndagi asosiy fikrni (Ibn Sino haqidagi fikrlarni ko'chiring. Bilimlarni qanday egallayotganligingiz haqida 2-3ta gap tuzing va yozing.) topadilar hamda o'z o'quv faoliyatlari haqida ma'lumot yozadilar.

"Tovushlar va harflar" deb nomlangan 1-bo'limida "Shoir she'ri orqali sizga nima deb murojaat qilyapti?" (4-mashq), "Maqol va hikmatli gaplarning ma'nosini o'z so'zingiz bilan tushuntirib bering" (5-mashq), "Matnni o'qing. Unga sarlavha toping", "Matn mazmunini o'z so'zlaringiz bilan qayta hikoya qilib bering", "Har bir gapning mazmunidan qanday xulosaga keldingiz? Fikringizni og'zaki bayon qiling", "Matnda siz haqingizda nimalar deyilgan?", "Matn kim haqida?", "U haqida nimalar deyilgan?", "She'r, maqol va hikmatli so'zlarni o'qib nimalarni bilib oldingiz?", "Rasmni kuzating. Berilgan so'zlar ishtirokida 7-8-gapli hikoya tuzib yozing", "Matn mazmunini og'zaki to'liq hikoya qiling" kabi savol-topshiriqlar o'quvchilarni eshitib va o'qib matn mazmunini

anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

“So‘zlarning ma’no turlari”, “So‘z tarkibi”, “So‘z turkumlari”, “Gap” bo‘limlarida ham shu mazmundagi topshiriqlar izchillik bilan berib borilgan. Bu bo‘limlarda “Rasmni kuzating. Berilgan so‘zlardan foydalanib, “Men onamga yordamchi” mavzusida hikoya tuzib yozing”, “O‘zbekiston ne’matlari” mavzusida hikoya tuzib yozing”, “Birikmalardan qatnashtirib, gaplar tuzing. Tuzgan gaplaringizdan matn hosil bo‘lsin. Matnga sarlavha qo‘yib yozing”, “Matn mazmuniga qanday rasm chizish mumkin? Rasmingizni so‘zlar bilan ifodalang. Ertak mazmuniga mos savollar tuzing va javobini yozing”, “Matn mazmunini yong‘oq haqida eshitganlaringiz bilan boyitib, qayta hikoyalang”, “Matnni qismlarga bo‘ling. Har bir qism asosida reja tuzing. Reja asosida matn mazmunini qayta hikoyalab yozing”, “Matnni o‘qing. Rassom shu matn mazmuniga mos rasm chizishda qaysi so‘zlarga alohida e’tibor bergan bo‘lardi?”, “Matn mazmunini ijodiy qayta hikoyalang. Reja tuzing. Reja asosida tuzgan hikoyangizni yozing”, “Rasmni kuzating. Rasm asosida o‘zingiz va oilangiz haqida ma’lumot yozing” kabi ijodiy xarakterdagi topshiriqlar berilgan.

“Nutq va matn” bo‘limida bevosita o‘quvchilarni og‘zaki va yozma bayon yozishga o‘rgatuvchi topshiriqlar keltirilgan. Masalan, “Matnda nima tasvirlangan?”, “Shu matn asosida rasm chiza olasizmi? Rasm chizishda rasmdagi qaysi so‘zlardan foydalandingiz?”, “Matn qaysi voqea bilan boshlandi? Kimlarning duo va tilaklari ketma-ketlikda berilgan?”, “O‘rtog‘ingiz bilan “Ta’til rejalari” mavzusida suhbatlashing” kabi.

Kuzatishlarga qaraganda, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning matnni og‘zaki va yozma nutqda so‘zma-so‘z bayon qilishi ona tili ta’limining og‘riqli nuqtalaridandir. Gap shundaki, matndagi muallifning so‘zlari bilan

ifodalangan jummalarga qarab o‘quvchining mavzuni qay darajada ilg‘ab olganini ham, nutqiy ko‘nikmasi va fikrlash darajasini ham aniqlash mushkul. Chunki bu yoshdagi bolalar matnni tushunib-tushunmasdan yod olishda ko‘p ham qiynalmaydi. Shuning uchun ham bayon yozishga tayyorlashda o‘qituvchi mashqni qismlarga bo‘lib, notanish yoki tushunilishi qiyin so‘z va iboralar yuzasidan lug‘at ishlarini yo‘lga qo‘yishi, o‘quvchilar bilan birga tuzgan rejasi asosida matn mazmunini so‘zlab berishi o‘quvchilarda bog‘lanishli nutq ko‘nikmalarini shakllantirishga, so‘z boyligi va tafakkurini o‘stirishga yordam beradi. Shu jarayonda darslikdagi mashqlarni bajarishga oid savol-topshiriqlar orqali o‘quvchilarning kompetensiyaviy savodxonligini oshirishga zamin yaratiladi.

Professor R. Safarovaning fikricha, “boshlang‘ich ta’lim uchun istiqbolli yo‘nalishlardan biri o‘quvchilarda umumo‘quv ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda reproduktiv faoliyatdan mahsuldor faoliyatga o‘tish; o‘quvchi faoliyatini o‘quv materiallarini mexanik yodlashdan intellektual rivojlantirishga qadar takomillashtirish; bilimlarni taqdim etishning statistik modelidan o‘quvchi-ning aqliy harakatli tizimli strukturalashga o‘tish”[7] dir.

Bu esa dars mashg‘ulotlarida matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan motivatsiyasini shakllantirish, o‘quv materiallarini idrok etish, tushunish, eslab qolish va mustahkamlash samaradorligini oshirish, xotirasini rivojlantirish, o‘rganilgan mavzular bo‘yicha olgan bilimlarini amaliyotda qullay olishlari uchun tegishli shart-sharoitlar yaratish xususida jiddiy izlanishni taqozo etadi.

Matnning mazmundorligi, fikrning mantiqan to‘g‘ri, aniq va izchil yoritilishi, imloviy va uslubiy savodxonlik, tildagi

ma'nodosh, uyadosh, qarama-qarshi ma'noli so'zlardan, tasviriy ifoda vositalaridan o'rinli fikrlardan foydalanish, asosiy fikrni ikkinchi darajali fikrlardan ajratish, o'z-o'zini takrorlashga yo'l qo'ymaslik o'quvchilarning yozma nutqiga, xususan matn yaratish bilan bog'liq ijodiy ishlarga qo'yiladigan didaktik talablardan bo'lib, ma'lum bir mazmunni turli shakl va uslubda bera bilish, yozma nutq sharoitiga mos so'z va so'z birikmalarini to'g'ri tanlash, kelishik va egalik qushimchalari yordamida gapda so'zlarni bir-biriga bog'lash, bayon qilingan fikr-mulohazalardan bir to'xtamga kelish, matnni gramatik jihatdan to'g'ri tuzish ko'nikmalarini shakllantirish bog'lanishli nutq o'stirishga doir ijodiy faoliyatda faollik, sezgirlik, taqqoslash, umumlashtirish, dalillash sezimlari orqali amalga oshiriladi.

Yozma nutq ustida ishlashning og'zaki nutqqa qaraganda murakkabligi shundaki, u mustaqil va ijodiy fikrlashdan tashqari imloviy, uslubiy hamda tinish belgilaridan o'rinli foydalanish ko'nikmalarini egallash bilan chambarchas bog'liqdir.

Matndagi fikrlar bayoni izchil va mantiqan asoslangan taqdiridagina undagi g'oyaviy-badiiy mazmunning ta'sirchanligi ortadi. Bu borada o'qituvchi o'z ishini shunday tashkil qilishi kerakki, o'qituvchilarda matn ustida ishlash bo'yicha shakllangan tushunchalar, bilimlar ko'nikmalar integratsiyalashgan ta'lim texnologiyalarini qo'llash jarayonida yanada rivojlantirilib, boyitila borsin.

O'quvchi ona tili darsligidagi biror mavzuni tushunishga qiynalsa, aynan shu mavzuga daxldor masala o'qish darsligidagi matnlar tahliliga bog'langan holda badiiy ifodalar orqali tushuntirilsa, ko'zlangan maqsadga erishish osonroq kechadi. Chunki badiiy matnlar o'quvchining his-tuyg'ulari, sezgilari, taasurolari, kechinmalariga yaqinligi tufayli matnni tushunish va anglashda katta imkoniyatga ega.

O'quvchilarni mustaqil fikrlash bilan bog'liq bayon yozishga doir metodik muammolar yechimida axborot-kommunikativ texnologiyasi bo'yicha kompyuter texnikasi yordamida harakatli rasmlardan foydalanish vaqtni tejashi, qiziqishni orttirishi, fikrni aniq maqsadga qaratishi bilan umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim standartida belgilangan "o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish" talabining ijrosi orqali ta'lim samaradorligiga xizmat qiladi.

"Axborot texnologiyalari yordamida o'qitish jarayonida,-deb yozadi M.Divanova, - o'quvchining fikrlash usul va metodlari qatoridan induksiya va deduksiya, umumlashtirish va aniqlashtirish, tahlil va sintez, tasniflash va tizimlashtirish, abstraktlashtirish va o'xshatish kabilar tabiiy ravishda o'rin oladi. Bu esa mantiqiy xulosa chiqarish uchun fikrlarni ifodalash, asoslash va isbotlashga shu asosda mantiqiy tafakkurning o'sishiga asos bo'lib xizmat qiladi".[8;87]

Shunisi e'tiborga loyiqki, so'nggi yillarda davlatimizning jahonga yuz tutilishi tufayli ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida ta'lim samaradorligiga erishish ko'zda tutilgan. Shunday ekan, ona tili va o'qish fanlariga oid har bir darsda mavzu yuzasidan tayanch so'zlarni dastlab ingliz tilida talaffuz qilishga o'rgatish, yod oldirish o'quvchilarni darsga qiziqtirish bilan birga, ingliz tilidan oladigan bilimlarini mustahkamlashga, dunyoqarashini kengaytirishga ham yordam beradi.

Buning uchun o'qituvchining o'zi oldindan tayanch so'zlarni aniqlashi, ularni ingliz tiliga tarjima qilishi, ingliz tilidagi so'zlarni tushunarli bo'lishi uchun rasmlar, multimedialar va o'yin texnologiyalari bilan foydalanishi o'quvchilarning talaffuzidagi xato-kamchiliklarni vaqtida ko'rsatib borishi talab etiladi.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirish yuzasidan ijodiy bayon yozish 3 – 4- sinflarda rejalashtirilsa-da, unga tayyorgarlik oldindan belgilanadi. Masalan, birinchi sinfning ikkinchi yarmidan "Bizning oila", "Bizning sinf", "Bizning ko'cha", "Bizning mahalla", "Bizning maktab", "Ona qishlog'im", "Mening do'stim", "Men sevgan multfilm", "Bahor", "Dadam ishdan kelsalar", "Kim bo'lsam ekan", "Men onamga yordamchi" kabi turli mavzularda tarqatmalar tayyorlab, dars mavzularidan kelib chiqqan holda bir nechta gapdan iborat matn tuzish topshirig'ini berish o'quvchilarning yozma nutqini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Bunday mashg'ulotlarda o'quvchilarning

o'z-o'zini mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida namoyon qilish ko'nikmasi tarkib toptiriladi. Zero, uzluksiz ta'lim tizimiga kompetensiyaviy yondashuv asosidagi o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi o'z-o'zini doimiy ravishda jismoniy, ma'naviy-axloqiy, ruhiy, estetik va intellektual rivojlantirish, kamolotga intilish, hayoti davomida mustaqil o'qib o'rganish, bilim va tajribasini muntazam oshira borish, o'z xatti-harakatini adekvat baholash, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini egallashni nazarda tutadiki, ayni shu sifatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining bayon yozish bilan bog'liq ijodiy faoliyati takomilida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Incheon Declaration/Education 2030: Towards and equitable quality education and lifelong learning for all/ Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea.
2. Умумий ўрта таълимнинг Давлат Таълим Стандарти. Ўз.Р Вазирлар Маҳкамасининг "Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат Таълим Стандартларини тасдиқлаш тўғрисида"ги қарори. 2017 йил 6-апрел.
3. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни. 2020 йил 7-август.
4. Р.Сафарова. Бошланғич таълим жараёнига тадбиқ этиладиган янги ёндашувлар/Бошланғич таълимни модернизациялаш орқали ўқув-тарбия жараёни сифати ва самарадорлигини ошириш. Тошкент: "Reliable print". 2016. 95-бет
5. Ҳ.Тожибоева. Бошланғич синф ўқувчиларининг билим фаолиятларини ривожлантириш орқали мантикий фмкрлашга ўргатиш. Бошланғич таълимни модернизациялаш орқали ўқув-тарбия жараёни сифати ва самарадорлигини ошириш. Ташкент: "Reliable print". 2016, 106-бет.
6. Р.Икромова, Х.Фуломова, Ш.Йўлдошева, Д.Шодмонқулова. Она тили, 4-синф учун дарслик.-Т.:Ўқитувчи.2020
7. М.С.Диванова. ўқувчиларнинг мантикий кўникмаларини ривожлантириш имкониятлари./ Бошланғич таълимни модернизациялаш орқали ўқув-тарбия жараёни сифати ва самарадорлигини ошириш. –Т.:ЎзП-ФИТИ. 2016. 43-бет.
8. Ҳ.Раҳматуллаева. Ўқувчиларни ижодий фаолликка ундаш йўллари, методлари./ Бошланғич таълимни модернизациялаш орқали ўқув-тарбия жараёни сифати самарадорлигини ошириш материаллари. –Тошкент: Reliable print. 2016, 87-бет.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В КОНТЕКСТЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ИХ УСПЕШНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Д. ЭРГАШЕВА

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация: Реалии сегодняшней жизни представляют собой вызовы усложняющейся с каждым годом социально-экономической среды. Креативный менеджмент – это новое видение теории и практики менеджмента, система инструментов и методов качественного повышения эффективности всех управленческих процессов. К видам мышления, которые особенно интересуют исследователей, изучающих креативных менеджеров, демонстрирующих и реализующих на практике относятся инновационное и креативное мышление. Креативный менеджмент не имеет логической основы, потому что база инновационной активности – креативность. Руководителям может быть присуще как инновационное, так и креативное мышление, оно может иметь общую базу, а вместе с управленческими способностями приводит к различным результатам в организации. В какой-либо компании может представить свой новый продукт, но он также может остаться и в несбывшихся хорошо и грамотно составленных бизнес-планах. Успешный управленец с прогнозируемым успехом его деятельности – это тот руководитель, либо предприниматель, в котором сочетаются эти два необыкновенно сложных вида мышления.

Ключевые слова: управленческие способности, стиль руководства, инновационная активность, инновационный потенциал, практический интеллект, логика, креативное мышление, инновационное мышление

Введение: Коренные преобразования требуют выдвижения управленцев нового типа – прежде всего, способных к творческому решению задач, потому что новые идеи – это прибыль, предприимчивых, решительных, способных гибко подстраиваться под постоянно меняющиеся условия рынка. Индикаторы, определяющие суть успешной руководящей деятельности за последние годы значительно поменялись, главными критериями успешности стала самостоятельность менеджера, которая упирается в креативность.

Ранее креативность в менеджменте не всегда рассматривалась достаточно серьезно и осмысленно, поскольку она не всегда сразу дает отдачу и ею трудно управлять.

По прогнозам аналитиков Всемирного экономического форума (World Economic Forum) идеальный сотрудник 2030 г. – это

не только финансово состоявшийся управленец, обладающий соответствующим статусом. Прежде всего он должен будет обладать несколькими ключевыми компетенциями. И вот среди них креативность на третьем месте уже после умения справляться со сложными задачами и обладания навыками критического мышления.

Каждая из вошедших в этот список компетенций может быть составляющей структуры креативности, опираться на нее (в частности, эмоциональный интеллект, когнитивная гибкость, гибкость мышления).

Устойчивым и практически неограниченным источником нового роста для любой организации является инновационное мышление и креативный потенциал управленца, которое выглядит как поиск новых путей решения задач, умение акцентировать, вычленить в своей организации про-

блему, в целом улучшить свою структуру на основе нешаблонных идей.

Анализ литературы: Креативность проявляется во всех сферах деятельности человека. Раньше было принято считать, что креативность и качества особого, творческого мышления очень редко встречается, их считали гениями, которые оставили свой след в истории. Современные исследователи твердо убеждены, что каждый человек по своей природе потенциально креативен. Так, анализируя научные работы по исследованию проблемы креативности в западной психологии, К.А. Торшина резюмирует: креативность – это прежде всего нормативный процесс, его проявленность зависит от личностных качеств и влияния среды.

Понятие «креативность» во многом связано с понятиями и представлениями об интеллектуальных способностях человека. Особенно важен этот аспект при планировании образования менеджеров, результатом которого должно стать развитие креативности и ее результаты в профессиональной деятельности. В менеджменте интеллект, также, как и креативность, теперь находятся в центре внимания потому что переиначены в другой смысловой стилистике теорий интеллекта, как мы уже отмечали выше, менеджеры (как менеджеры верхнего, так и среднего звена) раньше не рассматривались как субъекты обладания интеллектуальной и творческой профессией. На современном этапе с развитием технологий понятие интеллект употребляется в контексте таких понятий, как интеллектуальная собственность, интеллектуальная экономика (экономика знаний), интеллектуальная организация, интеллектуальный капитал.

Последние исследования не обнаруживают зависимости между уровнем интеллекта и креативностью (М. Воллах и

Н. Коган, В.Н. Дружинин, А. Медник, Р. Стейнберг и др.) [6]. Психология, а также психология управления исследует эти взаимосвязи приходит к выводу о том, что и интеллект, и креативность – это генетика, но она может развиваться и в течение всей жизни человека, в профессиональной тоже. Новые знания об интеллекте дает также и глубокое понимание креативности.

Согласно Гари Алдеру и другим исследователям «креативность и интеллект – понятия, имеющие точки соприкосновения лишь в части своего объема» [7]. Таким образом, развитие интеллекта может благоприятствовать повышению уровня креативности, а вовремя проявленные и реализованные креативные способности обогащают и развивают интеллект, в том числе менеджера.

Методология исследования: в работе активно использован анализ методологических основ креативного и инновационного мышления в управлении, в результате которых и осуществляется тот самый креативный менеджмент. Также использовались - методическая идентификация, экспертная оценка, синтез, экспликация смысла. Был осуществлен анализ опыта роли управленцев в создании креативной инновационной среды, осуществлен анализ факторов, которые могут положительно или негативно влиять на их стиль управления и их роли в создании условий, влияющих на реализацию инновационного потенциала. Автор также использовал методы системного подхода, сравнительного анализа, классификации изучаемого материала.

Анализ и результаты: Креативный менеджмент представляет собой крыло инновационного направления отраслей психологии - психологии управления, ор-

ганизационного поведения, управления персонала.

Креативный менеджмент – это прежде всего управление процессом креативного мышления менеджеров, творческим потенциалом компании и ее управление на базе принятия и реализации управленческих заключений. В его основе оригинальные технологии, развивающие, а затем позволяющие и управлять креативным мышлением менеджеров и сотрудников компании. В само понятие «креативное мышление» заложено и умение принимать и адаптироваться к нестандартным управленческим решениям.

Креативный менеджмент базируется на методологии принятия специфических, уникальных и нетрадиционных управленческих решений для формирования стратегии компании, и для устранения часто случающихся в любой компании кризисных ситуаций. Особенно эта методология принятия решения целесообразна, если необходимо наметить и осуществить новые траектории и ориентиры развития для достижения конкурентоспособности компании, для ее преуспевания в конкурентоспособной борьбе.

От знаний, умений и навыков креативных менеджеров, да и просто рядовых сотрудников, от того, насколько они способны творчески сгенерировать инновационную бизнес-идею, принять и реализовать нестандартное высокоэффективное управленческое решение, зависит успех компании. Именно поэтому работодатели заинтересованы в подборе креативных менеджеров, обладающим способностью генерировать инновационные идеи, быстро и эффективно разрешать проблемные ситуации. Таким образом, потребность в креативных менеджерах, способных творчески решать управленческие задачи в любом обществе возрастает постоянно

возрастает.

Креативность – это буквально «творческий, созидательный». В современной науке и практике креативность рассматривается как способности человека к оригинальному, не копируемому мышлению; способности неожиданно производить инсайт, генерировать оригинальные идеи и решения.

Основу концепции креативного менеджмента представляет собой творческая интеграция достижений всех научных школ и направлений, используя которые любая компания могла бы претендовать на то, чтобы стать уникальной, совершенно непохожей на другие, способной к прогнозированию к желаниям потенциальных потребителей, умеющей предвосхищать.

Креативный менеджмент, объединяя исследования и практический опыт, нестандартно используя информацию, технологию, принимает на этой основе нестандартные решения, так формируется креативная среда, культивируемая в компании [7].

Таким образом, креативность становится одной из главных важных характеристик успешного менеджера. В большинстве успешных компаний растет неподдельный интерес к найму креативных менеджеров. В конечном счете влияние креативного мышления наиболее наглядно выражается при получении прибыли.

Использование своего креативного и творческого потенциала в управлении существенно повышает эффективность их труда и обеспечивает их компаниям, учреждениям и фирмам высокую конкурентоспособность и лидирующие позиции.

К критериям креативного менеджмента организации мы предлагаем отнести:

- 1) политика прозрачности компа-

нии;

2) интуитивность;

3) культивирование демократического стиля руководства;

4) децентрализация власти в компании;

5) ассертивность в управлении;

6) коллегиальность в принятии решений;

7) использование команд для синергетического эффекта.

Уровень креативной подготовки менеджера выражается в активизации его креативного потенциала, его возможности творчески приступать к генерированию мыслей. С помощью креативности раскрываются новейшие, кажущиеся на первый взгляд абсурдными, но в то же время оптимальные взаимосвязи. Креативность выражается в способности индивидуума грамотно и своевременно реагировать на различные нововведения.

Непрерывная современная деятельность требует от менеджера формирования способностей преодолевать разные стандарты профессионального мышления и действия, неординарно мыслить, принимая управленческие решения. Становится очевидным, что развитие креативного мышления может практиковать каждый управленец.

Таким образом, результативны те управленцы, которые обладают способностями к креативному мышлению, и при этом проявляют инновационную активность. Они любознательны, часто прибегают к нестандартным методам управления, имеют развитую интуицию и нестандартный подход к управленческой деятельности.

Инновационное мышление управленцев, на котором зиждется креативный менеджмент может быть результативным, либо нет. Если оно осуществляется стан-

дартно, то результатов, как правило, не предвидится. Креативный менеджмент может достичь высоких результатов в кризисных, чрезвычайных обстоятельствах, благодаря когнитивным способностям вместе с инновационным потенциалом [1;8].

Креативное одно из наиболее сложных видов мышления и представляет особый вид психических процессов, направленный на познание закономерностей. В креативном менеджменте оно направлено на постановку управленческих задач, целеполагание, на постановку принципов, методов и способов воздействия на объекты управления. К этому же относится дальновидность, стратегическое планирование, построение различных способов решения проблемы, оценка и поиск ресурсов. В креативном менеджменте такое мышление включает в себя базовые (универсальные) и специфические виды (например, практический интеллект), зависящие от решаемых задач и видов деятельности [7;11].

В креативном менеджменте управленческое мышление – это трансформация диалектического, которое основывается, на умении логически рассуждать, способности обнаруживать противоречия, анализировать и синтезировать. Те, кто обладает таким мышлением умеют выстраивать цепочку логических умозаключений, способны легко оценить объективность фактов [6;20].

Таким образом, в креативном менеджменте управленческое мышление – ментальное сочетание логики, анализа и синтеза. Помимо основных методов мышления, в поле зрения исследователей есть и другие его виды. К новым видам такого мышления, особенно пристально изучаемым исследователями в последнее время и относятся креативное и инновационное, которые рассматривались выше.

В креативном менеджменте, организационном поведении, отмечая психологические составляющие, креативное и инновационное мышление серьезно и глубоко изучается во взаимосвязи с управленческим стратегическим. Управленческое мышление, которое является по своей сути системным, представляет собой высший уровень мышления, которое является связующим звеном всех других видов, в частности, имеется в виду - креативное и инновационное. Креативный менеджмент профессиональной деятельности управленца означает, что он может предлагать, в отличие от других управленцев, нестандартные идеи и способы решения проблем, тем самым реализуя инновационное решение. Таким образом, мы пришли к выводу, что инновационное мышление – это прежде всего умение довести до конечного результата свои креативные идеи. [6;24].

Другими словами, креативное мышление управленца – это способность, решать проблемы нестандартным способом или методом, который ранее не рассматривался, оно помогает ему предложить необычное решение проблемы, технологию, например, инициировать новый проект и т.д.

С учетом вышеизложенного, роль креативного мышления и инновационного потенциала личности в креативном менеджменте имеет важное значение, поскольку возрастают серьезные требования к руководителям, особенно занятых управленческой деятельностью [6;24].

Таким образом, инновационное мышление в креативном менеджменте – это та самая способность управленца доводить свои или кого-либо из подчиненных оригинальные идеи до конечного результата. Причем, исследования в креативном менеджменте показали устойчивую закономерность связи между продуктивностью

инновационной деятельности человека и его инновационным интеллектом. Продуктивность инновационной деятельности личности менеджера или же коллектива – это элементарное количество успешно реализованных задач в инновационной среде.

В креативном менеджменте также, как и в других науках, отмечают теоретический и прикладной аспекты. Теория креативного менеджмента, несомненно, является составной частью теории творчества. Прикладные аспекты креативного менеджмента связывают прежде всего с инновациями и нововведениями.

Исходя из этого, креативный менеджер, как правило, может обладать тремя видами интеллекта: креативным, аналитическим и практическим. Инновационная деятельность может определяться как целостный процесс создания, распространения и использования нового практического средства [1;9]. Менеджер с целью успешной профессиональной инновационной деятельности должен иметь или же развивать свой интеллект в этих трех направлениях: креативном, аналитическом, практическом. Креативный интеллект для оригинальных продуктивных идей, аналитический для решения проблем, практический для достижения результата.

Таким образом, новый интеллект, который интерпретируется в виде конструкта в креативном менеджменте- это инновационный, в его составе присутствуют аналитический, креативный и практический интеллекты (Р.Стейнберг). Причем, практический интеллект есть превращение теории в практику, то есть абстрактные идеи – в достигнутые менеджером на рабочем месте результаты, и это самый высший уровень его способности решать в максимально сжатые сроки поставлен-

ную задачу. Это самая важная часть практического интеллекта [6; 149].

Следовательно, для достижения успеха в креативном менеджменте, управленцу необходим баланс всех трех составляющих инновационного интеллекта, производные которого были отмечены выше.

Помимо всего вышеперечисленного, в креативном менеджменте востребованы помимо упомянутого интеллекта лидерские качества, основанные на способности объединить коллектив, скоординировать и вдохновить его для достижения общего результата.

Умелое профессиональное управление коллективом является важным базовым аспектом эффективности и требует важных характерологических качеств личности менеджера, как высшего, так и среднего звена [8; 628].

Например, если сотрудники способны креативно мыслить, они открыты всему новому, не являются консерваторами, приверженцами традиций, они не ждут распоряжений руководства, сами становятся «генератором идей» [3; 78].

Инновационная деятельность креативного менеджера требует не только наличия креативности, но и особых психологических черт, которыми должны обладать потенциальные субъекты инноваций. Некоторые ученые отмечают, что важными качествами инновационного типа при отборе креативных менеджеров, должны быть инициативность, склонность к риску, готовность к инновационным изменениям, ассертивность, эмоциональный интеллект [9].

Остановимся подробнее на важных психологических качествах, присущих креативным менеджерам в инновационном обществе. способность генерировать новые идеи, умение производить эти самые идеи на основе уже новых знаний,

ориентация на практическую реализацию нестандартных идей, общая любознательность, или высокая познавательная активность.

Важно отметить, что исследователи находят прочную взаимосвязь между прибылью, то есть финансовым благополучием компании и качеством руководства, а, следовательно, менеджерами с инновационным и креативным мышлением [14].

Важным психологическим качеством креативного менеджера является аналитическая осмысленность, он глубоко вникает в процесс и понимает, что любая технология, будь то новый продукт или вид услуги очень быстро устаревают. Он интуитивно предвидит перемены, принимает превентивные управленческие меры, внедряет нестандартные решения. С креативными менеджерами компании такого типа, как правило, оказываются на самой высоте по всем показателям.

Следует отметить, что чаще всего, вот в такой выигрышной позиции оказываются, прежде, всего частные компании, потому что понятно, что государственные структуры зачастую излишне бюрократизированы, более громоздки и консервативные, неповоротливые, то есть они не способны быстро перестраиваться, как могут маленькие гибкие предприятия.

С помощью опросника (Д.Брунер), в котором приняли участие менеджеры государственных и частных компаний, мы уточнили их базовый тип мышления и измерили креативность, которая, как мы считали, в благоприятных условиях трансформируется в инновационный потенциал. Вот лишь некоторые вопросы из опросника Брунера на определение типов мышления и уровня креативности: «Мне не нравится регламентированная работа. Мне легче что-либо сделать, чем объяснить, почему я так сделал(а). Любую ин-

формацию я воспринимаю как руководство к действию. Мне больше нравится процесс деятельности, чем ее конечный результат».

В ходе этого опроса было установлено, что зачастую креативный менеджмент частных предприятий, с характерной для них новаторской атмосферой, влияет на жизнеспособность организации с помощью инновационных инициатив, всегда имея в виду долгосрочную перспективу развития. Менеджеры госкомпаний, даже при наличии креативного мышления и инновационного потенциала, делали слабую попытку повлиять на развитие организации, они придерживались основных правил, принятых в компании, хотя при этом были способны управлять процессами, напрямую используя экономические ресурсы.

Следовательно, мы получили данные о том, что основной переменной, определяющей прогрессивное развитие и финансовое благополучие организации, является наличие менеджеров с креативным мышлением и инновационным потенциалом. Как было установлено, компании с креативным менеджментом, с большим отрывом возглавляют, как правило, частные предприятия (80%). Результаты исследования подтвердили наличие нескольких взаимосвязей. Там, где наблюдался креативный менеджмент, инновационное мышление, там управленцы демонстрировали важное умение стимулировать увлеченность сотрудников и преданность клиентов, эмоциональный интеллект и асертивность.

Мы и предполагали, что взаимосвязь между развитым креативным мышлением руководителей государственных и частных предприятий существует, то есть, она, несомненно, зависит от формы собственности и оказались правы. Очевидным стал

тот факт, что максимальное воздействие на экономические результаты организации оказывает сочетание креативного мышления их руководителей и практик организационного управления, что обеспечивает и сам инновационный потенциал.

Необходимо также отметить, что у инновационной личности особое отношение к миру выражается в высокой познавательной активности, то есть любознательности и стремлением управлять им, что выражается в настойчивом желании ставить цели и достигать их. Именно так и достигается управленческий результат за счет комбинации креативного и инновационного мышления руководителя.

Обычно такие менеджеры смело берут на себя ответственность за своих подчиненных, которые имеют психологическую готовность к прогрессивным изменениям.

Такого типа управленцы лояльны и толерантны к своим подчиненным, однозначно именно поэтому в их коллективах царит хорошая морально-психологическая атмосфера, поощряется любая, исходящая от сотрудника инициатива, развивается и поощряется уважительное и восторженное отношение к их нестандартным идеям и стремление к инновациям.

Творчество, тяга к новизне, природная любознательность – именно эти психологически окрашенные черты характерны для управленцев с креативным и инновационным мышлением, то есть составляющих основу для креативного менеджмента.

Отсутствие слабого стремления к инновациям отличает управленцев без творческого начала, как правило, они склонны к авторитарному стилю управления. Стоит отметить, что при этом они могут обладать и аналитическим мышлением и практическим интеллектом. Но при этом приверженцы консерватизма, во всем по-

лагаются на традиции и авторитет. Они конструируют свою управленческую деятельность, ориентируясь на укрепление своего авторитета в глазах подчиненных, в организациях, которые они возглавляют проповедуется излишняя строгость, осуществляется тотальный контроль. Такие не креативные управленцы требуют от своих подчиненных покорность, чинопочитание, потребность в зависимости, у этих сотрудников ярко выраженный экстернальный локус контроля.

Взаимоотношения подчиненного и демократичного руководителя, в частности, инновационного, совершенно отличается от взаимоотношений с директивным управленцем. МакГрегор в своей знаменитой теории поведения в управлении, то есть, о взгляде на природу таких руководителей, обозначил, как теория «Y». По его мнению, в любой организации, среднестатистические сотрудники обычно законопослушные, у них превалирует чувство ответственности за свои поступки, они готовы добросовестно трудиться во благо организации, но только при условии отсутствия жесткого контроля. Если управленцы в своих коллективах способны создать хороший морально-психологический климат, их подчиненные не только возьмут на себя ответственность, но и проявят активность и креативность. Способность к творческому решению проблем есть у многих специалистов, а интеллектуальный потенциал (в нашем понимании инновационный) у обычного среднестатистического сотрудника используется лишь частично [7;98].

Креативный менеджер, или же по-другому демократичный руководитель с креативным и инновационным мышлением, как правило, не насаждает свои решения подчиненным, тем самым он формирует инновационную среду и, как следствие,

хороший психологический климат в своей организации. Креативный менеджмент культивирует демократичный стиль руководства, сотрудники всех уровней, как правило, заинтересованы в принятии решений. Объясняя задачи, стоящие перед компанией, управленец позволяет своим сотрудникам обозначить свои цели, ориентируясь на те, которые он сформулировал, тем самым создавая инновационную атмосферу – это и полная свобода действий и психологически благополучный климат в коллективе.

Таким образом, нельзя недооценивать психологические качества креативных менеджеров, которые влияют на создание инновационной среды в компании, создавая тем самым питательную среду для новых оригинальных бизнес-идей.

Таким образом, можно продиагностировать следующие психологические характеристики управленцев, которые составляют базис креативного менеджмента – любознательность, гибкость мышления, готовность к изменениям, иррелевантность, дивергентное мышление, которые способствуют инновациям в организации.

Обычно при отборе уделяют внимание способности к адаптации, учитывая при этом уровень образования, возрастные показатели, биографические характеристики и т.п.

В-третьих, управленцам важно понимать их важную роль в эффективном продвижении идей, планов, способностей создавать уникальную среду, в которой идеи не только рождаются, но и развиваются, совершенствуются и, самое главное, внедряются, становясь тем самым, эксклюзивным продуктом, инновацией в их организации, выводящим их на значимый рынок. Таким хорошим примером могут служить мировые IT-гиганты, в которых сумели создать такую инновационную

среду и дух новаторства. Их лидеры, как правило, обладают креативным и инновационным мышлением, что и позволило им стать могущественными титанами на мировом рынке.

Например, работа в Google строится на оригинальном трудовом договоре, по нему нельзя уволить человека, если он не справляется со своими обязанностями, не проявляет активность и мотивацию. Поначалу с таким работником проводится деликатная беседа для выявления того, что мешает добиваться результата.

Если через месяц ситуация не исправляется, то к работнику прикрепляется помощник для решения проблем. Если и это не помогает, то проводится целая серия бесед, напоминаний и уговоров, длящихся 6 месяцев. Но такая ситуация случается крайне редко, поскольку царящая в Google атмосфера творчества, прекрасно мобилизует любого человека.

Слишком децентрализованная власть и либеральное управление этой компании не оправдывает себя лишь в одном случае - при разглашении коммерческой тайны следует немедленное увольнение. Именно поэтому здесь и работают много, получая удовольствие от самого процесса.

Психологическая атмосфера в компаниях с креативным менеджментом способствует созданию инновационной среды, потому что первоочередной задачей креативные менеджеры считают обучение сотрудников, например, проведение мозговых штурмов, деловых игр, тренингов и т.д.

Следовательно, креативное и инновационное мышление приводит не только к достижению успеха, но и к личностному прогрессу самого управленца, в организации появляется уникальный продукт, который, как правило, выводит компанию не только на новый уровень, но и в лидеры.

Это и есть последствия креативного менеджмента.

Таким образом, главной и серьезной проблемой современности в области креативного менеджмента сейчас является бюрократизация большинства процессов. Создавать инновационную продуктивность в условиях неповоротливой бюрократической машины становится все труднее. А учитывая, что сейчас «необходимо прилагать достаточно много усилий и времени, чтобы быть в тренде современных новаций», осуществлять креативный менеджмент становится сложной задачей. Именно менеджеры ответственны за инновационный прогресс компании. Развитие творческого мышления и внедрение креативных технологий управления – это перспектива управленческой стратегии для креативного менеджмента.

Выводы:

1. Креативное и инновационное мышление часто интерпретируют неверно.
2. Креативный менеджмент нуждается в управлении знаниями (knowledge management) – создании и использовании интеллектуального капитала компании.
3. Непременным условием для креативного менеджмента является владение методами управления талантами, освоение стратегий привлечения талантов в организацию.
4. Без адаптации к внешней среде и изменения профессиональной среды невозможны инновационные изменения, то есть по сути креативный менеджмент.

Для этого:

5. Наладить систему обучения для стимуляции творческого потенциала сотрудников.
6. Придерживаться демократического и либерального стилей руководства, поскольку инновации невозможны, используя жесткие методы управления.

5. Обучать навыкам генерирования идей, разработки проектов с целью развития инновационного мышления сотрудников.

6. Создать инновационную команду, в которую должны входить креативные сотрудники, которые способны связать теоретические и абстрактные аспекты технологий с коммерческой прибылью организации.

7. Креативным менеджерам следует объяснять своим подчиненным, каким об-

разом инновации могут принести прибыль компании и лично им, чтобы повысить всеобщую заинтересованность в новой инновационной инициативе.

8. Подготовить высококвалифицированный штат психологов с целью отбора менеджеров и просто специалистов с креативным и инновационным потенциалом.

9. Тесно координировать со всеми структурами и направлять развитие компании с целью развития творческого и интеллектуального потенциал подчиненных.

Литература:

1. Синева Н.Л., Павлова Ю., Томайлы Д. Формирование инновационных и креативных менеджеров// Инновационные технологии управления.- Н.Новгород: НГПУ им. К.Минина. – 2014.
2. Годфруа Ж. Что такое психология. Т.1. / пер. с фр. Н.Н. Алипов - М.: Мир, 1992. 491 с. Гл. 9. Адаптация и творчество. Интеллект.
3. Управление изменениями. Учебник. - Москва: Наука, 2017. 869 с.
4. Синева Н.Л., Яшкова Е.В. Управление развитием интеллектуально-креативной деятельности персонала современной организации// Интернет-журнал «Науковедение», 2015, Том 7, №5 (выпуск 5 (30) сентябрь-октябрь) [Электронный ресурс] – М.: Науковедение, 2015. – Режим доступа: [http://naukovedenie.ru/sbornik_5\(30\)/pdf](http://naukovedenie.ru/sbornik_5(30)/pdf), свободный. — Яз. рус., англ., DOI: 10.15862/210EVN515 (<http://dx.doi.org/10.15862/210EVN515>).
5. Яшкова Е.В., Синева Н.Л. Реализация механизма креативного менеджмента в системе управления персоналом организаций сферы услуг Современные научные исследования и инновации. 2015. № 11 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.nauka.ru/issues/2015/11/59066>
6. Стейнберг Р. Практический интеллект. - СПб.: Питер, 2002. 265 с.; (Мастера психологии); ISBN 5-318-00013-4.
7. Алдер.Г. Менеджер и чудеса мышления. ISBN: 985-438-234-6 <https://love-magus.ru/book/4373.html>, 2002.
8. Джуэлл Л. Индустриально-организационная психология. Изд. 4-е. ЗАО «Питер», 2001. 720 с.
9. Гоулман, Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Г.Бояцис, Э.Макки., - М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. - 301 с
10. Тихомиров О. К. Психология мышления: Учебное пособие. М.: Изд-во МГУ, Переизд. 2014. — 272 с.
11. Психология креативности и инноваций. ГУ ВШЭ. Москва, 2007.
12. Любарт Т. Психология. М.: Когито-Центр, 2009. — 137 с.
13. Weisberg R.W. Creativity: Understanding Innovation in Problem Solving, Science, Invention, and the Arts. John Wiley & Sons, Inc., 2006. -641 pages.
14. Марков С.Л. Креативный менеджмент: Учебник для вузов. — К.: 2017. 15. Саламатов Д.Ю. Основы инновационного мышления. М: Институт инновационного проектирования, 2009. — 96 с.
16. Грецов А.Г. Лучшие упражнения для развития креативности. СПб: СПбНИИ, 2006. - 43 с.
17. Гин А.А., Андржеевская И.Ю. Необычное в обычном: 50 креативных решений. М.: Вита-Пресс, 2017. — 88 с.: ил. — (Школа креативного мышления) — ISBN 978 -5 -7755-3423-3.
18. Гурова Л. Психология мышления. Литресс, ISBN: 5-9292-0134-X 2015, 200 с.
19. Chen C. Turning Points: The Nature of Creativity. Springer, 2011. — 287 p. — ISBN 978-3-642-19159-6.
20. Chertches Todd. VisuaLeadership: Leveraging the Power of Visual Thinking in Leadership and in Life . Post Hill Press, 2020 — 368 p. — ISBN 9781642933383, 1642933384 VisuaLeadership.
21. Alderson M. Boundless Creativity: A Spiritual Workbook for Overcoming Self-Doubt, Emotional Traps, and Other Creative Blocks. Reveal Press, 2020. — 242 p. — ISBN 168403499X.

СТРУКТУРА РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННО - КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

ХАИТОВ БЕКЗОД ШУХРАТОВИЧ

Теория и методика обучения и подготовки докторантов,
Кокандский государственный педагогический институт

Абстрактный; В данной статье описаны основные особенности структуры развития информационно-коммуникативной компетентности будущих педагогов в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова. цифровое образование, информационно-коммуникативный, компетентность, компетентность, развитие.

Становление информационного общества отражает правовой этап эволюции современного общества, характеризующийся широким применением информационных технологий и развитием глобальной информационной среды. Процесс формирования нового общества связан с правильным пониманием и рациональным использованием информационных технологий.

В третьем тысячелетии проблема защиты от рисков и угроз, возникающих в связи с информатизацией, требует специального исследования в современных условиях. Вопросу обеспечения информационной безопасности посвящен ряд научно-исследовательских работ, и в настоящее время проводятся научные исследования в этом направлении. В то же время анализ научной литературы требует рассмотрения методологических аспектов изучения проблемы информационной безопасности. С этой точки зрения, прежде всего, необходимо уточнить трактовку терминов «информация», «безопасность», «информационная безопасность», «компетентность в области информационной безопасности», определяемых многими авторами.

Понятие «информация» было введено в научный оборот в 1928 году американским учёным Р.Хартли с целью определения критерия количественного измерения информации, передаваемой по техническим каналам связи. В Хозипе этот термин используется в разных значениях. Информация в некоторых (бытовых) случаях — это сведения об определенной вещи или событии, данные людьми, в некоторых случаях (кибернетика) она понимается как организованное изменение, мера организации системы, в других случаях — это выражение и отражение различных аспектов объектов. Помимо многочисленных неясностей относительно сущности информации, этому понятию до сих пор не дано четкого, общепризнанного определения, а иногда даже думают, что такое определение дать невозможно. Например, по мнению Т. Стоуньера, «мы не знаем, что такое информация, если не живем в обществе, которое мы называем информационным обществом».

В толковом словаре узбекского языка понятие «информация» определяется следующим образом: Акборот – (лат. «информация» – объяснять, объяснять)

– одно из основных понятий современной науки и политики; это информация, передаваемая людьми сначала устно, а затем в письменной или иной форме (2).

По мнению известного ученого Н. Н. Моисеева, «понятие информации имеет смысл использовать только при описании живой природы и процессов, происходящих в обществе, связывать это понятие с субъектно-объектными отношениями, поскольку понятие «информация» информацию «нельзя определить, ее можно только описать». (3) Однако, на наш взгляд, это понятие позволяет понять информацию с широкой философской точки зрения, связать ее с размышлением, понять информацию как выражение (отражение) разнообразия как основного качества или аспекта восприятия, поддающегося объективации. Информационно-физические процессы, осуществляемые с помощью материального носителя в естественной среде, не затрагиваются, поскольку физическая природа одних и тех же передаваемых сигналов может быть различной и играть важную роль. Информация не будет зависеть от материального носителя.

С философской точки зрения информация представляет собой особый тип отношений. Ведь информация — это не материя и не энергия, а информация; Новости — это информация, а не субъективность.

На основании вышеизложенного можно сказать, что хаборот за счет рационального использования информации собирается в определенную форму. С другой стороны, можно превратить блок хаборот в полную копию знаний, обработав его соответствующим образом.

В настоящее время в научном обиходе широко используются понятия «информационная угроза» и «информационная атака».

Если обратить внимание на этимологию этих понятий, то можно сделать вывод, что их можно использовать как синонимы. В исторических источниках слово «Хурудж» употребляется более широко. По сути, термин «Хурудж» встречается и в книге «Законы Темура» Сахибкирона Амира Темура. То есть в надписях, озаглавленных «Мой пятый совет во время вторжения», «Шестой совет во время вторжения», «Седьмой совет во время вторжения», описано, как напали ганимы и принятые против них меры. Сахибкиран, всегда выбиравший путь просвещения против невежества, пишет в одном месте: «Я хотел склонить своих последователей на свою сторону сладкими словами и сладкими историями, и я посоветовал им погасить горящий огонь (гнев) в их телах. с правильной водой действия». Таким образом я хотел их оформить » [4.24-28]. Поэтому узнать о посягательствах на мир и спокойствие в стране в тот период, а также о методах борьбы с ними можно из таких источников.

Информационная атака или угроза — это совокупность условий и факторов, угрожающих жизненно важным интересам личности, общества и государства в информационном поле.

Безопасность от информационных атак важна во всех сферах. Эпикур описал [5.774] понятие безопасности в связи с гармонией человека и природы. Т. Гоббс видит безопасность в двух добродетелях: вере и законе. [6.396]

В «Словаре Чемберса» понятие «безопасность» трактуется как «состояние, средство или ощущение безопасности».

Это понятие можно объяснить в связи с потерей «обостренности, тревожности», «доверия», «стабильности». [7.268]

В современной литературе понятие «безопасность» рассматривается как система условий и факторов, развивающихся на основе ограничения объекта его функций и его внутренних законов. [8.78-80] Также безопасность описывается как защита от условий и факторов, представляющих опасность для человека или общества. [9.9]

Следует подчеркнуть, что многие определения понятия «безопасность» подвергаются критике со стороны ученых и практиков. На наш взгляд, основная причина неясности многих определений заключается в том, что в определении понятия не учитывается риск, который считается диалектической противоположностью безопасности. Именно изучение причин риска позволяет дать более точное определение понятию «безопасность». По мнению Г.А.Атаманова, безопасность как ее производная приобретает смысл в связи с риском. [10.106] По мнению автора, «безопасность» представляет собой состояние объекта при наличии внутренних и внешних воздействий, являющееся нарушением механизма жизнедеятельности системы. Любую угрозу ему было бы неуместно воспринимать как опасность, безопасность приходит от преодоления опасности.

На основании изложенных соображений можно сделать следующий вывод: безопасность – это способность системы бороться с угрозами, а также способность достигать высокого уровня своего развития. По нашему мнению, безопасность – это описание существования какого-либо объекта, защита собственных

ценностей, целей, интересов этого объекта, иными словами, способность системы бороться с угрожающими силами.

Попробуем объяснить значение термина «информационная безопасность» на основе выяснения сущности понятия «безопасность». На наш взгляд, информационная безопасность – это уникальное явление современного общества, имеющее глобальное значение для всего человечества и характеризующееся тем, что формирование ее объективно, практического определения является жизненной необходимостью.

По мнению экспертов, сложность объяснения проблемы информационной безопасности связана с тем, что до сих пор не существует принятого широкой общественностью объяснения этого понятия, оно объясняется применительно к области науки. Вот почему необходимо уточнить, что «безопасность» не существует без объектов. Как справедливо заметил А.А.Стрельсов, «без конкретного объекта понятие «безопасность» приобретает абстрактный характер, оно теряет свою внутреннюю сущность»

В Стратегии развития Узбекистана на 2022-2026 годы на основе 7 направлений, определенных Президентом Республики Узбекистан Ш.Мирзиёевым, процессы обучения и воспитания студентов и молодежи, а также структура клубов, действующих в высших учебных заведениях, были значительно улучшены.

В ходе исследования был проведен ряд практических работ с целью глубокого внедрения в сознание будущих педагогов системы развития информационно-коммуникативной компетентности руководителя общеобразовательного учреждения, формирования у них им-

мунитета. против негативных последствий информационных атак. В кружке по совершенствованию системы развития информационно-коммуникативной компетентности руководителя общеобразовательного учреждения в цифровой образовательной среде были предложены темы, направленные на создание про-

грамм и виртуальных технологий на основе инновационных технологий.

Эти темы являются рекомендованными, и будущие педагоги имели возможность свободно выбирать тему в рамках указанных направлений. Плановые процессы программирования проводились индивидуально и в небольших группах.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Стоунер Т. Информационная революция: наука, экономика, технологии. - М., 1993. - С.335.
2. Толковый словарь узбекского языка. Том 1. – Т.: Национальная энциклопедия Узбекистана, 2006. – 19 с.
3. Моисеев Н. Н. Расставание с простотой. – М., 2000. – 106 с.
4. Правила Тимура. / Перевод с персидского А. Согуни и Х. Кароматова. - Т.: Литературно-художественное издательство им. Г. Гулама, 1996. -24-28 с.
5. Мои слители – Греция . Лошадь мифа к логике . - Москва : Эксмо -пресс, Харьков : Фолио, 1998. - С. 774.
6. Гоббс Т. Левиафан . - Москва: Москва , 2001. - С. 396.
7. Джон Лэки . Научно -технический словарь Чемберса . – Эдинбург: Чемберс, 2007. – 268 с.
8. Заплатинский В. _ М. Терминология наука и безопасность . Сборник приспевков Змединародней Эдекей конференция « Бежекностная». веда безнадежна _ образование ". - Липтовский Микулаш : АОС в Липтовском Микулаши , 2006. – С.78-80.
9. Дзलिएв М.И., Романович А.Л., УрсулА.Д. Проблемы безопасности: теоретико-методологические аспекты. - Москва: МГУК, 2001. - С.9.
10. Атаманов Г. __ А. Информационный безопасность : су щ н о с т ь я содержание // Бизнес я безопасность в России . - 2007. - № 47. - С. 106.
11. Shukhratovich, Khaitov Bekhzod. "Innovative Methods of Developing Communicative Competence of the Head of Educational Institution." American Journal of Social and Humanitarian Research 3.5 (2022): 196-202.
12. Haitov, Bekzod. "Methods of Improving Communicative Competence of the Head of Educational Institution." Scienceweb academic papers collection (2022).
13. Khaitov, Bekzod Shukhratovich. "FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE WORLDVIEW OF SCHOOL DIRECTORS IN UZBEKISTAN. IN SCALE FINNISH SYSTEMS EDUCATION ." Educational Research in Universal Sciences 2.3 (2023): 287-292.
14. Khaitov, Bekzod Shukhratovich. "OF INFORMATION CONSUMPTION CULTURE IN STUDENTS." Science and innovation 2.Special Issue 7 (2023): 571-573.
15. Khaitov, Bekzod Shukhratovich. "METHODS FOR IMPROVING THE INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF THE HEAD OF A GENERAL EDUCATION INSTITUTION DURING THE EDUCATIONAL PROCESS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.12 (2022): 928-931.
16. Khaitov, B. (2022). METHODS FOR IMPROVING THE INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF THE HEAD OF A GENERAL EDUCATION INSTITUTION DURING THE EDUCATIONAL PROCESS. Scienceweb academic papers collection.
17. Khaitov, B. S. O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI.

БОЛАЛАРНИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РИВОЖЛАНТИРИШДА ОИЛА ВА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ РОЛИ

доц БЕРДИЕВА МУХАББАТ МЕЙЛИЕВНА

Термиз давлат педагогика институти мактабгача таълим назарияси
кафедраси мудири

Аннотация: Ушбу мақолада оила, маҳалла ва мактабгача таълим ташкилотининг бола таълим –тарбиясида узвийлигини таъминлашдаги ўрни ва беқиёсلىги ҳақида фикрлар билдирилди. Мактабгача таълим ташкилотлари тарбиячиси ва ота-онанинг, маҳалланинг ўрни шундан иборатки, болаларнинг қизиқиши, қобилияти ва эҳтиёжини ҳисобга олган ҳолда уларга мақсад қўйиши, болаларнинг табиий қизиқишларини қўллаб-қувватлаши, уларда борлиқни биргаликда ўзлаштириш кўникмаларини шакллантиришлари керак.

Калит сўзлар: Оила, таълим, тарбия, бола шахси, оиланинг иштироки, ҳамкорлик, узвийлик

Аннотация: В данной статье высказаны мнения о роли и значении семейной, районной и дошкольной образовательной организации в обеспечении целостности образования ребенка. Роль воспитателей дошкольных образовательных организаций и родителей-соседей заключается в том, что они должны ставить перед детьми цели с учетом их интересов, способностей и потребностей, поддерживать естественные интересы детей, формировать у них навыки совместного овладения существованием. .

Ключевые слова: Семья, образование, воспитание, личность ребенка, участие семьи, сотрудничество, единство.

Abstract: This article expresses opinions on the role and importance of family, district and preschool educational organizations in ensuring the integrity of a child's education. The role of teachers of preschool educational organizations and neighborhood parents is that they must set goals for children taking into account their interests, abilities and needs, support the natural interests of children, and develop their skills for joint mastery of existence. .

Key words: Family, education, upbringing, child's personality, family participation, cooperation, unity.

Мутафаккирлардан Абу Носир Фаробий: “Таълим тарбиянинг бирдан бир вазифаси киши яшаб турган жамиятнинг талабларига тўла тўқис жавоб бера оладиган ва жамиятни бир бутунликда тинчлик ва фаровонликда сақлаб туриш учун хизмат қиладиган мукамал инсонни етиштиришдир” – деб таъкидлайди.

Таълим-тарбия тизимида мактабгача ёшдаги болаларнинг муаммоларига нисбатан тарбиячиларнинг муносабатлари асосан оддий, вазиятли характерга эга. Мактабгача таълим ташкилотлари тарбиячилари аксарият ҳолларда, болаларнинг ташқаридан намоён бўлган хатти-ҳаракатлари

ва бажарган ишларига жуда оддий тезкор кўмак тарзида ёрдамлашиш билан чекланидилар. Бу жараёнда уларни интеллектуал жиҳатдан ривожлантиришга деярли эътибор қаратмайдилар. Тўполончи, интизомсиз болаларни жазолаш, ота-оналарига улар ҳақида шикоят қилиш орқали уларнинг хатти-ҳаракатларини тузатишга умид боғлайдилар.

Тарбиячиларнинг бундай фаолияти бир ёқлама характерга эга бўлиб, болаларнинг интеллектуал ривожланишига тўсқинлик қилади. Албатта, тарбиячининг тарбияланувчиларга кўмаклашиши, уларни қўллаб-қувватлаш майллари ижобий,

самимий, педагогик жиҳатдан асосланган бўлиб,

у боланинг ҳаёти, интеллектуал таракқиёти, соғлиги ҳақида ғамхўрлик қилиш, уларда ўзаро мулоқот кўникмаларини таркиб топтириш, атроф-муҳит ҳақида тасаввур ҳосил қилишга йўллаш, уни инсон сифатида шакллантиришга қаратилган бўлса-да, мазкур жараёнда улар кўпинча буюриш, пўписа қилиш, кўрқитиш усулидан фойдаланадилар. Бунинг натижасида, мурғак болада кўполлик, бўйсинмаслик ёки ялқовлик каби салбий хусусиятлар жуда эрта пайдо бўлади.

Бундай ёрдам боланинг ҳаракатларига ноўрин аралаштириш, унинг ишларига тўсқинлик қилиш тарзида намоён бўлади. Натижада тарбиячи билан тарбияланувчи орасидаги ҳамкорликка путур етади ва кўрсатилган педагогик ёрдам ва қўллаб-қувватлов ҳеч қандай самара бермайди. Боланинг ҳиссиётларини кўзғатиш, ички зиддиятлар натижасида ҳосил бўлган салбий хатти-ҳаракатларни тарбиячилар томонидан сунъий тарзда, зўравонлик билан бартараф этиш ҳоллари кенг тарқалган. Бундай вазиятда бола тарбиясидан ҳимояланишга интилиб, натижада улар ўзига ҳослиги, бетакрорлигини намоён қила олмайди. Ўзлигини пинҳон тутати ва вужудга келган вазиятга осонгина мослашади. Шу сабабдан бола шахсига йўналтирилган педагогик тизим уни ташқи жиҳатдан намоён бўлишига кўмаклашиш билан чегараланиб қўлмасдан, боланинг ички майллари, эҳтиёжларини ҳисобга олишга оид педагогик кўрсатмаларга таянган ҳолда ташкил этилиши лозим. Бу жараёнда тарбиячининг вазифаси боланинг шахсий имкониятлари, ўзлиги, ички “мен”ини намоён этишга хизмат қиладиган восита ва усулларни қўллашдан иборатдир. Бунинг учун улар ўзларига маълумдек туюлган ҳақиқатлар билан бола руҳиятига озор бермай, тарбияланувчилар интеллектуал ривожланишларида

дуч келадиган муаммоларни аниқлай олишлари лозим.

Педагогик қўллаб-қувватлаш тушунчасининг асосий мазмун-моҳиятини ифодаловчи таянч иборалардан бири “болалар муаммоларидир”. Бугунги кунда мактабгача таълим жараёни олдида баркамол шахснинг шаклланиши учун пойдевор ҳосил қилиш вазифаси турибди. Бунинг учун яқин ўтмишда фойдаланилган анъанавий ўлчовлардан қутулиш тақозо қилинмоқда. Бу эса албатта, мактабгача таълим ташкилоти билан оиланинг ҳамкорлигини талаб этмоқда. Иккинчи томондан оиланинг ҳамкорлигини ҳар бир бола ўзини жамиятда эркин ҳис этиши ва микросоциумда муносиб ўрин топиши учун имкониятлар яратади. Ҳар бир болани оила ҳамкорлигида мактабгача таълим босқичидан бошлаб, педагогик қўллаб-қувватлаш орқали интеллектуал ривожлантириш, уларнинг ўйчан нигоҳларига эътиборсиз бўлмаслик, кўмакка муҳтож болаларни аниқлаш ва тезкор ёрдам кўрсатиш, уларнинг ўзларини намоён қила олишларига кўмаклашиш ечимини кутаётган муҳим масалалардандир.

Оила ва мактабгача таълим ташкилотларининг ҳамкорлик фаолиятида боланинг индивидуал муаммоларини бевосита ва билвосита ҳал этишга қаратилган индивидуал ва гуруҳли ишлар ташкил этилиши, улар муаммоларни бартараф қилишга қаратилиши ва тезкорлик характериға эга бўлиши лозим.

Мактабгача таълим ташкилотларида болаларни интеллектуал ривожлантириш, уларнинг тасаввурларини кенгайтиришда қулай имкониятлар ярата оладиган, боғча-мактаб каби янги типдаги таълим муассасалари вужудга келди. Мактабгача таълим ташкилотларида олий маълумотли тарбиячилар сафи кенгайди.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунида мактабгача таълимга алоҳида эътибор қаратиш лозим-

лиги уқтирилди. Жумладан: “Мактабгача таълим бола соғлом, ҳар томонлама камол топиб шаклланишини таъминлайди, унда ўқишга интилиш ҳиссини уйғотади, уни мунтазам таълим олишга тайёрлайди”.

Мактабгача таълим жараёни болаларни ахлоқий, интеллектуал, жисмоний ривожлантириш учун қулай педагогик имкониятларга эга. Малакали тарбиячи ва педагог кадрларни устувор равишда тайёрлаш; мактабгача таълимнинг самарали психологик-педагогик услубларини излаш ва жорий этиш; замонавий ўқув-услугий қўлланмалар, техник воситалар, ўйинчоқлар ва ўйинлар яратиш ҳамда уларни ишлаб чиқариш; мактабгача ёшдаги болаларни халқнинг бой маданий-тарихий мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш учун шарт-шароитлар яратиш; мактабгача ташкилотларнинг ҳар хил турлари учун турли вариантлардаги дастурларни танлаб олиш, мактабгача тарбиянинг барча масалалари бўйича малакали консультация хизмати кўрсатиш имкониятини яратиш ва албатта буларни оила билан ҳамкорликда амалга ошириш муҳимдир.

Оила жамият таянчи. Шундай экан, ҳар бир оиланинг жамиятга соғлом, маънавиятли, маданиятли, ақлий жиҳатдан етук фарзандларни тарбиялаш вазифаси юклатилган. Оилада болаларни тарбиялаш самарадорлигини оширишда анъана ва урф-одатларни роли катта. Халқ урф-одатлари, анъаналари ва маросимлари катта тарбиявий аҳамиятга эгадир. Улар одамларни бир-бирига яқинлаштиради, дўстлик - биродарлик ҳис - туйғуларини ривожлантиради.

Мактабгача ёшдаги болалар узлуксиз таълимнинг бошланғич бўғинида таҳсил олиб бошлаши оилавий муносабатларда ўзига ҳос ўзгаришларни талаб этади. Агар мактабгача ёшда таълимнинг мақсади боланинг онгини шакллантириш, тушунча-

ларни шакллантириш бўлса, тарбия унинг онгсизлик сферасига таъсир этишдир. Болаларга уларни тарбияладиганларга нисбатан ҳиссий яқинлик хосдир. Ота-онанинг олдида бўлиш улар билан мулоқотда бўлиш болаларга жуда ёқади, уларнинг йўқлиги болага ёқмайди. Ота - онанинг ғамхўрлигини билдирадиган сўзлар, хатти-ҳаракатлар бола учун жуда катта аҳамиятга эга, уни эркаламаслик, суймаслик салбий аҳамиятга эга бўлади.

Оилада ота-она янги таълим фаолиятига қадам қўйган болага доимо эътиборли бўлиши лозим. Чунки бу даврда бола инкирозни бошдан кечиради. Баъзан болалар таълим фаолиятига мослашиш билан боғлиқ қийинчиликларни бошдан кечирадilar. Ўйин фаолияти етакчилиги тугаб, ўқиш фаолияти бола ҳаётида етакчилик қила бошлайди. Ота-оналар бу жараёнда ўз фарзандларининг ижобий ва салбий хатти-ҳаракатларини эътибор билан кузатиб, уларга тегишли муносабат билдириб турса, бола ўз ўз хулқ-атворининг оқибатини тўғри англаб, ўз-ўзига онгли муносабатни шакллантира олади, акс холда тарбияга пуртур этади. Ўзбек оиласида тарбия моҳияти, мазмуни тарбиянинг кундалик ва истиқлол режаси, болаларга таъсир ўтказиш воситасини танлаш ва ундан унумли фойдаланиш ўзига хос хусусиятга эга, чунки унинг асосида халқ анъаналари ётади.

Мактабгача ёшдаги болаларни оилада тарбиялашда ўзбек халқининг этнопсихологик хусусиятларидан унумли фойдаланиш ҳар томонлама тараққий этган инсон шахсини таркиб топтиришда муҳим роль ўйнайди. Абдулла Авлоний айтганидек: «Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир».

Ота-оналар бундан унумли фойдаланиб, фарзандлари тарбиясига йўналтириб бориши лозим.

Оилада мактабгача ёшдаги болаларни ватанпарварлик ҳис туйғуларини шаклланти-

тириш; хайрихоҳлик, одамларга хурмат, меҳр - шавқат; катталарни хурмат қилиш, эъзозлаш; озодалик, тартиблилик, тежамкорлик; мулойимлик; ишбилармонлик, моҳирлик, ишчанлик, иқтисодий тафаккур; кичик ёшдан меҳнатсеварлик; жисмоний бақувватлик; ахлоқ одоблилиқ; оилапарварлик; ўзаро ҳамкорликка интилувчанлик каби фазилатларини шакллантиришда тарбиячининг обрўсидан файдаланиш яхши самара беради.

Мактабгача ёшдаги болаларда билиш фаоллигини ўстириш, онгига яратувчанликни сингдириш ота-она, тарбиячи ва педагогларнинг муҳим вазифасидир. Бу даврда болаларнинг билиш фаолликларини шаклланиши, билиш жараёнлари ўзининг ихтиёрсиз ва беқарор характерга эгаллиги

билан ажралиб турсада, билиш жараёнларидаги ихтиёрсиз ва беқарорлик хусусиятининг шаклланганлиги ҳам психологик имкониятдир. Чунки улар турли фаолият жараёнида, айниқса, ижтимоий таълим - тарбиянинг таъсири натижасида ихтиёрий жараёнларнинг шаклланишига сабаб бўлади. Лекин бу имконият қулай таълим – тарбиявий шароитни талаб қилади. Ана шундай таълим-тарбиянинг ҳамкорлигига бу даврда эҳтиёж жуда ортади.

Тажрибали ота-она ва тарбиячилар мактабгача ёшдаги болаларни қийин вазиятдан енгил олиб чиқиш йўлларини ҳамкорликда топишлари лозим. Шундагини болаларни таълимнинг мураккаб босқичларига тўлақонли тайёрлаш имкониятига эга бўламиз.

Фойдаланилган адабиётлар :

1. “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг ЎРҚ-595-сон Қонуни, Тошкент ш., 2019 йил 16 декабрь
2. Грошева И.В. ва бошқ., “Илк қадам” давлат мактабгача таълим ташкилотлари ўқув дастури. Т., 2018
3. Попова С.В. Социально-эмоциональное развитие детей в условиях детского сада. «Молодой ученый», №50 (184), 2017

KREATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

BOLTAYEV BAXTIYOR YUNUSOVICH

O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi akademiyasi
huzuridagi Boshlang'ich tayyorgarlik va malaka oshirish markazi o'qituvchisi,
kapitan

Annotatsiya: Maqolada kreativlik, kreativ pedagogika haqida fikrlar keltirilgan hamda shaxs kompetentligini rivojlantirishda, ta'lim olishga ijodiy yondashishiga, o'zining kelajagining yaratuvchisi ekanligi his qilishda kreativ yondashuvning o'ziga xos jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativ yondashuv, kreativ pedagogika, ko'nikma, malaka, intellektual qobiliyat, muammoli vaziyat, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В статье представлены представления о творчестве, творческой педагогике, а также выделены уникальные аспекты творческого подхода к развитию личностной компетентности, творческого подхода к образованию, ощущения себя творцом своего будущего.

Ключевые слова: творческий подход, креативная педагогика, умение, компетентность, интеллектуальные способности, проблемная ситуация, критическое мышление.

Abstract: The article presents ideas about creativity, creative pedagogy, and highlights the unique aspects of a creative approach to the development of personal competence, a creative approach to education, and the feeling that one is the creator of one's own future.

Key words: creative approach, creative pedagogy, skill, competence, intellectual ability, problem situation, critical thinking.

Kreativlik – ijodkorlikning muhim mezon, uning yaxlit rivojlanishini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo'lib, dastlab ijodkorlik insonning ijodiy qobiliyat darajasi, aqlning vazifasi sifatida qaralib, intellektning rivojlantirish darajasi bilan aniqlangan bo'lsa, keyinchalik kreativlikning juda yuqori intellektga bog'liqligi asoslangan.

Shu o'rinda ta'lim oluvchilarni ijodiy-intellektual va ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ularda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, buning samarali shakl hamda uslublarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish eng asosiy masalalaridan biri bo'lib qoldi.

So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida kreativlik sifatlarini shakllantirish, maktab ta'limi sohasida kreativlikni rivojlantirish, ijodkorlikning nazariy asoslari, kreativ yondashuv asosida ko'nikma, malakalarini

shakllantirish hamda rivojlantirish, kreativlik asoslarini o'rganish bo'yicha D.Gilford, Y.Torrans, K.Teylor, A.Maslou, T.Bashina, Y.Volkov, D.Bogoyavlenskaya, Y.Ilin, L.Ermolayeva-Tomina, V.Moroz, A.Salogub, N.Muslimov kabi soha mutaxassislari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida fikrimizni dalillay olamiz.

Kreativlik (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati [1; 196].

Kreativ pedagogika – shaxs (o'quvchi, talaba)ni o'qishga, ta'lim olishga ijodiy yondashishga, o'zining va o'z kelajagining yaratuvchisi bo'lishga o'rgatadigan fan [2; 226].

Darhaqiqat, bugungi kunda o'quvchilar bilimidagi bo'shliqlarni aniqlash va bartaraf etishning zamonaviy, samarali

usullarini izlab topish muhim vazifalardan sanaladi. Masalan, kimyo darsining eng asosiy qismlari hisoblangan o'tilgan va yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida bir topshiriq doirasida ham kimyoviy qonuniyatni bilish, formuladan foydalanish, reaksiyalarni qo'llash, ijodiy qobiliyatni ishga solishga va rivojlantirishga imkon beradigan topshiriqlarni takomillashtirish asosida biz o'ylagan natijaga erisha olamiz. Bu esa ijodkorlikka, ijodiylikga o'rgatishga asoslangan kreativ pedagogikaning rivojlanishiga asos bo'ladi.

Shu bilan bir qatorda, ta'lim mazmunini yaratishda o'quv-metodik adabiyot avvalo, didaktika tamoyillari va talablariga qat'iy rioya qilishi, fanning mazmunini aniqlashda fanlararo aloqadorlikdan foydalanish [3; 119-121], fanlar integratsiyasini ta'minlash, fanning mazmunini yaratishda va o'qitishda o'ziga xos psixologik, pedagogik, didaktik, metodik jihatlarini nazarda tutish, ularni tizimli, dastur va o'quv reja asosida o'quvchilarga o'qitishni ilmiy asoslab berish, interfaol, test, muammoli-izlanish kabi usul va metodlardan o'rinli foydalanish muhim hisoblanadi.

Kimyo fani mazmuni, o'qitish metodikasi uchun tanlangan materiallar hajmi va mazmuni didaktik talablarga javob berishi, nazariy va amaliy jihatdan ilmiy asoslangan bo'lishi, didaktik tamoyillarga amal qilishi kerak [4; 30-34].

Rivojlangan xorijiy davlatlarda kimyo fanining o'qitilish holati tahlil qilinganda, ular darslarda ko'proq STEAM-ta'limi elementlaridan foydalanishlari, o'qitishda o'quvchilarga erkin, xuddi kattalardek munosabatda bo'lish, turli loyihalar va ko'rgazmalar tayyorlash bo'yicha topshiriqlar berib, loyiha va ko'rgazmalarni mustaqil

tayyorlash jarayonida o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlari yanada oshib, kreativ fikrlash jarayonining rivojlanishiga erishilgan.

O'quvchilarning kreativ kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish, ijodiy fikrlashga, yangi g'oyalarni o'ylab topishga, ularni xalqaro yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil hisoblanadi.

Shaxsning ijodkorligi insonning ichki resursi, uning o'zgarishiga, stereotiplardan tashqariga chiqishiga, murakkab muammolarning asl nostandart yechimlarini topishga, jamiyatda o'z o'rnini muvaffaqiyatli aniqlashga tayyorgarligini belgilaydi [5; 521-525].

Mana shu o'rinda D.Bogoyavlenskaya kreativlik shaxsning umumiy xarakteristikasi va shaxsiy faoliyatining namoyon bo'lishidan qat'iy nazar ijodiy mahsuldorlikka ta'sir qilishini ta'kidlab o'tadi [6;443].

T.Barisheva hamda Y.Jigalovalarning fikricha rivojlanish va namoyon bo'lish ijodkorlikda insonning ijodiy faoliyat sohasidagi ongli kompetensiya darajasi bilan bevosita bog'liq [7; 268] ekanligini asoslagan. Tadqiqotlarda ijodkorlik va intellektual qobiliyatlarning bir-biriga bog'liqligi hamda farqli tomonlari tahlil qilingan.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi [8;72]. Shunday ekan, kreativlik iqtidorning muhim belgisi bo'lib, o'quvchilar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etishni ta'minlash bilan birga zehn o'tkirligini ham belgilab beradi.

Shu bilan bir qatorda, o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan metodika va texnologiyalar, o'qituvchilarda o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishga nisbatan texnologik yondashuvni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi sifat ko'rsatkichlari, o'quvchilarning bilim,

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.09.2018 yildagi PF-5538-son

ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirish jarayonlari muhim hisoblanadi.

O'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi [9; 4]. Darhaqiqat, o'quvchilarning kreativ kompetentligi, ijodkorlik qobiliyati izchil o'qib-o'rganishi, o'z ustida ishlashi orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Bunda ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchini ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijada o'quvchida muammoli topshiriqlarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda ifodalay olish kabi kreativ kompetentligi shakllanadi.

Kompetentlik ma'lum bir sohada o'quvchi tomonidan egallangan kompetensiya, ya'ni ma'lum bir sifatarning to'liq shakllangan majmui [10; 55].

Kompetentlilik tushunchasi (lotinchadan *competentia*, *competere* so'zidan olingan bo'lib — “birgalikda erishaman, qozonaman, mos kelaman, to'g'ri kelaman” degan ma'noni bildiradi) lug'atlarda esa “nimadir to'g'risida fikr yuritishga yo'l beradigan bilimlarga ega bo'lish”, “xabardor bo'lmoq, huquqli bo'lmoq” degan ma'noni bildiradi.

Fanning mazmuniga oid tanlangan materiallar fanning o'quv rejasi va dasturi talablariga mos kelishi, o'quvchilarning oson o'zlashtirib olishlariga yordam berishi; o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishi; mustaqil va ijodiy fikrlashni o'stirishi; o'quvchilarning tafakkuri, mantiqiy mushohada yuritishini rivojlantirishi; o'quvchi egallangan nazariy bilimni amaliyotda qo'llay bilishi; tanlangan materiallarda o'quv jarayonida foydalanish maqsadli va rejali asosda amalga oshishi o'quv jarayonining natijaviy

kompetentligidir.

Kreativ kompetentlikni rivojlantirishga e'tibor qaratilayotgan bugungi kunda o'quv materiallarini tanlashda didaktikaning quyidagi tamoyillaridan foydalanish muhim:

- tanlangan materiallar mazmuni dastur mavzulari bilan uzviy bog'langan bo'lishi, ta'lim va tarbiya birligini o'zida ifoda etishi;
- tanlangan materiallar ketma-ket, izchil va ilmiy asoslangan bo'lishi;
- tanlangan nazariy materiallar o'z mazmunini amaliyotda topishi;
- o'quvchilarning tanlangan materiallarni o'zlashtirishda faolligi, ongilligi va ijodkorligi ta'minlangan bo'lishi;
- tanlangan materiallarni o'quvchilarga tushuntirishda ko'rgazmalilikka alohida e'tibor berish;
- o'quvchilar tanlangan materiallar bo'yicha nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari;
- tanlangan materiallar mazmuni o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi.

Shu o'rinda pedagoglar ham o'quv materiallarini tayyorlashga ijodiy yondashish bilan birga muayyan tamoyillarga rioya etishlari zarur: g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, o'quvchilarning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik, estetik talablarga muvofiqlik.

Ushbu tamoyillarga muvofiq tayyorlanadigan o'quv materiallari sohasidan qat'iy nazar barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini to'la qondira oladi.

Shaxsda kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun, eng avvalo, ularda tanqidiy fikrlash malakalarini shakllantirish talab etiladi. O'quv materiallarini o'quvchilarga taqdim etishda savolning qo'yilishi topshiriqlarni bajarish jarayonida ularning ham obyektiv, ham

subyektiv fikrlash ko'nikmalarini samarali o'zlashtirishlarini ta'minlaydi. Kreativlik o'quvchilarda nafaqat yangi g'oyalarni ilgari surishini taqozo etishi, balki o'quv masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish, tahlil etish ko'nikmalarini ham shakllantira olishi lozim. Kreativlik jarayoni boshlang'ich g'oyalarni ishlab chiqish, ularni tadqiq qilish va tahlil etish, zarur bo'lsa, ulardan voz kechishni ham o'z ichiga oladi. Shuni aytib o'tish joizki, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashuv ta'lim olish, o'quv fanlari asoslarini o'zlashtirishga nisbatan qiziqishi susaygan o'quvchilar bilan ishlash maqsadida emas, balki barcha o'quvchilar bilan jonli, qiziqarli,

jo'shqin muloqotga kirishish, ularni faollikka undash uchun qo'llaniladi [11; 51-56].

O'quvchilarning kreativ kompetentligini rivojlantirishda ta'limning samaradorligi hukm va xulosalar chiqara olish qobiliyatini ham talab qiladi.

Bugungi ijtimoiy-iqtisodiy sharoit o'quvchilarning kreativ kompetentligini rivojlantirishda o'z ona tilida mustaqil ravishda fikrlay oladigan, o'z fikrini bemalol bildiradigan, har qanday o'quv qiyinchiliklarini mustaqil yenga oladigan shaxsni tarbiyalashni bosh vazifalardan biri qilib qo'ydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Педагогикадан атамалар луғати. – Тошкент: Фан, 2008. – 196 б.
2. Иноят У.И., Муслимов Н.А., Рўзиева Д.И., Усмонбоева М.Х. Педагогика.– Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2016. – Б. 226.
3. Камолхўжаев Ш.М. Кимё асослари фанини ўқитиш ҳақида баъзи фикр ва мулоҳазалар. // Таълим муаммолари, 2001, 1-2-сон. -119-121-б.
4. Шайзакова Д.А. Кимё фани мазмунини такомиллаштиришга доир материалларни танлашнинг ўзига хос хусусиятлари // Замонавий таълим /Современное образование. 2016, 2-сон. 30-34-бетлар.
5. Башина Т.Ф. Креативность как основа инновационной педагогической деятельности / Т. Ф. Башина // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 521-525.
6. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. / Е.П.Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 443 с.
7. Барышева Т.А. Психолого-педагогические основы развития креативности / Т.А. Барышева, Ю.А. Жигалов. – СПб. : СПГУТД, 2006. – 268 с.
8. Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. – Тошкент: 2015. –Б. 72.
9. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.
10. Алиев И.Т. Педагогнинг касбий компетентлиги // Узлуксиз таълим тизимида ўқитувчиларни касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш муаммолари ва истиқболлари: Республика илмий-амалий анжумани материаллари. - Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2013. - 55 б.
11. Мусурмонкулова М.М. Креатив ёндашув асосида ўқитишнинг дидактик аъминотни яратиш механизмлари // Замонавий таълим / Современное образование. 2018, 4-сон. 56-61-бетлар.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNING MA'NAVIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI

B.O.MATCHANOV

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti “Maktabgacha
ta’lim” fakulteti metodisti, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning ma’naviyatining shakllantirishning mazmuni, shakli, metod va vositalarini aniqlash, uning mazmunini takomillashtirish, ma’naviy ma’rifiy ishlarni modernizatsiyalash maktabgacha ta’lim tashkilotlar oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bolada ma’naviyatni shakllanganligi ma’naviyatni unga inson tomonidan qanchalik singdirilganligiga bog’liq. Ushbu maqolada katta guruh tarbiyalanuvchilarining ma’naviy fazilatlarini shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan.

Kalit so’zlar: ma’naviyat, axloq, ma’naviy tarbiya, maktabgacha ta’lim, katta maktabgacha ta’lim yoshi, ijtimoiy ta’sir.

Abstract. Determining the content, forms, methods and means of forming the spirituality of educators in preschool educational organizations, improving its content, modernizing spiritual and educational work is one of the important tasks facing preschool educational organizations. The fact that spirituality is formed in a child depends on how much spirituality is absorbed into it by a person. This article deals with the scientific and theoretical foundations of the formation of spiritual qualities of a large group of teachers.

Key words: spirituality, morality, spiritual education, preschool education, synonyms of senior preschool education, social impact.

Аннотация. Определение содержания, форм, методов и средств формирования духовности воспитателей в дошкольных образовательных организациях, совершенствование ее содержания, модернизация духовно-воспитательной работы является одной из важных задач, стоящих перед дошкольными образовательными организациями. То, что духовность формируется в ребенке, зависит от того, насколько духовность впитывается в него человеком. В данной статье решаются научно-теоретические основы формирования духовных качеств большой группы педагогов.

Ключевые слова: духовность, нравственность, духовное воспитание, дошкольное образование, синонимы старшего дошкольного образования, социальное воздействие.

Ta’lim jarayonida insonning ma’naviy qiyofasi shakllanadi. Bunda asosiy narsa bilim miqdori emas balki uning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish nazarda tutiladi.

Asrlar davomida tarbiya insoniyat sivilizatsiyasini rivojlanishini birdan bir sharti bo’lgan. Turli jamiyatlarda, va har-xil dinlarda asosiy urg’u yuksak tarbiyalangan insonni tarbiyalash orqali faravon jamiyat qurish bo’lgan. Bugungi kunda ham bu tendensiya o’z ahamiyatini yo’qotmagan.

Pedagogika shaxsni rivojlantirish bo’yicha ulkan tajriba to’plaid, lekin

ko’pincha ta’lim jarayoni markazida bir-butun shaxsga emas balki ta’lim usullari, texnologiyalari va vositalari turadi. Bunday vaziyatda shaxsning ma’naviy fazilatlarini shakllantirish sust kechadi.

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti uning rivojlanish yo’nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi.¹

1 A.Xoliqov “Pedagogik mahorat” T.:2011
“Iqtisod Moliya” 223 b

Maktabgacha katta yoshdagi tarbiyalanuvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalashning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- tarbiyalanuvchilarda o'z xatti-harakatlarini axloqiy boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish;
- ijtimoiy motivlar va milliy an'analarga hurmat ruhini shakllantirish;
- tevarak-atrofdagilarga ma'naviy-axloqiy munosabatni bildirish olish ko'nikmalarini shakllantirish.

Bolaning xatti-harakatlari nazariy bilimlardan oldinroq bo'ladi ma'naviyat, amaliy faoliyatda namoyon bo'lmasa o'z ahamiyatini yo'qotadi. Shu maqsadda maktabgacha ta'lim tashkilotlari katta guruh tarbiyalanuvchilarini ma'naviy fazilatlarini shakllantirish ekanmiz buni natijasini amaliy harakatga aylantirishimiz kerak.

Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolaning ma'naviy fazilatlarini shakllanganligini quyidagilarda ko'rishimiz kerak:

- o'zini – tevarak olamni hissiy ma'naviy anglash;
- o'zini menini o'rnatib, boshqalar meniga baho berish;
- atrofdagi insonlar va voqealarga munosabat bildirish;
- o'zini-o'zi tarbiyalash.
- Vatan, millat, insonparvarlik, milliy g'urur tuygulariga ega bo'lish.

L.S.Vigotskiyning fikricha mazkur yoshdagi bolalarda xotira asosiy vazifani bajaradi. Shuning uchun turli materiallarni osongina yodlab olishadi va bilvosita ta'sir ko'rsatish orqali esda saqlab qolish samaradorligi ortadi. Mexanik bilan birga semantik xotira ham rivojlanadi. ²

Shaxs ma'naviyati murakkab va bosqichma-bosqich shakllantiriladigan jarayon bo'lib, uning eng avvalida shaxs hayoti va idrokidan tashqarida bo'lgan, ammo mana shu shaxs daxldor bo'lgan ma'naviyatning ajdodlari yaratgan ma'naviyat borasidagi turli va rang barang qadriyatlar va qonuniyatlar tizimidan iborat bo'ladi. Mazkur qonuniyatlar ilmiy-nazariy va amaliy meros hisoblanadi.³

Ma'naviyatni shakllantirish mexanizimi tarbiyalanuvchilarga nimalarni o'rgatish va qanday qilib o'rgatish kabi savollarga javob berishi kerak. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarga ma'naviy fazilatlarini dastlabki kurtaklari axloq-odob qoidalar va milliy o'zlik to'g'risidagi dastlabki tasavvurlarini shakllantirishdan boshlanishi kerak deb o'ylaymiz. Tarbiyalanuvchilarning jismonan va ma'nan barkamol bo'lib voyaga yetishida asosiy hal qiluvchi jarayon bu pedagogik jarayondir. Chunki maktabgacha ta'lim tashkilotlari ta'lim va tarbiya jarayonida bola ma'naviyatini shakllantirishga qulay muhit yaratishga imkon beradi.

Har qanday ma'naviy fazilatlarini shakllanishi uchun uning ongli ravishda amalga oshishi muhim. Shuning uchun bilim zarur, uning asosida bolada ma'naviy fazilatning mohiyati, uning zarurligi va uni o'zlashtirishning afzalliklari haqida g'oyalar ishlab chiqiladi.

Tarbiyachi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarni ma'naviy fazilatlarini shakllantirishdagi dastlabki talab avvalo shaxsning shakllantirishga qo'yiladigan ijtimoiy talablarni inobatga olgan xolda tarbiyalanuvchilarni mehriга sazovor bo'lishi lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta

2 Виготский Л.С «Воображение и творчество в детском возрасте» Сп.: Союз.1997.- 96 б

3 O.Musurmonova, A. Qirg'izboev va bosh. "Ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish jamiyat taraqqiyotining asosi" T.: "Fan va texnologiya" 2010 150 b

yoshdagi tarbiyalanuvchilar ma'naviyatini shakllantirishda quyidagi vositalardan foydalanish lozim deb o'ylaymiz:

1. O'zbek xalq ertaklari, dostonlarda ulug'langan ma'naviy fazilatlarni targ'ib qilish;

2. O'zbek xalqining uzoq tarixga ega an'analari, urf odatlari namunalaridan foydalanish;

3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar

imkoniyatlaridan keng foydalanish;

4. Tarbiyalanuvchilar ma'naviy fazilatlarini shakllantirishda oilaning hamkorligi va ma'suliyatini oshirish.

Shunday qilib maktabgacha ta'lim tashkilotlari katta guruh bolalarini ma'naviy fazilatlarini shakllantirish bolaning ongini, uning ichki dunyosini qabul qilish va anglash orqali shakllanadigan pedagogik jarayonni tashkil etishni nazarda tutishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Xoliqov "Pedagogik mahorat" T.: 2011 "Iqtisod Moliya" 223 b.
2. Выготский Л.С «Воображение и творчество в детском возрасте» Сп.: Союз.1997.-96 б
3. O.Musurmonova, A. Qirg'izboev va bosh. "Ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish jamiyat taraqqiyotining asosi" T.: "Fan va texnologiya" 2010 150 b

BADIIY TARJIMADA STILISTIK VOSITALARNING O'RNI

NASRIDDINOV DILSHOD A'ZAMKULOVICH

Xalqaro Nordik universiteti dotsenti, (PhD)

RO'ZMETOVA MAFTUNA SAPARBOYEVNA

Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti Tarjima nazariyasi
va amaliyoti kafedrası 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiy tarjimada eng muhim bo'lgan stilistik vositalarning o'zbek tilidagi tarjimasida qanday ma'nolarni kashf etishi tahlilga tortilgan. Shuningdek, stilistik vosita turlariga izoh hamda ularni mazmun mohiyatini asoslovchi misollar ikki (o'zbek va ingliz) tillarida keltirilgan.

Kalit so'zlar: alliteratsiya, anafora, ironiya, metafora, metonimiya, sinekdoha

Abstract: This article is devoted to analyzing the most important stylistic devices in literary translation, which discover meanings in translation into Uzbek. In addition, the meanings of stylistic devices are given, and explained the meaning of types of stylistic devices and also justified their content with examples in two languages (Uzbek and English).

Keywords: alliteration, anaphor, irony, metaphor, metonymy, synecdoche

Аннотация: Данная статья посвящена анализу важнейших стилистических приемов художественного перевода, раскрывающих смыслы при переводе на узбекский язык. Кроме того, дано и объяснено значение типов стилистических приемов, а также обосновано их содержание примерами на двух языках (узбекском и английском).

Ключевые слова: аллитерация, анафора, ирония, метафора, метонимия, синекдоха.

Adabiyotda nutqning mazmuniga yordamchi ma'no, g'oya yoki tuyg'u berish uchun turli xil usullardan foydalaniladi. Ba'zan so'z normal ma'nosidan ajralib chiqadi yoki ibora undagi so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri ma'nosiga asoslanmagan maxsus ma'noga ega bo'ladi. Shu kabi vositalar badiiy stilistik (tasviriy) vositalar deb ataladi. Badiiy tasviriy vositalar adabiy asarning go'zal, jozibali va kitobxonni jalb etuvchi qilishga katta hissa qo'shadi.

Stilistik vositalar deganda biz yozuvchilar tomonidan o'quvchilarda ma'lum hissiyotlar yaratish uchun ishlatiladigan metafora, kontrast, ritorik savollar, yumor, shubha va boshqalar kabi yozma elementlarni tushunamiz. Ular yozuvchilar uchun kommunikativ maqsaddagi ko'plab cheklovlarni chetlab o'tish vositalaridir. Strukturaviy qurilmalar singari, bu stilistik

qurilmalar matn tuzilishining har bir darajasida mavjud. Adabiyot madaniy, axloqiy va ijtimoiy vazifalarni bajaradigan fandir. Bundan tashqari, inson ko'ngliga ta'sir etadi. Adabiyot san'atkor qo'llagan stilistik vositalar orqali go'zallik tuyg'usini namoyon etadi.

Badiiy stilistik vositalar ingliz tilida ham o'zbek tilida ham mavjud. Dissertatsiyaning obyekti ingliz tilida bo'lganligi sababli bu bo'limda ingliz tilidagi badiiy stilistik vositalar haqida to'xtalangan. Shu o'rinda, badiiy stilistik vositalarning turlari va ularning tavsifi bilan kengroq tanishib olish lozim.

Alliteratsiya – bu bir xil tovushlarning takrorlanishi bo'lib, ko'proq she'r va nasriy asarlarda bir xil undoshlarning takror qo'llanilishidan hosil bo'ladi. Butakrorlanish natijasida tovushlarning ohangdorligi

kuchayadi va bu alliteratsiya deb ataladi. “She’rning o’quvchi tomonidan ko’klarga ko’tarilishiga sabab bo’luvchi omillardan biri alliteratsiyadir. She’riy nutqda misralar, undagi so’zlar hamda bo’g’inlar boshida yoki oxirida bir xil undosh tovushlarning takror qo’llanishi alliteratsiya deyiladi.”¹ Demak, asarlarda, ayniqsa she’riy asarlarda alliteratsiyaning qo’llanilishi o’quvchilarda bu asarga bo’lgan qiziqishning ortishiga sabab bo’ladi.

Alliteratsiya hodisasiga ingliz tilidagi misollar bilan tanishamiz:

- sweet smell of success,
- a dime a dozen,
- bigger and better,
- jump for joy

O’zbek shariyatidan alliteratsiyaga misol:

- Qaro qoshing, qalam qoshing,
- Qayiq qayrilma qoshing, qiz,
- Qilur qatlimga qasd, qayrab
- Qilich qotil qaroshing, qiz... ²

Anafora (takror) – bir xil so’zning she’rning barcha misralari boshida takrorlanib qo’llanilishi. Anaforaga ingliz adabiyotidan misol:

Mad world!

Mad kings!

Mad composition! ³

O’zbek adabiyotidan misol:

Endi odam quldek sotilmas,

Endi odam o’tga otilmas,
Endi unga qafas bo’lmas jon,
Endi dunyo bo’lmaydi zindon. ⁴

Ironiya (Kinoya) — uslubiy vosita; ma’qullagandek yoki rizo bergandek bo’lib, rad etish, istehzoli kulish. Kinoyada so’z yoki ifoda nutqda asl ma’nosiga teskari, hatto uni rad etuvchi mazmun kasb etadi. Kinoya uslubiy vosita sifatida majoziy so’zlar orqali piching va istehzoni ifodalaydi. Komiklikning bir turi bo’lgan kinoyada kulgililik jiddiylik niqobi ostiga yashirinib, o’zida so’zlovchidagi ustunlik yoxud gumonsirash tuyg’usini aks ettiradi. Kinoya xalq og’zaki ijodida ham, yozma adabiyot namunalarida ham keng qo’llanadi. Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr", Gulxaniyning "Zarbulmasal", Abdulla Qahhorning "Mayiz yemagan xotin" va boshqa asarlarda kinoya jonli va konkret badiiylik yaratishga xizmat qilgan. ⁵ Demak, kinoya - bu aytilgan narsa va haqiqatda nazarda tutilgan narsa o’rtasida ziddiyatni ifodalovchi stilistik vosita hisoblanadi. Bu haqiqat va nutq o’rtasidagi nomuvofiqlik, qarama-qarshilik bilan tavsiflanadi.

Ingliz tilidan misollar:

- His argument was as clear as mud.
- The two identical twins were arguing.
- One of them told the other: "You're ugly."
- The thieves robbed the police station.

O’zbek tilida misollar:

- "Nyuton" bo’lsang ham mayli edi, fizikadan gap ochishga.
- Xonimning “nozik” qo’llariga og’irlik qilmasmikan?!

1 M.Yo’ldoshev, S.Muhamedova, M.Saparniyazovat. Matn lingvistikasi Toshkent-2020. 68 b.

2 Erkin Vohidov Qaro qoshing, (she’r) «SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI

3 Uilyam Shekspir, “Qirol Jon”, Jahon adabiyoti jurnali. ‘Cho’lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent — 2008 58 b.

4 Hamid Olimjon, “Zaynab va Omon” Toshkent-1981. “O’qituvchi”, 74 b.

5 O’zbekiston milliy ensiklopediyasi, birinchi jild, Toshkent- 2000-yil, 258 b.

Yo'qolmasdan ilgari bormidi? Qandaqa ho'kiz edi? ⁶

Metafora (yunonchadan „ko'chirish“) - so'zni ko'chma ma'noda qo'llash san'ati bo'lib, u narsalarning umumiyligi ya'ni o'xshashligi asosida hosil bo'ladi.

Masalan, Oltin qo'llar, po'lat qanotlar, ishning ko'zi.

Metaforadan foydalanish orqali yozuvchi asarning badiiyligini oshirishi va unga jozibadorlik baxsh etishi mumkin. Adabiyotshunos Bahodir Sarimsoqov "Badiiylilik asoslari va mezonlari" kitobida metafora haqida shunday deb yozadi: "Badiiy asardagi kechinma shiddatini oshirish metaforik obrazga xos. Metafora ijodkorning u yoki bu narsa, voqea-hodisaga nisbatan o'zining salbiy munosabatini to'g'ridan-to'g'ri ifodalash uchun ham xizmat etadi" ⁷

O'zbek adabiyotidan misol:

Sheryurakli bu Lochin

Qoqib qanot-qulochin,

Quzg'unlardan asradi

Elning xotin-xalajin. ⁸

Ingliz adabiyotidan misollar:

All the world's a stage,

And all the men and women merely players;

They have their exits and their entrances; ⁹

6 Abdulla Qahhor "O'g'ri" hikoyasi <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-qahhor-1907-1968/abdulla-qahhor-o-g-ri-hikoya>

7 Bahodir Sarimsoqov "Badiiylilik asoslari va mezonlari" <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/25-adabiyotshunoslik>

8 Maqsud Shayxzoda "Kapitan Gastello" G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2014. 78 b.

9 Uilyam Shekspir "As you like it", <http://>

"The sun was a toddler insistently refusing to go to bed: It was past eight-thirty and still light." ¹⁰

Metonimiya - bu narsa yoki tushuncha o'z nomi bilan emas, balki shu narsa yoki tushuncha bilan chambarchas bog'liq bo'lgan narsa nomi bilan ataladigan nutq shaklidir. Meotnomiyaga misollar:

Po'lat qush ham qomatin rostlab

Bulutlarni etar tumtaraq.

Fuzuliyni oldim qo'limga,

Majnun bo'lib yig'lab qichqirdi... ¹¹

Ingliz tilidan misollar:

The pen is mightier than the sword.

Sinekdoxa – badiiy stilistik vosita bo'lib, biror narsaning bir qismi orqali butun qismini yoki aksincha butun qism orqali bir qismini ifodalash uchun foydalaniladi. Masalan, "tirnoqqa zor bo'lmoq" iborasida tirnoq (qism) so'zi bola, farzand (butun) ma'nosida, "besh qo'l barobar emas" iborasida esa qo'l (butun) so'zi barmoq (qism) ma'nosida qo'llangan. Bu vositani qo'llash orqali nutqning jozibadorligi va ta'sirchanligini oshirishga erishish mumkin.

Ingliz tilidan misollar: Part of something is used to refer to the whole thing -

A hundred head of cattle (using the part head to refer to the whole animal)

The whole of a thing is used to represent part of it -

The world treated him badly (using the world to refer to part of the world)

darkwing.uoregon.edu/%7Erbear/shake/ayli.html (2 of 88).

10 John Green "Fault in our stars". DUTTON BOOKS | An imprint of Penguin Group (USA) Inc.-2008. P-25.

11 Hamid Olimjon, "Zaynab va Omon" Toshkent-1981. "O'qituvchi", 68 b.

A general class of thing is used to refer to a smaller, more specific class -

The good book (referring to the Bible or the Qur'an).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qahhor "O'g'ri" hikoyasi <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-qahhor-1907-1968/abdulla-qahhor-o-g-ri-hikoya>
2. Bahodir Sarimsoqov "Badiiylik asoslari va mezonlari" <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/25-adabiyotshunoslik>
3. Erkin Vohidov Qaro qoshing, (she'r) «SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT – 2005
4. Hamid Olimjon, "Zaynab va Omon" Toshkent-1981. "O'qituvchi", 280 b.
5. John Green "Fault in our stars". DUTTON BOOKS | An imprint of Penguin Group (USA) Inc.- 2008. P-255.
6. Maqsud Shayxzoda "Kapitan Gastello" G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2014. 145 b.
7. M.Yo'ldoshev, S.Muhamedova, M.Saparniyazovat. Matn lingvistikasi Toshkent-2020. 130-b.
8. Uilyam Shekspir "As you like it", <http://darkwing.uoregon.edu/%7Erbear/shake/ayli.html> (2 of 88).
9. Uilyam Shekspir, "Qirol Jon", Jahon adabiyoti jurnali. 'Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent — 2008. 255 b.
10. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, birinchi jild, Toshkent- 2000-yil, 258 b.

LOYIHALASH ORQALI TA'LIM OLUVCHILARNING CHIZMACHILIK DARSLARIDA FAZOVIIY TASAVVURINI RIVOJLANTIRISH

GULOMOVA NOZIMA XOTAMOVNA

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti «Muhandislik va
kompyuter grafikasi» kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy innovatsion usullar va texnologiyalardan foydalangan holda chizmalar yaratish va ularni o'qish bo'yicha tavsiyalar mavjud bo'lib, kompyuter grafikasi darslarida talabalarning fazoviy tasavvurlarini rivojlantirish amalga oshiriladi.

Аннотация. Данная статья содержит рекомендации по выполнению чертежей и их чтение с применением современных инновационных методов и технологий, осуществляется развитие пространственного воображения студентов на занятиях по инженерной и компьютерной графике.

Annotatsion. This article contains recommendations for making drawings and reading those using modern innovative methods and technologies, where, the development of students' spatial imagination in engineering and computer graphics classes is carried out.

Kalit so'zlar: Chizmachilik, talaba, kompyuter, samarali dars, tushuncha, zaruriyat, standart, mashg'ulot, ketma-ketlik, uzviylik.

Ключевые слова: Черчение, студент, компьютер, продуктивность урока, понятия, стандарт, занятие, по очередности, продолжительность.

Key words: Fine art, spatial thinking, student, a computer, lesson reproduction, rules, alternation.

Ta'lim tizimida tayyorlanayotgan mutaxassislarga e'tibor bergan holda, o'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish sohasidagi mustahkamlash, undan oqilona va samarali foydalanishni bu sohada o'z bilimlarini chuqur egallashni ta'minlashda jahon amaliyotida muhandislik grafikasi o'qituvchisining kasbiy grafik kompetentligini rivojlantirishda grafik bilimlar, chizmalarning konstruktiv o'ziga xosligini bilishga asoslangan ko'nikma va malakalarni samarali qo'llash, grafik kasbiy faoliyat tajribasi, grafik axborot texnologiyalari bo'yicha ijodkorlik muhitini yaratish, muvaffaqiyatli kasbiy-pedagogik faoliyat, uning ahamiyatli o'qituvchini yo'l qo'yadigan xatolarning oldini olishga qaratilgan korrektiv mashqlar tizimi alohida ahamiyatga ega. Shu jihatdan oliy ta'lim muassasalarida tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishidagi o'qituvchilar tayyorlaydigan

davlat talim standartlari, malaka talablari, o'quv dasturlarida konstruktorlik, ishlab chiqarish kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida kasbiy grafik kompetentlikni rivojlantirishning ilmiy asoslangan tizimini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Fazoviy tasavvur qilish uchun konstruktor (loyihachi) murakkab mexanizm yoki detallarni to'liq holatda ko'z oldiga keltira olmasligi mumkin. Ammo loyihalash jarayonida turli chizmalar chizishda ba'zi bir elementlari umumiy ko'rinishi, detal yoki modelning fazoviy holati, boshqa jihatlari aniqlana boshlanishi mumkin. Natijada konstruktor tomonidan asosiy yangi g'oya va o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bajarilayotgan chizma va fazoviy tasavvur qiziqarli g'oyalar bilan to'ldirib boriladi.

Zamononaviy konstruktor (loyihachi) barcha ishlarini bajarishda jahon tajribasiga ko'ra loyihalash ishlarini, mutaxassislarni

tayyorlashda kompyuter imkoniyatlaridan foydalanmoqda. Kompyuterda tezkor faraz, yuqori darajada tez, aniq xatosiz tasvirlash, chizimalarni chizishda kam vaqt ichida bir necha detallarni AutoCAD, KOMPAS, T-Flex CAD, Grafika 81, ADEM, SPRUT- Texnologiya, KREDO, CorelDraw dasturi asosida bajaradilar.

Loyihalash jarayonida talabalar chizmalarni tuzishni, chizmani o'qishni berilgan shart asosida ijodiy fikrlashni, tasavvur qilishni, detallarni yangi ko'rinishi hamda chizmachilik fanining qonun-qoidalarini bilish shart bo'ladi.

Konstruktor mehnatini o'z ichiga olgan masalalarni o'rganish va ularni imkon qadar echishga harakat qilish orqali loyihalashga ijodiy yondashish mumkin. Konstruktiv elementlar teshiklar, o'yiqlar, bo'rtiqlar va boshqalar shakliga biroz o'zgartirish kiritish orqali buyumning o'g'irligini kamaytirish, pishiqligini oshirish, ishlov berishni soddalashtirish, foydalanishga qulaylik yaratish, ko'rinishini chiroylik bo'lishligiga erishish mumkin. Bu o'ziga xos sermehnat ish bo'lib, idrokli va sabr-toqatli bo'lishni talab qiladi ¹.

Loyihalashni o'rganish maqsadida bir qator ijodiy masalalarni yechib mashq qilinadi. Buning uchun turli moslamalarni yasash bilan shug'ullanish ba'zi qo'polroq ishlangan buyumlarni bejirim qilib, o'ziga jalb etadigan darajada qayta ishlash lozim bo'ladi. Bunga erishish uchun ularning shakliga o'zgartirishlar kiritiladi. Shundan keyin buyum yangi holatga kelgan (pardoizlangan) bo'lsa, u qayta badiiy loyihalangan bo'ladi.

Detalga kiritilgan o'zgartirish chizma

orqali amalga oshirilsa, chizmani qayta ijodiy loyihalash deyiladi. Detal shaklini fikran o'zgartirish, uni qayta ijodiy loyihalangan holatini tasavvur qilish o'quvchida fikrlash qobiliyatini o'stiradi. Chizmaga ijodiy loyihalash elementlarini kiritish orqali turli muammolarni yechish mumkin bo'ladi.

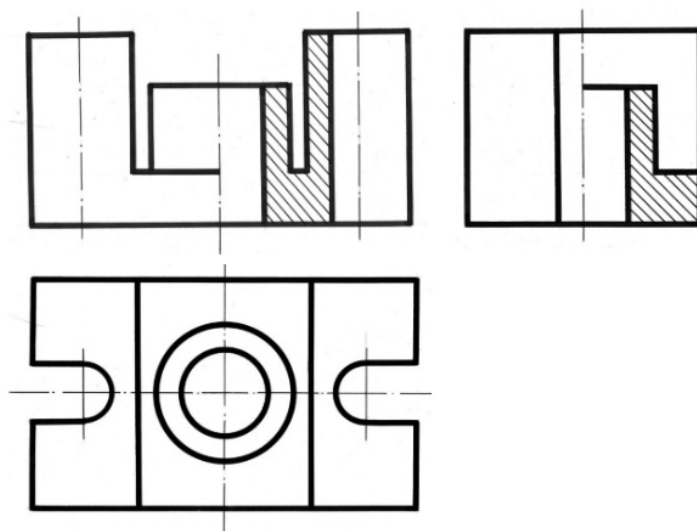
Detal shakliga o'zgartirish kiritish. Detal shakliga o'zgartirish kiritish deganda, undagi bo'rtib turgan qismlarini xuddi o'shanday chuqurchalarga (va aksincha) almashtirish hamda detal qismlarini ma'lum burchakka burish yoki surish kabilar tushuniladi. Yangi buyumlar ixtiro qilinayotganda yoki amaldagilarni takomillashtirish jarayonida ikki va undan ortiq ya'ni ko'p turda bo'linsa, unda masala ijodiy hisoblanadi. Konstruktor loyihalash jarayonida shunday ko'p turdagi yechimga duch kelib qolsa, o'zining eng yuqori darajasi-ijodiy faoliyatini ishga solib texnik, texnologik hamda iqtisodiy masalalar shartlarini hisobga olgan holda yechimning eng optimal variantini tanlaydi. Shunda u o'z maqsadiga erishadi².

Detalga o'zgartirish kiritishda detalning yangi chizmasini loyihalanganda 1,2,3,4-chizmalarda ko'rsatilgandek, bunda to'rtala detalga gorizontal (H) proyeksiyasi o'zgarimasdan chizildi. Uning vrontal (V), profil (W) proyeksiyalari o'zgarib loyihalandi.

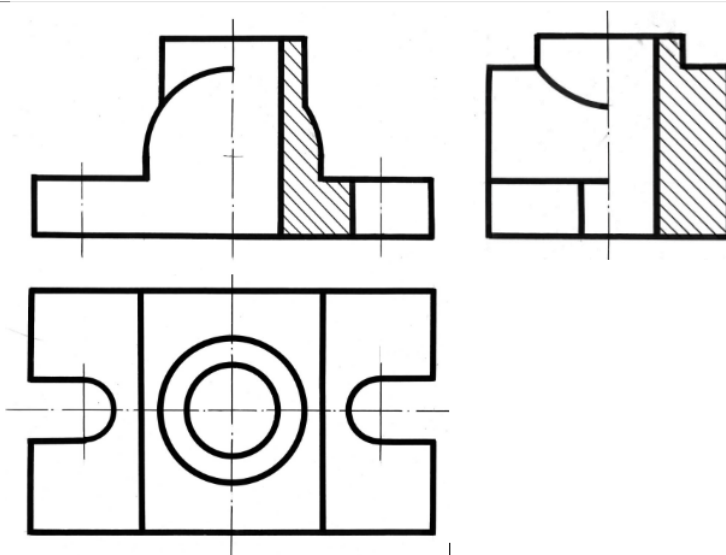
Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, muhandislik grafikasi fanini mukammal o'zlashtirish orqali konstruktor (loyihachi) yangi chizmaning bir necha usullarni topishi va ishlab chiqishda o'zining imkoniyatlari

1 N.X.Gulomova Chizmachilik (Loyihalash)Uslubiy qo'llanma, TDPU bosmaxonasi Toshkent -2015, 3-bet

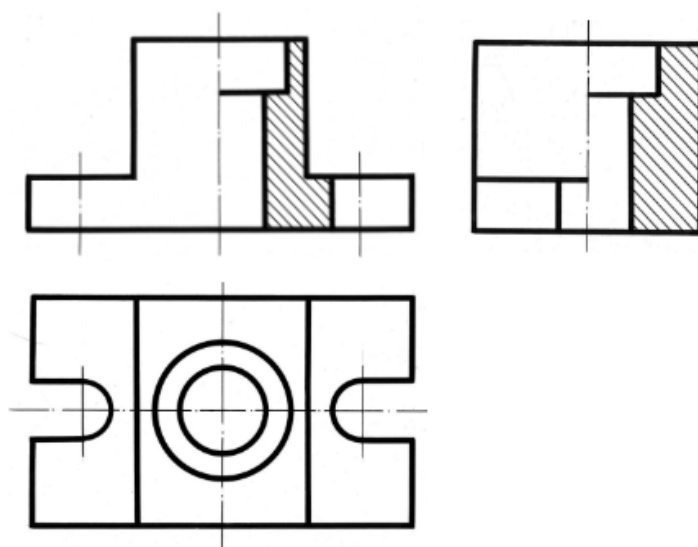
2 N.X.Gulomova Chizmachilik (Loyihalash)Uslubiy qo'llanma, TDPU bosmaxonasi Toshkent -2015, 4-bet

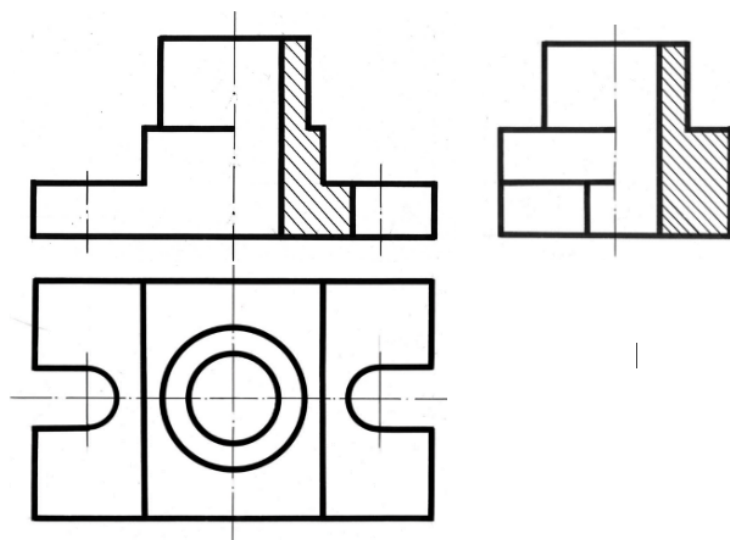
1-chizma

2-chizma

3-chizma

4-chizma

alohida e'tiborga olinadi. Dars jarayonida beriladigan nazariy bilimlar asosan grafik ishlar orqali amalda mustahkamlanadi. Bo'lajak mutaxassislarni ijodiy fikrlash ko'nikma va malakalari bilan qurollantirish oliy ta'limning dolzarb vazifasi va istiqbolli muammolaridan biri hisoblanadi.

Konstruktor (loyihachi) yangi chizmalarni fikrlab chizishda, ularni zamonaviy avtomatlashtirilgan dasturlar orqali ko'rib chiqib loyihalaganda yangi detallarni oson o'zlashtirishiga erishiladi hamda ularning yechimini kam vaqt sarflab bir necha variantli chizmalar ixtiro qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.A.N.Valiyev, D.J.Tulanova, N.X.Gulomova, Современные педагогические и инновационные технологии обучения на занятиях по черчению // Молодой ученый 2018. №3. S. 183-189 стр.
- 2.Saydaliyev, S., & Gulomova, N. (2019). Development of Spatial Thinking of Students Based on the Traditions of Eastern Architecture. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 14(2), 210-214.
- 3.Gulomova, N., & Saidaliyev, S. (2020). Development of Emergency Image in Students Psychological-Pedagogical Problems. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 18(2), 181-186.
- 4.Tashimov, N. E., & Tuxtaqulova, Z. B. Q. (2022). MUHANDISLIK GRAFIKASIDA LOYIHALASHGA OID MASALALARNI YECHISH ORQALI TALABALRNING FAZOVIIY TASAVVURINI RIVOJLANTIRISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 4-2), 445-451.
- 5.Saidaliyev, S. S., Gulomova, N. X., & Tulanova, D. J. (2017). Методы эффективного использования законов перспективы при обучении изобразительному искусству. Молодой ученый, (7), 462-469.
- 6.Saydaliyev, S.S., & Gulomova, N. K. (2015). Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida tasviriy san'at darslarini sifat va samaradorligining oshirish. formation a culture of independent thinking in the educational process, 161
- 7.Valiyev, A. N., Mardov, S. X., & Barkasheva, B. O 'QUVCHILARDA CHIZMANI O 'QISH KO 'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA MAQBUL USULLARDAN FOYDALANISH. ИННОВАЦИОН ФАН-ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ БАРКАМОЛ АВЛОДНИ ВОЯГА ЕТКАЗИШДАГИ РОЛИ ВА АҲАМИЯТИ, 226.

TERMINOLOGIK KOMPETENSIYA BO'LG'USI IQTISODIYOT SOHASIDAGI MUTAXASSISLAR KASBIY KOMPETENSIYASINING ASOSIY TARKIBIY QISMI SIFATIDA

USMANOVA UMIDA ILXOMJON QIZI

Гулистон давлат университети

Annotatsiya: Oliy ta'lim muassasalari tomonidan yo'lga qo'yilgan ta'lim mazmunining fan, ishlab chiqarish va iqtisodiyot taraqqiyotining zamonaviy tendentsiyalariga muvofiqlik tamoyillariga o'qitishning ilmga asoslanganligi, ta'limda muayyan fan kesimidagi, fanlararo, amaliy fanlar bilan bog'liqligi, OTMlarda talabalarning ilmiy hamda o'quv faoliyatining yakdilligi bilan bir qatorda, ta'limni kasbga yo'nalganlik tamoyilini ham inobatga olish muhimligi iqtisodiyot sohasidagi mutaxassislar kasbiy kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismi ekanligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, karyera, iqtisodiyot, kompetentlik, media savodxonlik, kommunikativ kompetensiya, lingvistik kompetensiya, pedagogik texnologiya, kasbiy muloqot, raqamli iqtisodiyot.

Abstract: The science-based nature of teaching in accordance with the principles of the modern trends of science, production and economic development of the educational content established by higher educational institutions, the connection of education with specific disciplines, interdisciplinary, applied sciences, scientific and educational activities of students in HEIs. along with the unanimity of their activities, the importance of taking into account the principle of vocational orientation of education is highlighted as the main component of the professional competence of experts in the field of economics.

Key words: competence, career, economy, competence, media literacy, communicative competence, linguistic competence, pedagogical technology, professional communication, digital economy.

Аннотация: Научность преподавания в соответствии с принципами современных тенденций развития науки, производства и экономики содержания образования, установленными высшими учебными заведениями, связь образования с конкретными дисциплинами, междисциплинарными, прикладными науками, научной и образовательной деятельностью. студентов вузов. Наряду с единогласием в их деятельности выделяется важность учета принципа профессиональной направленности образования как основной составляющей профессиональной компетентности специалистов в области экономики.

Ключевые слова: компетентность, карьера, экономика, компетентность, медиаграмотность, коммуникативная компетентность, языковая компетентность, педагогические технологии, профессиональная коммуникация, цифровая экономика.

Кириш. Kasbiy ta'limning zamonaviy nazariyasi va metodologiyasida hozirgi davrda ilgari surilayotgan o'qitishning qo'shimcha tamoyillari o'z ichiga oliy ma'lumotli mutaxassislarga kasbiy faoliyat va jamiyatning muayyan sohasidan kelib chiqib qo'yiladigan talablarga muvofiqligi tamoyili ham mavjud. Oliy ta'lim muassasalari tomonidan yo'lga qo'yilgan ta'lim mazmunining fan, ishlab chiqarish va iqtisodiyot taraqqiyotining zamonaviy

tendentsiyalariga muvofiqlik tamoyillariga o'qitishning ilmga asoslanganligi, ta'limda muayyan fan kesimidagi, fanlararo, amaliy fanlar bilan bog'liqligi, OTMlarda talabalarning ilmiy hamda o'quv faoliyatining yakdilligi bilan bir qatorda, ta'limni kasbga yo'nalganlik tamoyilini ham inobatga olish muhimdir [1].

Karyera zinapoyasiga ko'tarilish uchun mutaxassislar maxsus til ko'nikmalariga, jumladan, rus tilida o'z sohaviy terminlarini

yaxshi ozlashtirgan bo'lishi kerak bu esa iqtisodiyot mutaxassislari uchun rus tili kompetensiyasiga ega bo'lish zaruriyatining bir necha sabablari aniqlangan ular:

- industrial sanoatda qo'llanmalarini, o'qish va xorijiy uskunalar qanday ishlashini tushunish;

- jahon bozorida yangi uskunalarni o'rganish, turli modellarning funktsiyalarini solishtirish;

- xorijiy sheriklar va mijozlar bilan ishlash: investorlarni jalb qilish, shartnomalar tuzish, shartlar va iqtisodiy shartlarni muhokama qilish, iqtisodiyot loyihalarini taqdim etish va h.k.;

- rus tilida so'zlashuvchilar bilan bilim va tajriba almashish;

- chet elda malaka oshirish yoki tegishli mutaxassisliklarni o'rganish;

- xorijiy iqtisodiyot kompaniyasi bilan aloqa o'rnatish;

- rus tilida professional adabiyotlarni o'qish va o'z sohasiga oid yangiliklardan xabardor bo'lish;

- xalqaro konferensiyalarda qatnashish va nutq so'zlash.

Tadqiqot ob'ekti va qo'llanilgan metodlar

Tadqiqotning ob'ekti sifatida iqtisodiy adabiyotlarda barcha iqtisodiy terminlar, muallifning shaxsiy yondoshuvlari va iqtisodiy terminlarni o'rgatishga doir manbalar olindi. Tadqiqot mavzusini yoritishda tasniflash, tavsiflash, iqtisodiy -qiyosiy, kontekstual, kompleks va funktsional tahlil usullaridan foydalanilgan.

Olingan natijalar va ularning tahlili

Ta'limni kasbga yo'nalganlik tamoyili nofilologik oliy ta'lim muassasalarida rus tilini o'qitishning asosiy mezonini bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga aynan rus tilida kasbga yo'naltirilgan muloqot asoslarini va terminologiyani o'rgatish tavsiya etiladi, chunki, keyinchalik har qanday ta'lim yo'nalishida bu kabi bilim va ko'nikmalarni egallashning imkoni yetarli emas. Aynan oliy ta'lim muassasalarida kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli yo'lga qo'yish uchun kasbiy muloqot ko'nikmalari va terminologiyaning shakllantirilishi maqsadga muvofiqdir. Hozirgi davrda rus tilini egallash har qanday mutaxassis uchun qo'yiladigan kasbiy kompetensiya shartlaridan biri hisoblanadi.

1.1-rasm. Bo'lg'usi mutaxassis kasbiy layoqatining uzviy komponentlari

Rus tililarni kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyatini bayon etishdan avval “kompetentlik” hamda “kompetensiya” terminlarini izohlash talab etiladi. Rus tilining izohli lugʻatlarida keltirilgan taʼrifga koʻra, kompetensiya deb “yaxshi oʻzlashtirilgan koʻnikmalar majmuida” yoki “shaxs vakolatga, bilimga, tajribaga ega boʻlgan koʻnikmalar va hodisalar majmuiga” aytiladi [2].

Bundanmaʼlum boʻladiki, kompetensiya bu hodisa koʻnikmalar, savollar majmui boʻlsa, kompetentlik esa shaxsning oʻziga xosligidir. Boshqacha aytganda, “komptentsiya” va “kompetentlik” bir-biridan farqli tushunchalar hisoblanadi. Kompetentlikni “shaxsni biror faoliyat, ish-harakatni amalga oshirish qobiliyati” sifatida kompetensiyani esa “kompetentlikning ajralmas qismi, yaʼni shaxs tomonidan oʻzlashtiriladigan va uning kompetentligini shakllantiradigan bilim, koʻnikma, tajribalar majmui” sifatida tushunish mumkin [3].

Oliy taʼlim muassasalarida rus tilini oʻqitish jarayonida yaratilgan oʻquv kursidan koʻzlangan asosiy maqsad kasbiy faoliyat sohasida muloqot koʻnikmalarini rivojlantirishdan iborat [5]. “Iqtisodiyot sohasiga oid oliy taʼlim muassasalarida rus tililarni oʻqitish” kursiga kiritilgan oʻquv dasturlari rus tililar muloqotining muayyan sohalari (ilmiy uchrashuvlar, konferentsiyalar) uchun oʻrganish, shaxsning muloqotga kirishish, madaniy, leksik hamda boshqa kompetensiyalarini rivojlantirish va nihoyat, oʻqitish strategiyalarini takomillashtirishga qaratilgan.

D.A.Ruzmetovanning tadqiqotida “kompetensiya” – rus tilini qoʻllash jarayonidagi faoliyatga yoʻnaltirilgan bilim, koʻnikma va malaka majmui boʻlib,

lingvistik kompetensiya til (talaffuz, grammatika va leksika) va nutqiy (oʻqish, yozuv, gapirish va tinglab tushunish) kompetensiyalarni oʻz ichiga oladi, demak leksik kompetensiya til kompetensiyasining oʻzaro uzviy bogʻlangan bir qismini tashkil qilar ekan, biz leksik kompetensiya termini oʻrniga leksik subkompetensiya terminini ishlatishni oʻrinli deb hisoblaymiz. Terminga – sub prefiksini qoʻshib yangi soʻzni yasash, bir biriga bogʻliq tushunchalarning bir qismi ekanligini bildiradi masalan, subskill (an element of a wider skill - from Collins English Visual Dictionary: 2020) [6].

Talabalarga iqtisodiyotga oid rus tilini oʻqitishdan koʻzlangan asosiy maqsad ularning kasbiy kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishdan iborat. Ushbu vazifa va maqsadlardan kelib chiqib metodika sohasida integrallashgan kommunikativ yondashuv qabul qilingan boʻlib, unda kasbiy muloqot vositasi sifatida talaba yoshlarga rus tililarni oʻqitishda qoʻllaniladigan oʻquv mashgʻulotlari, materiallariga asosiy eʼtibor berilgan.

D.Xolmurodova tadqiqotini tahlil qilganimizda nutqning estetik sifati nutqning oʻrinliligi bilan belgilanadi. Nutqning oʻrinliligi – nutqning kommunikativ sifati. Soʻzlarni oʻz oʻrnida qoʻllay olish koʻnikmasi bilan belgilanadi deb taʼkidlaydi [7].

Aslida, oʻquv materiallari va mashgʻulotlari OTM talabalarida quyidagilarni rivojlantirish uchun ustuvor vazifa qilib qoʻygandir: til kompetensiyalari (til materiallaridan kasbiy muloqotda foydalanish uchun; ijtimoiy-lisoniy kompetensiya, til vositalaridan kasbiy muloqotning turli vaziyatlarida foydalana olish qobiliyati); diskurs kompetensiya (kasbiy mavzular boʻyicha

mulohazalarni idrok etish va yaratishda tushunish va ravonlikka erishish qobiliyati); kommunikativ-lisoniy kompetensiya (lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik komponent sifatida).

Kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish uchun kasbiy muloqot ko'nikmasini shakllanganlik darajasi talab etiladi. Iqtisod ixtisosligiga ega mutaxassislarning rus tililarning bilishi kasbiy muloqot sohasida kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lishni taqozo etadi, shuning uchun, iqtisod yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga rus tililarni o'qitish esa kommunikativ kompetensiyalarning barcha komponentlarini faollashtirishni taqozo etadi [25]. Kommunikativ vazifalarni bajarish uchun rus tililarni o'rganayotgan o'rganuvchi o'zining yuqorida tavsiflangan umumiy qobiliyatlarini til kompetensiyasi bilan birgalikda ishlatadi, bu Umumevropa til ko'nikmasini yaratuvchilar fikriga ko'ra, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- lingvistik kompetensiya;
- ijtimoiy va lingvistik kompetensiya (sotsiolingvistik kompetensiya);
- pragmatik kompetensiya [8].

Nolingvistik oliy ta'lim muassasalarida talabalarga rus tililarni o'qitishda ularning kommunikativ kompetensiyalarini faollashtirish talab etilmaydi. Ushbu tushunchalarga nolingvistik OTMda rus tililarni o'qitish bilan bog'liq holda oydinlik kiritish bilan bir qator tadqiqotchilar (Z.I.Konnova, N.S.Saxarova, G.R.Xamitova) tomonidan fanga "rus tili kompetensiyasi" tushunchasi kiritilib, bunda kommunikativ kompetensiya jihatdan quyidagilar namoyon bo'ladi: tilning barcha birliklarini nazarda tutadi (fonema, morfema, so'z, gap, matn) va til (nutq) faollashtirilgan jarayon sifatida

qaraladi. Izlanuvchi-tadqiqotchilar tomonidan rus tili kompetensiyasi kundalik hayotda ko'p qo'llaniladigan so'z va iboralarni o'zlashtirish (General English) hamda rus tilini kasbiy sohalarda qo'llay olish qobiliyati (ESP – English for Specific Purposes) sifatida qaraladi. Rus tili kompetensiyasi o'rganilayotgan til tizimiga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni egallashni nazarda tutadi. Ushbu bilimlar lug'atlar bilan ishlash, til va nutq ko'nikmalarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi, bu mustaqil og'zaki va yozma fikr-mulohaza bayon etishda namoyon bo'ladi va talabalarga rus tilida samarali muloqot qilish imkonini beradi.

Rus tili kompetensiyasi, fikrimizcha, lingvistik, sotsiolingvistik va ilmiy kompetensiyalar sintezidir. N.S.Saxarova Kompetentlik – kompetensiya tushunchasidan farq qilib, biror harakatni bajarish, biror masala yuzasidan qaror qabul qilish yoki biror narsa haqida fikr yuritishga imkon beruvchi bilim, ko'nikma va hayotiy tajribaga ega bo'lishdir. U mazkur zahiralarni yig'indisini quyidagilarga ajratgan:

- biror soha bo'yicha atrof-muhit bilan ijobiy harakat qilish uchun zarur bo'lgan malakalar bilan bog'liq, shaxsga oid kompleks zahira;

- o'z kasbiga qadriyat sifatida munosabatda bo'lish yoki shaxsning o'z kasbiy faoliyatini sifatli amalga oshirish istagiga ega bo'lish;

- birorta mutaxassisning muammolarni mustaqil yechishga imkon beruvchi malakalari yoki uning shaxsiy pozitsiyalarini belgilash;

- mutaxassisning faoliyat sohasidagi belgilangan me'yor va standartlarga qo'yilgan talablarga mos kelishi.

A.V. Xutorskiy fikricha, kompetentlik –

ta'limda, o'quvchining o'rganadigan barcha fanlardan egallagan bilimlari kompleksi va ko'nikmalardan o'zi anglagan holda foydalana olish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan tayyorgarlik sifatining yaxlit tavsifidir. Olimning fikricha kompetentsiyali

yondashuv haqida "Insonning bilimlari va ko'nikmalarini konkret xayotiy vaziyatda qo'llay bilishga tayyorligi" deb, "Kompetentlik" o'quvchining shaxsiy bilim va ko'nikmalari qobiliyatini biror aniq sohada qo'llay bilishi deb ta'rif bergan [9].

2-jadval.

Kompetensiyalar		
Kompetensiya	Kompetentlik	Kompetentsiyali yondashuv
Talabning kasbiy terminlarini o'zlashtirish darajasiga, intellektual qobiliyatiga, tafakkur qilish malakasiga hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari orqali egallagan malakalariga tayanib, rus tilida muloqotga kirisha olish hamda fikr-mulohazalarini og'zaki va yozma nutqda ifodalay olish qobiliyati;	Talabning kognitiv egallagan malaka va ko'nikmalariga tayanib, bilimni doimiy aktualizatsiya qiladigan, kelajakda o'z sohasi bo'yicha mamlakatini yuksaltirishga xissa qo'shadigan hamda umummadaniy malakali fuqaro bo'lishni xis qiladigan kommunikant maqomiga ega shaxs;	Kelajakda kasbiy faoliyatida rus tilida mustaqil muloqot qilish maqsadida, fikrni erkin bayon qilishga va kommunikatsiyani amalga oshirishga asos bo'ladigan lingvistik hamda sotsiolingvistik kompetentsiyalar uyg'unligidan tashkil topgan mustaqil ko'nikma va malakalarga ega bo'lish majmui.

Lingvistik kompetensiya lug'aviy birliklar haqidagi bilim hisoblanib, lug'aviy birliklar fikr-mulohazalarni erkin bayon eta olish qobiliyatini anglatadi. Sotsiolingvistik kompetensiya - bu vaziyatga mos ravishda til shakllaridan foydalanish va o'zgartirish qobiliyati. Til kompetensiyasi esa bu maxsus fanlar o'quv rejalarida nazarda tutilgan dolzarb kasbiy ahamiyatga ega mavzular doirasida fikrning mazmunan yo'naltirilganligidir [10].

N.V.Bagramova global muloqot tili sifatida rus tiliga oid lingvistik kompetensiya muhimligini qayd etadi. Dunyoning globallashuvi sharoitida insonlarning ikki tilni egallashi tobora ommalashib bormoqda: milliylikni va o'ziga xoslikni saqlashga hissa qo'shadigan ona tili va xalqaro muloqot tili, turli mamlakatlar vakillari o'rtasida, shu jumladan, kasbiy muloqot sohasida o'zaro munosabatga kirishishga imkon beradigan

universal til hisoblanadi [11].

Ayrim zamonaviy tilshunolar lingvistik kompetensiyaga oid quyidagi komponentlarni ajratadilar: leksik kompetensiya, semantik kompetensiya, grammatik kompetensiya hamda fonologik kompetensiya. Leksik kompetensiya deganda tilning lug'at boyligini, shu jumladan leksik va grammatik vositalarni bilish va ulardan nutqda foydalanish qobiliyati, ya'ni alohida so'zlar va so'zlarning tematik (mavzulashtirilgan) guruhlarini (hafta kunlari, o'lchov birliklari va boshqalar), turg'un birikmalar, frazeologik birliklar va boshqalar tushuniladi.

N.B.Bagramova leksik kompetensiyani "tilning lug'at boyligiga oid bilimlar, shuningdek, leksik ko'nikma va qobiliyatlar majmui" deb ta'riflab, ularning o'zlashtirilishi o'rganilayotgan til me'yorlariga mos ravishda kontekstda

leksik birlikni semantik jihatdan to'g'ri tanlash imkonini berishini" ta'kidlaydi.

Tadqiqotchilar leksik kompetensiya tuzilishining tarkibiy qismi sifatida lingvistik, diskursiv, sotsiolingvistik, va strategik komponentlarni ajratib ko'rsatadilar. Leksik kompetensiyaning murakkabligi va yaxlitligi, ushbu kompetensiyaning shunday tasniflash imkonini beradigan eng muhim xususiyatlar sifatida qaraladi, bunda leksik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning boshqa tarkibiy qismlari (masalan, sotsiolingvistik, sotsial-madaniy, strategik va boshqalar) bilan uzviy bog'liqligida namoyon bo'ladi.

Hozirgi vaqtda lingvistik kompetensiya tarkibiga orfografik va orfoepik kompetensiya ham kiradi. Orfografik kompetensiyasi yozma matn yaratishda qo'llaniladigan belgilarni bilish, shuningdek, ularni ajrata olish va tasvirlay olish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Alifbo tizimida talabalar harflarning shakli, so'zlarning yozilish qoidalari, tinish belgilari va ulardan foydalanish qoidalari, shrift turlarini, umumqabul qilingan shartli belgilar va ramzlarni bilishlari kerak. Talaffuz qoidalarini bilish, rus tilidagi transkripsiya tizimini bilish, tinish belgilarini matnning artikulyatsiyasi va intonatsiyasi bilan bog'lash qobiliyati bilan bog'liq ko'nikmalar yig'indisi orfoepik kompetensiya deyiladi.

Sotsiolingvistik kompetensiya muhim ahamiyatga egadir. Bu kompetensiya tildan samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Mazkur kompetensiya salomlashish formalari, murojaat shakllari, xushmuomalalik qoidalari (ijobiy xushmuomalalik – salbiy xushmuomalalik, odob-axloq me'yorlaridan chetga chiqish),

madaniyatga oid so'z va iboralar (maqollar, barqanot iboralar (og'izdan-og'izga o'tib keng tarqalgan so'z va iboralar, hikmatli so'zlar va matallar), xurofiy iboralar, rivoyatlar, sifatlashda qo'llaniladigan iboralar), muloqot shakllari registrlari (tantanali, rasmiy, neytral, norasmiy, so'zlashuv va boshqalar) hamda xalqning ko'p asrlik tajribasini umumlashtiruvchi va xalq donoligining tarkibiy qismi bo'lgan tizimlardan tashkil topgan. Ushbu kompetensiyalarni o'zlashtirilishi rus tilini bilish darajasini belgilash bilan bog'liq bo'lib, bu haqda quyidagi jadvalda ma'lumotlar keltirilgan (1.1-jadvalga qarang).

O'zbekiston OTMlarida bakalavriat yo'nalishining yakuniy bosqichida tahsil olayotgan talabalar rus tilida kundalik, ijtimoiy-madaniy va ma'rifiy va kasbiy mavzularda muloqot qila olishi kerak degan xulosaga kelishimiz mumkin. Shuningdek, rus tililar bo'yicha Yevropa imtihon kengashlari assotsiatsiyasi (ALTE), darajalash tizimidagi sertifikatlash darajasi - B2 yuqori darajadagi chegaraga ega bo'lishlari kerak. Bu shuni anglatadiki, magistratura darajasini olgan universitet bitiruvchisi kurs ishini rus tilida yoza olishi, shuningdek, gumanitar fanlar (filologiyadan yo'nalishidan tashqari), aniq fanlar, iqtisodiyot yo'nalishlari bo'yicha mutaxassis sifatida kasbiy faoliyatini rus tilida olib borish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Iqtisodiyot yo'nalishida OTMni bitirganidan so'ng, bitiruvchi-mutaxassis rus tilida kasbiy muloqot qila olishi, o'z mutaxassisligi bo'yicha matnlarning mazmunini tushuna olishi, kasbga oid topshiriq va muammolar bo'yicha o'z fikrlarini bildirish kerak.

2200 ta leksik birlikdan iborat

3-jadval.

Sotsiolingvistik kompetensiya

Umumevropa til bilish standarti- OELC	Rus tililar bo'yicha Evropa kengashi	Darajalar tavsifi
1-daraja: Elementary daraja Survival level 2-daraja: Tayanch daraja Waystage level	A1 Boshlang'ich daraja Survival level	Muayyan nutqiy vaziyatlarda zarur bo'lgan tanish so'z va iboralarni tushunadi va nutqda foydalana oladi, boshqalarni tanishtira oladi, yashash joyi, tanishlari, o'qishlari haqida savollar bera oladi va shu kabi savollarga javob bera oladi. Agar suhbatdosh sekin va aniq gapirsa, oddiy suhbatda ishtirok etishi mumkin.
3-daraja: Boshlang'ich daraja Threshold level	A2 ilk boshlang'ich daraja. Key English Test (KET) Boshlang'ich o'rganuvchi	Kundalik asosiy sohalar (masalan, o'zingiz, oilangiz, ishingiz, xaridlaringiz, bandligingiz va h.k.) bilan bog'liq bo'lgan alohida jummalarni va umumiy iboralarni tushunadi. Tanish yoki kundalik mavzular bo'yicha oddiy ma'lumot almashish bilan bog'liq vazifalarni bajara oladi.
4-daraja: Oraliq daraja Intermediate level	B1 Boshlang'ich darajadan keyingi bosqich. Threshold English Preliminary English Test (PET)	Har xil vaziyatlarga muvofiq xabar tuza oladi, taassurotlarni, voqealarni, kelajak rejaralarini tasvirlaydi. Ona tilida so'zlashuvchi tomonidan o'rtacha darajada berilgan xabarlarining asosiy g'oyalarini tushunadi (sohalar - o'qish, ish, dam olish). O'rganilayotgan til mamlakatida yuzaga keladigan ko'p vaziyatlarda muloqot qila oladi.
5- daraja: O'rta yuqori daraja Upper -intermediate level	B2 Yuqori mustaqil daraja. Independent First Certificate in English (FCE) Tildan mustaqil foydalanuvchi	Turli mavzular, jumladan, mutaxassislik bo'yicha matnlarning umumiy mazmunini tushunadi. Ona tilida so'zlashuvchilar bilan hech qanday qiyinchiliksiz muloqot qila oladi. Tez (ona tilida so'zlashuvchining o'rtacha tezligida) va mustaqil gapiradi. Muammo bo'yicha o'z nuqtai nazarini bayon eta oladi, turli fikrlarning afzalliklari va kamchiliklarini ko'rsata oladi.

umumiy ilmiy lug'at korpusi ushbu maqsadlarga xizmat qiladi hamda ularning o'zlashtirilishi yuqorida qo'yilgan vazifalarni bajarishga sharoit yaratadi. Shaxsning kommunikativ kompetensiyaga nisbatan bilim olayotgan talabalarning ilmiy lingvistik kompetensiyasi tildagi ilmiy so'z

va iboralar, shuningdek, rus tilidagi kasbiy muloqot, tegishli ko'nikma va malakalarni egallash uchun zarur bo'lgan darajada fonetika va grammatika bo'yicha bilimlarni egallashni o'z ichiga oladi.

Ushbu komponent nafaqat bilimning hajmi va sifatini (masalan, ilmiy leksik

birliklarga oid bilim hajmi va aniqligini), balki ularni kognitiv tuzilishi va saqlash usulini ham (masalan, talaba muayyan leksik birlikni bog'laydigan assotsiativ tarmoqni) hamda ularning mavjudligini (esda saqlash, uzoq muddatli xotirada saqlab qolish, foydalanish kabilarni) nazarda tutadi. Hamma foydalanuvchi ham lug'atning tuzilishi, uni saqlanishi va undan foydalanish imkoniyatidan bir xilda foydalanavermaydi, shu sababli ilmiy izohli lug'at tarkibiga kiritilgan yangi so'zlarni mavjud leksik birliklar majmuasiga qanday kiritilishi hamda iqtisodiyot fanlariga ixtisoslashgan OTM talabalarining alohida psixologik xususiyatlariga katta e'tibor berish lozim. Rus tilida ilmiy leksik kompetensiyani rivojlantirish mazmunan o'ziga xosdir. Mazkur vazifalar rus tilini bilish, kasbga munosabat, shaxsning g'oyalari, e'tiqodlari, his-tuyg'ulari, munosabatlari va pozitsiyalarini rivojlantirishni qamrab olgan holda kasbiy faoliyat bilan birga amalga oshirilib, ushbu faoliyat turiga hamda talaba yoshlarning kasbga yo'naltirilgan kommunikativ kompetensiyalariga mos ravishda o'qitish usullaridan foydalanishni nazarda tutiladi. Talabaning rus tilidagi ilmiy leksik kompetensiyasi deganda, shaxsning nutqiy faoliyatini ilmiy va kasbiy yo'naltirilgan muloqot vaziyatlariga (maqsad, shakl, mazmun, rol munosabatlari va boshqalar bo'yicha) mos ravishda tashkil eta olish qobiliyati anglashiladi.

Rus tilidagi leksik kompetensiya deganda tildagi umumiy lug'at tarkibini, shu jumladan leksik elementlarni (ilmiy so'z va iboralar, kasbga oid terminologiya) va ulardan nutqda foydalana olish qobiliyatini bilish tushuniladi (B2 yuqori daraja). Ta'lim standartlariga mos ravishda oliy ta'lim muassasasi bitiruvchilarga quyidagi talablar

qo'yiladi:

- kasbga doir mavzular va ilmiy qiziqishlarini ifodalovchi mavzular bo'yicha so'z boyligiga ega bo'lish, bir xil so'z va iboralarning tez-tez takrorlanishining oldini olish uchun fikrni ifodalashda yangidan-yangi so'z va iboralardan foydalana olish;

- kasbiy muloqotga kirishish imkonini beradigan daraja so'z boyligiga ega bo'lish (lug'atdan mustaqil foydalana olish);

- ixtisoslikka doir matnlar mazmunini o'qib tushunish;

- ixtisosligi bo'yicha mutaxassis sifatida o'qitish tizimida rus tilida kasbiy faoliyat olib borish;

- muammo yuzasidan o'z fikr-mulohazasini bildirish, bildirilgan turli fikr-mulohazalarning afzallik va kamchiliklarini ko'rsata olish. Ushbu me'yorlarni ishlab chiqishda rus tilida kasbiy muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish va rivojlantirish kontsepsiyasiga qat'iy rioya qilinadi. Ushbu kontsepsiya OTMlarda bir necha usulda amalga oshirilishi mumkin:

- yangi o'quv materiallarini yaratishda innovatsion metodlarni ishlab chiqish;

- kasbiy muloqot sohasida rus tilini biladigan mutaxassislar bilan birgalikda kasbiy tayyorlov bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

- rus tililarni, ayniqsa, kasbga doir so'zlarni o'zlashtirishning yanada samarali usullari va texnologiyalarini ishlab chiqish.

Oliy ta'lim muassasalari o'quv jarayonida talabalarning rus tilida ilmiy leksik kompetensiyasini rivojlantirish muammosi nazariy tadqiqotlar natijalariga tayanilgan holda quyidagi guruhlariga ajratilishi mumkin: a) rus tilini bilish, ya'ni rus tilida muloqot qila olish; b) rus tilini o'zlashtirish qobiliyati, ya'ni lisoniy shakllarni kasbiy va ilmiy muloqot

vaziyatiga mos qo'llash; c) dolzarb ilmiy mavzularga oid fikr-mulohaza mazmunidan kasbga yo'naltirilganligi; d) talabalarning rus tilida kasbiy va ilmiy muloqotga kirisha olishiga imkon beruvchi kasbga oid va ilmiy bilimlarning mavjudligi.

Rus tilidagi leksik kompetensiyaning har bir darajasi qayta yaratila olish, mahsuldorlik, intellektual vazifalardan kommunikativ vazifalarga o'tish qobiliyatiga oid ma'lum parametrlar bilan xarakterlanadi. Rus tilidagi leksik kompetensiyaning shakllanishining ijodiy ko'rinishi yuqori samaradorlik va kasbga doir ilmiy bilim-ko'nikmalarga tayanib rus tilida to'g'ri muloqot qilish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Muloqotning samaradorligi, ayniqsa, kasbiy faoliyat sohasida rus tilida muloqot qila olish, muloqotga kirishuvchilarning empirik (ya'ni, tajriba to'planishi natijasida olingan bilimlar) va amaliy bilimlariga (o'quv jarayonida olingan) bog'liq. Ma'lumki, fan va iqtisodiyot sohasidagi orttirilgan bilimlar va kasbga doir empirik bilim va ko'nikmalar ixtisoslikka oid matnlarni idrok etish va o'qib tushinishda, ayniqsa, yangi so'z va iboralarni idrok etishda juda muhim rol o'ynaydi. Rus tilidagi o'qitishda o'rganuvchining shaxsiy xususiyatlari, dunyoqarashi, temperamenti (fe'l-atvori) kabi xususiyatlarni hisobga olish va kasbga doir yangi so'z va iboralarni o'rganishda alohida e'tibor qaratish lozim.

T.K.Sattorov tadqiqotida leksik kompetensiya bo'lg'usi xodimlarning kasbiy kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, tegishli bilim, ko'nikma va malakalarni o'z ichiga oladi. Rus tilida yangi so'z va iboralarni o'qitishning asosi leksik ko'nikma va malakalarni rivojlantirishdir. Talabalar bilim, ko'nikma va malakalarini

rivojlantirish usullari va mexanizmlarini tushunish uchun avvalo, ko'nikma va odatlar nima ekanligini tushunishi kerak. "Malaka" va "qobiliyat" tushunchalari o'rtasidagi munosabatni tavsiflashda turlicha yondashuvlar mavjud.

Ayrim psixolog va pedagoglarning fikricha, malaka qobiliyatdan ko'ra yuqoriroq psixologik kategoriyadir. Amaliyotchi-pedagoglar esa bu borada turlicha fikrga ega: malaka amaliy harakatlar va mehnat faoliyatini o'zlashtirish bosqichini ifodalaydi. Ayrim mualliflar qobiliyatni biror faoliyatni yuqori saviyada bajara olish deb tushunadilar, bunda qobiliyat muayyan faoliyatni o'zlashtirish darajasini tavsiflovchi malaka asosida shakllanadi. Shuning uchun, ularning fikricha, malaka qobiliyatdan avval shakllanadi. Boshqa mutaxassislar qobiliyatni har qanday faoliyat va ish-harakatni bajarish layoqati deb tushunadilar. Ularning ta'kidlashlaricha, qobiliyat mahoratdan oldin shakllanadi va u biror faoliyatni o'zlashtirishning yanada mukammal bosqichi sifatida qaraladi. Qobiliyat va malaka u yoki bu faoliyatni bajara olish layoqatidir. Ular mazkur faoliyatni o'zlashtirish darajasi bilan farqlanadi. Qobiliyat shakllanishining eng yuqori darajasiga chiqmagan, to'liq ongli ravishda bajariladigan va biror faoliyatni bajara olish saviyasidir. Malaka shakllanganlikning eng yuqori darajasiga yetgan, avtomatik tarzda bajariladigan, oraliq bosqichlari ongsiz ravishda amalga oshiriladigan faoliyatni bajara olish qobiliyatidir.

Nutqiy ko'nikma va malakalari deganda turli muloqot vaziyati va maqsadlariga muvofiq og'zaki nutqda so'zlardan to'g'ri va o'rinli vaziyatga mos ravishda foydalana olish layoqati tushuniladi.

Tilning asosiy leksik ko'nikmalari muloqotdan tashqarida leksik material bilan yanada ko'proq ishlashni nazarda tutib, (so'zlarni tahlil qilish, so'z yasash malakasi, so'z birikmasini hosil qilish ko'nikmalari va boshqalar), ular matnni tahlil qilish, maxsus adabiyotlarni o'qish, hisobotlar, xulosalar, izohlar yozishda juda muhimdir. Nutqning leksik jihatini o'zlashtirish nutqda ham, tilda ham leksik mahorat va qobiliyatlarning mavjudligini bildiradi.

Professor R.K.Minyar-Beloruhev so'zlashuv mahorati mohiyatini quyidagicha izohlaydi:

- muayyan nutqiy vaziyatga qarab, uzoq muddatli xotira mundarijasidan kerakli ma'lumotni tezlik bilan topa olish qobiliyati;

- mazkur ma'lumotni nutqiy jihatdan faollashtirish.

Raqamli iqtisodiyot tizimining izchillashuvi iqtisodiyot sohasida barqarorlikka erishish davrida sohalar uchun rus tilida erkin muloqot qila oladigan malakali, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashni taqozo etadi. Shu sababli, rus va o'zbek tillari kesimida iqtisodiyot sohasida qo'llaniladigan terminlarning leksikologik, metodik xususiyatlarini ochib berishga qaratilgan tadqiqotlarni olib borilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik texnologiyalarning samarali integrallashuvi ta'lim sifatini oshirish, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashga bo'lgan intilishlariga qaratilgan. Shu bilan birga yondashuv, o'rganish usullari ta'lim ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari, o'quv sikllari mazmuni va talabalarning roli o'zgaradi. Uzoq muddatli ish zamonaviy ta'lim jarayonining ma'nosidir,

shu jumladan lingvistikada ham. Rus tilini o'qitish jarayonida o'quv axborotlarini uzatish vositasi sifatida faol kompyuterlashtirish zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlariga javob bermaydigan an'anaviy o'quv jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib boradi, degan fikr ilgari suriladi.

Turli materiallardan foydalanish: video va audio ma'lumotlar (iqtisodiyot sohasidagi bilimlarni shakllantirish uchun yadro sifatida bilim bazasi (gipermatnli ma'ruzalar); test ma'lumotlari banki (nazorat va sertifikatlash testlari), o'qituvchi va test dasturlari bilan hisobot, mustaqil ish yordamida virtual borliq ta'lim vazifalarini o'rganish va loyihalashdan iborat.

Xulosa

Iqtisodiyot sohasida egallangan bilimlardan rus tilida foydalanishda talabalar lingvistik kompetentligini shakllantirish jarayonida quyidagilarga puxta tayyorgarlik ko'rishini talab etadi: dasturiy ta'minot, reja, dasturlarni boshqarish uchun o'quv qo'llanmalari, ko'rsatmalarni individuallashtirish, o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi. Iqtisodiyot sohasidagi bilimlari ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida, uchinchi ming yillikning aqlli dunyosi, madaniyati va ma'naviyatiga ta'sir qiluvchi idrok faoliyatining muhim vositasidir.

Iqtisodiyot sohasidagi bilimlari tufayli lingvistik ta'limni isloh qilish, axborot jamiyatiga nafaqat iqtisodiyot sohasidagi bilimlarning, balki aql-zakovatning shakllanishini va talabalarda ijodkorlikning rivojlanishini olib kirish imkonini beradi. Ammo bugungi kunda iqtisodiyot sohasidagi bilimlarning rivojlanishini birinchi bosqichlarida ularni ijtimoiy va axloqiy nazorat ostiga olish kerak. Yangi

ta'lim strategiyasi va iqtisodiyot sohasidagi bilimlarining jamiyatdagi o'rni va rolikdan xabardorlik talabalar uchun o'qitish davrining qisqarishiga, ta'lim mazmunining o'zgarishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A learning-centered approach. –Cambridge University Press, 2016. – P.70-80.
2. Buyanov N.V. Funktsionalnost terminov i ponyatiy terminosfero' «Nalogi i nalogovoe pravo»: Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. – Krasnodar, 2002. - 20 s
3. Reformatskiy A.A. Kak rabotat nad terminologiyey. Osnovo' i metodo'. - M., 1968. – 138 s
4. Kalinin A.V. Leksikologiya russkogo yazo'ka G' A.V. Kalinin. –M.: Nauka, 1980. –217 s
5. Konnova Z.I., Cemenova G.V.; Nauchno'y pezultat. Pedagogika i psixologiya obpazovaniya. – № 3.2021. – C. 53-67
6. Gerd A.S. Ehe raz o znachenii termina G'G' Lingvisticheskie aspekto' terminologii. - Voronej, 1980. - 70 s
7. Ro'zmetova D.A. G'G' Talabalarga ingliz tili potentsial leksikasini o'rgatish G'diss... PhD. –Chirchiq. 2022. – 132 b.
8. Boyko M.G. Strukturno-semanticheskie osobennosti formirovaniya bronetankovoy terminologii v angliyskom yazo'ke: Avtoref.dis. kand.fil.nauk. – Omsk: OGU, 2011. – 24 s.
9. Boldova T.A. Obuchenie ctudentov ctapshix kupcov inoctpannomu yazo'ku na ocnove icpolzovaniya elektponno'x gipeptekctov: Avtopef.. dok.ped. nauk. – M.: NII, 2014. – 14 s.
10. Golovin B.N., Kobrin R.Yu. Lingvisticheskie osnovo' ucheniya o terminax. M., 1987. - 104 s.
11. Grinev S.V. Vvedenie v terminovedenie. - Moskva: Moskovskiy litsey, 1993. – 188 s.

РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ И КРЕАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

ХАСАНОВА ГУЛШОД КАСИМОВНА
Бухарский Государственный Педагогический Институт

Абстракт. Потребность в инновационных и квалифицированных учителях начальной школы более очевидна, чем когда-либо, в быстро развивающейся образовательной среде. В данной статье рассматривается развитие самостоятельной и творческой деятельности будущих учителей начальных классов на основе компетентностного подхода. В исследовании подчеркивается ключевая роль развития компетенций, которые позволяют начинающим учителям эффективно ориентироваться в сложностях современных классов. В нем утверждается, что переход к образованию, основанному на компетенциях (СВЕ), может снабдить будущих преподавателей необходимыми навыками, знаниями и отношениями для повышения их творческих способностей, самостоятельности и эффективности преподавания.

Ключевые слова: Компетентностный подход (КВА), Педагогическое образование, Самостоятельная и творческая деятельность, Будущие учителя начальной школы, Профессиональное развитие, Педагогические компетенции, Инновации в образовании, Практикум, Управление классом, Рефлексивная практика

Abstract. The necessity for innovative and skilled primary school teachers is more pronounced than ever in the rapidly evolving educational landscape. This paper explores the development of independent and creative activity among future primary school teachers through a competency-based approach. The study emphasizes the pivotal role of fostering competencies that enable pre-service teachers to navigate the complexities of modern classrooms effectively. It argues that a shift towards competency-based education (CBE) can equip future educators with the necessary skills, knowledge, and attitudes to enhance their creativity, autonomy, and effectiveness in teaching.

Key words; competency-based approach (cba), teacher education, independent and creative activity, future primary school teachers, professional development, teaching competencies, innovation in education, practicum experiences, classroom management, reflective practice

Abstrakt. Innovatsion va malakali boshlang'ich sinfo'qituvchilarigabo'lgan ehtiyoj jadal rivojlanayotgan ta'lim muhitida har qachongidan ham yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bu ish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kompetensiyaga asoslangan holda mustaqil va ijodiy faoliyatni rivojlantirish masalalarini o'rganadi. Tadqiqot maktabgacha yoshdagi o'qituvchilarga zamonaviy sinf xonalarining murakkabliklarini samarali boshqarishga imkon beradigan kompetentsiyalarni rivojlantirishning muhim rolini ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha, kompetensiyaga asoslangan ta'limga (KBE) o'tish bo'lajak o'qituvchilarni o'qitishdagi ijodiy qobiliyatlari, mustaqilligi va samaradorligini oshirish uchun zarur ko'nikmalar, bilim va munosabatlar bilan jihozlashi mumkin.

Kalit so'zlar; Kompetensiyaga asoslangan yondashuv (CBA), o'qituvchilar ta'limi, mustaqil va ijodiy faoliyat, bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchilari, kasbiy rivojlanish, o'qituvchilik kompetensiyalari, ta'limdagi innovatsiyalar, amaliyot tajribalari, sinfni boshqarish, reflektiv amaliyot

В контексте постоянно меняющегося образовательного ландшафта подготовка будущих учителей начальной школы имеет решающее значение. Эти преподаватели находятся в авангарде формирования молодых умов, привития базовых навыков и создания среды, которая по-

ощряет творчество и критическое мышление. Однако традиционные парадигмы педагогического образования часто ставят теоретические знания выше практических компетенций, необходимых для успеха в динамичных классах. Это несоответствие между теорией и практи-

кой подчеркивает необходимость смены парадигмы в сторону более компетентностного подхода в подготовке будущих учителей начальной школы.

Компетентностный подход (СВА) в педагогическом образовании отдает приоритет развитию конкретных навыков, способностей и отношений, необходимых для эффективного преподавания. Этот подход основан на убеждении, что преподаватели должны иметь возможность применять свои знания в реальных ситуациях, адаптируясь к разнообразным потребностям своих учеников и одновременно создавая среду, способствующую независимому и творческому обучению. Такие компетенции, как критическое мышление, управление классом, адаптивность и способность разрабатывать и реализовывать инновационные планы уроков, все чаще признаются незаменимыми для современного педагога.

Этот сдвиг в сторону компетентностной структуры является не просто педагогическим предпочтением, а реакцией на меняющуюся динамику образовательного сектора. Растущее внимание учащихся к навыкам XXI века требует соответствующей эволюции в педагогическом образовании. По мере прогресса общества должны меняться и компетенции тех, кто отвечает за образование следующего поколения. Это включает в себя не только овладение предметом, но и способность вовлекать учащихся таким образом, чтобы поощрять творческий подход, решение проблем и любовь к учебе на протяжении всей жизни.

Развитие самостоятельной и творческой деятельности будущих учителей начальных классов на основе компетентностного подхода представляет собой важнейшее направление в этой новой

образовательной парадигме. Предоставляя кандидатам в учителя необходимые компетенции, они лучше подготовлены к тому, чтобы ориентироваться в сложностях современных классов, удовлетворять разнообразные потребности учащихся и реализовывать эффективные и инновационные стратегии обучения. В данной статье исследуется значение такого подхода в развитии будущих учителей начальной школы, подчеркивая преимущества содействия более практическому, основанному на навыках образованию, которое соответствует требованиям современного образования.

Литературный обзор

Сдвиг в сторону компетентностного подхода (СВА) в образовании, особенно в педагогическом, привлек значительное внимание в научных исследованиях. В этом обзоре исследуются концептуальные основы СВА, его применение в педагогическом образовании и влияние на развитие независимой и творческой активности среди будущих учителей начальной школы.

Компетентностный подход в образовании характеризуется концентрацией внимания на конкретных результатах обучения, уделяя особое внимание способностям и навыкам, которые учащиеся могут продемонстрировать в практическом контексте (Грант, Кинзи и Вон, 2018). Компетенции часто описываются как сложная смесь навыков, знаний, отношений и ценностей, которая позволяет людям эффективно действовать в различных ситуациях (Spencer & Spencer, 1993). Этот подход контрастирует с традиционными моделями образования, которые часто отдают приоритет накоплению знаний над применением навыков в реальных сценариях.

В контексте педагогического образо-

вания СВА пропагандируется как средство лучшей подготовки будущих учителей к требованиям современного класса (Darling-Hammond, 2006). Этот подход предполагает определение ключевых компетенций, которые необходимы будущим учителям, таких как управление классом, планирование уроков, адаптивность, критическое мышление и способность создавать творческую и инклюзивную среду обучения (Scheerens, 2017). Учебная программа затем разрабатывается так, чтобы способствовать развитию этих компетенций, часто посредством сочетания курсовой работы, практического опыта и рефлексивных практик.

Ряд исследований выявил положительное влияние компетентностного подхода на развитие самостоятельной и творческой педагогической деятельности. Например, исследование Флореса (2015) показало, что преподаватели, обучающиеся по программе, основанной на компетенциях, с большей вероятностью будут использовать инновационные методы преподавания и адаптировать свои стратегии преподавания для удовлетворения потребностей различных учащихся. Аналогичным образом, исследование Дженсена, Сандовал-Эрнандеса и Нолла (2018) показало, что обучение, основанное на компетенциях, связано с более высоким уровнем самоэффективности учителей, особенно в отношении вовлечения учащихся в деятельность, связанную с творческим и критическим мышлением.

Несмотря на потенциальные преимущества, внедрение компетентностного подхода в педагогическом образовании сталкивается с рядом проблем. К ним относятся необходимость четкого определения компетенций, разработка надежных методов оценки для измере-

ния приобретенных компетенций и адаптация институциональных структур для поддержки этого подхода (Hodge, 2014). Кроме того, существует необходимость в постоянных исследованиях для определения наиболее эффективных стратегий развития конкретных компетенций и понимания того, как эти компетенции влияют на практику преподавания в различных образовательных контекстах.

Заключение

Литература предполагает, что подход, основанный на компетенциях, имеет значительные перспективы для улучшения подготовки будущих учителей начальной школы, особенно в развитии их способности участвовать в независимой и творческой педагогической деятельности. Сосредоточив внимание на развитии практических навыков и компетенций, программы подготовки учителей могут лучше подготовить будущих учителей к решению задач современного класса. Однако успешная реализация этого подхода требует тщательного рассмотрения компетенций, которые наиболее важны для эффективного преподавания, а также разработки соответствующих учебных программ и методов оценки для поддержки развития компетенций.

Заключение

В данном исследовании изучено влияние компетентностного подхода на развитие самостоятельной и творческой активности будущих учителей начальных классов. Посредством качественного анализа интервью, наблюдений в классе и анализа документов были выявлены значительные преимущества этого подхода, в том числе повышение компетентности преподавателей, повышение уверенности и независимости, а также поощрение инновационных методов преподавания. Эти результаты согласуются с существую-

делям самостоятельного обучения и соответствие между преподаваемыми компетенциями и практическим опытом. Преодоление этих проблем потребует продуманной разработки программ, поддержки будущих учителей и, возможно, изменений на институциональном и политическом уровнях, чтобы учесть уникальные особенности СВЕ.

В заключение следует отметить, что подход, основанный на компетенциях, имеет значительные перспективы для улучшения подготовки будущих учителей начальной школы. Сосредоточив внимание на развитии основных педагогических компетенций и создавая среду, которая поощряет инновации и размышления, программы подготовки учителей, основанные на компетенциях, могут способствовать воспитанию преподавателей, способных привлекать и вдохновлять следующее поколение учащихся. Поскольку образовательная среда продолжает развиваться, внедрение таких подходов в педагогическом образовании будет иметь решающее значение для удовлетворения потребностей современных классов и обеспечения успеха будущих учеников.

Однако переход к компетентностному подходу не лишен проблем. Это исследование выявило потенциальные препятствия, такие как адаптация к мо-

1. Darling-Hammond, L. (2006). Constructing 21st-century teacher education. *Journal of Teacher Education*, 57(3), 300-314.
2. Flores, M. A. (2015). Teacher preparation and professional development in times of change. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 21(6), 693-708.
3. Grant, G., Kinzie, M., & Vaughn, J. (2018). Designing competency-based articulations for job-driven education. Council for Adult and Experiential Learning (CAEL).
4. Hodge, S. (2014). A global perspective on competency-based education and assessment. In *Competency-Based Education and Assessment: The Excelsior Experience* (pp. 15-29). Wiley.
5. Jensen, B., Sandoval-Hernandez, A., & Knoll, S. (2018). *Teaching for Global Competence in a Rapidly Changing World*. OECD Publishing.
6. Scheerens, J. (2017). *Educational effectiveness and ineffectiveness: A critical review of the knowledge base*. Springer.
7. Spencer, L. M., & Spencer, S. M. (1993). *Competence at work: Models for superior performance*. John Wiley & Sons.

ПОДГОТОВКА УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К СДАЧЕ ТЕСТОВЫХ ИСПЫТАНИЙ TIMSS

АХУНДЖАНОВА НАРГИЗА АЛБЕРТОВНА
Андижанский государственный университет

Абстракт: Тенденции в международных исследованиях в области математики и естественных наук (TIMSS) — это глобальная оценка успеваемости учащихся по математике и естественным наукам. Результаты учащихся начальной школы по тестам TIMSS имеют большое значение для образовательной политики и практики во всем мире. В этой научной статье исследуются эффективные стратегии подготовки учащихся начальной школы к успеху в тестах TIMSS, учитывая важность раннего вмешательства и целевых образовательных подходов. В нем рассматривается роль преподавателей, разработка учебных программ, участие родителей и инновационные методики обучения в повышении готовности учащихся к оценкам TIMSS. Кроме того, в нем обсуждаются более широкие последствия эффективности TIMSS для результатов обучения и международной конкурентоспособности.

Ключевые слова: тесты TIMSS, учащиеся начальных классов, математика, естественные науки, образование, профессиональное развитие учителей, согласование учебной программы, активное обучение, участие родителей, критическое мышление.

Abstract: Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) is a global assessment of student performance in mathematics and science. Primary school students' performance on TIMSS tests has important implications for educational policy and practice around the world. This research article explores effective strategies for preparing elementary school students for success on TIMSS tests, considering the importance of early intervention and targeted educational approaches. It examines the role of teachers, curriculum development, parental involvement, and innovative teaching techniques in improving student readiness for TIMSS assessments. It also discusses the broader implications of TIMSS's effectiveness for learning outcomes and international competitiveness.

Keywords: TIMSS tests, elementary students, mathematics, science, education, teacher professional development, curriculum alignment, active learning, parent involvement, critical thinking.

Annotatsiya: Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) – bu o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha faoliyatining global bahosidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining TIMSS testlaridagi natijalari butun dunyo bo'ylab ta'lim siyosati va amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot maqolasi boshlang'ich sinf o'quvchilarini TIMSS testlarida muvaffaqiyatga tayyorlashning samarali strategiyalarini o'rganadi, bunda erta aralashuv va maqsadli ta'lim yondashuvlarining ahamiyatini hisobga oladi. Unda o'quvchilarning TIMSS baholashga tayyorgarligini oshirishda o'qituvchilarning roli, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, ota-onalar ishtiroki va innovatsion o'qitish usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, unda TIMSS samaradorligining ta'lim natijalari va xalqaro raqobatbardoshlikka ta'siri kengroq muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: TIMSS testlari, boshlang'ich sinf o'quvchilari, matematika, fan, ta'lim, o'qituvchilarning malakasini oshirish, o'quv dasturlarini muvofiqlashtirish, faol o'rganish, ota-onalar ishtiroki, tanqidiy fikrlash.

Введение:

Исследование «Тенденции в международных исследованиях в области математики и естественных наук» (TIMSS) является краеугольным камнем в сфере глобальных оценок образования, предлагая комплекс-

ную оценку знаний учащихся начальной школы в области математики и естественных наук в разных странах. С момента своего создания TIMSS служил не только барометром академических достижений, но и катализатором образовательных реформ

и политических дискуссий во всем мире. В эпоху, отмеченную быстрым технологическим прогрессом и возросшей конкуренцией, результаты учащихся начальных школ по тестам TIMSS приобретают первостепенное значение, определяя образовательные траектории и влияя на национальные траектории.

Значимость оценок TIMSS заключается не только в результатах, которые они дают, но и в понимании эффективности образовательных систем, учебной практики и социально-экономических факторов, влияющих на успеваемость учащихся. Для учащихся начальной школы последствия результатов TIMSS выходят далеко за рамки индивидуальных академических успехов и затрагивают более широкие вопросы социальной мобильности, экономической конкурентоспособности и глобального сотрудничества. Таким образом, подготовка учащихся начальной школы к успеху в тестах TIMSS требует целостного подхода, который учитывает педагогические стратегии, согласование учебной программы, участие родителей и развитие навыков критического мышления.

В этой научной статье рассматриваются многогранные аспекты подготовки учащихся начальной школы к тестам TIMSS, изучаются эффективные стратегии, их реализация, а также более широкие последствия эффективности TIMSS для образовательной политики и развития общества. Рассматривая пересечение теории образования, эмпирических исследований и практических идей, эта статья пытается обеспечить всестороннее понимание проблем и возможностей, связанных с подготовкой TIMSS, предлагая ценные рекомендации для педагогов, политиков и заинтересованных сторон, вкладывающих средства в повышение академического мастерства и образовательного уровня. справедливости в глобальном

масштабе.

Важность подготовки учащихся начальной школы к тестам TIMSS:

Важность подготовки учащихся начальной школы к тестам «Тенденции в международных исследованиях в области математики и естественных наук» (TIMSS) невозможно переоценить, поскольку она включает в себя ряд критических факторов, влияющих как на отдельных учащихся, так и на более широкую образовательную среду:

Раннее вмешательство и развитие навыков: Оценки TIMSS предоставляют возможность на раннем этапе оценить уровень знаний учащихся начальной школы по математике и естественным наукам. Раннее вмешательство, основанное на результатах TIMSS, позволяет преподавателям выявлять слабые места и реализовывать целевые стратегии для улучшения базовых навыков учащихся. Устраняя пробелы в обучении на раннем этапе, учащиеся могут создать прочную академическую основу, которая будет поддерживать их будущие образовательные начинания.

Глобальный бенчмаркинг и качество образования: TIMSS служит глобальным эталоном для оценки качества и эффективности образования в разных странах. Результаты тестов TIMSS позволяют политикам и преподавателям сравнивать уровни успеваемости учащихся на международном уровне, выявляя сильные и слабые стороны своих собственных образовательных систем. Этот сравнительный анализ дает информацию для принятия решений на основе фактических данных и облегчает обмен передовым опытом для улучшения результатов образования в глобальном масштабе.

Подготовка к будущему успеху в учебе и карьере. Знание математики и естественных наук имеет решающее значение для успеха

в рабочей силе 21-го века, где навыки STEM (наука, технология, инженерия и математика) пользуются большим спросом. Успех в тестах TIMSS дает учащимся начальной школы навыки критического мышления, решения проблем и аналитические навыки, необходимые для успеха в академической и профессиональной среде. Подготавливая студентов к успеху в TIMSS, преподаватели дают им возможность получить высшее образование и сделать карьеру в областях STEM, тем самым способствуя индивидуальному успеху и экономическому росту страны.

Содействие равенству и инклюзивности в сфере образования: оценки TIMSS подчеркивают различия в образовательных достижениях между различными демографическими группами, включая пол, социально-экономический статус и географическое положение. Сосредоточив внимание на подготовке всех учащихся начальной школы к успешной сдаче тестов TIMSS, преподаватели могут уменьшить эти пробелы в успеваемости и способствовать равенству и инклюзивности в образовании. Посредством целенаправленных мер, таких как предоставление дополнительной поддержки учащимся из малообеспеченных семей и внедрение практики преподавания, учитывающей культурные особенности, преподаватели могут обеспечить всем учащимся равные возможности для достижения успеха в учебе.

Информирование образовательной политики и реформ: Результаты TIMSS предоставляют ценные данные, которые служат основой для образовательной политики и реформ на национальном и международном уровнях. Анализируя данные TIMSS, политики могут выявить тенденции в успеваемости учащихся, оценить эффективность образовательных инициатив и принять обо-

снованные решения для повышения качества образования и справедливости. Кроме того, TIMSS служит катализатором инноваций в преподавании и обучении, побуждая преподавателей применять научно обоснованные методы, повышающие успеваемость учащихся.

Таким образом, подготовка учащихся начальной школы к тестам TIMSS имеет важное значение для повышения успеваемости, обеспечения равенства в образовании и подготовки учащихся к будущим успехам в быстро развивающемся глобальном обществе. Инвестируя в эффективные педагогические стратегии, разработку учебных программ и целевые мероприятия, преподаватели могут гарантировать, что все учащиеся имеют возможность полностью раскрыть свой потенциал и внести позитивный вклад в жизнь общества.

Эффективные стратегии подготовки учащихся начальных классов к тестам TIMSS:

Достижение успеха в тестах «Тенденции в международных исследованиях в области математики и естественных наук» (TIMSS) требует комплексного подхода, который объединяет эффективные стратегии обучения, согласование учебных программ и целевые вмешательства. Вот некоторые стратегии, доказавшие свою эффективность при подготовке учащихся начальных классов к тестам TIMSS:

Инвестирование в профессиональное развитие учителей имеет важное значение для улучшения педагогической практики и знаний содержания. Программы обучения должны быть направлены на оснащение учителей педагогическими стратегиями, специфичными для математического и естественнонаучного образования, включая обучение на основе запросов, методы решения проблем и методы формирующего оценива-

ния. Предоставляя постоянную поддержку и возможности профессионального обучения, преподаватели могут улучшить свои педагогические навыки и эффективно подготовить учащихся к экзаменам TIMSS.

Согласование учебной программы с целями TIMSS гарантирует, что учащиеся будут ознакомлены с соответствующим содержанием и опытом обучения. Учителя должны тщательно разрабатывать учебные модули и планы уроков, которые касаются конкретных навыков и понятий, оцениваемых в тестах TIMSS. Включение реальных приложений, практических занятий и междисциплинарных связей улучшает понимание и запоминание учащимися математических и научных принципов, способствуя более глубокому обучению и более высоким достижениям.

Вовлечение учащихся в активное обучение способствует более глубокому пониманию и запоминанию математических и научных концепций. Учителя могут использовать различные стратегии активного обучения, такие как совместное обучение, взаимное обучение и обучение на основе проектов, чтобы стимулировать участие учащихся и их критическое мышление. Предоставление возможностей для практических экспериментов, исследований на основе запросов и задач по решению проблем развивает любознательность и креативность учащихся, подготавливая их к решению сложных проблем, возникающих при оценивании TIMSS.

Внедрение методов формативного оценивания позволяет учителям отслеживать прогресс учащихся и соответствующим образом корректировать обучение. Регулярно оценивая понимание учащихся с помощью викторин, домашних заданий и обсуждений в классе, учителя могут выявить сильные и слабые стороны и своевременно предоста-

вить обратную связь для улучшения. Данные формативного оценивания также служат основой для принятия учебных решений, помогая учителям адаптировать свои стратегии преподавания для удовлетворения разнообразных потребностей учащихся и максимизации результатов обучения.

Использование технологических инструментов и ресурсов повышает вовлеченность учащихся и способствует персонализированному обучению. Учителя могут использовать образовательное программное обеспечение, мультимедийные ресурсы и интерактивное моделирование в дополнение к обучению в классе и предоставлять дополнительные возможности для практики. Цифровые платформы также позволяют учащимся получать удаленный доступ к учебным материалам, создавая гибкую среду обучения, учитывающую различные стили обучения и предпочтения.

Вовлечение родителей в образование своих детей создает благоприятную среду обучения и способствует успеху в учебе. Школы могут вовлекать родителей в подготовку к TIMSS, предоставляя информацию об оценивании, делаясь ресурсами для домашней практики и поощряя родителей регулярно сообщать учителям об успехах своих детей. Способствуя партнерству между домом и школой, преподаватели могут гарантировать, что учащиеся получают постоянную поддержку и поощрение для достижения успеха в тестах TIMSS.

Развитие метакогнитивных навыков учащихся, таких как саморегуляция, постановка целей и стратегии решения проблем, повышает их способность успешно сдавать экзамены TIMSS. Учителя могут подробно обучать метакогнитивным стратегиям и побуждать учащихся размышлять о своих процессах обучения и определять области для улучшения. Предоставляя учащимся

возможность брать на себя ответственность за свое обучение и развивать эффективные учебные привычки, преподаватели прививают им уверенность и устойчивость, необходимые для достижения успехов в тестах TIMSS и за их пределами.

В заключение, эффективная подготовка к тестам TIMSS требует многогранного подхода, который включает профессиональное развитие учителей, согласование учебной программы, стратегии активного обучения, методы формативного оценивания, интеграцию технологий, участие родителей и развитие метакогнитивных навыков. Реализуя эти стратегии в классе, преподаватели могут дать учащимся начальной школы возможность преуспеть в учебе и процветать в мире глобальной конкуренции.

Достижение успеха в тестах «Тенденции в международных исследованиях в области математики и европейских наук» (TIMSS) требует комплексного подхода, который обеспечивает соответствие стратегии обучения, согласованию научных программ и целевых политик. Вот стратегии, показавшие некоторые свою эффективность при подготовке учащихся начальных классов к испытаниям TIMSS:

Инвестирование в профессиональное обучение учителей имеет решающее значение для улучшения педагогической практики и содержания знаний. Программы обучения должны быть направлены на обеспечение преподавателей педагогическими стратегиями, специальными для математического и естественнонаучного образования, включая обучение на основе запросов, методы решения проблем и методы формирования зондирования. Предоставляя постоянную поддержку и возможности профессионального обучения, преподаватели могут совершенствовать свои педагогические навыки и эффективно готовить учащихся к экзаменам

TIMSS.

2. ****Согласование учебной программы.**** Согласование учебной программы с представителями TIMSS гарантирует, что учащиеся будут ознакомлены с соответствующим дополнением и опытом обучения. Учителю следует тщательно разрабатывать технологические планы и уроки, которые касаются конкретных функций и понятий, измеряемых в тестах TIMSS. Включение соответствующих приложений, практических занятий и междисциплинарных уровней повышает понимание и запоминание учащимися математическими и научными исследованиями, способствуя более глубокому обучению и более высоким достижениям.

Вовлечение учащихся в активное обучение, более глубокому пониманию и запоминанию математических и научных концепций. Учителя могут использовать различные стратегии активного обучения, такие как совместное обучение, взаимное обучение и обучение на основе проектов, чтобы стимулировать участие учащихся и их критическое мышление. Предоставление возможностей для практических экспериментов, исследований на основе запросов и задач по решению проблем, развивающих любознательность и креативность учащихся, подготавливая их к решению сложных проблем, возникающих при измерении TIMSS.

Внедрение методов формативного измерения позволяет преподавателям следить за прогрессом учащихся и соответствующим образом корректировать обучение. Регулярно оценивая понимание учащихся с помощью викторина, домашних заданий и обсуждений в классе, учитель может выявлять сильные и слабые стороны и выбирать обратную связь для улучшения. Данные внешнего измерения также помогают принимать научные решения, помогая учителям

адаптировать свои стратегии преподавания для соответствующих учащихся и максимизировать результаты обучения.

Использование технологических инструментов и ресурсов повышает эффективность обработки данных учащихся и обеспечивает персонализированное обучение. Учителя могут использовать образовательное программное обеспечение, извлеченные ресурсы и интерактивное моделирование в дополнение к обучению в классе и предоставить дополнительные возможности для практики. Цифровые платформы также позволяют учащимся получать удаленный доступ к учебным материалам, создавать гибкую среду обучения, наблюдать различные стили обучения и настройки.

Вовлечение родителей в образование своих детей создает благоприятную среду для обучения и содействия успеху в учебе. Школы могут поручить родителям обучение TIMSS, предоставляя информацию об наблюдениях, делах, связанных с судебной практикой, и поощряя родителей регулярно сообщать учителям об успехах своих детей. Способствуя партнерству между домом и школой, преподаватели могут обеспечить, чтобы учащиеся получали постоянную поддержку и поощрение для достижения успехов в тестах TIMSS.

Развитие метакогнитивных навыков учащихся, таких как саморегуляция, постановка целей и стратегия решения проблем, их повышение позволяет успешно сдавать экзамены TIMSS. Учителя могут подробно обучать метакогнитивным стратегиям, и в первую очередь учащиеся изучают свои процессы обучения и определяют область для улучшения. Предоставляя учащимся тестирующим возможность взять на себя ответственность за свое обучение и разработку технологических привычек, преподаватели прививают им

уверенность и устойчивость, обеспечение достижений в TIMSS и за их поведение.

В заключение эффективная подготовка к тестам TIMSS требует многогранного курса, который включает в себя профессиональное обучение преподавателей, согласование учебной программы, стратегию активного обучения, методы формирующего измерения, интеграцию технологий, участие родителей и развитие метакогнитивных навыков. Реализуя эти стратегии в классе, преподаватели могут дать учащимся начальных школ возможность преуспеть в учебе и процветать в глобальном мире.

Заключение:

Исследование «Тенденции в международных исследованиях в области математики и естественных наук» (TIMSS) является жизненно важным инструментом для оценки знаний учащихся начальной школы по математике и естественным наукам в глобальном масштабе. Благодаря своим строгим оценкам и всестороннему анализу данных TIMSS предоставляет ценную информацию об эффективности образовательных систем, качестве преподавания и обучения, а также готовности студентов к решению проблем 21 века.

Как показано в этой статье, подготовка учащихся начальной школы к успешной сдаче тестов TIMSS требует согласованных усилий со стороны педагогов, политиков, родителей и общества в целом. Эффективные стратегии, такие как профессиональное развитие учителей, согласование учебных программ, методологии активного обучения, методы формирующего оценивания, интеграция технологий, участие родителей и развитие метакогнитивных навыков, являются важными компонентами инициатив по подготовке к TIMSS.

Последствия эффективности TIMSS имеют далеко идущие последствия: они вы-

ходят за рамки академических достижений и охватывают вопросы образовательной политики, экономической конкурентоспособности, социальной мобильности и равенства. Используя данные TIMSS для принятия обоснованных решений и стратегических мер, страны могут устранить неравенство в результатах образования, способствовать инклюзивному и справедливому доступу к качественному образованию и дать возможность всем учащимся полностью раскрыть свой потенциал.

В заключение, TIMSS служит не только

диагностическим инструментом для оценки успеваемости учащихся, но и катализатором улучшения образования и развития общества. Принимая во внимание выводы, полученные в результате оценок TIMSS, и реализуя целевые меры, основанные на передовом опыте, страны могут проложить путь к более светлому будущему, в котором каждый ребенок имеет возможность добиться успехов в учебе, внести значимый вклад в жизнь общества и реализовать свои стремления.

Литературы:

1. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2012). TIMSS 2011 international results in mathematics. TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College.
2. Organization for Economic Co-operation and Development. (2016). PISA 2015 results in focus: What 15-year-olds know and what they can do with what they know. OECD Publishing.
3. Hattie, J. (2009). Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. Routledge.
4. Darling-Hammond, L., & Snyder, J. (2000). Authentic assessment of teaching in context. Teaching and Teacher Education, 16(5-6), 523-545.
5. National Council of Teachers of Mathematics. (2000). Principles and standards for school mathematics. Author.
6. UNESCO. (2015). Education 2030: Incheon declaration and framework for action for the implementation of Sustainable Development Goal 4. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

SARGUZASHTLARGA ASOSLANGAN TAJRIBALAR VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

YUNUSOVA DILOROM ABDUMAJITOVNA

Andijon Davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Tabiatshunoslik savodxonligi ta'limning muhim jihati bo'lib, o'quvchilarga atrofdagi dunyoni tushunish va qadrlash imkonini beradi. Ushbu tadqiqotda biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy fanlardan savodxonligini oshirish uchun sarguzashtlarga asoslangan tajribalardan foydalanish samaradorligini o'rganamiz. Sarguzashtlar qiziquvchanlik, tanqidiy fikrlash va ilmiy tushunchalarni chuqurroq tushunishga yordam beradigan amaliy, chuqur o'rganish imkoniyatlarini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Tabiatshunoslik savodxonligi, boshlang'ich sinf o'quvchilari, sarguzashtlarga asoslangan tajribalar, tajribali o'rganish, ilmiy izlanish.

Abstract: Natural science literacy is a critical aspect of education, enabling students to understand and appreciate the world around them. In this study, we investigate the efficacy of using adventure-based experiences to enhance natural science literacy among primary class students. Adventures provide hands-on, immersive learning opportunities that can foster curiosity, critical thinking, and a deeper understanding of scientific concepts.

Keywords: Natural science literacy, primary class students, adventure-based experiences, experiential learning, scientific inquiry. Абстрактный:

Аннотация: Естественнаучная грамотность является важнейшим аспектом образования, позволяющим учащимся понимать и ценить окружающий мир. В этом исследовании мы изучаем эффективность использования приключенческого опыта для повышения естественнаучной грамотности среди учащихся начальных классов. Приключения предоставляют практические возможности для захватывающего обучения, которые могут способствовать развитию любопытства, критического мышления и более глубокому пониманию научных концепций.

Ключевые слова: естественнонаучная грамотность, учащиеся начальных классов, приключенческий опыт, экспериментальное обучение, научные исследования.

Kirish:

Tabiatshunoslik savodxonligi zamonaviy ta'limning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarni tabiiy dunyoni tushunish va unga jalb qilish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlar bilan qurollantiradi. Eng kichik atomdan tortib kosmosning kengligigacha, tabiatshunoslik tamoyillari bizning koinotimiz faoliyatini boshqaradi, ob-havo sharoitlaridan tortib Yerdagi hayotni qo'llab-quvvatlovchi ekotizimlargacha. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda ilmiy axborotni idrok etish va tanqidiy baholash qobiliyati har qachongidan ham muhimroqdir.

Boshlang'ich ta'lim tabiatshunoslik savodxonligini rivojlantirish uchun zamin yaratadi, o'quvchilarga ilmiy tushunchalar va jarayonlar to'g'risida asosiy tushuncha beradi. An'anaga ko'ra, boshlang'ich maktablarda tabiiy fanlarni o'qitish asosan sinfdagi o'qitish, darsliklar va o'qituvchi boshchiligidagi ko'rgazmalarga tayangan. Ushbu usullar muhim ma'lumotlarni etkazish uchun qimmatli bo'lsa-da, ular ko'pincha o'quvchilarni to'liq jalb qila olmaydi yoki haqiqiy, amaliy o'rganish tajribasini taqdim etmaydi.

An'anaviy yondashuvlarning cheklovlarini tan olgan o'qituvchilar fan

ta'limini yaxshilash uchun tajribaviy o'rganish usullariga tobora ko'proq murojaat qilmoqdalar. Tajribali ta'lim faol ishtirok etish, shaxsiy fikrlash va bilimlarni real hayotda qo'llashni ta'kidlab, o'quvchilarga yanada dinamik va chuqurroq o'rganish tajribasini taklif qiladi. So'nggi yillarda ommabop bo'lgan bunday yondashuvlardan biri sarguzashtga asoslangan o'rganishdir.

Sarguzashtlarga asoslangan ta'lim barcha bolalarda tug'ma bo'lgan qiziquvchanlik, izlanish va kashfiyot tuyg'usidan foydalanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni qiziqarli va qiyin tajribalarga jalb qilish orqali, sarguzashtlarga asoslangan ta'lim ularni o'z atrofini faol o'rganishga, savollar berishga va ilmiy izlanishlar orqali javob izlashga undaydi. Sarguzashtlar boshlang'ich sinf o'quvchilarga ilmiy tushunchalarni asl kontekstda qo'llash uchun noyob imkoniyat yaratadi, bu esa tabiiy dunyoni chuqurroq tushunish va qadrlashga yordam beradi.

Ushbu tadqiqotda biz boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiatshunoslik savodxonligini rivojlantirish uchun sarguzashtlarga asoslangan tajribalardan foydalanish samaradorligini o'rganamiz. Bir qator puxta ishlab chiqilgan sarguzashtlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilar tashqi muhitda ilmiy tushunchalar bilan shug'ullanadilar, tajribalar o'tkazadilar va tabiat olamining mo'jizalarini o'rganadilar. Sarguzashtlarga asoslangan ta'limning o'quvchilarning fanga oid tushunchalari, munosabati va ko'nikmalariga ta'sirini o'rganish orqali biz fan ta'limiga ushbu innovatsion yondashuvning imkoniyatlarini yoritishni maqsad qilganmiz.

Ushbu tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida tabiatshunoslik savodxonligini oshirishning samarali strategiyalari haqida tushuncha berib, ta'lim amaliyoti va o'quv dasturlarini ishlab chiqishda ma'lumot berish potentsialiga

ega. Sarguzashtlarga asoslangan ta'limning kuchidan foydalangan holda, o'qituvchilar XXI asr muammolarini hal qilish uchun jihozlangan ilmiy savodxon va atrof-muhitga e'tiborli shaxslarning yangi avlodini ilhomlantirishi mumkin.

Ushbu tadqiqot ishtirokchilari mahalliy boshlang'ich maktabning 8-10 yoshli boshlang'ich sinf o'quvchilaridan iborat. Uchta sinfga teng taqsimlangan jami 60 nafar boshlang'ich sinf o'quvchi sarguzashtlarga asoslangan o'quv dasturida ishtirok etdi. Ishtirokchilar ishtirok etish istagi va tadqiqot uchun belgilangan vaqt oralig'ida mavjudligi asosida tanlangan.

Ushbu tadqiqotda sarguzashtlarga asoslangan tajribalarning tabiiy fanlar savodxonligiga ta'sirini baholash uchun oldingi va keyingi baholash choralari bilan kvazi-eksperimental dizayn qo'llanildi. Ishtirokchilar ikki guruhga bo'lingan: sarguzashtlarga asoslangan o'quv dasturida ishtirok etgan eksperimental guruh va fan bo'yicha an'anaviy sinfda dars olgan nazorat guruhi.

Sarguzashtga asoslangan o'quv dasturi. Sarguzashtlarga asoslangan o'quv dasturi oltita sarguzashtdan iborat bo'lib, ularning har biri boshlang'ich fan o'quv dasturi bilan bog'liq boshqa ilmiy mavzuga qaratilgan. Sarguzashtlar o'qituvchilar, olimlar va ochiq havoda ta'lim bo'yicha mutaxassislar tomonidan o'quv dasturlari standartlariga moslashish va qiziqarli, amaliy o'rganish tajribasini taqdim etish uchun hamkorlikda ishlab chiqilgan.

Har bir sarguzashtdan oldin boshlang'ich sinf o'quvchilar sinfda tegishli ilmiy tushunchalar, maqsadlar va xavfsizlik bo'yicha ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan kirish darsini oldilar. Sarguzashtlar parklar, o'rmonlar va qo'riqxonalar kabi tashqi muhitda bo'lib, o'quvchilarga tabiat dunyosini o'rganish va muloqot qilish imkoniyatini beradi.

Har bir sarguzasht davomida o'quvchilar tabiatga sayr qilish, axlatni ovlash, dalada kuzatish va amaliy tajribalar kabi turli tadbirlar bilan shug'ullandilar. Kichik guruhlarda ishlash jarayonida o'quvchilar duch kelgan tabiat hodisalari haqida ma'lumotlar to'plash, kuzatishlar va xulosalar chiqarish uchun ilmiy usullarni qo'lladilar.

Nazorat guruhi. Nazorat guruhi ma'ruzalar, darsliklarni o'qish va o'qituvchi boshchiligidagi ko'rgazmalardan iborat fan bo'yicha an'anaviy sinfda dars oldi. Sinfidagi ko'rsatmada yoritilgan tarkib sarguzashtlarga asoslangan o'quv dasturida ko'rib chiqilgan mavzularni aks ettirdi.

Baholash choralari. Tabiatshunoslik savodxonligidagi o'zgarishlarni baholash uchun eksperimental va nazorat guruhlariga oldingi va keyingi baholash tadbirlari o'tkazildi. Baholashlar o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni tushunishlari va ilmiy usullarni qo'llash qobiliyatini baholashga qaratilgan bir nechta variantli savollar, qisqa javobli savollar va amaliy topshiriqlardan iborat bo'ldi.

Baholashdan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilarning sarguzashtlarga asoslangan o'quv dasturiga munosabati, qiziqishlari va tasavvurlari bo'yicha sifatli ma'lumotlarni to'plash uchun boshlang'ich sinf o'quvchilar so'rovlari o'tkazildi. So'rovnomalar Likert shkalasi bo'yicha savollar, ochiq maslahatlar va o'quvchilarning tajribalari va istiqbollarini qamrab olish uchun o'ylantiriladigan mashqlarni o'z ichiga oldi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish. Baholashdan olingan miqdoriy ma'lumotlar eksperimental va nazorat guruhlarini faoliyatini solishtirish uchun tavsiflovchi statistika va inferensial statistik ma'lumotlar, jumladan, t-testlari va dispersiya tahlili (ANOVA) yordamida tahlil qilindi. Boshlang'ich sinf o'quvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovlardan olingan sifatli ma'lumotlar mavzuiy jihatdan tahlil

qilindi va o'quvchilarning sarguzashtlarga asoslangan ta'lim dasturi bilan bog'liq takrorlanuvchi naqshlar, mavzular va tushunchalar aniqlandi.

Axloqiy mulohazalar. Ushbu tadqiqot inson ishtirokchilari, jumladan, xabardor rozilik, ixtiyoriy ishtirok etish va maxfiylikni o'z ichiga olgan tadqiqot uchun axloqiy ko'rsatmalarga amal qildi. Ota-onalarga/vasiylarga tadqiqot haqida ma'lumot berildi va farzandlarining ishtirok etishiga rozilik berish imkoniyati berildi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarga tadqiqotning maqsadi va tartiblari haqida ma'lumot berildi va ularning anonimligi va maxfiyligi kafolatlandi. Identifikatsiyalash mumkin bo'lgan har qanday ma'lumotlar maxfiy saqlandi va ma'lumotlar faqat tadqiqot maqsadlarida foydalanildi.

Natijalar:

Tadqiqot natijalari sarguzashtlarga asoslangan o'quv dasturida qatnashgan boshlang'ich sinf o'quvchilarning tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligi an'anaviy sinfda dars olganlarga nisbatan sezilarli darajada yaxshilanganligini aniqladi.

Miqdoriy tahlil:

1. Baholash ballari:

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni tushunishlari va ilmiy usullarni qo'llash qobiliyatidagi o'zgarishlarni baholash uchun baholashdan oldingi va keyingi ballar tahlil qilindi. Natijalar nazorat guruhiga nisbatan eksperimental guruh uchun baholash ballarining statistik jihatdan sezilarli o'sishini ko'rsatdi ($p < 0,05$).

- Eksperimental guruh uchun baholashdan keyingi o'rtacha ball 85% ni tashkil etdi, bu esa baholashdan oldingi balldan 15% ga yaxshilanishni anglatadi. Aksincha, nazorat guruhi kichikroq o'sishni ko'rsatdi, baholashdan keyingi o'rtacha ball 72% ni tashkil etdi.

2. Statistik tahlil:

- Turli baholash ob'ektlari bo'yicha eksperimental va nazorat guruhlarini samaradorligini solishtirish uchun t-testlarini o'z ichiga olgan xulosaviy statistik ma'lumotlar o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruh ekologiya, tabiatshunoslik fanlarini o'z ichiga olgan barcha baholangan tushunchalar bo'yicha nazorat guruhidan ustunroq bo'lgan ($p < 0,05$).

Kuzatuv qaydlari:

- Sarguzashtlar davomida olingan kuzatuv yozuvlari boshlang'ich sinf o'quvchilarning faol ishtiroki, hamkorlik va ilmiy izlanishga bo'lgan ishtiyoqini ta'kidladi.

- boshlang'ich sinf o'quvchi o'z tengdoshlari bilan savollar berish, kuzatishlar va munozaralarda qatnashish istagini namoyish etdilar, bu esa qo'llab-quvvatlovchi va interfaol ta'lim muhitini yaratishga yordam berdi.

Ushbu tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida tabiatshunoslik savodxonligini oshirishda sarguzashtlarga asoslangan ta'lim samaradorligining ishonchli dalillarini beradi. Baholash ballaridagi sezilarli yaxshilanishlar, boshlang'ich sinf o'quvchilar so'rovlari va kuzatuv qaydlaridan olingan ijobiy fikr-mulohazalar fan ta'limida amaliy, tajribaviy o'rganish tajribasining ahamiyatini ta'kidlaydi.

Sarguzashtlarga asoslangan ta'lim fan ta'limiga dinamik va immersiv yondashuvni taklif etadi, bu boshlang'ich sinf o'quvchilarga ilmiy kontseptsiyalarni haqiqiy kontekstda o'rganishga va tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoada ishlash kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi. Sarguzashtlar o'quvchilarning qiziquvchanligi va hayrat tuyg'usini uyg'otib, ilm-fanga qiziqishni uyg'otadi va tabiat dunyosiga umrbod qadrlashni rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiatshunoslik savodxonligini oshirishda sarguzashtlarga asoslangan ta'lim samaradorligini ko'rsatadi. Amaliy tadqiqotlar, tajribalar va kashfiyotlar uchun imkoniyatlar yaratib, sarguzashtga asoslangan o'rganish boshlang'ich sinf o'quvchilarni ilmiy tushunchalar bilan mazmunli va esda qolarli tarzda shug'ullanishga ilhomlantiradi. Sarguzashtlarga asoslangan ta'limni fan ta'limi o'quv dasturiga integratsiyalash boshlang'ich sinf o'quvchilarga tobora murakkab va o'zaro bog'liq bo'lib borayotgan dunyoda bilimli va mas'uliyatli fuqarolar bo'lish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlarni kuchaytirish imkoniyatiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bamberger, Yael, and Tali Tal. "Learning in a personal context: Levels of choice in a free choice learning environment in science and natural history museums." *Science Education* 91.1 (2007): 75-95.
2. Hattie, J., Marsh, H. W., Neill, J. T., & Richards, G. E. (1997). Adventure education and Outward Bound: Out-of-class experiences that make a lasting difference. *Review of educational research*, 67(1), 43-87.
3. Sobel, D. (2004). Place-based education: Connecting classroom and community. *Nature and listening*, 4(1), 1-7.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA KREDIT-MODUL TIZIMI VA UNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI

E.K.ERGASHEV,

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Professional ta'lim tizimini
rivojlantirish departamenti bosh mutaxassisi

M.B.UBAYDULLAYEV,

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Kredit-modul tizimi zamonaviy professional ta'limning asosiy asosi sifatida paydo bo'lib, turli xil o'quv muhitlariga moslashuvchanlik va moslashishni taklif qiladi. Biroq, uni muvaffaqiyatli amalga oshirish muhim pedagogik muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada kredit-modul tizimini professional ta'lim tizimiga integratsiyalashning murakkab jihatlari o'rganilib, duch keladigan pedagogik to'siqlar va potentsial yechimlarga e'tibor qaratiladi. Ta'lim nazariyasi va amaliy tajribalardan kelib chiqqan holda, ushbu maqola zamonaviy ta'lim paradigmalarini shakllantirishda ishtirok etadigan o'qituvchilar, ma'murlar va siyosatchilar uchun tushunchalar berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: kredit-modul tizimi, professional ta'lim, pedagogik muammolar, tashkiliylik, moslashuvchanlik, moslashuvchanlik

Abstract: The credit-module system has emerged as the mainstay of modern vocational education, offering flexibility and adaptability to a variety of learning environments. However, its successful implementation raises important pedagogical challenges. This article examines the complexities of integrating the credit-module system into the professional education system, focusing on pedagogical obstacles and potential solutions. Drawing on educational theory and practical experiences, this article aims to provide insights for educators, administrators, and policy makers involved in shaping contemporary educational paradigms.

Key words: credit-module system, professional education, pedagogical problems, organization, flexibility, adaptability

Абстракт: Система кредитных модулей стала основой современного профессионального образования, предлагая гибкость и адаптируемость к различным средам обучения. Однако его успешная реализация ставит важные педагогические задачи. В данной статье рассматриваются сложности интеграции кредитно-модульной системы в систему профессионального образования, уделяя особое внимание педагогическим препятствиям и возможным решениям. Опираясь на теорию образования и практический опыт, эта статья призвана предоставить информацию педагогам, администраторам и политикам, участвующим в формировании современных образовательных парадигм.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, профессиональное образование, педагогические проблемы, организованность, гибкость, адаптивность.

Kirish:

Ta'limning doimiy rivojlanib borayotgan landshaftida kredit-modul tizimi innovatsiyalar mayoqchasi bo'lib, professional ta'lim sharoitida o'quvchilarning turli ehtiyojlariga moslashadigan dinamik asosni taklif qiladi. An'anaviy ta'lim tuzilmalari ko'pincha o'zlarining qat'iyligi, o'quvchilarning turli xil ta'lim sur'atlari, qiziqishlari va martaba

traektoriyalariga mos kelmasligi uchun tanqid qilinadi. Ushbu cheklovlarga javoban, kredit-modul tizimi modullilik, moslashuvchanlik va shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llarini ta'kidlab, transformativ yondashuv sifatida paydo bo'ldi.

Kredit-modul tizimi talabalar oldindan belgilangan kurslar va belgilangan vaqt jadvallari orqali o'tadigan ta'limning an'anaviy chiziqli progressiyasidan chetlanishni anglatadi.

Buning o'rniga, u modulli yondashuvni o'z ichiga oladi, bunda o'rganish har birining o'ziga xos ta'lim natijalari va kreditlariga ega bo'lgan mustaqil bo'linmalar yoki modullarga ajratiladi. Ushbu modulli tuzilma o'quvchilarga o'zlarining qiziqishlari, martaba maqsadlari va oldingi bilimlariga mos keladigan modullarni tanlab, o'zlarining ta'lim sayohatlarini sozlash imkonini beradi.

Tibbiyot, muhandislik, biznes va huquq kabi sohalarni o'z ichiga olgan professional ta'lim kredit-modul tizimining tobora kuchayib borayotganiga guvoh bo'ldi, bu esa o'quvchilarni bugungi tez o'zgarib borayotgan ishchi kuchi talab qilayotgan turli ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish zarurati bilan izohlanadi. Biroq, ushbu innovatsion asosni amalga oshirish, ayniqsa, pedagogika va tashkiliy tuzilma sohasida o'z muammolaridan holi emas.

Ushbu maqola kredit-modul tizimini professional ta'limga integratsiyalashuvi bilan bog'liq pedagogik muammolarni o'rganish va ushbu muammolarni samarali hal qilish strategiyalarini taklif qilishga qaratilgan. Nazariy asoslarni, amaliy tajribalarni va paydo bo'lgan tendentsiyalarni o'rganib, ushbu maqola modulli doirada professional ta'limni tashkil etish va taqdim etishning murakkabliklarini yo'lga qo'yadigan o'qituvchilar, ma'murlar va siyosatchilar uchun tushuncha berishga intiladi.

O'quv dasturlarini ishlab chiqish, baholash amaliyoti, professor-o'qituvchilarni rivojlantirish tashabbuslari va hamkorlikdagi yondashuvlarni har tomonlama tahlil qilish orqali ushbu maqola kredit-modul tizimiga xos bo'lgan pedagogik to'siqlarning ko'p qirrali mohiyatini yoritishga qaratilgan. Asosiy muammolarni aniqlash va amaliy echimlarni taklif qilish orqali biz tez o'zgarishlar va innovatsiyalar davrida professional ta'limni optimallashtirish bo'yicha davom etayotgan nutqlarga hissa qo'shishga umid qilamiz.

Kasb-hunar ta'limida kredit-modul tizimini joriy etish uning falsafasi va pedagogik yondashuvini ta'minlovchi bir

qancha nazariy asoslarga asoslanadi. Ushbu nazariy asoslarni tushunish kredit-modul tizimining mantiqiy asoslarini va uning o'qitish va o'rganishga ta'sirini tushuntirish uchun juda muhimdir. Ushbu bo'limda biz modulli doirada professional ta'limni loyihalash, tashkil etish va yetkazib berishni ta'minlovchi asosiy nazariy istiqbollarni o'rganamiz.

Kredit-modul tizimining negizida ta'limning konstruktivistik nazariyasi yotadi, bu nazariyaga ko'ra, bilim o'quvchilar tomonidan ularning atrof-muhit va ijtimoiy kontekst bilan o'zaro ta'siri orqali faol ravishda quriladi. Konstruktivistik tamoyillarga ko'ra, o'rganish ma'no yaratish, izlanish va mulohaza yuritish bilan tavsiflangan dinamik jarayondir. Professional ta'lim kontekstida kredit-modul tizimi o'quvchilarga o'z ta'limiga egalik qilish, tajribaviy faoliyat bilan shug'ullanish va haqiqiy kontekstlarda bilimlarni qurish imkoniyatini berish orqali konstruktivistik ideallarni o'zida mujassam etadi. Haqiqiy dunyo muammolari va professional kompetensiyalarga mos keladigan modulli o'quv birliklarini taklif qilish orqali kredit-modul tizimi konstruktivizm tamoyillari bilan aks-sado beradigan faol ishtirok va chuqur o'rganish tajribasini rivojlantiradi.

Malkolm Noulzning andragogiya nazariyasi yoki kattalarni o'rganish, professional ta'lim sharoitida kattalar o'quvchilarining o'ziga xos xususiyatlari va ehtiyojlarini tushunish uchun nazariy asos yaratadi. Andragogiya o'z-o'zini boshqarish, avtonomiya va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab, katta yoshdagi o'quvchilarning turli xil kelib chiqishi, tajribasi va motivatsiyasini qondirish muhimligini ta'kidlaydi. Kredit-modul tizimida andragogik tamoyillar moslashuvchanlik, o'quvchiga yo'naltirilganlik va oldingi o'rganish tajribasini tan olishda aks etadi. Katta yoshdagi o'quvchilarga modulli variantlardan birini tanlash, o'rganish yo'llarini moslashtirish va ko'rsatilgan kompetensiyalarga asoslangan kreditlarni olish imkonini berish orqali kredit moduli tizimi andragogik nazariyaga xos bo'lgan avtonomiya va o'zini o'zi boshqarishni

o'z ichiga oladi.

Kredit-modul tizimining markazida kompetentsiyaga asoslangan ta'lim tushunchasi mavjud bo'lib, u belgilangan kurslarni tugatish yoki o'qish vaqtiga emas, balki muayyan ko'nikmalar, bilim va malakalarni egallashga qaratilgan. CBE ta'lim natijalarini professional kompetensiyalar bilan moslashtirishga va o'quvchilarning ushbu kompetensiyalarni o'zlashtirishini o'lchash uchun haqiqiy baholashlardan foydalanishga urg'u beradi. Kredit-modul tizimi doirasida CBE tamoyillari modulli o'quv dasturlarini ishlab chiqish, kompetentsiyaga asoslangan baholashni ishlab chiqish va talabalarning o'rganishini baholashda rahbarlik qiladi. Har bir modul bo'yicha aniq ta'lim natijalarini ifodalash va o'quvchilarning ushbu natijalarga haqiqiy topshiriqlar va ish faoliyatini baholash orqali erishganligini baholash orqali kredit-modul tizimi professional sharoitlarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan tegishli, ishga tayyor kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Kredit-modul tizimi moslashuvchan ta'lim yo'llari kontsepsiyasini o'zida mujassam etgan bo'lib, u o'quvchilarning shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini talab qiladigan turli xil ehtiyojlari, qiziqishlari va maqsadlariga ega bo'lishi mumkinligini tan oladi. Moslashuvchan ta'lim yo'llari o'quvchilarga o'zlarining shaxsiy imtiyozlari va intilishlariga mos keladigan turli xil modulli variantlar va yo'llarni tanlab, o'zlarining ta'lim yo'llarini o'z tezligida boshqarishga imkon beradi. Kredit-modul tizimi doirasida modulli tuzilma, kredit to'plash mexanizmlari va kreditni o'tkazish va oldingi ta'limni tan olish imkoniyatlari orqali moslashuvchan ta'lim yo'llari osonlashtiriladi. Bir nechta kirish va chiqish nuqtalari, fanlararo aloqalar va modullar o'rtasida uzluksiz o'tishlarni taklif qilish orqali kredit-modul tizimi professional o'quvchilarning turli xil ta'lim traektoriyalarini o'z ichiga oladi va umrbod ta'lim imkoniyatlarini targ'ib qiladi.

Konstruktivizm, andragogiya,

kompetensiyaga asoslangan ta'lim va moslashuvchan ta'lim yo'llari kabi nazariy asoslar kredit-modul tizimi doirasida professional ta'limni loyihalash, tashkil etish va olib borish bo'yicha qimmatli tushunchalarni beradi. Konstruktivistik ideallarni o'zlashtirib, katta yoshdagi o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, kompetensiyani egallashga urg'u berib va moslashuvchan ta'lim yo'llarini taklif qilgan holda, kredit-modul tizimi bugungi dinamik ishchi kuchi ehtiyojlariga javob beradigan o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvni o'zida mujassam etadi. Kredit-modul tizimini tatbiq etishni puxta nazariy tamoyillarga asoslash orqali o'qituvchilar, ma'murlar va siyosatchilar mazmunli o'rganish tajribasini qo'llab-quvvatlashlari, ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishlari va o'quvchilarga professional amaliyotning murakkab va doimiy o'zgaruvchan landshaftida muvaffaqiyat qozonishlari mumkin.

Xulosa:

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish zamonaviy davrda o'qitish va o'qitishni o'zgartirish uchun ulkan salohiyatga ega bo'lgan muhim paradigma o'zgarishini anglatadi. Ushbu maqola davomida biz professional ta'lim kontekstida nazariy asoslarni, pedagogik vazifalarni va ushbu muammolarni hal qilish strategiyalarini ko'rib chiqdik.

Konstruktivizm, andragogika, kompetensiyaga asoslangan ta'lim va moslashuvchan ta'lim yo'llarining nazariy asoslari kredit-modul tizimining falsafiy asoslari va pedagogik oqibatlarini tushunish uchun qimmatli yo'l-yo'riq beradi. O'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvlarni o'zlashtirib, avtonomiya va o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish hamda kompetensiyalarni egallashga urg'u berish orqali kredit-modul tizimi ta'limning zamonaviy nazariyalari va kattalar ta'limi bilan uyg'unlashib, o'quvchilarni professional faoliyatning murakkabliklariga tayyorlash uchun sezgir va

maksimal darajada oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Biroq, kredit-modul tizimini muvaffaqiyatli joriy etish muammolardan xoli emas. O'quv dasturlarini ishlab chiqish, baholash amaliyoti, professor-o'qituvchilar tarkibini ishlab chiqish va tashkiliy tuzilmalar diqqat bilan ko'rib chiqish va innovatsion echimlarni talab qiladigan muhim to'siqlarni keltirib chiqaradi. Manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik, davom etayotgan baholash va qayta aloqa mexanizmlari hamda professor-o'qituvchilarni tayyorlashga investitsiyalar bu qiyinchiliklarni bartaraf etish va talabalarning ta'lim natijalari va ishchi kuchining tayyorgarligini oshirish uchun kredit-modul tizimining imkoniyatlarini

Mohiyatan kredit-modul tizimi ta'limdagi tarkibiy o'zgarishlardan ko'proq narsani ifodalaydi; u pedagogik falsafadagi tub o'zgarishlarni – imkoniyatlarni kengaytirish, moslashuvchanlik va umrbod ta'limga o'tishni o'zida mujassam etadi. Ushbu siljishni qabul qilish va o'quvchiga yo'naltirilganlik, moslashuvchanlik va malakani o'zlashtirish tamoyillarini qabul qilish orqali biz 21-asr ishchi kuchining murakkab sharoitlarida rivojlanish uchun bilim, ko'nikma va qobiliyatga ega bo'lgan mutaxassislar avlodini tarbiyalashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Professional ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" 07.12.2023 yildagi 648-sonli O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori.
2. Anderson, L. W., Krathwohl, D. R., Airasian, P. W., Cruikshank, K. A., Mayer, R. E., Pintrich, P. R., Rath, J., & Wittrock, M. C. (Eds.). (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. Addison Wesley Longman.
3. Carey, S. S. (2006). A beginner's guide to scientific method (3rd ed.). Wadsworth.
4. Knowles, M. S. (1980). The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy. Cambridge Adult Education.
5. Mayer, R. E. (Ed.). (2014). The Cambridge handbook of multimedia learning (2nd ed.). Cambridge University Press.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING SHAXSIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH ORQALI MEHNAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH

MANSUROVA MAFTUNA KOMILJON QIZI

Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası
o'qituvchisi.

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi mehnat tarbiyasi bola shaxsining poydevorini shakllantirishda, ularni kelajakdagi ijtimoiy va kasbiy hayotga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda mehnat ta'limini rivojlantirish vositasi sifatida shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirishning ahamiyatini o'rganadi. U shaxsiy kompetentsiyani shakllantirishning nazariy asoslarini va uning erta bolalik ta'limiga ta'sirini o'rganadi. Maqolada, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarida shaxsiy kompetentsiyani oshirish va mehnat ta'limini rivojlantirish uchun pedagoglar qo'llashi mumkin bo'lgan amaliy strategiyalar va tadbirlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Mehnat ta'limi, maktabgacha yoshdagi bolalar, shaxsiy kompetentsiya, erta bolalik ta'limi, ijtimoiy rivojlanish.

Abstract: Labor education in preschool years plays a crucial role in shaping the foundation of a child's personality and preparing them for future social and professional life. This article explores the significance of developing personal competence in preschool children as a means to foster labor education. It examines the theoretical framework underpinning the formation of personal competence and its implications for early childhood education. The article also discusses practical strategies and activities that educators can employ to enhance personal competence and promote labor education in preschool settings.

Keywords: Labor education, preschool children, personal competence, early childhood education, social development.

Аннотация: Трудовое воспитание в дошкольном возрасте играет важнейшую роль в формировании фундамента личности ребенка и подготовке его к будущей общественной и профессиональной жизни. В данной статье исследуется значение развития личностной компетентности у детей дошкольного возраста как средства воспитания трудового воспитания. В нем рассматриваются теоретическая основа, лежащая в основе формирования личной компетентности, и ее значение для дошкольного образования. В статье также обсуждаются практические стратегии и мероприятия, которые педагоги могут использовать для повышения личной компетентности и содействия трудовому воспитанию в дошкольных учреждениях.

Ключевые слова: Трудовое воспитание, дошкольники, личностная компетентность, дошкольное образование, социальное развитие.

Kirish:

Mehnat ta'limi shaxslarning mehnat va unumdorlikka bo'lgan asosiy e'tiqodlari, munosabati va ko'nikmalarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Erta bolalik, xususan, maktabgacha yosh, bu qadriyatlar va malakalarni singdirish uchun muhim davr hisoblanadi, chunki bolalarda jamiyatdagi rol va mas'uliyatlar haqida tushuncha shakllana boshlaydi. Samarali

mehnat ta'limining markazida shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirish yotadi - kognitiv, hissiy va ijtimoiy qobiliyatlarni o'z ichiga olgan ko'p qirrali tuzilma zamonaviy dunyoning murakkabliklarida harakat qilish uchun zarurdir.

Ushbu maqolada biz maktabgacha yoshdagi bolalarda mehnat ta'limini shakllantirishda shaxsiy kompetentsiyaning hal qiluvchi rolini ko'rib chiqamiz. Biz

shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirishga rahbarlik qiluvchi nazariy asoslarni va uning erta bolalik ta'limiga ta'sirini o'rganamiz. Bundan tashqari, biz o'qituvchilar shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirish va maktabgacha ta'lim muassasalarida mehnat ta'limini rivojlantirish uchun qo'llashi mumkin bo'lgan amaliy strategiya va tadbirlarni muhokama qilamiz.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tez o'sish va rivojlanish davrini ifodalaydi, bu davrda bolalar o'zlarining kelajak traektoriyalarini shakllantiradigan fundamental kognitiv, hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Aynan shu kontekstda mehnat ta'limi tashabbuslari bolalarning mehnatga, mehnat unumdorligiga va jamiyat hissasiga bo'lgan qarashlari va munosabatlariga chuqur ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'z-o'zini tartibga solish, chidamlilik, muammolarni hal qilish qobiliyati va ijtimoiy ko'nikmalar kabi xususiyatlarni o'z ichiga olgan shaxsiy kompetentsiyani tarbiyalash orqali o'qituvchilar bolalarning tez rivojlanayotgan dunyoda rivojlanishi uchun zamin yaratadilar.

Shaxsiy kompetentsiya va mehnat ta'limi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni har tomonlama o'rganish orqali ushbu maqola ta'lim amaliyoti va siyosatini ta'minlaydigan tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan. Shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradigan qo'llab-quvvatlovchi va boyituvchi ta'lim muhitini yaratish orqali o'qituvchilar maktabgacha yoshdagi bolalarni jamiyatga mazmunli hissa qo'shishga tayyor, o'ziga ishongan, qobiliyatli va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar bo'lishlari mumkin.

Keyingi bo'limlarda biz shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirishning nazariy asoslarini chuqurroq o'rganamiz, uning

mehnat ta'limi kontekstidagi ahamiyatini ko'rib chiqamiz va maktabgacha yoshdagi bolalarda shaxsiy kompetentsiyani tarbiyalash bo'yicha o'qituvchilarga amaliy strategiyalarni taklif qilamiz. Yosh o'quvchilarni zarur ko'nikma va xulq-atvor bilan erta jihozlash orqali biz ularning shaxsiy va kasbiy faoliyatida muvaffaqiyat va muvaffaqiyatga tayyor bo'lgan kelajak avlodga yo'l ochishimiz mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirish individual xususiyatlar, atrof-muhit ta'siri va ijtimoiy o'zaro ta'sirlarning murakkab o'zaro ta'sirini yoritib beradigan turli xil psixologik nazariyalar bilan asoslanadi. Bu nazariy asoslar bolalar mehnat ta'limi faoliyatida samarali ishtirok etish uchun zarur bo'lgan kognitiv, hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarni egallash jarayonlari haqida qimmatli tushunchalar beradi.

Ijtimoiy-madaniy nazariya: shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirishni tushunishning birinchi pog'onasida Lev Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi turadi, u ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va madaniy kontekstning bolalarning ta'lim va rivojlanishini shakllantirishdagi rolini ta'kidlaydi. Vygotskiyning so'zlariga ko'ra, bolalar ko'proq bilimdon tengdoshlari va o'zlarining ta'lim tajribalarini qo'llab-quvvatlaydigan kattalar bilan o'zaro munosabatlar orqali o'rganadilar. Mehnat ta'limi kontekstida ijtimoiy-madaniy nazariya bolalarga o'z madaniy kontekstida mazmunli faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatini ta'minlash muhimligini ta'kidlaydi, bu erda ular kuzatish, taqlid qilish va o'z-o'zini boshqarish kabi shaxsiy kompetentsiya ko'nikmalarini rivojlantirish uchun boshqalar bilan hamkorlik qilishlari mumkin. , muammolarni hal qilish va

muloqot.

Shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirishni tushunishning yana bir ta'sirchan asosi Urie Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi bo'lib, u bir nechta tizimlar, jumladan mikrotizim (masalan, oila, tengdoshlar), mezotizim (masalan, maktab, jamoa), ekzotizim (masalan, jamiyat institutlari) va makrotizim (masalan, madaniy qadriyatlar, me'yorlar). Shu doirada, shaxsiy kompetensiya bola va uning yaqin va kengroq muhitlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlardan kelib chiqadigan sifatida qaraladi. O'qituvchilar turli ijtimoiy agentlar va resurslar bilan o'zaro aloqada bo'lish orqali bolalarga shaxsiy kompetensiya ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatini beradigan qo'llab-quvvatlovchi va boyitish muhitini yaratish orqali ushbu tushunchadan foydalanishlari mumkin.

Jan Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi, shuningdek, bolalar shaxsiy kompetensiya ko'nikmalarini egallash jarayonlari haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etadi. Piagetning so'zlariga ko'ra, bolalar o'zlarining atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri orqali dunyo haqidagi tushunchalarini faol ravishda quradilar, assimilyatsiya va turar joy kabi jarayonlarda qatnashadilar. Piaget nazariyasi mehnat ta'limi kontekstida bolalarga o'zlarining jismoniy va ijtimoiy dunyosini o'rganish, manipulyatsiya qilish va tushunish imkonini beradigan amaliy, tajribali o'rganish imkoniyatlarini ta'minlash muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu tajribalar orqali bolalarda muammolarni hal qilish ko'nikmalari, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, avtonomiya va vakolatlilik tuyg'usi rivojlanadi, bularning barchasi shaxsiy kompetentsiyaning muhim tarkibiy qismlaridir.

Bundan tashqari, bog'lanish nazariyasi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va shaxsiy kompetentsiyasini shakllantirishda erta g'amxo'rlik munosabatlarining ahamiyatini ta'kidlaydi. Xavfsiz biriktirmalar bolalarga atrof-muhitni o'rganish va boshqalar bilan ishonchli munosabatlarni rivojlantirish uchun xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi bazani beradi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida xavfsiz bog'lanishni rivojlantirish orqali o'qituvchilar bolalarda mehnat ta'limi faoliyatida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun zarur bo'lgan chidamlilik, o'z-o'zini tartibga solish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun poydevor yaratadilar.

Ushbu nazariy asoslarga tayanib, o'qituvchilar maktabgacha yoshdagi bolalarda shaxsiy kompetentsiyani shakllantirish jarayonlarini chuqurroq tushunishlari va mehnat ta'limi kontekstida ijobiy natijalarga erishish uchun dalillarga asoslangan strategiyalarni amalga oshirishlari mumkin. Individual xususiyatlar, atrof-muhit ta'siri va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga oladigan yaxlit yondashuv orqali o'qituvchilar bolalarning shaxsiy va professional hayotida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradigan boyitilgan o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Mehnat ta'limida shaxsiy kompetentsiyaning ahamiyati:

Shaxsiy kompetensiya maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida mehnat ta'limi tashabbuslarini samarali amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular mehnat dunyosini tushunish sayohatini boshlaganlarida, shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirish bolalarni mehnat bilan bog'liq

faoliyatga mazmunli jalb qilish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar, munosabatlar va xatti-harakatlar bilan qurollantiradi. Mehnat ta'limida shaxsiy kompetentsiyaning ahamiyatini bir necha asosiy o'lchovlar orqali tushunish mumkin:

O'z-o'zini tartibga solish va mas'uliyat: shaxsiy kompetentsiya ish joyidagi muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan his-tuyg'ularini, impulslarini va xatti-harakatlarini tartibga solish qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'z-o'zini tartibga solish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali maktabgacha yoshdagi bolalar o'z e'tiborini boshqarishni, ko'rsatmalarga rioya qilishni va vazifalarni bajarishda qat'iylikni o'rganadilar, kelajakdagi mehnat sharoitlarida mas'uliyatli va samarali xatti-harakatlar uchun zamin yaratadi.

Muvaffaqiyatsizliklardan qaytish va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyati shaxsiy kompetentsiyaning muhim tarkibiy qismidir. Mehnat bilan bog'liq faoliyatda duch keladigan qiyinchiliklar va to'siqlar oldida chidamli bolalar qat'iyatlilik, muammolarni hal qilish qobiliyatini va muvaffaqiyatsizlikdan o'rganishga tayyorligini namoyish etadilar. Chidamlilikni tarbiyalash orqali mehnat ta'limi bolalarga qiyinchiliklarga ishonch va optimizm bilan yondashish imkonini beradi, bu ularga zamonaviy ishchi kuchining murakkabliklarida chidamlilik va moslashuvchanlik bilan harakat qilish imkonini beradi.

Muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash: Shaxsiy kompetentsiya ish joyida samarali qarorlar qabul qilish va innovatsiyalar uchun zarur bo'lgan muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bolalarni haqiqiy dunyo

muammolarini izlashga, tajriba qilishga va ijodiy yechimlar yaratishga undaydigan mehnat ta'limi faoliyati orqali maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining tahliliy qobiliyatlari, ijodkorlik va topqirliklarini rivojlantiradilar, ularni kelajakdagi mehnat bozoridagi muammolarni hal qilishga tayyorlaydilar.

Ijtimoiy ko'nikmalar va hamkorlik: Hamkorlik va jamoaviy ish ish joyidagi muvaffaqiyatning ajralmas qismi bo'lib, samarali muloqot, hamkorlik va shaxslararo ko'nikmalarni talab qiladi. Ijtimoiy kompetentsiyaning rivojlantirish orqali mehnat ta'limi tashabbuslari tengdoshlarning ijobiy o'zaro munosabatlarini, nizolarni hal qilish strategiyasini va jamoaviy mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Hamkorlikdagi loyihalar, guruh faoliyati va rolli o'yin stsenariylari orqali maktabgacha yoshdagi bolalar boshqalar bilan hamkorlikda ishlashni, turli nuqtai nazarlarni qadrlashni va jamoa maqsadlariga faol hissa qo'shishni o'rganadilar.

Maqsad va hissa hissi: Mehnat ta'limi bolalarga o'z jamoalarida turli rollar, mas'uliyatlar va hissalarini o'rganish imkoniyatini beradi, ularning ishida maqsad va ma'no tuyg'usini rivojlantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z sa'y-harakatlari va hissalarining qadr-qimmatini ta'kidlaydigan faoliyat bilan shug'ullanish orqali ularda g'urur, muvaffaqiyat va fuqarolik mas'uliyati tuyg'ulari shakllanadi, kuchli mehnat axloqi va jamiyat hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatishga intilish uchun asos yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida mehnat ta'limi tashabbuslarini samarali amalga oshirishda shaxsiy kompetentsiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'z-o'zini

tartibga solish, chidamlilik, muammolarni hal qilish qobiliyatlari, ijtimoiy ko'nikmalar va maqsad va hissa tuyg'usini rivojlantirish orqali o'qituvchilar yosh o'quvchilarga zamonaviy ishchi kuchining murakkabliklarida ishonch, malaka va umrbod ta'lim va o'sishga sodiqlik bilan

harakat qilish imkoniyatini beradi. Shaxsiy kompetentsiyani rivojlantirishni mehnat ta'limi o'quv dasturlariga kiritadigan yaxlit yondashuv orqali maktabgacha tarbiyachilar bolalarni 21-asr iqtisodiyotining dinamik va doimiy o'zgaruvchan landshaftida rivojlanishga tayyorlashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
2. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
3. Piaget, J. (1963). *The origins of intelligence in children*. Norton.
4. Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.
5. Berk, L. E. (2009). *Child development*. Pearson.
6. Bodrova, E., & Leong, D. J. (2007). *Tools of the mind: The Vygotskian approach to early childhood education*. Merrill/Prentice Hall.
7. Katz, L. G., & Chard, S. C. (2000). *Engaging children's minds: The project approach*. Greenwood Publishing Group.
8. National Association for the Education of Young Children (NAEYC). (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8*. NAEYC.
9. Pianta, R. C., & Walsh, D. J. (1996). *High-risk children in schools: Constructing sustaining relationships*. Routledge.
10. Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academies Press.

O'QITUVCHILARNING STRATEGIK YONDASHUV VOSITASIDA KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASPEKTLARI

USMONOVA HAFIZAXON

Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: O'qituvchilar o'rtasida kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish ta'lim natijalarini oshirish va talabalar muvaffaqiyatini ta'minlash uchun juda muhimdir. Ushbu maqola o'qituvchilarning kasbiy o'sishini rag'batlantirishga strategik yondashuvning pedagogik jihatlarini o'rganadi. O'rnatilgan nazariyalar va empirik dalillarga asoslanib, u ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun samarali strategiya va metodologiyalarni belgilaydi. Uzluksiz kasbiy rivojlanishning ahamiyatini ta'kidlagan holda, ushbu maqola o'qitishda mukammal madaniyatni rivojlantirish haqida tushuncha berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy kompetentsiya, o'qituvchilar, pedagogika, strategik yondashuv, malaka oshirish.

Abstract: The development of professional competence among teachers is crucial for enhancing educational outcomes and ensuring student success. This article explores the pedagogical aspects involved in the strategic approach to fostering the professional growth of teachers. Drawing upon established theories and empirical evidence, it delineates effective strategies and methodologies for enhancing teacher competence within educational settings. By emphasizing the significance of continuous professional development, this article aims to provide insights into fostering a culture of excellence in teaching.

Keywords: Professional competence, teachers, pedagogy, strategic approach, professional development.

Абстракт: Развитие профессиональной компетентности учителей имеет решающее значение для улучшения результатов обучения и обеспечения успеха учащихся. В данной статье исследуются педагогические аспекты стратегического подхода к содействию профессиональному росту учителей. Опираясь на устоявшиеся теории и эмпирические данные, он описывает эффективные стратегии и методологии повышения компетентности учителей в образовательных учреждениях. Подчеркивая важность непрерывного профессионального развития, эта статья призвана дать представление о формировании культуры передового опыта в преподавании.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, педагоги, педагогика, стратегический подход, профессиональное развитие.

Kirish:

Zamonaviy ta'lim landshaftlarida o'qituvchilarning roli shunchaki mazmunni etkazishdan ustun turadi; u o'quvchilar o'rtasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ijodkorlikni rivojlantirish, ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ko'maklashish kabi ko'p qirrali vazifalarni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, o'qituvchilarning malakasi beriladigan ta'lim sifatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi va pirovardida o'quvchilarning yutuqlariga ta'sir qiladi. Ta'limning dinamik tabiati va

o'quvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini e'tirof etgan holda, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga strategik yondashuvni qabul qilish zarur. Ushbu strategik yondashuv nafaqat o'qituvchilarning pedagogik yutuqlardan xabardor bo'lishini ta'minlabgina qolmay, balki ularga zamonaviy sinflarning murakkabliklarini samarali boshqarish imkoniyatini beradi.

O'qituvchilarni tayyorlashning an'anaviy paradigmatlari ko'pincha mavzu bo'yicha tajriba va o'qitish usullarini egallashga qaratilgan. Garchi bu jihatlar muhim bo'lsa-

da, bugungi turli ta'lim sharoitlarida samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan kengroq kompetensiyalarning faqat bir qismini tashkil etadi. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga strategik yondashuv uzluksiz o'rganish, fikrlash amaliyoti va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik zarurligini tan oladi. U o'qituvchilarni texnologik taraqqiyot, demografik siljishlar va o'zgaruvchan ta'lim paradigmalari bilan tavsiflangan dinamik ta'lim muhitida rivojlanish uchun zarur bilim, ko'nikma va qobiliyatlar bilan jihozlashga intiladi.

Belgilangan nazariyalar va empirik dalillarga asoslanib, ushbu maqola o'qituvchilarning kasbiy o'sishini rag'batlantirishga strategik yondashuvning pedagogik jihatlarini o'rganishga qaratilgan. O'qituvchilarning malakasini oshirish uchun samarali strategiya va metodologiyalarni belgilab, u o'qituvchilarning rivojlanishi va ta'limning mukammalligi haqidagi nutqlarga hissa qo'shishga intiladi. Uzluksiz kasbiy rivojlanishning ahamiyatini ta'kidlagan holda, ushbu maqola o'qitishda mukammal madaniyatni tarbiyalash va shu orqali XXI asrda o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirishga qodir bo'lgan malakali o'qituvchilar tarkibini tarbiyalash haqida tushuncha berishga intiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning markazida samarali pedagogik amaliyotni ta'minlovchi mustahkam nazariy asos yotadi. Ayniqsa, Lev Vygotskiy kabi olimlar tomonidan ilgari surilgan konstruktivistik nazariyalar o'quvchilar o'rtasida kontseptual tushunish va bilimlarni qurishga yordam beradigan o'rganish tajribasini osonlashtirishda o'qituvchilarning faol rolini ta'kidlaydi (Vygotskiy, 1978). Vygotskiyning fikriga ko'ra, o'rganish - bu ijtimoiy jarayon bo'lib, unda odamlar boshqalar va atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qilish orqali ma'noni yaratadilar. Pedagogik nuqtai nazardan, bu nazariya talabalarning kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun hamkorlik, izlanish va iskalalarni qo'llab-quvvatlaydigan o'quv

muhitini yaratish muhimligini ta'kidlaydi.

Xuddi shunday, Etien Venger kabi nazariyotchilar tomonidan ta'kidlangan ijtimoiy-madaniy nazariyalar kognitiv o'sishni rag'batlantirishda ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va hamkorlikdagi o'quv muhitining ahamiyatini ta'kidlaydi (Venger, 1998). Vengerning amaliyot hamjamiyatlari kontseptsiyasi o'rganish ijtimoiy hamjamiyatlarda ishtirok etish orqali sodir bo'lishini ta'kidlaydi, bunda odamlar birgalikdagi faoliyat bilan shug'ullanadilar, bilim almashadilar va birgalikda tushunishni quradilar. Ta'lim nuqtai nazaridan, bu nazariya maktablarda o'qituvchilar hamkorlik qiladigan, tajriba almashadigan va o'zlarining kasbiy amaliyotlarini yaxshilash uchun jamoaviy so'rovlar bilan shug'ullanadigan o'quv jamoalarini yaratish qiymatini ta'kidlaydi.

Ushbu nazariy asoslarga asoslanib, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga strategik yondashuv nazariy tushunchalarni o'qitish samaradorligi va talabalarning faolligini oshirishga qaratilgan amaliy pedagogik strategiyalarga integratsiyalashuviga urg'u beradi. O'qituvchilarni rivojlantirish tashabbuslarini o'rganish va bilishning o'rnatilgan nazariyasiga asoslash orqali o'qituvchilar samarali o'qitish va o'qitish jarayonlarini boshqaradigan asosiy tamoyillarni chuqurroq tushunishadi. Bu, o'z navbatida, ularga o'quvchilarning ehtiyojlari va xususiyatlariga mos keladigan ta'lim strategiyalari, o'quv dasturlarini loyihalash va baholash amaliyotlari haqida ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, nazariy asos o'qituvchilar o'rtasida reflektiv amaliyot, hamkorlikda o'rganish va harakat tadqiqotlarini rivojlantirishga yordam beradigan kasbiy rivojlanish tadbirlarini ishlab chiqish va amalga oshirish haqida ma'lumot beradi. O'qituvchilar o'zlarining ta'lim amaliyotlarini tanqidiy tekshirishlari mumkin bo'lgan nazariy ob'ektivni taqdim etish orqali nazariy asoslar o'qitish usullari va yondashuvlarini doimiy ravishda takomillashtirish va takomillashtirishga

yordam beradi. Oxir oqibat, nazariyaning amaliyotga integratsiyalashuvi o'qituvchilarga o'quvchilarga bilimlarni qurish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va zamonaviy dunyoning murakkabliklarida harakat qila oladigan umrbod ta'lim oluvchilarga aylanish imkonini beradigan o'quv muhitini yaratishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishga asos bo'lgan nazariy asos pedagogik amaliyotni xabardor qiluvchi, kasbiy rivojlanish tashabbuslarini shakllantiradigan va ta'lim natijalarini doimiy ravishda takomillashtirishga yordam beradigan yo'naltiruvchi asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'limning konstruktivistik va ijtimoiy-madaniy nazariyalariga tayanib, o'qituvchilar o'quv jarayonini chuqurroq tushunishlari va bu bilimlardan ta'lim samaradorligini oshirish va talabalar muvaffaqiyatini rag'batlantirish uchun foydalanishlari mumkin.

Kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishning pedagogik strategiyalari:

O'qituvchilarni reflektiv amaliyot bilan shug'ullanishga undash kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishning asosidir. Reflektiv amaliyot kuchli tomonlarini, takomillashtirish sohaslarini va ta'limga innovatsion yondashuvlarni aniqlash uchun o'z ta'lim tajribasini, qarorlarini va natijalarini tizimli ravishda o'rganishni o'z ichiga oladi. Jurnal yozish, o'z-o'zini baholash va tengdoshlarning fikr-mulohazalarini bildirish kabi mashg'ulotlarda qatnashish orqali o'qituvchilar o'zlarining o'qitish amaliyoti va uning o'quvchilar bilimiga ta'sirini chuqurroq tushunadilar. Ushbu o'z-o'zini aks ettirish jarayoni o'qituvchilarga o'zlarining ta'lim strategiyalarini takomillashtirish, asoslangan pedagogik qarorlar qabul qilish va doimiy ravishda kasbiy o'sishga intilish imkonini beradi.

O'qituvchilar uchun kasbiy ta'lim hamjamiyatlari (PLC) doirasida hamkorlik qilish imkoniyatlarini yaratish umumiy so'rov, o'zaro yordam va uzluksiz o'rganish

madaniyatini rivojlantiradi. PLClar o'qituvchilar uchun g'oyalar, resurslar va ilg'or tajribalarni almashish, muammolarni birgalikda hal qilish va umumiy muammolarni hal qilish uchun jamoaviy so'rovlar bilan shug'ullanish uchun forum yaratadi. PLCda ishtirok etish orqali o'qituvchilar o'zlarining professional tarmoqlarini kengaytiradilar, turli istiqbollarga ega bo'ladilar va o'zlarining pedagogik amaliyotini yaxshilaydigan fikr-mulohazalarni oladilar. Bundan tashqari, PLClar doimiy kasbiy rivojlanish uchun platformani taqdim etadi, bu erda o'qituvchilar darslarni hamkorlikda rejalashtirish, bir-birlarining sinflarini kuzatish va ta'lim va ta'lim natijalarini yaxshilash uchun aks ettiruvchi dialogga kirishishlari mumkin.

Harakat tadqiqotlari bilan shug'ullanish o'qituvchilarga o'z sinflarida o'qitish va o'qitish jarayonlarini muntazam ravishda tekshirish imkonini beradi. Harakat tadqiqoti so'rov sohasini aniqlash, tadqiqot savollarini shakllantirish, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish va ta'lim amaliyotini xabardor qilish uchun topilmalarni aks ettirishni o'z ichiga oladi. Harakatlar bo'yicha tadqiqot loyihalarini o'tkazish orqali o'qituvchilar samarali o'qitish strategiyalari, o'quvchilarning o'rganish afzalliklari va sinf dinamikasi haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'ladilar. Ushbu tadqiqotga asoslangan kasbiy rivojlanish jarayoni o'qituvchilarni o'z amaliyotlarini tanqidiy tekshirishga, yangi yondashuvlar bilan tajriba o'tkazishga va talabalar natijalarini yaxshilash uchun ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishga undaydi.

Texnologiya integratsiyasi: texnologiyani pedagogik vosita sifatida qo'llash ta'lim berishni yaxshilaydi, faol o'rganishga yordam beradi va o'quvchilarning faolligini rag'batlantiradi. O'qituvchilar turli xil ta'lim uslublari va afzalliklariga mos keladigan interfaol ta'lim tajribasini yaratish uchun raqamli vositalar, multimedia resurslari va onlayn platformalarni o'z yo'riqnomalariga qo'shishlari mumkin. Texnologiyani o'qitish amaliyotiga qo'shish orqali o'qituvchilar hamkorlikda o'rganishni

osonlashtirishi, shaxsiy fikr-mulohazalarni taqdim etishi va talabalarga mazmunli yo'llar bilan izlanish, yaratish va muloqot qilish imkoniyatini berishlari mumkin. Bundan tashqari, texnologiya integratsiyasi o'qituvchilarga ko'plab ta'lim resurslaridan foydalanish, global ta'lim hamjamiyatlari bilan bog'lanish va ta'limdagi rivojlanayotgan tendentsiyalar va innovatsiyalardan xabardor bo'lish imkonini beradi.

Professional ta'lim tarmoqlari: Professional ta'lim tarmoqlarida (PLN) ishtirok etish o'qituvchilarning o'z maktabi yoki tumani chegarasidan tashqarida resurslar, tajriba va kasbiy rivojlanish imkoniyatlariga kirishini kengaytiradi. PLNlar onlayn forumlar, ijtimoiy media guruhlari, o'quv konferentsiyalari va o'qituvchilar butun dunyo bo'ylab hamkasblari bilan bog'lanishi, hamkorlik qilishi va bilim almashishi mumkin bo'lgan boshqa tarmoq platformalarini o'z ichiga oladi. PLNlarda faol ishtirok etish orqali o'qituvchilar doimiy ta'lim bilan shug'ullanishlari, fikr almashishlari va ta'lim sohasidagi joriy tadqiqotlar, tendentsiyalar va ilg'or tajribalar haqida xabardor bo'lishlari mumkin. Bundan tashqari, PLNlar o'qituvchilar maslahat so'rashi, muvaffaqiyatlar va qiyinchiliklarni baham ko'rishi va yutuqlarni nishonlashi mumkin bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi hamjamiyatni ta'minlaydi, bu esa tegishlilik va professional do'stlik hissinini uyg'otadi.

Xulosa:

O'qituvchilar o'rtasida kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish ta'limning mukammalligini oshirish, talabalarning faolligini oshirish va ijobiy ta'lim natijalariga erishish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada biz strategik doirada o'qituvchilarning kasbiy o'sishini oshirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarni ko'rib chiqdik. Uzluksiz o'rganish, fikrlash amaliyoti va hamkorlikda izlanish muhimligini ta'kidlagan holda, ushbu strategiyalar o'qituvchilarga dinamik ta'lim sharoitlariga moslashish, o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish hamda ta'limda tenglik

va mukammallikni ta'minlashga yordam beradi.

Reflektiv amaliyot kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishning asosiy jihati sifatida paydo bo'lib, o'qituvchilarga o'z ta'lim amaliyotlarini tanqidiy ko'rib chiqish, takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash va o'quvchilar bilimini oshirish uchun innovatsiyalar kiritish imkonini beradi. Hamkorlikdagi o'quv jamoalari orqali o'qituvchilar jamoaviy so'rovlar bilan shug'ullanadilar, ilg'or tajribalar bilan o'rtoqlashadilar va kasbiy o'sish yo'lida bir-birlarini qo'llab-quvvatlaydilar. Harakat tadqiqotlari o'qituvchilarga o'qitish va o'qitish jarayonlarini tizimli ravishda tekshirish, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va o'qitish amaliyotini doimiy ravishda takomillashtirish uchun tizimli yondashuvni ta'minlaydi.

Texnologiyaning pedagogik amaliyotga integratsiyalashuvi shaxsiylashtirilgan ta'lim, interfaol ta'lim va global hamkorlik imkoniyatlarini taqdim etadi. Raqamli vositalar va onlayn platformalardan foydalangan holda, o'qituvchilar talabalarning turli ehtiyojlari va afzalliklarini qondiradigan qiziqarli o'quv tajribalarini yaratishi mumkin. Bundan tashqari, professional ta'lim tarmoqlarida ishtirok etish o'qituvchilarning resurslar, tajriba va qo'llab-quvvatlashdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi, uzluksiz o'rganish va kasbiy o'sish madaniyatini oshiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu maqolada keltirilgan kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishga strategik yondashuv o'qituvchilarga ta'limni osonlashtiruvchi sifatida o'z rollarida ustunlik qilish imkoniyatini berish uchun yo'l xaritasini taklif qiladi. Fikrlash amaliyoti, hamkorlikda so'rov, harakat tadqiqoti, texnologiya integratsiyasi va professional ta'lim tarmoqlarida ishtirok etish orqali o'qituvchilar o'zlarining ta'lim samaradorligini oshirishlari, talabalar muvaffaqiyatini rag'batlantirishlari va 21-asrda ta'limning rivojlanishiga hissa qo'shishlari mumkin. Biz zamonaviy ta'limning murakkabliklarini kechishda davom etar

ekanmiz, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga sarmoya kiritish ta'limdagi mukammallik va innovatsiyalarning asosi bo'lib qolmoqda.

O'qituvchilar umrbod ta'lim olish va doimiy takomillashtirishga intilish orqali o'quvchilar hayotini boyitib, ularni doimiy o'zgaruvchan dunyoda rivojlanishga tayyorlaydigan o'qitishda mukammal madaniyatni

tarbiyalashlari mumkin. Ta'lim yetakchilari, siyosatchilar va manfaatdor tomonlar sifatida keling, o'qituvchilarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beraylik va o'qituvchilarga ta'limdagi ijobiy o'zgarishlarning katalizatori sifatida o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishga imkon beruvchi tashabbuslarni qo'llab-quvvatlaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
2. Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.
3. Darling-Hammond, L., & Richardson, N. (2009). Research review / Teacher learning: What matters?. *Educational Leadership*, 66(5), 46-53.
4. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112.
5. Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 8(3), 381-391.
6. Fullan, M. (1993). *Change forces: Probing the depths of educational reform*. Routledge.
7. Joyce, B., & Showers, B. (2002). *Student achievement through staff development*. Association for Supervision and Curriculum Development.
8. Darling-Hammond, L., Wei, R. C., Andree, A., Richardson, N., & Orphanos, S. (2009). *Professional learning in the learning profession: A status report on teacher development in the United States and abroad*. National Staff Development Council.
9. National Research Council. (2012). *Education for life and work: Developing transferable knowledge and skills in the 21st century*. National Academies Press.
10. Guskey, T. R., & Yoon, K. S. (2009). What works in professional development?. *Phi Delta Kappan*, 90(7), 495-500.

O'QUVCHILARDA IJTIMOIIY-AXLOQIIY IDEAL HAQIDAGI TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMI

YUNUSALIEVA NARGIZA ORTIQBOY QIZI

Qo'qon pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Zamonaviy jamiyatda o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy va axloqiy g'oyalarni rivojlantirish mas'uliyatli fuqarolik va axloqiy xulq-atvorni rivojlantirish uchun zarurdir. Ushbu maqola o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy ideallari haqidagi g'oyalarni tarbiyalashga qaratilgan keng qamrovli pedagogik tizimni taklif qiladi. Axloqiy rivojlanish nazariyalari, ijtimoiy psixologiya va ta'lim amaliyotiga tayangan holda, ushbu tizim turli strategiyalarni, jumladan, tajribaviy o'rganish, qadriyatlarni tushuntirish, rol modellash va aks ettirish amaliyotlarini birlashtiradi. Ushbu pedagogik asosni tizimli tatbiq etish orqali o'qituvchilar o'quvchilarni tanqidiy mulohazalarga, mazmunli muhokamalarga va amaliy qo'llashga samarali jalb etishlari va shu orqali ijtimoiy va axloqiy tushunchalarni chuqurroq tushunishlarini rivojlantirishlari mumkin. Oxir oqibat, ushbu pedagogik tizim o'quvchilarni axloqiy qaror qabul qiluvchi va barkamol jamiyatga faol hissa qo'shadigan shaxslar bo'lish imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar; axloqiy rivojlanish, ijtimoiy ideallar, axloqiy tarbiya, pedagogik asoslar, axloqiy mulohazalar, qadriyatlarni tushuntirish, tajribali o'rganish, o'rnak olish, reflektiv amaliyotlar, ijtimoiy psixologiya

Абстракт: В современном обществе развитие социально-нравственных представлений у студентов необходимо для развития ответственного гражданства и нравственного поведения. В данной статье предлагается комплексная педагогическая система, направленная на воспитание у учащихся представлений о социальных и нравственных идеалах. Опираясь на теории нравственного развития, социальной психологии и образовательной практики, эта основа объединяет различные стратегии, включая обучение на основе опыта, разъяснение ценностей, ролевое моделирование и рефлексивные практики. Систематически внедряя эту педагогическую структуру, учителя могут эффективно вовлекать учащихся в критическое мышление, содержательное обсуждение и практическое применение, тем самым развивая более глубокое понимание социальных и моральных концепций. В конечном итоге, эта педагогика дает учащимся возможность принимать этические решения и активно вносить вклад в здоровое общество.

Ключевые слова; моральное развитие, социальные идеалы, нравственное воспитание, педагогические основы, моральные суждения, разъяснение ценностей, экспериментальное обучение, ролевое моделирование, рефлексивные практики, социальная психология

Kirish:

Zamonaviy jamiyatda o'quvchilarda ijtimoiy va axloqiy g'oyalarni tarbiyalash mas'uliyatli fuqarolik va axloqiy xulq-atvorni tarbiyalash uchun muhim ahamiyatga ega. Jamiyatdagi o'zgarishlarning jadal sur'atlari, murakkab axloqiy dilemmalarning keng tarqalishi bilan birgalikda, o'quvchilarda hamdardlik, adolat va halollik kabi asosiy tamoyillarni tushunish va qadrlashlarini tarbiyalovchi ta'lim tadbirlarining shoshilinch zarurligini ta'kidlaydi. Axloqiy rivojlanishni

shakllantirishda ta'limning muhim rolini e'tirof etgan holda, o'qituvchilar o'quvchilarni ta'lim muassasalarida ijtimoiy va axloqiy tushunchalarni mazmunli o'rganishga jalb qilish uchun innovatsion pedagogik yondashuvlarga tobora ko'proq murojaat qilmoqdalar.

Ushbu maqola o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy ideallar haqidagi g'oyalarni oshirishga qaratilgan keng qamrovli pedagogik tizimni o'rganish va taklif qilishga intiladi. Axloqiy rivojlanish nazariyalari, ijtimoiy psixologiya va ta'lim amaliyotiga tayangan holda, ushbu

tizim o'qituvchilar uchun o'quvchilarning axloqiy o'sishi va axloqiy fikrlashlariga yordam beradigan tizimli asosni taklif qiladi. Turli strategiyalarni, jumladan, tajribaviy o'rganish, qadriyatlarni aniqlashtirish, namuna olish va aks ettirish amaliyotlarini birlashtirgan holda, ushbu pedagogik tizim o'quvchilarga axloqiy murakkabliklarni boshqarish, ongli qarorlar qabul qilish va jamiyat tuzilishiga ijobiy hissa qo'shish imkoniyatini berishga qaratilgan.

Keyingi bo'limlarda biz taklif etayotgan pedagogik tizimimizning mantiqiy asoslarini yoritish uchun axloqiy rivojlanish va ijtimoiy psixologiyaning nazariy asoslarini ko'rib chiqamiz. Keyin biz ushbu tizimning asosiy tarkibiy qismlarini ko'rsatamiz, uni ta'lim sharoitida amalga oshirishning amaliy strategiyalarini belgilaymiz. Nazariya va amaliyotning tizimli integratsiyasi orqali ushbu pedagogik asos zamonaviy dunyoning axloqiy muammolarini hal qilish uchun jihozlangan axloqiy mas'uliyatli shaxslar avlodini tarbiyalash imkoniyatini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'quvchilarda ijtimoiy va axloqiy ideallar haqidagi g'oyalarni tarbiyalashning pedagogik tizimini rivojlantirishda axloqiy rivojlanish nazariyalari va ijtimoiy psixologiya markaziy o'rinni egallaydi. Bu nazariy qarashlar axloqiy mulohazalar va axloqiy xulq-atvorni asoslovchi kognitiv, hissiy va ijtimoiy jarayonlar haqida bebaho tushunchalar beradi.

1. Axloqiy rivojlanish nazariyalari:

a. Lourens Kolbergning "Axloqiy rivojlanish bosqichlari": Kolberg olti bosqichdan iborat bo'lgan axloqiy rivojlanishning ierarxik modelini taklif qildi, ular uchta darajada tashkil etilgan: an'anaviylikdan oldingi, an'anaviy va post-an'anaviy. Kolbergning so'zlariga ko'ra, odamlar etuk bo'lganida ushbu bosqichlardan o'tadilar, har bir bosqich tobora murakkab axloqiy fikrlash bilan tavsiflanadi. Bu asos axloqiy hukmlarni shakllantirishda kognitiv rivojlanishning muhimligini ta'kidlaydi va axloqiy qarorlar qabul qilishda fikrlashning rolini ta'kidlaydi.

b. Jan Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi: Piaget nazariyasi bolalarning kognitiv rivojlanish bosqichlarida o'sib borishi bilan ularning fikrlashlarida sifat o'zgarishlariga duchor bo'lishini ta'kidlaydi. Piagetning so'zlariga ko'ra, axloqiy rivojlanish kognitiv rivojlanishga parallel bo'lib, bolalar asta-sekin tashqi hokimiyatga e'tibor berishdan axloqiy tamoyillarni ichki tushunishga o'tadi. Piagetning kognitiv kamolot va ijtimoiy tajriba o'rtasidagi o'zaro ta'sirga urg'u berish bizning bolalarning axloqiy bilim va fikrlashni qanday qurishini tushunishimizga yordam beradi.

c. Kerol Gilliganning g'amxo'rlik etikasi: Gilligan an'anaviy axloqiy rivojlanish nazariyalarining erkak markazlashtirilgan tabiatiga qarshi chiqdi va g'amxo'rlik etikasiga asoslangan muqobil asosni taklif qildi. Gilliganning so'zlariga ko'ra, ayollar odatda erkaklarda kuzatiladigan adolatga yo'naltirilgan yondashuvdan farqli o'laroq, o'zlarining axloqiy mulohazalaridagi g'amxo'rlik va munosabatlarni birinchi o'ringa qo'yishadi. Gilliganning nuqtai nazari, axloqiy qarorlar qabul qilishda, ayniqsa, g'amxo'rlik va shaxslararo munosabatlarni o'z ichiga olgan kontekstlarda munosabatlar etikasi va empatiya muhimligini ta'kidlaydi.

2. Ijtimoiy psixologiya istiqbollari:

a. Ijtimoiy ta'lim nazariyasi: Ijtimoiy ta'lim nazariyasi xatti-harakatni egallashda kuzatuv o'rganish va modellashtirishning rolini ta'kidlaydi. Ushbu nuqtai nazarga ko'ra, odamlar axloqiy qadriyatlar va me'yorlarni boshqalarning xatti-harakatlarini, xususan, otalar, o'qituvchilar va tengdoshlar kabi nufuzli namunalarni kuzatish orqali o'rganadilar. Ijtimoiy ta'lim nazariyasi axloqiy xulq-atvorni shakllantirishda ijtimoiy mustahkamlash va ta'limning muhimligini ta'kidlaydi.

b. Ijtimoiy o'ziga xoslik nazariyasi: Ijtimoiy o'ziga xoslik nazariyasi odamlarning o'zini o'zi his qilishiga ularning ijtimoiy guruhlarga a'zoligi qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Ushbu doiraga ko'ra, odamlar o'zlarining shaxsiyati va o'zini o'zi qadrlashlarini guruh a'zolaridan

kelib chiqadi, bu esa guruh ichidagi favoritizm va guruhdan tashqari kamsitishlarga olib keladi. Ijtimoiy o'ziga xoslik nazariyasi axloqiy mulohazalar asosidagi ijtimoiy dinamikani yoritib beradi va axloqiy xulq-atvorni shakllantirishda guruh me'yorlari va ijtimoiy taqqoslashning rolini ta'kidlaydi.

c. Empatiya va ijtimoiy xulq-atvor: Empatiya, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va baham ko'rish qobiliyati ijtimoiy xulq-atvor va axloqiy harakatlarni rag'batlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ijtimoiy psixologiya bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, empatiyasi yuqori bo'lgan odamlar ko'proq altruistik harakatlar qiladilar va boshqalarga nisbatan rahm-shafqat ko'rsatadilar. Empatiya va ijtimoiy xulq-atvorning asosiy mexanizmlarini tushunish axloqiy rivojlanishni rag'batlantirish va o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat hissini tarbiyalash uchun juda muhimdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Axloqiy rivojlanish nazariyalari va ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan tushunchalarni birlashtirish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning axloqiy fikrlashlari va xatti-harakatlariga ta'sir qiluvchi kognitiv, hissiy va ijtimoiy omillar haqida har tomonlama tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Ushbu kompleks yondashuv o'quvchilar o'rtasida axloqiy o'sishni va axloqiy tushunishni rag'batlantirishga qaratilgan ta'lim tadbirlarini ishlab chiqish va amalga oshirish haqida ma'lumot beradi. Shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy ta'sirlar va axloqiy tamoyillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni nozik tushunish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy ideallar haqidagi g'oyalarini har tomonlama rivojlantirishni qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishi mumkin.

O'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy ideallar haqidagi g'oyalarini rivojlantirishning pedagogik tizimi bir nechta asosiy tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ularning har biri o'quvchilarni axloqiy tamoyillar va qadriyatlarni mazmunli o'rganishga jalb qilish uchun mo'ljallangan. Ushbu komponentlar

axloqiy ta'lim, ijtimoiy psixologiya va ilg'or ta'lim amaliyotlari bo'yicha tadqiqotlar orqali ma'lum qilinadi va ta'lim muassasalarida axloqiy rivojlanishni rivojlantirish uchun keng qamrovli asosni ta'minlash uchun mo'ljallangan.

Tajribali ta'lim o'quvchilarga axloqiy mulohazalar va axloqiy qarorlar qabul qilishga undaydigan to'g'ridan-to'g'ri amaliy tajribalar bilan ta'minlashni o'z ichiga oladi. Ushbu komponent axloqiy o'sishni rag'batlantirish va hamdardlik, hamdardlik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishda real tajribalar muhimligini ta'kidlaydi. Tajribali ta'lim faoliyatiga misol sifatida jamoat xizmati loyihalari, xizmat ko'rsatish bo'yicha tashabbuslar va axloqiy dilemmalarni simulyatsiya qilish kiradi. O'quvchilarni o'zlarining axloqiy fikrlashlari va qadriyatlariga shubha qiladigan aniq tajribalarga jalb qilish orqali o'qituvchilar ijtimoiy va axloqiy masalalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi va axloqiy tamoyillarni real hayotda qo'llashga yordam beradi.

Qadriyatlarni aniqlashtirish mashqlari o'quvchilarga shaxsiy qadriyatlari va axloqiy e'tiqodlarini aniqlash, ifodalash va ustuvorliklarini aniqlashga yordam berishga qaratilgan. Ushbu komponent o'quvchilarni o'zlarining axloqiy ustuvorliklari va tamoyillarini oydinlashtirishga qaratilgan reflektiv faoliyat, muhokamalar va mashqlarga jalb qilishni o'z ichiga oladi. Qadriyatlar reytingi, axloqiy dilemmalar va axloqiy stsenariylar kabi tuzilgan mashqlar orqali o'quvchilar o'z e'tiqodlarining asosiy sabablarini o'rganadilar va o'z harakatlarining oqibatlarini tekshiradilar. Qadriyatlarni aniqlashtirish o'quvchilarni ko'proq o'z-o'zini anglash, axloqiy mustaqillik va axloqiy qarorlar qabul qilishda izchillikni rivojlantirishga undaydi, bu esa mas'uliyatli axloqiy vakolatlar uchun asos yaratadi.

Ijobiy rol modellashtirish o'quvchilarga taqlid qilish uchun axloqiy xulq-atvor va axloqiy fazilatlar namunalarini taqdim etishni o'z ichiga oladi. Ushbu komponent o'qituvchilar, tengdoshlar va maktab jamoasidagi boshqa nufuzli shaxslar tomonidan axloqiy xulq-

atvorni modellashirish muhimligini ta'kidlaydi. Pedagoglar o'quvchilar va hamkasblar bilan o'zaro munosabatlarida to'g'ri, hamdardlik va hurmatni namoyon etib, namuna bo'lib xizmat qiladi. Tengdoshlar, shuningdek, ijtimoiy xulq-atvorni ko'rsatish va hamdardlik va hamkorlikni ko'rsatish orqali ijobiy namuna bo'lib xizmat qilishlari mumkin. O'quvchilarga taqlid qilish uchun ijobiy namunalar berish orqali o'qituvchilar axloqiy qadriyatlarni mustahkamlaydigan va axloqiy rivojlanishni rag'batlantiradigan qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratadilar.

Reflektiv amaliyot o'quvchilarni axloqiy nuqtai nazardan kelib chiqqan holda o'z tajribalari, e'tiqodlari va harakatlari haqida tanqidiy fikr yuritishga undashni o'z ichiga oladi. Ushbu komponent o'quvchilarni o'zlarining axloqiy mulohazalari va qaror qabul qilish jarayonlarini tekshirishga undaydigan jurnallar, guruh muhokamalari va axloqiy vaziyatni tahlil qilish kabi tadbirlarni o'z ichiga oladi. Reflektiv amaliyotlar o'quvchilarni muqobil istiqbollarni ko'rib chiqishga, o'z tanlovlarining axloqiy oqibatlarini baholashga va shaxsiy o'sish va takomillashtirish sohalarini aniqlashga undaydi. O'z-o'zini aks ettirish va introspektsiyani rivojlantirish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga o'zlarining qadriyatlari, e'tiqodlari va motivlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi, axloqiy izlanish va o'z-o'zini tekshirish odatini rivojlantiradi.

Hamkorlikdagi ta'lim o'quvchilar dialog, hamkorlik va tengdoshlarini o'rganishda ishtirok etadigan qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu komponent axloqiy rivojlanishni rag'batlantirishda muammolarni hamkorlikda hal qilish, istiqbolga ega bo'lish va o'zaro hurmat muhimligini ta'kidlaydi. Guruhdagi munozaralar, hamkorlik loyihalari va tengdoshlarning fikr-mulohazalari kabi hamkorlikdagi faoliyatlar orqali o'quvchilar turli nuqtai nazarlarni qadrlashni, qarama-qarshi qadriyatlarni muhokama qilishni va umumiy maqsadlar sari harakat qilishni o'rganadilar. Hamkorlikdagi ta'lim

o'quvchilarni hamdardlik, muloqot qobiliyatlari va jamoaviy mas'uliyat hissini rivojlantirishga undaydi, sinfda va undan tashqarida hamkorlik va o'zaro yordam madaniyatini rivojlantiradi.

O'quv dasturlari integratsiyasi ijtimoiy va axloqiy ta'limni turli fan sohalari va o'quv kontekstlari bo'ylab joylashtirishni o'z ichiga oladi. Ushbu komponent axloqiy ta'limni alohida, mustaqil mavzu sifatida ko'rib chiqishdan ko'ra, o'quv dasturi davomida axloqiy muhokamalar, faoliyat va o'rganish tajribasini birlashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Mavjud darslar va o'quv tajribalariga axloqiy mavzular, dilemmalar va istiqbollarni kiritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga turli kontekst va fanlarda axloqiy masalalarni o'rganish imkoniyatini beradi. O'quv dasturlari integratsiyasi axloqiy tarbiyaning alohida yoki mavhum tushuncha sifatida emas, balki o'quvchilarning ta'lim tajribasining barcha jabhalarini qamrab oluvchi o'quv jarayonining ajralmas qismi sifatida qaralishini ta'minlaydi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy g'oyalari haqidagi g'oyalarini rivojlantirish ta'limning asosiy jihati bo'lib, u shaxsning farovonligi va jamiyatning gullab-yashnashi uchun chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada keltirilgan pedagogik tizim ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida axloqiy rivojlanish, axloqiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish uchun keng qamrovli asosni taqdim etadi.

Axloqiy rivojlanish nazariyalari, ijtimoiy psixologiya va ilg'or ta'lim amaliyotlariga tayangan holda, ushbu tizim ko'plab komponentlarni, jumladan, tajribaviy o'rganish, qadriyatlarni tushuntirish, rol modellashirish, reflektiv amaliyotlar, hamkorlikda o'rganish va o'quv integratsiyasini o'z ichiga oladi. O'quvchilarni mazmunli tajribaga jalb qilish, o'z-o'zini aks ettirishni rag'batlantirish va ijobiy o'rnatish ko'rsatish orqali o'qituvchilar empatiya, halollik va fuqarolik ongini rivojlantirishga yordam beradigan qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishi mumkin.

FIZIKANI TRANSPORT FANLARI INTEGRATSIYASI ASOSIDA O'QITISHNING NAZARIY ASOSLARI

XAYRULLAYEV ASLIDDIN ISATULLAYEVICH

Jizzax politexnika instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak muhandislarni tayyorlashda fanlararo integratsiyaning nazariy va metodik asoslari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek maqolada, ta'lim jarayonini integratsiyalash, uning metodik asoslarini o'rganish, shakl va metodlarini ishlab chiqish, davlat ta'lim satandarti va uzluksiz ta'lim tizimi bilan bog'liq dolzarb masalalar ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: texnologiya, uzluksiz ta'lim, tarmoq texnologiyalari, integratsiya, ekzistentsiallik, kreativlik, nazariya, metodika.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы междисциплинарной интеграции при подготовке будущих учителей математики. В статье также рассматриваются актуальные вопросы, связанные с интеграцией образовательного процесса, изучение его методологических основ, разработкой форм и методов, государственным образовательным стандартом и системой непрерывного образования.

Ключевые слова: технология, непрерывное обучение, сетевые технологии, интеграция, экзистенциализм, креативность, теория, методология.

Annotation. This article discusses the theoretical and methodological foundations of interdisciplinary integration in the preparation of future mathematics teachers. The article also discusses current issues related to the integration of the educational process, the study of its methodological foundations, the development of forms and methods, the state educational standard and the continuing education system.

Keys words: technology, lifelong learning, networking technologies, integration, existentialism, creativity, theory, methodology.

Ta'lim jarayonini integratsiyalash, uning metodik asoslarini o'rganish, shakl va metodlarini ishlab chiqish, davlat ta'lim satandarti va uzluksiz ta'lim tizimi bilan bog'liq dolzarb masaladir. Bugungi yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda amalga oshirilayotgan ta'lim tizimining integratsiyasi bozor iqtisodiyoti o'zgarishlari talablariga mos kelishi, o'quv jarayonining moddiy-texnik va axborot bazasi bilan yetarlicha ta'minlash, talim jarayoniga yuqori malakali pedagogik kadrlarni jalb qilish, sifatli o'quv-metodik ishlanmalarni tayyorlash, ta'lim tizimi va ishlab chiqarish o'rtasida o'zaro integratsiyani yo'lga qo'yish muhim masalalardan bo'lmoqda. Kadrlar tayyorlash sifati va ularning bandligini ta'minlashda tarmoqlararo integratsiyani amalga oshirish

bosqichlarini ishlab chiqish uchun, eng birinchi ijtimoiy, kasbiy ehtiyoj va talablardan kelib chiqqan holda, integratsiyadan ko'zlanadigan pirovard maqsadlar, ularni amalga oshirish uchun qo'yiladigan vazifalar, vazifalarni hal qilishning usul va vositalari atroflicha va puxta tahlil qilinadi. Tarmoqlararo integratsiya bosqichlarini amalga oshirishda kadrlar tayyorlash sifati va ularning bandligini ta'minlashga qaratilgan tarmoqlararo integratsiya asoslarini yaratish; tarmoqlar uchun kadrlar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalarining integratsiya strategiyasini ishlab chiqish va uni optimal mexanizmlar, usul va vositalar orqali amalga oshirib borish; mehnat va ta'lim xizmatlari bozoridagi rivojlanish tendentsiyalari, talab va taklif dinamikasi, tarmoqlardagi tarkibiy

o'zgarishlarning integratsiyaga ta'siri monitoringi mezonlarini joriy qilish; oliy ta'limda marketing faoliyatining tashkiliy-huquqiy jihatlarini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish, oliy ta'lim muassasalari boshqaruvida integratsiya yondashuvi imkoniyatlaridan samarali foydalanishni amalga oshirish [1, 2].

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yashirin aloqadorlik va bog'lanishlarni aniqlay bilish, fanlararo bog'lanish, ya'ni uzviylikni ta'minlash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Chunki fanlararo aloqadorlik ta'minlangan holda, darsni tashkil qila olgan o'qituvchi o'quvchilarda o'zining faniga bo'lgan qiziqishini oshiribgina qolmasdan, mazkur fanni o'zlashtirishga yordam beradi. Fanlararo aloqadorlikni tizimli tarzda amalga oshirish natijasida o'quv-tarbiya jarayonining aloqadorligi sezilarli darajada ortadi. Shu bilan bir qatorda, o'quv fanlariga oid bilim va qiziqishlarini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. O'quv materialini mavzular bo'yicha tahlil etish yo'li bilan turli o'quv predmetlarini qaysi mavzulari bir-biri bilan aloqadorligi yuzaki ravishda aniqlansa, tarkibiy tahlil etish orqali o'quv materialini tashkil etuvchi tushunchalari, dalillari, qonuniyatlari, hukm, xulosalari, tasavvurlari orasidagi aloqadorlik o'rnatiladi. Fanlararo aloqadorlikning qanday shaklda qayd etilishi undan foydalanuvchining imkoniyatlariga bog'liq.

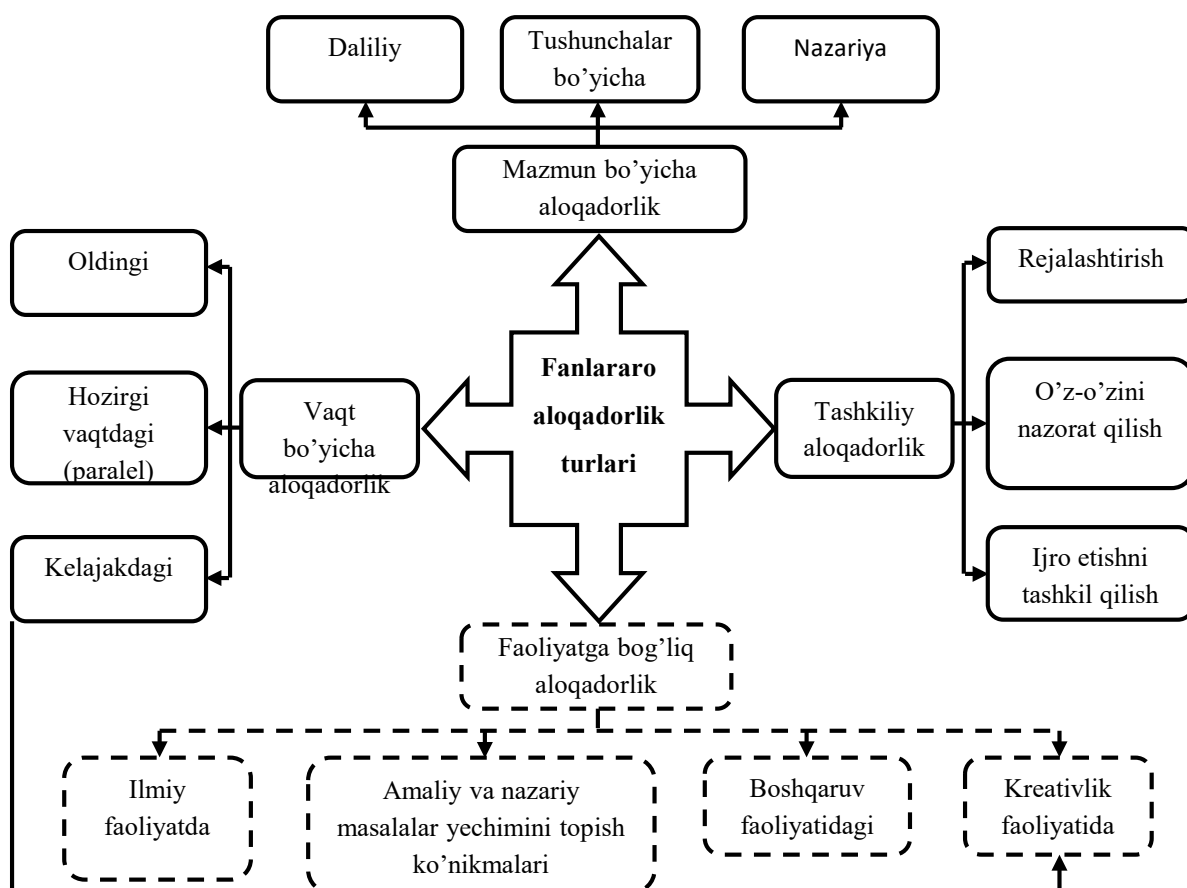
O'quv fanlararo aloqadorlikni ta'minlashga yo'naltirilgan o'quv faoliyati o'quvchilar uchun bir qadar murakkablik kasb etadi. Bunda boshqa o'quv fanlari bo'yicha dastlabki uy vazifalari, darsda bir darslik materiallari asosida takrorlash daqiqalari, sxematik ko'rgazmalilikdan foydalanish kabilarga ahamiyat beriladi. O'quv fanlararo aloqadorlikni ta'minlash asosida o'quv materiallarini o'zlashtirishga erishish o'quv

fanlararo aloqadorlikni maqsadga muvofiq tarzda ta'minlash imkonini beradi.

Fanlararo aloqadorlikni nafaqat alohida o'quv fanlarining, balki o'qituvchi va o'quvchilarning ham o'zaro xatti-harakatlari deb, ya'ni o'quv jarayoni barcha elementlarining tizimi sifatida olib qarash bilan kengroq talqin qilish lozim. O'quv jarayonida fanlararo aloqadorlikning ahamiyati va o'rnini belgilash uchun ularning aloqalarni tasniflash zarur, chunki, tizimli yondashuv bu aloqadorlikning nafaqat ko'p qirraliligini, balki ularning namoyon bo'lishi hamda ulardan qanday hollarda foydalanish metodlarini ham aniqlashga imkon beradi (1-rasm).

O'quv fanlararo aloqadorlikni ta'minlash asosida uy vazifasini bajarishga ham umumiy talablar qo'yiladi. Bunday mustaqil, individual mashg'ulotlar ilmiylik va tushunarlik kabi yo'nalishlarga ega bo'lishi, ta'lim mazmunining hayotiyliigi, amaliyot bilan bog'liqligini ta'minlash, o'quvchilarning idrok etish faoliyatlarini jadallashtirishi kerak. O'quv fanlararo aloqadorlikka tayangan holda ilg'or pedagogik texnologiyalar, muammoli masalalar yechish, kitob bilan mustaqil ishlash, ko'rgazmalilik kabi o'qitishning turli shakllaridan keng foydalanishlari lozim (1-rasm).

Ta'lim mazmunini modernizatsiyalashda uning uzviyligini ta'minlash asosiy omillardan biri hisoblanadi. Uzviylik ta'limda muayyan o'quv fanini o'rganishning turli bosqichlarida uning qismlari orasidagi zaruriy bog'lanish va munosabatlarini to'g'ri o'rnatishdan iborat. Uzviylik deganda o'quv materialining ketma-ketligi, tizimli qilib joylashtirganligi, avval o'zlashtirilgan bilimlarga tayanish, o'quv materialining kelajakda qo'llanilishi, o'quv-tarbiyaviy ish bosqichlarining davomiyligi tushuniladi. Darsliklardagi mavzulararo uzviylik o'quv

1-rasm. Fanlararo aloqadorlik turlari tavsifi.

materiali bilan o'qitish usullarining uzviy birligida namoyon bo'lishi lozim, uzviylik ularga bog'liq, biroq u nisbatan mustaqillikka ham ega bo'lib, o'quv material va o'qitish usullarining takomillashtirilishiga ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni o'quv faoliyatining tarkibiy qismi hisoblanib, mazkur jarayonga ham integratsiya jarayonini tatbiq etish yetuk mutaxassis sifatida tayyorlanishi nazarda tutilgan o'quvchilarning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishishlari uchun sharoit yaratilishini ta'minlaydi. Biroq bunday sharoitning vujudga kelishi ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy sub'yekti va rahbari bo'lgan o'qituvchilarning integratsiya jarayoni mohiyatini anglash, ulardan pedagogik faoliyatni amalga oshirishda samarali foydalanish borasidagi ko'nikmalarni hosil qilish lozim. Fanlararo

aloqadorlik prinsipiga amal qilish ta'lim-tarbiya sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, fanlararo aloqadorlik o'rganilayotgan mavzularni har tomonlama chuqur o'rganishni ta'minlaydi. U pedagogikada uzviylik, fanlararo aloqadorlik, o'zaro aloqadorlik va integrativ aloqadorlik darajalarida talqin etiladi. Uzviylik – o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni asta sekinlik bilan kengayib, chuqurlashib, mukammallashib borishini ko'zda tutadi.

Fanlararo aloqadorlik – o'zining mohiyatiga ko'ra keng tushuncha bo'lib, o'rganilayotgani materiallarning turli jihatlarini, xususiyatlarini har tomonlama ochib berilishini nazarda tutadi.

O'zaro aloqadorlik – mohiyatiga ko'ra ikki o'quv predmetlari orasidagi aloqadorlikni ya'ni birinchi o'quv fani

bo'yicha o'zlashtirilgan bilim va ish-harakat usullarini ikkinchisida qo'llashni va qo'llanishini ifodalaydi.

Integrativ aloqadorlik esa nisbatan yuqori darajali aloqadorlik bo'lib, avval zikr etilganlaridan o'quv dasturiga maqsadga muvofiq kiritilganligi bilan farq qiladi va albatta uni ta'minlashni talab etadi. Natijada mavzu haqida tizimli mukammal bilim, ish harakat usullari shakllanishiga imkon yaratadi. Fanlararo aloqadorlik o'rnatish uchun o'quv materialini mazmuni va mantiqan, psixologik didaktik, metodik va boshqa jihatlardan tahlil etiladi.

O'quv jarayonida integratsiyalangan ta'limdan foydalanishga katta ahamiyat berilyapti. Integratsiyalangan darslarning tuzilishi o'rganishning barcha bosqichlarida o'rganilayotgan materiallarning aniqligini va izchilligini, puxta o'rganilganligini va o'zaro mantiqiy aloqalarini talab qiladi.

O'quvchilarga integrallashgan ta'lim berish uchun fanlarni eng muhim g'oyalarini tanlab, ularni o'quvchilarga mos holda tizimlashtirish kerak. Integrativ materiallar oddiy, sodda tilda yozilgan, tushunarli tarzda bayon etilishi zarur. Fanlararo aloqadorlik o'rnatish uchun o'quv materialini mazmunan, mantiqan, psixologik, didaktik, metodik va boshqa jihatlardan tahlil etiladi. O'quv materialini mavzular bo'yicha tahlil etish yo'li bilan turli o'quv predmetlarini qaysi mavzulari bir biri bilan aloqadorligi yuzaki ravishda aniqlansa, tarkibiy tahlil etish orqali o'quv materialining tashkil etuvchi tushunchalari, dalillari, qonuniyatlari, hukm-xulosalari, tasavvurlari orasidagi aloqadorlik o'rnatiladi.

Talabalarini elektron o'quv-metodik majmua asosida o'qitishni tashkil qilish fanga oid va metodik tayyorgarlikni birlashtirish imkonini beradi. Ayni paytda, elektron o'quv-metodik majmualarni loyihalashtirish va qo'llash masalalari oliy pedagogik

ta'lim amaliyotida yetarlicha ishlanmagan. Elektron o'quv-metodik majmua deganda o'quv-metodik materiallarning to'liq to'plamini (ta'lim dasturi, gipermatnli illyustratsiyalangan darslik, virtual laboratoriya ishlari turkumi, axborot-ma'lumot bazasi, test dasturi, yo'riqnomaviy-metodik materiallarni) o'z ichiga olgan; motivatsiyalash, axborot, tashxis, korrektisyalash vazifalarini bajaradigan va o'quv jarayonini uning barcha bosqichlarida qo'llab-quvvatlaydigan o'qitishning kompleks vositasi tushuniladi. Oliy ta'lim muassasalarining kasb ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida maqsadga yo'naltirilgan holda kasbiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishning ikki tarkibiy qism: talabalarda kasbiy-metodik bilim va ko'nikmalarni shakllantirish texnologiyasi va rivojlantiruvchi kasbiy diagnostikadan iborat pedagogik tizimi ishlab chiqilgan. Izlanishlar davomida matematika fani o'qituvchilarini tayyorlash muammosiga yangicha yondashuv ishlab chiqildi:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda kasbiy tayyorgarlikning yaxlitligini ta'minlash va bunda bo'lajak matematika fani o'qituvchisining kasbiy-pedagogik faoliyati modeliga tayanish;

- ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo'lajak matematika o'qituvchisining me'yoriy-amaliy va ijodiy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'nalganlik;

- o'qituvchi va talabalarining sub'yekt-sub'yekt munosabatlarini amalga oshirish;

- talabalar shaxsining o'ziga xosligi va ijodiy salohiyatiga e'tibor qaratilganlik;

- innovatsiya jarayonlariga yo'nalganlik;

- psixologik-pedagogik va metodik bilimlarning integratsiyasi hamda o'zaro aloqadorligi [3].

Matematika fani o'qituvchilarini

tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasasining asosiy vazifasi shunday ta'lim muhitini yaratishdan iboratki, u jamiyat manfaatlarini yo'lida zamonaviy, yuksak pedagogik mahoratga ega, innovatsion faoliyat olib borishga qodir bo'lgan o'qituvchini tayyorlashga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak matematika o'qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlashni bakalavriatning birinchi bosqichidanoq boshlash maqsadga muvofiq. Jumladan, talabalarda yangilikka intilish hissini uyg'otish, mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish o'qishning dastlabki yillaridanoq boshlansa, u holda 3-bosqichda pedagogik-psixologik turkum fanlarini bo'lajak matematika o'qituvchisini innovatsion faoliyat olib borishga yo'naltirib o'qitish, 4-bosqichga kelib esa ularga yangiliklarni mustaqil ravishda izlab topish, relevant axborotlarni tanlab olish va amalga tatbiq etish ko'nikmalarini shakllantirish lozim bo'ladi. Bu bosqichlarning barchasini amalga oshirish jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy manbalarning nazariy tahlili shuni ko'rsatdiki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim talabalarda mustaqil o'rganish, kommunikativlik, kognitivlik, kreativlik, o'z-o'zini rivojlantirish va namoyon qilish (ekzistentsiallik) kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga imkon yaratadi [4,5].

Texnika oliy o'quv yurtlarida matematika fanlari ta'limi orqali kasbga yo'naltirish muammosiga bag'ishlangan tarixiy-pedagogik, psixologik-pedagogik va ilmiy-metodik adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, kasbga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish uchun matematika fanlari tayyorgarligini mukammallashtirish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu ixtisoslik uchun matematika fanlari ta'limning kasbga yo'naltirilganlik ta'rifi

aniqlik kiritildi, kasbga yo'naltirishni amalga oshirishda zaruriy shart bo'lgan didaktik printsiplar bayon qilindi. Talabalarining matematika fanlaridan olgan bilimlarini umumkasbiy va ixtisoslik fanlardagi beriladigan bilimlar bilan uzviy bog'lay olmasliklari hamda ulardan loyihalash-konstruktorlik bilan bog'liq ishlarda, kurs ishlari va bitiruv malakaviy ishlarini bajarishda samarali foydalana olmasliklari mumkin hamda mazkur ixtisosliklar bo'yicha kasbga yo'naltirishni kuchaytirish, nazariy materialni o'rganish va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish bo'yicha metodik tavsiyanomalar ishlab chiqish talab etiladi. Texnika oliy o'quv yurti talabalariga matematika fanlardan ta'lim berish jarayonida ularda muhandislik faoliyatini shakllantirishning metodik tizimi kontseptsiyasi ishlab chiqish, uning asosiy holatlari quyidagilarni: metodik tizim tarkibi; uning tuzilish printsiplari; tizimning integratsion tavsifi; tizim doirasida ishlashning shakl va metodlariga bo'lgan talablar; muhandislik faoliyatiga mos tizim tarkibi ochib berish zarur [6,7].

Ta'limni takomillashtirishdagi turli yondoshuvlar, fanlarni o'qitishda integratsiya va uni qo'llash muammolari bo'yicha ilmiy-metodik ishlarni tahlil qilish natijasida bo'lajak matematika fani o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda integrativ yondoshuvni tatbiq etish bo'yicha ilmiy izlanishlarga zarurat mavjud. Integratsiya – tizimning, bir butun fanning bir-biridan farq qiluvchi alohida bo'limlarining o'zaro bog'langanligini anglatuvchi jarayondir. Jamiyatning tez sur'atlar bilan rivojlanishi, ta'lim sohasiga ham o'z ta'sirini o'tkazishi ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va texnologiyalariga ham o'zgarishlar kiritishni talab etmoqda. Ta'lim mazmunini integrativ yondoshuv asosida muntazam yangilab boorish muhim ahamiyat kasb etadi. Fan va texnologiyalarning jadal taraqqiyoti sababli

Integratsiya o'z navbatida ta'lim, fan, texnika va ishlab chiqirishning o'zaro bog'langan tizimini tashkil etishni talab etadi.

TA'LIM SIFATIGA ERISHISHDA IJODKORLIGINI O'RNI VA GRAFIK DASTURLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNI AHAMIYATI

XOJIYEV UMID ABLOQULOVICH

Annotatsiya: Ushbu berilgan maqolada bugungi kundagi oliy ta'lim muassasalari muhandislik grafikasi yo'nalishi talabalariga muhandislik kompyuter grafikasi dasturlarini qanchalik muhim ekanligi, ijodiy va grafik vazifalar to'plamiga didaktik talablarni aniqlash, o'quv va kognitiv faolligini faollashtirishga ta'sirini aniqlash, ijodiy tasavvurlarini oshirish hamda kasbiy-pedagogik ijodiy fikrlashlar doirasini kengaytirish yetarlicha yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, grafik dastur, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, muhandislik grafikasi, psixolog, pedagog, kognitiv, animatsiya, estetik madaniyat.

Аннотация: В данной статье студентам направления инженерная графика современных высших учебных заведений освещено, насколько важны программы инженерной компьютерной графики, определены дидактические требования к набору творческих и графических задач, определено их влияние на активизацию учебной и познавательной деятельности, повышение творческого воображения и расширение сферы профессионально-педагогического творческого мышления.

Ключевые слова: образование, графическая программа, информационно-коммуникационные технологии, инженерная графика, психолог, педагог, когнитивная, анимационная, эстетическая культура.

Abstract: This article discusses the importance of engineering computer graphics programs for students of modern higher educational institutions, didactic requirements for a set of creative and visual tasks, the impact on the activation of educational and cognitive activity, creative imagination, increasing and expanding the range of professional pedagogical creative thinking is sufficiently illuminated.

Key words: education, graphics program, information and communication technologies, engineering graphics, psychologist, teacher, cognitive, animation, aesthetic culture.

Bugungi zamonda boshqa fanlarni o'rganish kabi, zamonaviy grafik dasturlarni o'rganishning ham, avvalo, bilish, ma'lumot olish uchun ahamiyati bor.

Hozir zamonda ta'lim tizimimizda o'quvchilardagi ijodkorlik xususiyatini rivojlantirishga ham alohida talablar qo'yilmoqda. Mamlakatimizda ijod maktablari, prezident maktablarini tashkil etishdan ko'zlanayotgan asosiy maqsadlarimizdan biri ham ijodkorlikni rivojlantirishdir. Ijod qilish inson ruhiyatining faolligini aks ettirishi psixologiyada isbotini topgan hisoblanadi. Shu talab va maqsadga mos ravishda grafik dasturlar asosida fanlarimizda ijodkorlikni rivojlantirish uslubi, texnologiyalarini rivojlantirishga

alohida e'tibor berilishi kerak edi. Ammo, hozircha grafik dasturlar asosida faoliyatlarida bu masalani tezroq va atroflicha tadqiq etishga intilish sezilishi ko'rimsiz holatda turibdi.

Ijodkorlikni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha muhandislik grafik dasturlar asosida mavjud xulosalarga ko'z yugurtirsak, avvalo, ijodkorlik yana o'sha ongostida shakllanishi va rivojlanishi ma'lum qilinadi. Ijod maktablarimizda ishlayotgan o'qituvchi va murabbiylarda esa ongostining tuzilmasi va xususiyatlari haqidagi bilimlarni shakllantirish va rivojlantirishga e'tibor berilmayapti desak, mubolag'a bo'lmaydi. Bizning fikrimizcha, bunday holat bu vazifani bajara oladigan zamonaviy grafik dasturlar ArchiCAD dasturi

arxitektorlarning ishonchli dasturi bo'lib, qurilish inshootlarini loyihalashda qo'llanilishi; 3DMax, Corel Draw, Adobe Illustrator – vektorli uch o'lchovli va ikki o'lchovli modellash dasturi bo'lib, harakatli tasvirlar yaratish imkoniyatlarining mavjudligi va hokazo dasturlarni misol sifatida keltirish mumkin.

Ijodkorlikning doimiy yo'ldoshi, "ukasi" (agar shunday ta'rif berish joiz bo'lsa) bo'lgan bir hodisa bor. Bu ilhomdir (Alloh taborak va taolo tomonidan berilgan ilohiy ne'mat). Ta'lim sifatini oshirishda, agar o'quvchilarda ijodkorlikni shakllantirish jarayonida ularda ilhom uyg'otish muammosini hal qila olsak, oldimizga qo'yilgan maqsadning yarmiga yetgan hisoblanamiz. Bu vazifani bajarish uchun ham grafik dasturlarga murojaat qilishimiz va u bilan ishlashimiz zarurdir. Bu ham o'z-o'zidan ayonki, grafik bilim, ArchiCAD, 3DMax, Corel Draw, Adobe Illustrator – vektorli naqadar katta kuch, qudratli qurol ekanligi dalolatidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Jahon oliy ta'limida, shu jumladan yurtimizda ham o'quv jarayonlarini grafik dasturlar orqali yanada takomillashtirishga juda ham katta e'tibor qaratilmoqda. Yuqoridagi fikrlarning tasdig'i, aynan Muhandislik kompyuter grafikasi sohasida namoyon bo'lmoqda. Bu sohada yurtimiz va xorijiy davlatlarda "Muhandislik kompyuter grafikasi" fanini o'qitilishini yo'lga qo'yish va o'qitishni metodik tizimini loyihalash bo'yicha: V.Arefeva, K.A.Grebennikov, I.V.Grigoreva, V.V.Koreshkov, A.K.Xamraqulov, T.Rixsiboyev va boshqalar tadqiqot ishlarini olib borganlar.

Ushbu muammolarni hal qilishda talabalarni bilim bosqichlari bo'yicha targ'ib qilishga, ularning yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish tendentsiyalarini oldindan bilish qobiliyatini kengaytirishga, o'z bilimlarini mustaqil ravishda to'ldirishga qaratilgan o'quv grafik faoliyati muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ham tasviriy san'at va muhandislik

grafikasi yo'nalishigina emas barcha ijodiy va grafik yo'nalishlar talabalarining ijodiy va fazoviy tasavvurlarini oshirish muammosi bo'yicha psixologik-pedagogik va uslubiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Texnik va ijodiy universitetlar, institutlar talabalarining muhandislik va kompyuter grafikasi darslarida o'quv va kognitiv faolligini oshirish vositalarini aniqlash va kompyuter texnologiyalarining o'quv va kognitiv faolligini oshirish jarayonidagi rollari aniqlanmoqda.

Muhandislik grafikasi asosan sxema, izohlar, blok-sxemalar, chizma, grafik va hokazo turlarini o'z ichiga oladi. U muhandislarga va texnika yo'nalishlaridagi texnik manbalarni aniq va yaxlit tasvirlab berish imkonini beradi. Bunday tasviriy vositalar yordamida muhandislar konstruksiyalar va muhandislik texnologiyalarini bir-biriga tushuntira oladilar. Shuni inobatga olgan holda, bugungi kunni talabidan kelib chiqadigan bo'lsak, muhandislik grafikasi fanlari o'qituvchilari asosiy zamonaviy grafik dasturlar, ya'ni, AutoCAD, 3D MAX, Kompas 3D, CorelDRAW, Macromedia Flash, PhotoSHOP dasturlari kabilardan dastlabki ma'lumotlarga ega bo'lishlari va ulardan foydalanib chizmaning primitiv-elementlarini kompyuterda loyihalashni bilishlari lozim. Chunki, har qanday zamonaviy elektron animatsiyali o'quv ishlanma va videolavhalarni ishlab chiqishni bu dasturlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Talabalarining o'quv va kognitiv faolligini oshirishga qaratilgan ijodiy va grafik vazifalar to'plamini oddiylikdan murakkablikka tomon ishlab chiqish, shuningdek, ijodiy va grafik vazifalar to'plamiga didaktik talablarni aniqlash, ushbu muammolarni bartaraf etish jarayonida o'quv va kognitiv faolligini faollashtirishga ta'sirini aniqlash uchun eksperimentini o'tkazish, muhandislik va kompyuter grafikasi bo'yicha an'anaviy kursga qiziqarli vazifalarni kiritish imkoniyatlarini ko'rib chiqish lozim. Bir qator tadqiqotchilar kompyuter grafikasini kompyuterda turli xil tasvirlarni (rasmlar, chizmalar, grafikalar, animatsiya va boshqalar)

olish muammolari bilan shug'ullanadigan informatikaning bir sohasi deb bilishadi. Shuningdek, ayrim tadqiqotchilar kompyuter grafikasini qo'shimcha vosita sifatida talqin qiladilar. Bir tomondan, maxsus uskunalar yordamida grafikaxborot muhitini shakllantirish vositasi sifatida, boshqa tomondan, shaxsni qobiliyatlarini rivojlantirish (tasavvur, ijodiy qobiliyat, estetik madaniyatni rivojlantirish va boshqalar) vositasi sifatida, qarash holatlari ham kuzatiladi.

Muhandislik kompyuter grafikasiga doir faoliyatda har bir talaba quyidagi umumo'quv umumlashgan ko'nikmalarning quyidagi komponentlaridan foydalanadi:

- 1) muhandislik kompyuter grafikasi dasturlari orqali ishning maqsadini aniqlash;
- 2) muhandislik kompyuter grafikasi dasturlari orqali grafik ishlarni ba'zi taxminini ilgari surish;
- 3) muhandislik kompyuter grafikasi dasturlari orqali faoliyatni amalga oshirishning turli usullarni yanada mukammal darajada ishlab chiqish va tahlil etish;
- 4) grafik ishlarni bajarishning optimal variantlarini taqqoslash va tanlash;

5) tanlangan ish bajarish variantini amalga oshirishning muhandislik kompyuter grafikasi dasturlari orqali yig'ish;

6) muhandislik kompyuter grafikasi dasturlari orqali grafik ishlarni yengil bajarish faoliyat rejasini tuzish;

7) doimiy nazorat va zarur holatda kerakli tuzatishlar kiritish asosida faoliyat rejasini amalga oshirish;

8) faoliyat natijalarini reja bilan taqqoslash;

9) bajarilgan ishni baholash va zarur tuzatishlar kiritishdan va amaliyotga tatbiq etishdan iborat.

Kompyuter grafikasi – kompyuterdagi grafika yoki kompyuter yordamida yaratilgan grafikadir.

Kompyuterda xar xil turdagi ma'lumotlar saqlanadi. Ular bilan ishlash uchun biz xar xil maxsus dasturlar bilan foydalanishimiz zarur, chunki kompyuter o'zi xech qanaqa xarakatlar bajarmaydi u faqat bizning buyruqlarimizni va ko'rsatmalarimizni

bajaradi. Buyruqlar va ko'rsatmalar ketma-ketligi esa dastur deb nomlanadi (dastur tushunchasi yuqoridagi mavzularda o'tilgan). Dasturlar 3 turga bo'linadi (1-rasm):

1-rasm. Dasturlar turlari

Kompyuter grafikasi rasm chizish va modellashtirish vositasi sifatida ishlatiladi. Agar kompyuter grafikasi monitordagi rasm deb tushunilsa, u holda kompyuter grafikasi kompyuter bilan bir vaqtda paydo bo'lgan deyish mumkin. Ba'zan, kompyuter grafikasini ro'yobga kelishini kompyuter o'yinlari paydo bo'lgan vaqt - yil bilan bog'laydilar. Boshqacha qilib aytganda, kompyuter grafikasi – bu yangi axborot texnologiyalarining jadal rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan biri hisoblanib, u avtomatik loyihalash tizimining mazmunini tashkil etadi. «Zamonaviy avtomatik loyihalash tizimi chizmani «elektron chizmaga» aylantiribgina qolmay, balki kompyuter texnikasi o'zining ma'lumotlar bazasi kengligi

va ob'ektlarni geometrik modellashning samarali usullaridan foydalanish imkoniyati mavjudligi bilan ajralib turadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak muhandislik kompyuter grafikasi dasturlari orqali grafik ijodkorligini rivojlantirishga qaratilgan chizmalarni ushbu dasturlardan optimal tarzda foydalanib ijodiy tasavvurlarini oshirish hamda kasbiy-pedagogik ijodiy fikrlashlar doirasini kengaytirishning motivatsiyon, informatsiyon, estetik, texnologik, didaktik imkoniyatlarini ta'lim maqsadlariga izchil moslashtirish asosida takomillashtirishga oid takliflar ishlab chiqish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uralovich T. F. Conducting classes on fine arts based on information and communication technologies // International Engineering Journal For Research & Development. – 2021. – T. 6. – C. 3-
2. Toshpo'latov F. U. et al. Bolalarni o'yin texnologiyalari asosida kasb-hunarga qiziqishlarini shakllantirishda rivojlantiruvchi o'yinlar // Science and Education. – 2021. – T. 2. – №. 4. – C. 487-491.
3. Urolovich T. F. et al. USE OF PERSPECTIVE POSITION AND METRIC ISSUES IN PRACTICAL DRAWING IN DESCRIPTION OF NUMBER LESSONS // Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects. -2022.-S. – C. 41-44.
4. Uralovich T. F. THE ROLE OF APPLIED ART IN THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC SKILLS OF STUDENTS // International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – T. 3. – №. 05. – C. 111-118.
5. Toshpulatov F. Qadimiy grix va o'simliksimon (Islimiy) naqsh elementlarining geometrik tahlili // Физико-технологического образование. – 2022. – №. 4.

MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYA VOSITALARINI TANLASHDA VA TALABALARGA TA'SIR ETISH IMKONIYATLARINI OSHIRISHDA GURUH TYUTORINING TUTGAN ROLI

NURMATOVA MADINA ODILJON QIZI

Qo'qon dpi-o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oliy ta'lim muassasasida tyutorlik faoliyatining talabalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari, hamda ma'naviy-axloqiy tarbiya vositalaridan foydalana olish mahorati masalasi haqida mulohazalar bayon etilgan. Maqolada ma'naviy-axloqiy tarbiya vositalarini mazmuni mualliflik muloxazalari asosida ifodalangan.

Kalit so'zlar: Tyutor, ma'naviy-axloqiy tarbiya, vosita, kitobxonlik, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ijodiy to'garaklar, xalq og'zaki ijodi, ommaviy axborot vositasi.

Annotation: This article describes the educational opportunities of tutoring in the higher education institution in the development of students' spiritual and moral education, as well as the issue of the ability to use the tools of spiritual and moral education. The content of the means of spiritual and moral education is expressed in the article based on the author's opinions.

Key words: Tutor, spiritual and moral education, tool, reading, spiritual and educational activities, creative circles, folklore, mass media.

Аннотация: В данной статье описываются образовательные возможности репетиторства в высших учебных заведениях в развитии духовно-нравственного воспитания студентов, а также рассматривается вопрос умения пользоваться средствами духовно-нравственного воспитания. Содержание средств духовно-нравственного воспитания выражено в статье на основе взглядов автора.

Ключевые слова: Воспитатель, духовно-нравственное воспитание, инструмент, чтение, духовно-просветительская деятельность, творческие кружки, фольклор, средства массовой информации.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018-yil 14-avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-son qarorida yoshlar tarbiyasida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nuqtai nazaridan yondoshish g'oyasi yoshlarni har tomonlama mukammal shakllantirishni taqozo etadi. Buning uchun "tarbiya jarayonida eng avvalo yoshlarning ehtiyojlari va imkoniyatlarini alohida hisobga olish zarur. Tarbiya jarayonida asosiy e'tibor yoshlarning tafakkuri, fikrlash jarayoni va mustaqilligini rivojlantirishga qaratilishi zarur,"deb ta'kidlab o'tilgan.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida shuni alohida ta'kidlash joizki, talabalarning yetarlicha

taqdirlanmaydigan ma'naviy-axloqiy sifatlari samarasiz tomonga o'zgarishiga olib keladi. Samarasiz ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya mavjud bo'lgan joyda, albatta samarali ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish texnologiyasi mexanizmlari yaxshi ishlamasligi oqibatida, talaba yoshlarning ma'naviyatimizga yot bo'lgan etiqodlarga taqlid qilishlari rivojlana boshlaydi.

Tahlil va natijalar. Oliy ta'lim muassasalari talabalarning ma'naviy axloqiy sifatlarini rivojlantirishning nazariy-uslubiy muammolarini va ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishga zamonaviy talablarning tahlili, bu sohada ma'naviy-axloqiy sifatlarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi bir qator asosiy omillarni ajratib tahlil qilish imkoniyatini ochib berdi: dars davomida talabalarning o'quv jarayoni sub'ekti sifatida shakllanishlarini

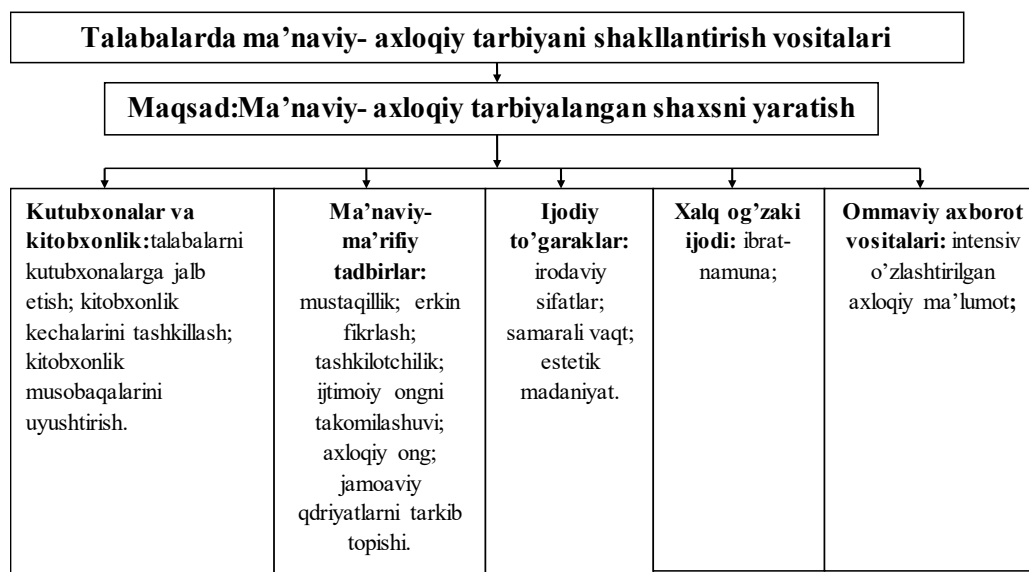
ta'minlash; talaba shaxsiga yo'naltirilgan o'zaro munosabat vaziyatini vujudga keltirish; talabalarning ma'naviy-axloqiy ko'nikmalarini faollashtirishda fanlar integratsiyasini ta'minlash; talabalarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish maqsadida, talabalarni qiziqarli vaziyatlarga jalb etish kabilardir.

Talaba yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishda guruh tyutorining o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir tyutor o'ziga biriktirilgan guruh talabalarini besh muhim tashabbus doirasida tashkil etilgan klub va to'garaklarga jalb etib boradi hamda ularning ijodiy qobiliyati va iste'dodini namoyon etishi uchun imkon yaratadi. Talabalarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiladi, ularning ta'lim olishi, ilm bilan shug'ullanishi, yashashi va dam olishi uchun sharoitlar yaratishga ko'maklashadi va bu boradagi yangiliklardan

xabardor qilib boradi.

Guruh tyutorining asosiy vazivalaridan biri talabalarni manaviy –axloqiy tarbiyasini takomillashtirishdir. Talabalarni bo'sh vaqtini mazmunli va samarali tashkil etish, bunda qadriyatlarimiz, urf-odatlarimizni ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayoniga singdirish, ko'p qirrali, sarmazmun tadbirlar tashkil etish, talabalarning kitobxonlik sifatlarini shakllantirish, samaradorlikning asosiy omili va ulkan vositasidir.

Talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishda ma'naviy- axloqiy tarbiyani shakllantirish vositalarining o'rni sarmaxsulligi bilan dinamik xarakter kasb etadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tyutor tomonidan tashkil etishning asosiy vositalari sifatida quyidagi vositalarni ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiqdir.

1-rasm. Talabalarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish vositalari

Talaba yoshlar hayotida kutubxonalar va kitobxonlik kechalarining o'rni ulkan ahamiyatga egadir. Talaba qalbiga ma'naviy-axloqiy chizgilarni chizilishida kitob mutoola qilish tadbirlarini tashkil etish, kitoblarni sharhlashorqali, talabalardashukitobganisbatan motivni paydo qilish bu kabi tadbirlarning asosiy maqsadidir. Kitob mutoolasi talabaning

ongu-shuriga ta'sir etib uning xar tomonlama kamolotini kafolatlaydi. Bu o'rinda tyutoring kitob ya'ni yaxshi asar tanlay olish mahorati xal etuvchi kuchga egadir. Masalan tanlangan asarning qiziqarlilik darajasi, talabalarning yoshi va ehtiyojlariga mos bo'lishi natijani kafolotlovchi omildir. Shu o'rinda tyutorinh o'zi ham yaxshi kitobxon bo'lishi maqsadga

erishishning asosiy mexanizimidir.

Ma'naviyat va axloq ijtimoiy hayot maxsuli deb e'tirof etgan xolda Oily ta'lim muassasasida talaba - yoshlarning uyushqoqlik, mustaqillik, huquqiy madaniyat, estetik madaniyat, tashkilotchilik qobiliyatlariing ro'yobga chiqishida, ma'naviy-axloqiy qiyofasini yaratishda, ma'naviy-marifiy tadbirlarni tashkil etish, tadbir mavzularini yuksak did asosida tanlash va uyushtirish tyutorning kasbiy mahorati maxsulidir.

Ma'naviy-marifiy tadbirlarning pedagogik imkoniyatlarini inobatga olgan holda, tyutor shaxsidan bilimdonlik, talabalar bilan ishlay olish, ularni psixik xususiyatini va yoshiga xos imkoniyati hamda motivlarining qaysi faoliyatga yo'naltirilganligini unutmagan holda o'z faoliyatini amalga oshirish kerak deb xisoblaymiz.

Ijodiy to'garaklar ham talabaning shaxsiy-irodaviy sifatlarini, kasbiy sifatlarini rivojlantiribgina qolmay balki axloqiy sifatlarini ya'ni burch ma'suliyat, intizom, vatanga muhabbat, o'z shaxsiga talabchanlik kabi axloqiy hulqning vujudga kelishini ta'minlaydi. Talabalar tomonidan ijodiy to'garaklar turi individual tanlov asosida tanlanib o'z hohishiga ko'ra tanlangan mavzular asosida tashkillandi. To'garaklarda mavzularning motivatsion xarakter kushiga aloxida ye'tibor berish asosida ularda axloqiy ko'nikmalarni shakllantirishga aloxida urg'u berildi.

Tyutorlk faoliyatining talabalarning ma'naviy axloqiy tarbiyasini rivojlantirishda shaxsan namuna bo'lishi, o'tmish va xalq og'zaki ijodiyoti namunalaridan xabardor bo'lishi va bilimga ega bo'lishi, xalq og'zaki ijodiyoti namunalaridan axloqiy ibrat va axloqiy ta'sit etish vositalarini anglay olishi, tarbiya jarayoniga tadbiiq eta olishi talabalar axloqiga o'z xukmini o'tkazmay qolmaydi.

Hozirgi axborotga chanqoq talaba shaxsi o'z ehtiyojlarini turli hil axborotlarni olish asosida qondirayotgan ekan, demak unga ma'naviy - axloqiy mazmundagi axborotlarni taqdim etish tyutorning muhim vazifalari

qatoriga kiradi. Axborot oqimlarining turli mazmunda ekanligini inobatga olib, ijtimoiy-hulqni tarkib toptirish asosida talaba manaviy-axloqiy kamolotini rivojlantirish pedagogik imkoniyatlari yuqori bo'lgan mavzularga yuzlanish natijasida talabada axborot imuniteti paydo bo'ladi. Buning natijasida talaba siyosiy-g'oyaviy axloq bilan birgalikda ma'naviy yuksalishga erishadi.

Talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish uchun didaktik metodlar bilan bir qatorda, tarbiyaviy metodlardan ham foydalanish samarali natija berishi, kuzatuvlarimizdan aniqlandi. Bular:

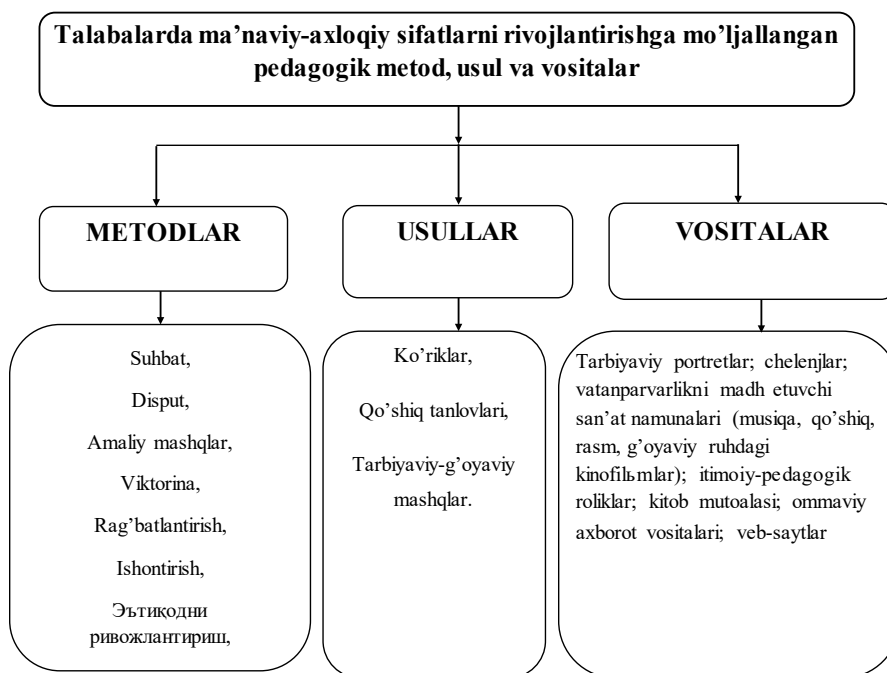
- Ishontirish;
- Mashq qildirish va mustaqil ishlash;
- Kuzatish;
- Rag'batlantirish;
- O'rnak ko'rsatish va shaxsiy namuna .

Biz bularga qo'shilgan holatda, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishda bir qator pedagogik metod, usul, vositalarni quyidagi turkumlash asosida foydalanilganda samarali metodik natijalarga olib kelishini ta'kidlamoqchimiz (2-rasm).

Rasmda ifodalanganidek, talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishga mo'ljallangan tarbiyaviy metod, usul va vositalar ularda mustahkam irodani, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishda didaktik jarayonlardagi o'quv materiallari tushunish, tushuntira olish, tasvirlash, aniqlash, muhokama qilish, shakllantirish, namoyish qilish, illyustratsiya kabi kategoriyalar yordamida muvaffaq bo'linadi. Bilim olishga yo'naltirilgan vazifalar muammoni yechish, rejalashtirish, tushuntirish, ko'rsatish, tajribadan o'tkazish, jismoniy mashq bajarish, qo'llash, o'qitish, namoyish etish va boshqalar asosida shakllantiriladi.

Talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish uchun qaysi metodlar, shakllar, vositalar va yo'llarni tanlash kerak, degan

2-rasm. Talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishga mo'ljallangan pedagogik metod, usul va vositalar.

muhim savolga javob shuki talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish uchun qo'llanilgan induktiv yoki tabiiy metod; og'zaki nutq yondashuvi yoki situativ metod; jismoniy chiniqtiruvchi metodlar; disuggestopediya metodlari samarali ekanligi aniqlandi.

Talabalarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish uchun:

Belgili-kontekst ta'lim turlari;

O'yin texnologiyalari;

Muammoli ta'lim va uning turlari.

Xulosa qilib aytganda talaba yoshlarni ma'naviy-axloqiy kamolotini yuksaltirish bu jamiyatning ma'naviyatini yuksaltirishdir. Mamlakatimizning ma'naviy rivoji xar soxadagi rivojlanish va barqarorlikning poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2018 yil 14 avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-son. Prezident qarori.
2. Tyutor – talaba salohiyatini yuzaga chiqarishda ko'maklashuvchi shaxs. <https://buxdu.uz.>yangiliklar>.

OLIIY O'QUV YURTLARIDA, FIZIKA LABORATORIYA DARS MASHG'ULOTLARIDA O'QUV TAJRIBA, KONSTRUKSIYALANGAN QURILMALARNING O'RNI

RAHMANOV VALIJON TURDALIYEVICH

Guliston davlat universiteti Axborot texnologiyalari va fizika-matematika fakulteti Fizika kafedra o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada muallif Oliy o'quv yurtlarida, fizika laboratoriya dars mashg'ulotlarida o'quv tajriba, konstruksiyalangan qurilmalarning o'rni va uni tashkil etish shakllari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: texnologiya, kreativlik, innovatsion, fizik tajriba, namoyish, eksperiment, qonuniyat, konstruksiyalangan qurilmalar, fundamental, prinsip, fizik hodisa, kompetensiya, kuzatish, o'lchash, o'zgaruvchi elektr maydon, elektromagnit, tebranish, to'lqin.

Аннотация: В статье рассказывается об образовательном опыте автора в высших учебных заведениях, лабораторных занятиях по физике, роли сконструированных устройств и формах их организации.

Ключевые слова: технология, творчество, инновационный, физический опыт, демонстрация, эксперимент, закон, сконструированные устройства, фундаментальный, принцип, физическое явление, компетентность, наблюдение, измерение, переменное электрическое поле, электромагнитное, вибрация, полная волна.

Annotation: The article describes the author's educational experience in higher educational institutions, laboratory classes in physics, the role of constructed devices and forms of their organization.

Key words: technology, creativity, innovative, physical experience, demonstration, experiment, law, designed devices, fundamental, principle, physical phenomenon, competence, observation, measurement, alternating electric field, electromagnetic, vibration, full wave

Kirish

Ta'lim jarayoni sifati, ta'lim standartlari, ta'lim dasturlari, ta'lim jarayoniga jalb qilingan, innovatsion ta'lim, ta'lim oluvchilarni kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, ta'lim va bilim salohiyati, ta'lim berish jarayoni texnik vositalari, ta'lim texnologiyalari, ta'lim jarayonini boshqarishning sifat darajasi kabi omillar bilan ta'minlanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021 yil 19 martdagi "Fizika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorining qabul qilinishi va unda fizika sohasida ta'lim sifatini tubdan oshirishga alohida e'tibor berilgani barcha fizika fani o'qituvchilari uchun quvonarli voqea bo'ldi.

Tadqiqot metodi va metodologiyasi.

Bunga javoban biz pedagoglar fizika o'qitishni yangi sifat darajasiga chiqarishimiz

kerak. Shu nuqtai nazardan Respublikamizda ta'lim sohasida olib borilayotgan ishlar Oliy o'quv yurtlarida fizika o'qitish metodlarini yanada takomillashtirishni taqazo qilmoqda. Fizika o'qitishdagi muhim metodlardan biri eksperimental metodlar bo'lib, bunda namoyishli tajriba, laboratoriya ishlari va fizika laboratoriya dars mashg'ulotlarida o'quv tajriba, konstruksiyalangan qurilmalarni takomillashtirish zaruriyati borligini ko'rsatadi. Chunki amalda laboratoriya ishlari va namoyishli tajriba samarali tashkil etilmaydi.

Ma'lumki, fizika aniq lekin, shu bilan birga abstrakt tushunchalarga boy bo'lgan murakkab fandır. Darhaqiqat, fanda hal etilgan muammolar kelajak avlodga yetkazish uchun bevosita ta'lim jarayoniga ko'chiriladi. Jumladan, bu hol fizikada hal etilgan muammolarga ham taalluqli bo'lib, bu jarayondan quyidagi maqsadlar ko'zlanadi [1,2]:

– birinchidan, o‘quvchilarda inavatsion, kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ilmiy dunyoqarash va falsafiy mulohaza yuritish qobiliyatlarini rivojlantirish;

– ikkinchidan, ularga tabiatning fundamental qonunlarini ilmiy asosda tushuntirish hamda texnikada va turmushda foydalanilayotgan uskuna va vositalarning ishlash prinsipini tushuntiruvchi fizik jarayonlar haqida tasavvurlarni shakllantirish;

– uchinchidan, ta’lim jarayonida fizika faniga oid bilimlar, namoyish tajribalariga oid kompetensiyalarni rivojlantirish, eksperimental tajribalarni va konstruksiyalangan qurilmalarni izchilligini ta’minlash orqali o‘quvchilar bilimlarini chuqurlashtirish va ularni kelajakda ilmiy izlanishlar olib borishlari uchun mustahkam zamin yaratishdan iboratdir.

Fizikani o‘qitishda yuqori samaradorlikni ta’minlashning muhim omili - ko‘rgazmali tajribalar, o‘quv filmlari, o‘quv plakatlar, slaydlardan unumli foydalanishdir. Fizika dars mashg‘ulotlar paytida nazariy bayon qilinayotgan har bir nazariya, qonun, fizikaviy hodisalar hamda tushunchalar tajriba isbotlangandan keyingina mantiqiy nihoyasiga yetib, talabaongida mustahkam o‘rin oladi.

Oliy o‘quv yurtlarida o‘qituvchi dars mashg‘ulotlariga tayyorlanayotib, o‘qitishning bayon uslubiga eng maqbul keladigan ko‘rgazmali vositalarni tanlaydi, tajribani samarali talqin qilish usullarini ishlab chiqadi. O‘qituvchi mavjud vositalarni tanlayotganda ularning didaktik imkoniyatlarini, rostdash va namoyish qilishga sarflanadigan vaqt oralig‘ini, tajribada mujassamlangan ilmiy–o‘quv axborotini o‘quvchilar tomonidan anglash imkoniyatlarini ham hisobga olishi lozim bo‘ladi.

Odatda muayyan mavzuga oid tajriba va boshqa ko‘rgazmali vositalar bir necha variantlarda tashkil qilinadi yaratiladi. Dars mashg‘uloti davomida ko‘rsatiladigan tajribalar ham bitta dars uchun ikki-besh mustaqil tajribalarni tashkil qiladi. Fizika fan o‘qituvchilari ushbu tajribalarni tezkorlik bilan sinab ko‘rishlari va dars mashg‘uloti

jarayonida muhim hodisalarni yaqqol ro‘yobga chiqara olishlari uchun tajriba texnologiyasini va erishiladigan natijani yaqqol, qisqa ko‘rsatib beruvchi tavsifnoma-yo‘riqnoma bo‘lishi lozim.[1]

Bunday yo‘riqnomalar o‘qituvchiga, avvalo, namoyish vositalari laboratoriyasida mavjud bo‘lgan qurilma, konstruksiyalangan qurilmalar va materiallar bilan qisqa muddatda tanishish, ulardan o‘zining uslubi uchun maqbullarini tanlash imkonini beradi. Shuni qayd qilish lozimki, bunday qisqa texnologik tavsifnomalar ro‘yxati namoyish tajribalari laboratoriyasi fizika darsining bo‘limlari, vositalarning turlari (ob‘ektiv tajriba, konstruksiyalangan qurilmalar, o‘quv filmlari, o‘quv plakatlar, slaydlar va b.) bo‘yicha va alifbe tartibida jamlangan katalog tarzida saqlanishi lozim.[2]

Shu sababli Oliy o‘quv yurtlarida har bir fizika fan o‘qituvchi talabalarga faqat fan asoslarini o‘rgatish bilangina cheklanmasdan, ularni fan va texnikada qo‘llash saviyasini kengaytirish, olgan bilimlarini turmushga tatbiq qila bilishi va ulardan kelajak amaliy faoliyatlari uchun keng yo‘l ochib berish yo‘llari bilan ham shug‘ullanishi zarur.

Fizika fanining “Elektr” bo‘limi, xususan, “Elektromagnit tebranishlar va to‘lqinlar” mavzusi bu sohada alohida ahamiyatga ega. Talabalar “Elektromagnit tebranishlar va to‘lqinlar” qonunlari va “Elektromagnit tebranishlar va to‘lqinlar” tarqatuvchi va qabul qiluvchi konstruksiyalangan qurilmalardan turmushda foydalanish usullari bilan fizika fanining “Elektr” bo‘limida tanishadilar.[3,4]

Fizika fanining har bir mavzusi, shu jumladan “Elektromagnit tebranishlar va to‘lqinlar” mavzusini o‘qitishda o‘qituvchi shunday usulni qo‘llashi kerakki, bunda o‘quvchilar o‘rganilayotgan hodisani ko‘z oldilariga keltirsinar. Shundagina talabalar fizikaning asosiy qonunlari haqida yetarlicha bilimga ega bo‘lishlari mumkin. Bu esa o‘qituvchidan dars mashg‘ulotida konstruksiyalangan qurilmalarini og‘zaki bayon

etishi bilan birga shu mavzuga doir namoyish tajribalar o'tkazishni talab qiladi. Fizika dars mashg'ulot jarayonida o'tkaziladigan namoyish tajribalarning yaxshi chiqishi uchun tajriba metodik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan bo'lishi kerak.[5,6]

Tadqiqot natijasi va muhokama

“Elektromagnit tebranishlar va to'lqinlar” mavzusiga oid konstruksiyalangan qurilmalarni ko'rib chiqaylik va bunda bizga qurilma tuzilishi va kerakli asbob uskunalar kerak bo'ladi.

1) yupqa havo qatlami bilan ajratilgan diametri 10–30 sm bo'lgan ikkita sharcha yoki silindr;

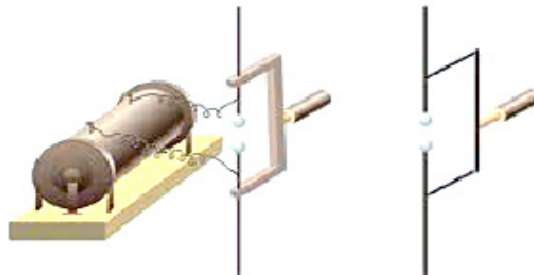
2) sterjen.

Albatta talabalarga “Elektromagnit tebranishlar va to'lqinlar” mavzusiga oid konstruksiyalangan qurilmalarni nazariy qismi yoritilib beriladi.

1831-yilda M.Faradey tomonidan kashf etilgan elektromagnit induksiya hodisasini chuqur o'rgangan Maksvell quyidagi xulosaga keladi: magnit maydonining har qanday o'zgarishi uning atrofidagi fazoda uyurmaviy elektr maydonni hosil qiladi. Faradey tajribalaridagi berk o'tkazgichda induksion EYuK hosil bo'lishining sababchisi shu o'zgaruvchi elektr maydon hisoblanadi. Bu uyurmaviy elektr maydoni nafaqat o'tkazgichda, balki ochiq fazoda ham hosil bo'ladi. Shunday qilib, magnit maydonning o'zgarishi elektr maydonni hosil qiladi. Tabiatda bunga teskari hodisa bo'lmasmikan, ya'ni o'zgaruvchan elektr maydon magnit maydonni hosil qilmasmikan? Bu taxmin simmetriya nuqtayi nazaridan olganda Maksvell gipotezasining asosini tashkil qiladi. Bu gipotezaga ko'ra elektr maydonning har qanday o'zgarishi uning atrofidagi fazoda uyurmaviy magnit maydonni hosil qiladi. Maksvellning bu gipotezasi ancha vaqt o'z tasdig'ini topmadi. Elektromagnit to'lqinlarni faqat Maksvell o'limidan 10 yil o'tgach, eksperimental ravishda G.R. Gerts tomonidan hosil qilindi. 1886–1889- yillarda G.Gerts elektromagnit to'lqinni hosil qilish

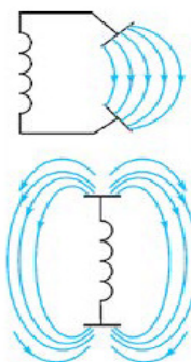
uchun yupqa havo qatlami bilan ajratilgan diametri

10-30 sm bo'lgan ikkita sharcha yoki silindr olib, to'g'ri sterjen uchlariga mahkamlagan (1-rasm).

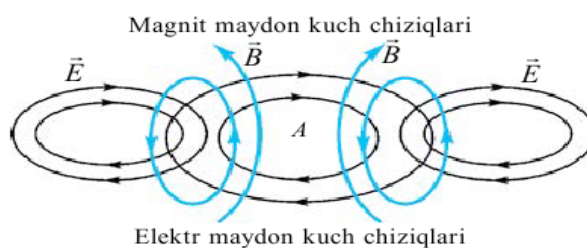
1-rasm.

Boshqa tajribalarida tomoni 40 sm bo'lgan metall varoqdan foydalangan. Sharchalar oralig'i bir necha mm atrofida o'zgaruvchi elektr va magnit maydonlari hosil bo'ladi. Elektromagnit to'lqinlarning tarqalishi nurlanish deb ham ataladi (2-rasm).

2-rasm.

Gerts tajribalarida to'lqin uzunligi bir necha o'n santimetrni tashkil etgan edi. Vibratorda hosil bo'layotgan xususiy elektromagnit tebranishlar chastotasini hisoblab, elektromagnit to'lqinlarning tarqalish tezligini $\vartheta = \lambda \cdot \nu$ formula yordamida aniqlaydi. U yorug'lik tezligiga teng bo'lib chiqadi (3-rasm).

3-rasm

Keyingi zamonaviy o'lchashlar ham bu qiymatning to'g'riligini tasdiqladi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, hozirda ta'lim jarayonida ko'proq talabalarni faollashtirish, amaliyotga asoslangan dars mashg'ulotlarini tashkil etishda, bundan buyon ta'lim jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi, ya'ni uning sub'ekti bu o'qituvchi emas, aksincha, talabalar bo'lishi lozimligiga asoslanilmoqda. Bu degani, endilikda zamonaviy fizika fani o'qituvchisi bilimni talabalarga tayyor holda taqdim etmasdan, zarur bilimni o'quvchining o'ziga izlab toptirish uchun harakat qilishi dars jarayonini avval amaliyot, so'ngra nazariya tamoyiliga asosan

tashkil etishi lozim bo'lmoqda. Aynan shunday darslar talabalarni fizika faniga oid bilimlarni kundalik hayotda ham qo'llay olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishini ta'minlaydi. Natijada o'quvchilarda:–fizik jarayon va hodisalarni kuzatish, tushunish va tushuntirish kompetensiyasi;–tajribalar o'tkazish, fizik kattaliklarni o'lchash va xulosalar chiqarish kompetensiyasi;–fizik bilimlar va asboblardan amaliyotda foydalana olish kompetensiyalariga erishish imkoniyati va o'quvchilarning fizika fanini o'zlashtirish samaradorligi yuqori bo'ladi. Ushbu zamonaviy darslarni tashkil eta olgan fan o'qituvchisini esa davr talablarini anglagan, kasbiy kompetentligi yuqori pedagog deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 19 martdagi «Fizika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy – tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-5032-son Qarori. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami.
2. Rahmanov V.T Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda fizika fanining namoyish tajribalarini zamonaviy qurilmalar yordamida o'qitish - Scientific Bulletin of NamSU-Научный вестник NamGU-NamDU ilmiy axborotnomasi–2022-yil_4-son 725 p.
3. Rahmanov V.T Umumiy o'rta ta'lim maktablari fizik namoyish tajribalari, uning vazifalari va tizimi - Scientific Bulletin of NamSU - Научный вестник - NamDU Ilmiy Axborotnomasi - 2022_1-son 699 p.
4. Rahmanov V.T Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda fizika fanining namoyish tajribalarini zamonaviy qurilmalar yordamida o'qitish - Scientific Bulletin of NamSU-Научный вестник NamGU-NamDU ilmiy axborotnomasi–2022-yil_4-son 725 p.
5. Rahmanov V.T Umumiy o'rta ta'lim maktablari fizik namoyish tajribalari, uning vazifalari va tizimi - Scientific Bulletin of NamSU - Научный вестник - NamDU Ilmiy Axborotnomasi - 2022_1-son 699 p.
6. Turdaliyevich, R. V. (2023). WAYS TO SHAPE THE PRINCIPLES OF HEURISTICS AND CREATIVITY IN READERS IN THE STUDY OF THE TOPIC OF TRANSITION FROM A GASEOUS STATE TO A LIQUID STATE AND METHODS OF LIQUEFACTION OF GASES.
7. Rahmanov V, & Alijonov, J. (2022). QUYOSH HAVO ISITISH KOLLEKTORINI O'ZBEKISTON SHAROITIDA KENG FOYDALANISH. Science and innovation, 1(A7), 835-838.
8. V. Rahmanov, & J. Alijonov (2022). INOVATION SHAMOL TURBINASI. Science and innovation, 1 (A8), 136-140. doi: 10.5281/zenodo.7342845
9. Rahmanov, V., Ermatova, S., Boyzaqova, S., Firmatov, M., & Yusupov, N. (2023). ELEKTROMAGNIT TEBRANISHLAR VA TO'LQINLAR MAVZUSINI O'QITISHDA INNOVATION TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 5-14.
10. Rahmanov, V., Yalg'ashova, G., Yusupova, S., & To'laganov, A. (2023). OLIY TA'LIMDA TALABALARGA STATSIONAR VA NOSTATSIONAR DIFFUZIYALAR MAVZUSINI O'QITISHDA ULARNI EVRISTIK O'QITISH TEXNOLOGIYASINI SHAKILLANTIRISH. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5), 156-159.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZID MA'NOLI SO'ZLAR USTIDA ISHLASH UCHUN MASHQLAR TIZIMI

XUSANOVA GULRUXSOR TO'LQIN QIZI

Farg'ona davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrası o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari ongida zid ma'noli so'zlarning boshlang'ich sinf darsliklaridagi mavjudlik holati va shu bilan birga yartilgan topshiriqlar ularning xususiyatlari, topshiriqlardan namunalat ularni ishlab chiqish bosqichkari va vositalari, mashqlar tizimi yoritib berilgan.

Abstract: In this article, the state of availability of antonyms in primary school textbooks among elementary school students and the characteristics of these tasks, examples of tasks for the development of antonyms in the first stage, and tools, as well as a system of exercises, are presented.

Аннотация: В данной статье представлено состояние наличия антонимов в учебниках начальной школы среди учащихся начальных классов и характеристики этих заданий, примеры заданий для развития антонимов на первом этапе, инструменты и система упражнений.

Kalit so'zlar: Zid ma'noli so'zlar, elektron lug'at, lug'aviy birliklar, o'quv lug'atlari, o'quv topshiriqlari, elektron lug'at dasturlari.

Key words: Antonyms, electronic dictionary, vocabulary units, educational dictionaries, educational tasks, electronic dictionary programs

Ключевые слова: Антонимы, электронный словарь, словарные единицы, учебные словари, учебные задачи, электронные словарные программы.

KIRISH.

Har bir til hodisasi alohida murakkab tizim bo'lib, uning tarkibiy qismlari o'rtasida turli xil aloqalar va munosabatlar bor. Jumladan, deyarli barcha tillarda qarama-qarshilik munosabati mavjud. O'zbek tilida qarama-qarshilik antonim so'zlar yordamida ifodalanadi va u til egalarining ongida muhim jarayon sifatida amalga oshadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar nutqida qo'llaniladigan antonim so'zlar o'quvchilarning kognitiv jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu tadqiqot mavzusi o'quvchilarni nutqda antonim so'zlarni qo'llashga o'rgatish o'ziga xos lingvistik kompetensiya sifatida o'rgatilishi va bu kompetensiyaning o'quvchilarda shakllanishi ularda idrok etish qobiliyati bilan birga leksikografik, kommunikativ kompetensiya kabi qator ko'nikma va malakalarni shakllantirishi bilan dolzarbdir. Shu nuqtai-nazardan antonim so'zlarni

o'rganish, o'zlashtirish, antonimik juftliklarni to'g'ri tanlash boshlang'ich sinf o'quvchilari asosiy murakkabliklardan biri sanaladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahonda ushbu muammo bilan chambarchas bog'liq bo'lgan qator lisoniy bilimlarni o'zlashtirishga, leksik ma'no, leksik ma'no taraqqiyoti, so'zning semantikasi, omonimiya va polisemiya o'rtasidagi farqlanish mezonlarini o'rganish va o'rgatishga, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilib, kichik maktab o'quvchilarining leksik zahirasini boyitishning umumiy tendentsiyalari tadqiq etilgan. Shuningdek, Finlandiya, Rossiya, Singapur, AQSH, Yaponiya, Germaniya, Angliya, Fransiya kabi rivojlangan mamlakatlarda maktab o'quvchilarining til qobiliyatini, o'quvchilar nutqini shakllantirishda antonim va sinonim

kabi lingvistik hodisalar hisoblansa, ularning tilda mavjudligi leksikografik imkoniyatlarning kengligidan dalolat beradi. Tilning boyligi nafaqat soʻzlarning koʻpligida, balki ular ifodalagan maʼnolarning xilma-xilligida hamdir. Aynan shu jihatdan olib qaralganda, yuqoridagi lingvistik hodisalarni tadqiq etish hamda oʻquvchilar ogʻzaki va yozma nutq madaniyatini rivojlantirishi bilan ham ahamiyatlidir. Boshlangʻich sinf oʻquvchilariga antonimlarni oʻrgatish va ulardan nutqda foydalanish imkoniyatlarini oshirishning nazariy asoslari va antonimlar lugʻati boʻyicha L. A. Vvedenskaya, M. Yu. Lyesnik, L. Yu. Maksimov, G. L u k i n a, A. A. Kiryeyev, Ya. I. Gyel'blu, V. N. Komissarov tomonidan tadqiqot ishlari olib borilgan

Jahon taʼlimi amaliyotida boshlangʻish taʼlim davri sinf oʻquvchilarni muayyan maʼnaviy qadriyatlarni va bilim koʻnikmalarni oʻzlashtirish davri boʻlib hisoblanadi. Aynan shu davrda bola leksik zahirasini boyitishga, soʻz maʼnolarini anglashga inson umumiy rivojlanishining koʻrsatkichlaridan biri sifatida, axloqiy, maʼnaviy rivojlanish bilan bir qatorda madaniyatga kirish, oʻz-oʻzini rivojlantirish holati, muloqot qilish, yangi bilimlarni oʻrganish, madaniy qadriyatlarni singdirish usuli sifatida zarurat tugʻilmoqda. Bundan

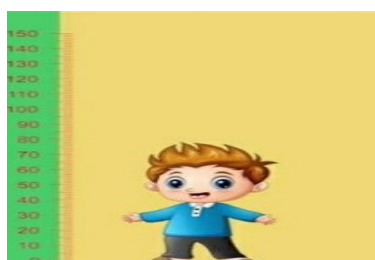
tashqari nutq qobiliyati har qanday inson faoliyatining asosiy va ajralmas qismi sifatida uning mazmunini anglash va idrok etishning nazariy asoslari ilmiy, ilmiy-metodik jihatdan tadqiq etilmoqda.

Yaponiyada bola nutqini rivojlantirishda ota-onaning masʼuliyatini kuchaytirish, Finlandiyada kitobxonlik darajasini oshirish, Rossiyada bilish jarayonida bola nutqini rivojlantirish yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida soʻz zahirasini tarkib toptirish va rivojlantirish, ularni innovatsion yondashuv asosida takomillashtirish boʻyicha ilmiy-metodik ishlar amalga oshirilmoqda.

NATIJALAR

Oʻzbek tilini oʻrgatishda uning dunyodagi leksik jihatdan boy tillardan biri ekanligini eʼtiborga olish lozim. Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarga oʻz ona tilining leksik zahirasini, ona tilidagi soʻzlarning barcha maʼnolarini zamonaviy talablarga mos ravishda oʻrgatish esa oʻquvchilarga oʻz fikrlarini ogʻzaki va yozma ravishda toʻliq yetkazish va ifodalash uchun imkon beradi.

Rasmli topshiriqlar .Bunday topshiriqlar asosan 1-sinflarga moʻljallangan boʻlib oʻquvchilar ongida ziddiyat tushunchasini shakllantirishga yordam beradi.

Nuqtalar o'rniga mos so'zlarni topib yozing. Ushbu topshiriqlar orqali o'quvchilar berilgan so'zning zid ma'nosini topishi shart etib qo'yiladi. Bunda o'quvchilar so'zlarning zid ma'nolarini to'g'ri topib berilgan nuqtalar o'rniga yozishi talab etiladi. Bu topshiriqlar rasmiy topshiriqlardan farqli ravishda murakkabroq sanaladi. O'quvchilar berilgan so'zlarning zid ma'nosini yozadilar.

KATTA

AQILLI

YORUG'LIK

TUN

Bu mashqlar 2-3-sinf o'quvchilariga mos bo'lib berilgan so'zlarning zid ma'nolarini to'g'ri topib yozishlari talab etiladi.

Zid ma'noli so'zlarni o'rgatishdagi quyidagi mashqlar ham samarali xizmat qiladi. Bunday mashqlar sinflar kesimida ishlab chiqilgan bo'lib bunda sinf darsliklari kesimida zid ma'noli so'zlar tasniflab chiqilgan va topshiriqlar quyidagicha ishlab chiqilgan.

1. Gapdagi zid ma'noli so'zlarni ayting.

Qishda kunlar sovuq, yozda esa issiq bo'ladi.

2. Zid ma'noli so'zlarni ma'nosiga qarab tanlang.

Keldi ko'klam kabi soz,

Bizlar sevgan ... (issiq, sovuq) yoz.

Ekin o'sdi yerlarda,

Bug'doy pishdi qirlarda. ("Yoz" Shukur Sa'dulla)

3. Mos zid ma'noli so'zni tanlang.

Birdan tushib qoldi ... (issiq, sovuq)

Itning ko'rpa-yostig'i yo'q

Na uyi bor, na boshpana

Hech kimi yo'q – yakka yana. ("Laqma it")
Shukur Sa'dulla

4. Maqoldagi tushib qolgan antonimni tanlang!

Ish ishtaxa ochar ... ishdan qochar (maqol).
(Mehnatkash, dangasa)

5. Mos antonimni qo'ying!

Tekinxo'r qopib yeydi, ... (dangasa, mehnatkash) topib yeydi. (maqol)

Do'st-dushman

Do'st- yaxshilik qilishni istaydigan, yonida bo'lib yordam beruvchi yaqin kishi.
Dushman - yomonlik qilishni o'ylaydigan, zarar keltiruvchi, qarshi chiquvchi kishi.

"Do'st bilan obod uying gar bo'lsa u vayrona ham,

Do'st qadam qo'ymas esa, vayronadir koshona ham" (ErkinVohidov)

She'rdagi antonomlarni toping!

Agar gapni cho'zvorsam,

Fikr-u yodim tozalik,

Dushmani man kir-chirning. ("Tish cho'tka, poroshok va atirsovun ertagi" Po'lat Mo'min)

XULOSA.

Bunday topshiriqlar o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, zid ma'noli so'zlar bilan ishlash bilan bir qatorda boladaman mantiqiy fikirlash qobiliyatini, topqirligini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Zid ma'noli so'zlarini o'rgatishda zid ma'noli so'zlarning elektron lug'at bilan ishlash samarali hisoblanadi. Zid ma'noli so'zlar elektron lug'atida Alifbo tartibida zid ma'noli so'zlar joylashtirilgan bo'lib avval, so'zlarning izohi, zid ma'noli so'zlar ishtirokida gaplar va topshiriqlar ketma-

vazifalar to'liq bajariladi, ta'lim va individual o'rganish imkoniyati yaratiladi. Dasturning taxminan hajmi stasionar shaxsiy komp'yuter uchun 100-110 MB va mobil ilova uchun 25-30 Mb bo'lishi kutilmoqda. Va ular quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

OLTI XIL BOSH KIYIM NOMLI INTERAKTIV METODNING DARSLARDA QO‘LLANILISHI

SOLIYEV ILHOMJON SOBIROVICH

Farg‘ona davlat universiteti maktabgacha ta’lim kafedra mudiri, p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

NURIDDINOVA MOHLAROYIM SHAVKATJON QIZI

Farg‘ona davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada darslarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan interaktiv metodni ommalashtirish, xorij tajribalaridan foydalangan holda darslarga innovatsion yondashish, uning dars samaradorligiga ta’sirini o‘tkazish va bugungi kun pedagogining dars jarayoniga zamonaviy ruh bilan yondashishiga turtki beruvchi fikrlarni o‘zida jamlagan.

Аннотация. В данной статье включены популяризация интерактивного метода, который можно использовать на занятиях, инновационный подход к урокам с использованием зарубежного опыта, его влияние на эффективность урока, а также идеи, мотивирующие современного педагога подходить к процессу урока в современном духе.

Abstract. In this article, the popularization of the interactive method that can be used in classes, innovative approach to lessons using foreign experiences, its influence on the effectiveness of the lesson, and the ideas that motivate today's pedagogue to approach the lesson process with a modern spirit are included.

Kalit so‘zlar: innovatsion yondashuv, samaradorlik, interaktiv, metodlar, didaktik o‘yin, zamonaviy pedagog, xorijiy tajriba.

Ключевые слова: инновационный подход, эффективность, интерактив, методы, дидактическая игра, современный педагог, зарубежный опыт.

Key words: innovative approach, efficiency, interactive, methods, didactic game, modern pedagogue, foreign experience.

KIRISH

“Yangi O‘zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi” degan ulug‘ g‘oya asosida mamlakatimizda maktab ta’limini umummilliy harakatga aylantirish bo‘yicha boshlangan ishlarimiz yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Maktab- faqatgina ta’lim beradigan maskan emas, barchamiz uchun yuksak ma’naviyat beshigiga, farzandlarimizni bolalikdan boshlab kasbga o‘rgatuvchi dargohga aylanishi. [1,211]

Bugungi kunda ta’lim tizimiga shunday e’tibor qaratilar ekan, ta’lim tizimida innovatsiyalar qilish, uni rivojlantirish, maktab ta’limini yanada takomillashtirish har bir pedagog zimmasiga yuklatilgan buyuk mas’uliyatdir. Shunday ekan bugungi kun zamonaviy pedagogi qanday bo‘lishi lozim? Har tomonlama o‘quvchi yoshlarni yetuk shaxs

bo‘lib yetishishi uchun o‘z bilim va tajribalarini maksimal darajada qo‘llay oladigan, o‘z ustida tinmay ishlaydigan, barkamol avlod kelajagiga befarq bo‘lmagan pedagog xodimlar bugungi kun qahramonlari bo‘la oladilar.

Bugungi kunda ta’lim tizimi uchun keng imkoniyatlar yaratilib, bu davlat siyosiy hujjatlarida ham belgilab berilmoqda.

50-modda

Har kim ta’lim olish huquqiga ega.

Davlat uzluksiz ta’lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta’lim tashkilotlari rivojlanishini ta’minlaydi. [2,20]

Ta’lim tizimidagi keng islohatlar tufayli bugungi kunda dars sifati va uning samaradorligi tobora ortib bormoqda. O‘quv maskanlari xorij standartlari asosida jihozlangan, zamonaviy texnologiyalar yetarlicha ta’minlangan holda

dars jarayonlariga tayyorlab berilmoqda, pedagog xodimlarning o'z ustida ishlashi uchun xorij tajribasi bilan integratsiya qilingan turli interaktiv metodlar olib kirilmoqda. Ayni dars jarayonlarida qo'llanilayotgan ushbu yangi metodlarni bugungi kundagi samarasini ko'rib o'tsak.

ADABIYOTLAT TAHLILI VA METODLAR

Avvalo interaktiv so'ziga e'tibor qaratsak, ushbu so'zning ma'nosi nima, u nimaga xizmat qiladi. Interaktiv ingliz tilidan olingan so'z bo'lib, "interaction"-o'zaro ta'sir degan ma'noni anglatadi. Interaktiv metodlar esa bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'libta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatish orqali amalda o'qitishning interfaolligi, o'quvchining bilish faoliyatini faollashtirish va o'zaro ta'sir asosida tayyorgarlik samaradorligining asosiy usullaridan biridir.[3]

Interaktiv metodlar dars sifatiga o'zaro ta'sir ko'rsatuvchi vositalardan biridir. Demak biz bu usul orqali o'quvchi uchun kerakli bilimlarni innovatsion yo'l orqali yetkazib berishimiz mumkin. Bugungi kunda o'sib kelayotgan yosh avlod ta'limi va tarbiyasiga zamon ruhi bilan ta'sir o'tkazish eng samarali

usuldur. Dars jarayonlariga olib kirilayotgan bunday metodlarning dars sifatiga ta'sirini aynan bugungi metod orqali ko'rib o'tishimiz mumkin.

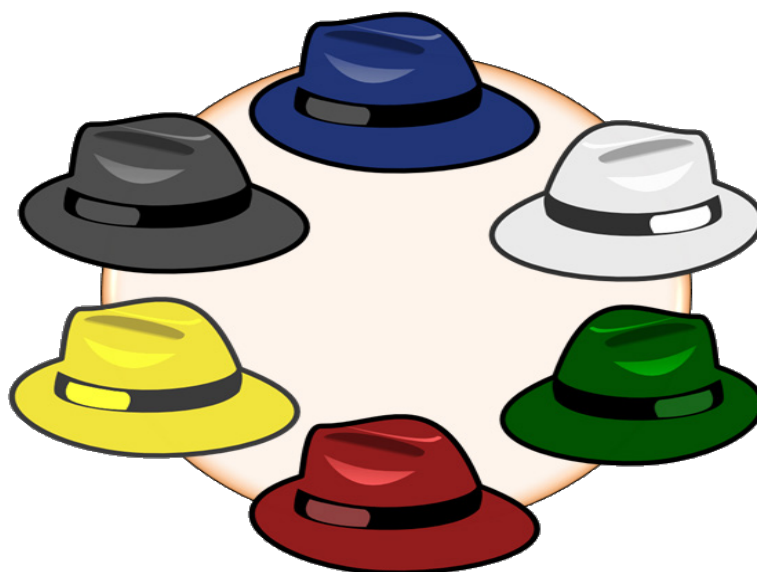
Olti xil bosh kiyim

Olti xil bosh kiyim nomli ushbu metodni turli sinflarda barcha fanlar kesimida qo'llash mumkin. Ushbu metod o'quvchining fikrlash doirasiga ta'sir o'tkazib uni fikrlash doirasini kengaytirish va ijobiy fikrlash ko'nikmasi, yangi fikr va g'oyalarini erkin bayon etish ko'nikmasini shakllantiradi. Xorijiy tajribalarga tayangan holda ushbu metod o'zining samaradorligini isbotlay olgan metodlardan biri hisoblanadi.

Ushbu metod orqali siz bosh kiyimni o'zingiz istalgan ko'rinishda yaratishingiz mumkin, xorijiy davlatlar ta'lim tizimida bu metod "Olti xil shlyapa" nomi bilan tanilgan. Bosh kiyimdan to'rt xil usulda foydalanish mumkin.

1. Bosh kiyimni kiying
2. Bosh kiyimni olib tashlang
3. Bosh kiyimni o'zgartiring
4. Fikrlash tarzingizga e'tibor bering.

Bosh kiyimdan yuqoridagi holatda foydalanish mumkin. Ana endi biz har bir bosh kiyimning rangiga ahamiyat qaratamiz, sababi ularni rangi aynan ushbu interaktiv metodning asosiy vazifasini ochib beradi, Tanlangan ranglar bilan tanishib chiqamiz.

Tanlangan ranglar- moviy rang, oq rang, yashil rang, qizil rang, sariq rang, qora rang. Har bir rang o'zining maxsus shartiga ega, bu

shartlar xorijiy davlatlarda quydagi ko'rinishda vujudga kelgan.

Six Thinking Hats

Oq rangdagi bosh kiyim- o'quvchining bugungi darsdan olgan ma'lumotini anglatadi va unio og'zaki bayon qiladi.

Moviy rangdagi bosh kiyim- berilgan fikrlarni o'ylash va erishilgan fikrni bayon etishni anglatadi.

Yashil rangdagi bosh kiyim- bugungi darsdan olingan yangi g'oyalar, takliflar, alternativalar bayon etiladi.

Sariq rangdagi bosh kiyim esa- bugungi ma'lumotlarning foydali jihatini va ijobiy tomonini bayon etishni talab etadi.

Qizil rangdagi bosh kiyim- bugungi berilgan ma'lumotlarga o'quvchining hissiy ta'siri, sezgi va his-tuyg'ulari aks ettiriladi.

Qora rangdagi bosh kiyim- bugungi olingan ma'lumotlarga shaxsiy tanqidiy fikrini va kamchiliklarini bayon etilishi lozim.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu metodni boshlang'ich sinf o'quvchilarida ham yuqori sinf o'quvchilarida ham o'tkazish mumkin, fanlar kesimida ham

cheklanmaydigan metodlardan biridir. Har bir bosh kiyimni kiygan o'quvchi berilgan shartlar bo'yicha fikrlarini bayon etgandan so'ng, ularni bosh kiyimlari almashtiriladi va fikrlash tarzi ham o'zgartiriladi.

Sariq rangdagi ijobiy fikrlar bildirgan o'quvchi o'z bosh kiyimini qora rangli bosh kiyim kiygan o'quvchiga uzatadi va o'quvchining tanqidiy va kamchiliklar bayon etilgan fikrini ijobiy fikrlarga o'zgartirishini so'raladi va bu orqali o'quvchida ijobiy fikrlash ko'nikmasini ham shakllantiradi, sariq rangdagi bosh kiyimli o'quvchi esa yashil rangdagi o'quvchining bosh kiyimini olib, o'z fikrlarini yangi g'oyalar va takliflar bilan boyitadi. Shu tarzda har bir o'quvchi olti xildagi bosh kiyimni birma-bir kiyib, o'z fikrlash tarzini o'zgartiradi va berilgan fikrga faqat bir tomonlama qaramaslikka, fikrlarini erkin bayon etish, mustaqil fikrlash, yangi fikr va g'oyalar ustida ham fikrlab ko'rish ko'nikmasini shakllantirib oladi.

XULOSA

Bugungi kun yoshlaridan aynan shu narsa talab etiladi, ya'ni fikrlash tarzini chegaralab qo'ymaslik, uni erkin bayon etish, davlat

rivoji va gullab-yashnashi uchun o'zidagi bor salohiyatni ko'rsatish, yangi fikr va g'oyalar ustida ishlash ko'nikmasini shakllantirishni oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi". "O'ZBEKISTON", Toshkent-2022
2. "O'zbekiston Respublikasi Konsititutsiyasi". O'ZBEKISTON. Toshkent-2023
3. <https://kompy.info/interaktiv-metodlar-va-ularning-turlari>.
4. Soliyev I.S. Factors of formation of information competence of future primary school teachers//наука и просвещение: актуальные вопросы, достижения и инновации.- 2020. С 218-220.
5. I.S.Soliev, M.Sh.Sodiqova, «Boshlang'ich sinflarda orfografik kompetensiyalarni shakllantirish usullari" (o'quv-uslubiy qo'llanma).

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI TA'LIM JARAYONIDA SHAKLLANTIRISH

ZUXRA AKRAMOVA

Jizzax davlat pedagogika universiteti sirtqi bo'lim "Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim" kafedrası stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tafakkur va tafakkur shakllari haqida qisqacha ma'lumot berilgan hamda bir necha psixologlarning fikrlari bayon etilgan. Shuningdek, matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini o'stirishda mantiqiy masalalarni qo'llash orqali bolalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishga doir 1-sinf matematika darsidan 1 soatlik dars ishlanma ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tafakkur, tafakkur shakllari, tushuncha, hukm, xulosa, tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, fikrlash, mantiqiy masala, sonli bog'lanish.

Аннотация: В данной статье дается краткий обзор мышления и форм мышления, а также взгляды некоторых психологов. Существует также 1-часовой урок математики от математики 1 класса, чтобы помочь детям развить логическое мышление, используя логические задачи для развития своих навыков логического мышления в начальной школе.

Ключевые слова: Мышление, шкалы мышления, понятие, суждение, вывод, анализ, обобщение, сравнение, абстракция, уточнение, мышление, логическая задача, числовая связь.

Annotation: This article gives a brief overview of thinking and forms of thinking, as well as the views of several psychologists. There is also a 1-hour math lesson from Grade 1 Math to help children develop logical thinking by using logical problems to develop their logical thinking skills in elementary school.

Keywords: Contemplation, contemplation, concept, judgment, conclusion, analysis, generalization, comparison, abstraction, clarification, reasoning, logical problem, numerical connection.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Matematika hamma fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi"¹.

O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish jamiyat hayotida tub burilishlarni amalga oshiradi. Negaki mamlakatimizda yuksak e'tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislariga katta ehtiyoj bor.

O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini tarkib toptirishda o'quv predmetlarining o'rni beqiyos. Bu borada, ayniqsa, matematika ta'limi zimmasiga katta mas'uliyat tushadi. Darslik asosan o'quvchilarda matematik bilim, tasavvur, tafakkur, mantiqiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning imkoniyatlari, yoshi, individual xususiyatlari, XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lishlarini inobatga olgan holda yozilgan. Topshiriqlar soddadan murakkabga tomon spiralsimon tarzda rivojlanib boradi.

Insonning dunyoni anglashi, tushunishi, unga ongli munosabatda bo'lishi kabi bilish jarayonlarini tafakkur yuritish, fikrlash jarayoni deyish mumkin. Fikrlash

1 Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.

jarayonlarining psixologik asoslarini psixolog V.Karimova tahlil qilgan. U: fikrlash inson miyasi faoliyatidir, – deb ko'rsatadi va fikriy operatsiyalarni quyidagicha tahlil qiladi. Eng elementar harakatlarni rejalashtirishdan tortib, murakkab muammolarni hal etishga qaratilgan operatsiyalar hammasi miyada sodir bo'ladi. Miya faoliyati bilan fikrlash faoliyati o'zaro uzviy bog'liqdir.

Normal insonni fikrsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Har on, har daqiqada inson miyasi qandaydir fikrlar bilan band. Ularni tartibga solish, keragiga qaratish, ichki yoki tashqi nutq yordamida uni yechish - fikrlash jarayonidir ².

Tafakkur yoki fikrlashning quyidagi shakllari yoki mahsuli mavjud:

Tushuncha - tafakkurning shunday shakli yoki mahsuliki, u narsa va hodisalarning eng umumiy va xarakterli xususiyatlarni o'zida aks ettiradi. Ular umumiy, juz'iy, konkret yoki mavhum bo'lishi mumkin.

Hukm - atrofdagi narsa, hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Hukmlar bizning nutqimizda har kuni juda ko'p ishlatiladi va ular tabiatan turli bog'liqliklarni tasdiqlaydi, inkor qiladi, rost yoki yolg'on bo'ladi.

Xulosalar - mantiqiy tafakkurning yana bir shakli bo'lib, ular fikrlar, hukmlar va tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlardan yangi fikrlarni keltirib chiqarishni nazarda tutadi.

Tahlil qilish, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish kabi operatsiyalar fikrlash jarayonini tashkil etadi. Quyida ularning har biri ustida to'xtalib o'tamiz.

Tahlil qilish - bu muammoni fikran qismlarga ajratishdir.

Umumlashtirish - alohida qismlarni yoki elementlarni fikran bir butunga birlashtirib o'rganishdir.

Ta'lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan o'quvchilarda tahlil qilish va umumlashtirish darajasining oshishi kuzatiladi. Tahlil qilish sekin-asta ko'rgazmali-amaliylikdan ko'rgazmali va mantiqiy yakun tomon rivojlanadi.

Taqqoslash - o'xshashliklar va tafovutlarni topish orqali bilish obyektlarini qiyoslash demakdir. Bu operatsiya boshqa barcha fikriy operatsiyalar asosida yotadi.

Mavhumlashtirish - bilish obyektining bir xususiyatini ajratib olib, boshqasini chiqarib tashlashdan iborat fikriy operatsiyadir. Bu xususiyatlar o'rganilayotgan predmet va hodisalarning «ichiga» kirishga imkon beradi.

Boshlang'ich sinflardan o'quvchilarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi rahbarligida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi – hissiy ko'rgazmalilikdan fikr yuritishga o'tiladi hamda tushunchaga aylanadi.

Aniqlashtirish - mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya, u umumiydan xususiyga o'tish, natijada uning turli xususiyat va belgilarini topish orqali namoyon bo'ladi.

Mavhumiylik va aniqlashtirish birligi muammoni o'rganish jarayonida o'rnatiladi. Bu birlik o'zaro munosabatga fiziologik asos - ikkinchi signal tizimiga ega. Bilimni chinakam egallashga mavhum tushunchalar va dalillar aniqlashtirilgandagina erishiladi.

Boshlang'ich sinf ta'limi jarayonida fikrlash qobiliyatini aniqlashtirish ikki shaklda olib boriladi:

1) hissiy - ko'rgazmali vositalar (matnlar, rasmlar, jadvallar) asosida;

2) so'z orqali - mavhum shaklda (hikoya qilish, tushuntirish, maxsus topshiriqlarni hal etish).

2 Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: "Знание", 1989 г. С. 75.

Fikrlash faoliyatiga konkret ta'rif beradigan bo'lsak.

F i k r l a s h - bu inson sezgi organlari va aqliy faoliyatining birligi natijasi o'laroq, mustaqil ravishda tahlil qilish, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish, taqqoslash, aniqlashtirish, mavhumlashtirish kabi fikriy operatsiyalardan foydalangan holda amalga oshiriladigan aqliy faoliyatdir³.

Hatto qiziqarli masalalar ham bolalarda faollikni uyg'otib, tafakkurni rivojlantiradi.

Biz boshlang'ich sinf matematika darslarida bunday hollarga duch keldik. Bu darslarda o'quvchilarga raqamli masalalar, matematik sofizmlar, boshqotirmalar, masala, she'r, hazil masalalarni yechish tavsiya etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini shakllantirishga doir masalalarni ko'raylik. Boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitish boshqa har qanday o'quv predmetini o'qitish kabi ta'lim, tarbiya va amaliy vazifalarni hal qilishi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini shakllantirishni amalga oshirish muvaffaqiyati tarbiyachi ixtisosiga, uning kasbga oid tayyorgarchiligiga bog'liq.

O'quvchi qiyin masalani zo'r berib yechishga harakat qiladi, biroq, u hali qanday qilib yechishni bilmaydi; o'quvchi masalaning yechimini o'zining tafakkur qilish jarayoni natijasidagina topa oladi. Masalaning yechimini allaqachon bilgan o'qituvchi o'quvchilarga yordam bera boshlaydi.

Masalaning butun yechilish yo'lini o'quvchiga maslahat berib, ishining asosiy qismini o'quvchining o'zi bajarishi uchun mantiqiy tafakkurini tarkib toptirish va shakllantirish mumkin. Jumladan, mantiqiy tafakkur – voqelikni analiz va sintez qilish,

uni bevosita hamda umumlashtirib aks ettirish jarayonidir.

Ma'lumki, tafakkur – inson aqliy faoliyatining, aql-zakovatining, ayni hatti-harakatining yuksak shakli hisoblanadi. Tafakkurning individual xususiyatlariga:

- mustaqillik;
- o'zgaruvchanlik;
- fikrning tezligi kabi xususiyatlari

kiradi.

Quyida 1-sinf matematika fanidan 1 soatlik dars namunasini keltiramiz.

1-bo'lim

9-dars

Darsning maqsadi

- turli ketma-ketliklardagi qonuniyatni aniqlash va ularni davom ettirish

Asosiy tushunchalar

- ketma-ketliklar
- ketma-ketlik qonuniyati

Didaktik materiallar

- rangli qalamlar (har bir o'quvchi uchun)

Standartlar

O'BTD.M.01.AMY.KK.1

Berilgan

qoidaga mos keluvchi ketma-ketligini tuzadi va uni davom ettiradi

Turli ketma-ketliklar qonuniyati

KIRISH

5 daqiqa

KUN MASHQI

3 daqiqa

- Kalendar: O'quvchilardan bugungi sana va fasl so'raladi.

- Sanash: O'quvchilardan sinfdagi partalar sonini sanashni so'rang.

- Mashq: O'quvchilar partadagi predmetlarini kichigidan kattasiga qarab bir qator joylashtiradi.

Keling, partamizdagi predmetlarni kichigidan kattasiga qarab bir qator joylashtiramiz.

3 Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.

O'tgan mavzuni takrorlash 2 daqiqa

1. Ikki xil tovushdan iborat ketma-ketlik tuzing.

2. Uch xil tovushdan iborat ketma-ketlik tuzing.

ASOSIY QISM 40 daqiqa

Misolni ko'rsatish va mustaqil ish

5 daqiqa

Bugun biz turli ketma-ketliklardagi qonuniyatni aniqlashni va ularni davom ettirishni o'rganamiz.

Qator qonuniyatini aniqlang. Qatorni qanday shakl bilan davom ettirish mumkin? Qonuniyatga qarab bo'sh kataklarga nimaning rasmini qo'yish mumkin?

1-2-topshiriqlarni bajarib ko'raylik-chi.

Muhokama 15 daqiqa

1-QISM O'quvchilar javoblari bilan o'rtoqlashadilar

Kamida 3 nafar o'quvchidan sinfga javoblarni topish jarayonini tushuntirishlarini so'rang.

- Bo'sh katakka nima qo'ysak bo'ladi?
 - Nima uchun bu javoblarni tanladingiz?
 - Qatorda qanday qonuniyatni topdingiz?
- Xato javoblarni muhokama qilish

Boshqa maktabda tahsil olayotgan o'quvchi menga 2-topshiriqdagi birinchi bo'sh katakka ko'k kvadrat qo'yish kerak dedi. Shu javobga siz nima deysiz? To'g'rimi yoki noto'g'ri? Nima uchun? Bu o'quvchiga nima deb javob bergan bo'lar edingiz?

O'quvchilarga to'g'ri javob berishlarida va xatoni tushuntirishlarida yordam bering.

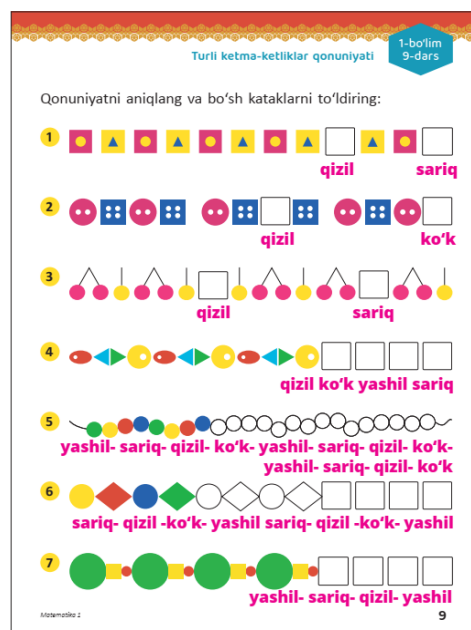
2-QISM Misol va yangi topshiriq

Muhokama mavzusi

• Turli ketma-ketliklardagi qonuniyatni aniqlash va uni davom ettirish.

Darslikdagi 3-4-topshiriqlarni ko'rsating va ketma-ketlikni davom ettirishni so'rang.

Keling, endi yana bir topshiriqni bajaraylik. Bu topshiriqni bajarganda, biz shakllar ketma-ketligiga e'tibor qaratamiz va chizamiz.

• 3-topshiriqda bo'sh katakka qanday shakl chizish mumkin?

• 4-topshiriqda bo'sh katakka qanday shakl chizish mumkin?

Amaliy topshiriq 15 daqiqa

• O'quvchilarga topshiriqni yakka holda yoki partadoshi bilan bajarishlarini ayting.

• 5-7-topshiriqlar shartlarini tushuntiring.

• 5-7-topshiriqlardagi qonuniyatni o'rganing.

• Bo'sh katakchalarga lozim shaklni tanlang va rangli qalamda chizing.

O'qituvchining kuzatishlari

O'qituvchi o'quvchilar topshiriqni bajarayotganlarida, quyidagilarga e'tibor berishi kerak: avval qonuniyatni o'rganishiga va shu qonuniyat asosida ketma-ketliklardagi bo'sh kataklarni to'g'ri to'ldira olayotganligiga.

Darsga yakun yasash (butun sinf)

5 daqiqa

Darsga yakun yasash: "Bugun nimalarni o'rgandik?", "Qonuniyatni aniqlash siz uchun qiyin bo'lmadimi?", "Qonuniyatni aniqlashda e'tibor juda muhim ekanligini tushundingizmi?" kabi savollar beriladi.

Agar o'quvchi topshiriqni yengillik bilan

bajarayotgan bo'lsa, uch xil yoki to'rt xil shakllar va ranglardan iborat ketma-ketliklar tuzsin.

Agar topshiriqning ko'p qismi to'g'ri bajarilgan bo'lsa, shu topshiriqni bajarishda

davom etadi.

Agartopshiriqni bajarishga qiynalayotgan bo'lsa, topshiriqlarga mos shakllar chizib berilsin va o'quvchi shu shakllarni bo'yasin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: “Знание”, 1989 г. С. 75.
3. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.
4. Rahmatova F. A., Akramova Z. B. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. – T. 3. – №. 4. – С. 133-137.
5. Akramova Z. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – T. 2. – №. 13. – С. 417-422.
6. Akramova Z. Boshlang'ich sinf matematikasini o'qitishda “to'rt bo'yoq muammosi” ga oid masalalarning o'rni //Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar. – 2021. – T. 2. – №. 3.
7. Akramova Z. WAYS TO FORM STUDENTS' LOGICAL THINKING IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS //INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 6-9.
8. Akramova Z., Gulmamatova S. KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHISINING TAFAKKURI O'SISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – T. 2. – №. 4. – С. 38-40.
9. Matematika 1 O'qituvchilar uchun qo'llanma. Toshkent-2022
10. Akramova Z. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI DARS JARAYONIDA SHAKLLANTIRISH //Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan. – 2023. – T. 1. – №. 8. – С. 360-367.

BO‘LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘QITUVCHISINI TAYYORLASHDA PORTRET KOMPOZITSIYASI VA DIZAYN ELEMENTLARI BILAN UYG‘UNLASHTIRISH

NORQULOVA DILDOR UCHQUNOVNA

Samarqand davlat universiteti Pedagogika ta’limi fakulteti assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisini kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda “Rangtasvir” fanini o‘rni, kompozitsiyani o‘rganish, Rangtasvirda kompozitsiya mohiyati, Tasvirda simmetriya, assimetriya, tenglik va ritm, tuzilishining maqsadga muvofiqligi, shaklning xilma-xilligi, ranglar yaxlitligi, ko‘rish nuqtasi, masshtab, o‘lcham va hajmi kabi kompozitsiya elementlari, kompozitsiyada ob’ekt va fon o‘lchamlarining mosligi haqida tushunchalar yoritilgan. Oltin kesishuv prinsipiga amal qilingan araslar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Dizayn, kompozitsiya, kompetensiya, tretey qoidasi, oltin kesishuv, diagonalli kompozitsiya, portret, rangtasvir, kontrast.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль науки «Живопись» в развитии профессиональной компетентности будущего учителя изобразительного искусства, изучении композиции, сущности композиции в живописи, симметрии, асимметрии, равенства и ритма в изображении, раскрываются уместность структуры, разнообразие форм - элементы композиции, такие как контраст, целостность цвета, точка зрения, масштаб, размер и объем, а также понятия соответствия размеров объекта и фона в композиции. Проанализированы принципы золотого сечения.

Ключевые слова: Дизайн, композиция, компетентность, правило третей, золотое сечение, диагональная композиция, портрет, цветное изображение, контраст.

Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini tayyorlashda hamda ularning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda majburiy va tanlov fanlar alohida o‘rin tutadi. Majburiy fanlar tarkibiga kiruvchi rangtasvir fani dizaynerlik faoliyati bilan chamcharchars bog‘liq.

Dizayn – badiiy loyihalashning bir turi bo‘lib, buyumlar muhitini qulaylik, tejamkorlik va chiroylilik tamoyillarini birlashtirgan holda yaratishga xizmat qiladi.

Mashhur italyan arxitektori va dizayneri D.Ponti: “Dizaynning maqsadi – go‘zal shakllar, narsalar dunyosini yaratishdan iborat bo‘lib, ular sivilizatsiyamizning chinakam xarakterini ochib berishi lozim”, - deb hisoblaydi [9].

Mashhur dizayner T.V.Kozlova fikricha, “Haqiqiy kasb egasi rassom-modelerlar o‘z faoliyati jarayonida har bir insonning

madaniy saviyasini, uning yaxshi xislatlarini kiyim orqali namoyon qila oladi” [4].

Insonda barcha narsa go‘zal bo‘lishi lozimligini e‘tiborga olib, insonning tashqi go‘zalligi haqida ham g‘amxo‘rlik qilish zaruriyati bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisini kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda “Rangtasvir” fanini yuqori saviyada o‘qitishga e‘tibor qaratish lozimligini taqozo etadi.

Dizayn (ingl. design – loyiha, chizma, rasm) – narsalar muhitining estetik va funksional sifatlarini shakllantirish maqsadiga qaratilgan loyihalash faoliyati turlarini ifodalovchi termin [10]

Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini portret kompozitsiyasi orqali kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning asosiy omili sifatida qaraldi.

Kompozitsiya vositalarini o‘rganishga

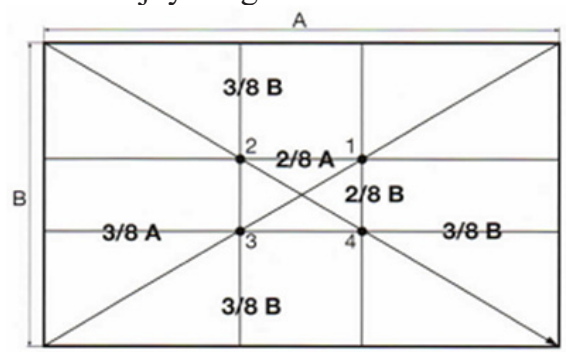
katta e'tibor qaratib, uning plastik formasini badiiy obrazlarda ochib berishdagi ahamiyatini tushunish zarur. O'qish jarayoni dunyodagi etuk badiiy asarlar va xalq san'ati asarlarini tahlil qilish, tushuntirish asosida olib boriladi. Badiiy asar g'oyasini ochib berishda, qo'llangan kompozitsiya vositalarini tushunishda ko'nikma hosil qilinadi. Kompozitsiyani o'rganish, badiiy asar yaratish ustida ishlashning ayrim bosqichlari ahamiyatini tushunishni, biron bir fikr orqali mazmunli badiiy asar yaratish, talabada ko'nikma hosil qilishning bosqichi bo'lib qolishi kerak. Plastik badiiy obraz yaratishda g'oya va tuyg'u birligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kompozitsiya asoslarini o'rganishda dastlabki o'quv mashg'ulotlardan boshlab kompozitsiya qonun-qoidalari, vositalari, usullari, borliqni kartina tekisligida yechish, tasvirlash usuli va uslublarini izchillik bilan o'rganadilar. Kompozitsiya asoslarini o'rganish o'quv vazifalarining mavzu bo'yicha tasviriy amaliy eskizi, shuningdek, o'quv jarayonidagi kurs vazifalari, shakllar kompozitsiyasi ustida ish olib borishni nazarda tutadi. Kompozitsiya asoslari mavzusi ustida ishlash jarayonida chizmatasvir, qoralama ashyolardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Talabaning kompozitsiya asoslari fani yuzasidan fikrlash va ko'nikma qobiliyatini o'stirishda mustaqil ishlashi katta rol o'ynaydi. U nafaqat o'qish jarayonining davomi, balki bo'lajak rassomning shaxsiy qobiliyatini o'stiradi, tevarak-atrofi va borliqni kuzatishda ijodiy qobiliyatini oshiradi. Tekislikda kompozitsiya asosiy qonun-qoidalaridan foydalanish o'quv-mashq eskizida shakllar, qiyofalar, planlar orqali ko'rsatish bilimiga ega bo'ladi. «Kompozitsiya» so'zi italyancha compositio («kompozite») so'zidan olingan bo'lib, tuzish, birlashtirish, bog'lash, turli xil ramziy qism ifodalarni bir butun yaxlitlikka birlashtirish va biron bir g'oyani madh etish ma'nosini

bildiradi. Rangtasvirda kompozitsiya - bu kartina tekisligida tasvir elementlarini joylashtirishda fikr (g'oya)ni ravshan, aniq va to'laqonli joylashtirish imkonini berishdir. Rangtasvirda tomoshabinni to'lqinlantiradigan va diqqat-e'tiborini qaratish uchun rassom kuchli va ifodali tasvir vositalaridan foydalanishga harakat qiladi. Har qanday kartina kompozitsiyasi tuzilishida tasvirni va shaklni ifodali ko'rsatishga harakat qiladi. Keraksiz narsalarni olib tashlaydi, faqat eng keraklilari qoldirilib, ikkinchi darajalilari birinchi darajali qismlariga buysundiriladi. Kartina obrazli tuzilishida tasvirlanayotgan narsaning ichki mazmuni quvonch va hayajon uyg'otishi kerak. Shuning uchun kompozitsiya hamma elementlari, har xil vositalari: xolst hajmi, tekislik, yoritilish karakteri, kompozitsiya markazining o'ri va boshqalardan foydalaniladi. Bular hammasi kartinaning zavqli chiqishiga ta'sir qiladi. Kompozitsiya tuzilishi kartina oldiga qo'yilgan g'oyaga, vazifaga bog'liq bo'lib o'zgarib turadi. Kartinaning kompozitsiya tuzilishi karakteri mazmun va g'oyadan kelib chiqadi. Rassom o'z ijodiy kompozitsiya tuzilishida tabiat qonunlari va tomoshabinning idrok qilish xususiyatlarini hisobga oladi. Tasvirda simmetriya, assimetriya, tenglik va ritm, tuzilishining maqsadga muvofiqligi, shaklning xilma-xilligi, ranglar yaxlitligi, ko'rish nuqtasi, masshtab, o'lcham va hajmi kabi kompozitsiya elementlarini rassom g'oya va fikrga birlashtiradi.

Kompozitsiya – yaxshi ish olib borish uchun zarur omil hisoblanadi. Muhimi, ishingizning barcha qismlari umumiy taasurotga ta'sir ko'rsatsin. Ob'ekt joylashuvini to'g'ri tanlasangiz ishning muhim tomoniga e'tiborni qarata olasiz. Aynan kompozitsiya tufayli tomoshabin suratning kayfiyatini va unda tasvirlangan ob'ektlarning muhimligini tushunadi va qabul qila oladi. Kompozitsiyada ob'ekt va fon

o'lchamlarining mosligi haqida gapiradigan bo'lsak, yirik planda kam hajmli fonda chizilgan ob'ekt ko'proq e'tiborni tortadi va muhim bo'lib ko'rinadi. Katta hajmli fonda kichik tasvirlangan ob'ektlar yakkalangan bo'lib, kenglikda qisilib qolgandek ko'rinadi. Bu tomoshabinning e'tiborini jalb etmaydi degani emas, shunchaki unga nisbatan boshqacha munosabatda bo'lishadi [8].

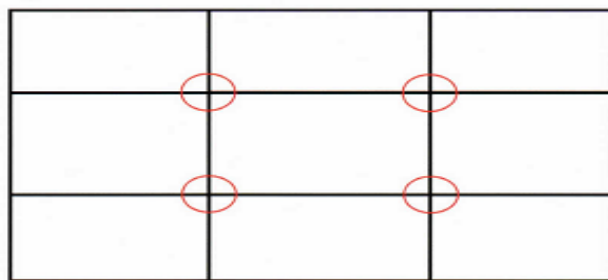
Portret kompozitsiyasini chizish asosini sxemalar tashkil etadi. Bulardan biri oltin kesishuv deb nomlanadi. Leonardo da Vinchi tomonidan kiritilgan oltin kesishuv prinsipi haligacha ham qo'llaniladi. Eng muhim nuqtalar chiziqlar kesishuvi va ish qirralaridan $\frac{3}{8}$ masofada joylashgan hisoblanadi.

2.1-rasm

Ushbu nuqtalarda joylashgan ob'ektlar tabiiy ko'rinadi va suratni ma'noli qiladi. Oltin kesishuv sxemasi yuqoridagi rasmda ko'rsatilgan kabidir. "Oltin kesishuv" termini hammaning qulog'iga ko'p chalinsa-da amaliyotda bu sxemani kam qo'llashishadi. Leonardo da Vinchi davridan hozirgi kunga qadar ko'pgina rassomlar tretey qoidaga amal qilishadi [8]

Tretey qoidasi. Agar tasvirlanayotgan predmet yoki tonli dog'lar tasavvurdagi chiziqlarda joylashgandek, ya'ni tasvir vertikal va gorizont bo'yicha uchga bo'lingan bo'lsa ish juda qiziqarli chiqadi. Tretey qoidasi birinchi marta 1797-yilda shakllangan va peyzajli suratlarda qo'llanilgan.

2.2-rasm

Aslida bu oltin kesishuvning soddalashtirilgan varianti. Hech narsani hisob-kitob qilishingiz shart emas, shunchaki, xolstni ko'z bilan uchta bir xil vertikal' qismlarga va uchta bir xil gorizont qismlarga chamalash kerak. Siz uchun eng muhimi, ob'ektingiz yo chiziqlar kesishgan joyda, yo ushbu chiziqlarning biron birida joylashgan bo'lishi kifoya [8]

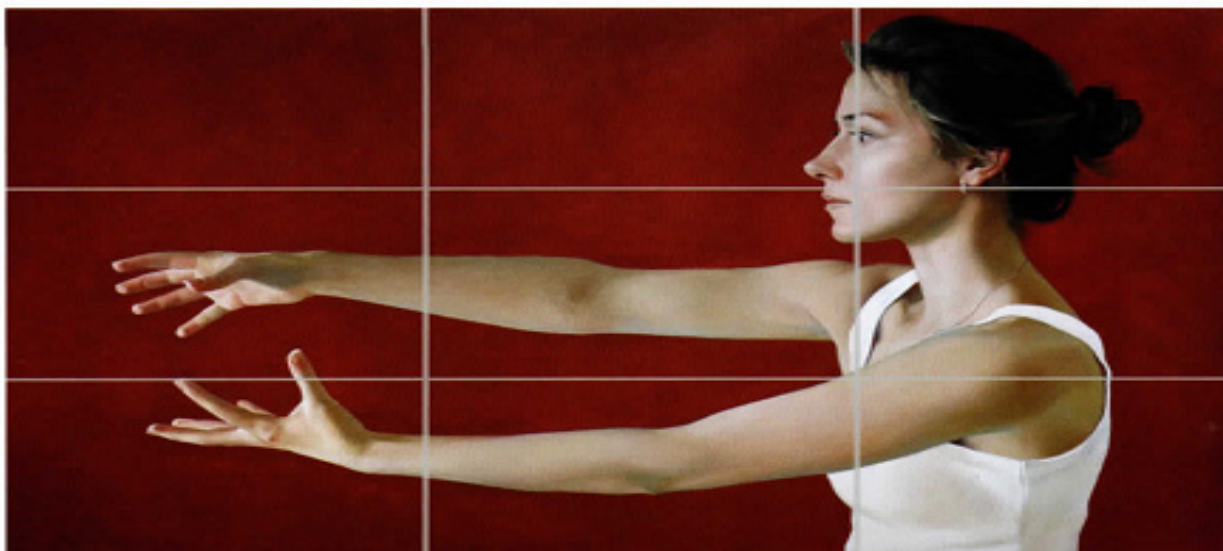
/Bu sxema muhimi sanalmasa-da, har bir rassom bilishi kerak bo'lgan muhim qoida hisoblanadi/.

Shaxsan men o'z ishlarimda hech qachon oltin kesishuv prinsipiga amal qilmayman, tretey qoidasini tez-tez qo'llab turaman. Asosan bu intuitiv sodir bo'ladi. Bu degani men xolstni atayin uchga bo'lmayman, shunchaki ko'zda chamalab olaman. "Ishga qarash qulay yoki yo'q" prinsipi asosida ish ko'raman. Agar kompozitsiyada hech bir ob'ektni u – bu joyga surish, yoki kesib tashlash kerak bo'lmasa, demak, hammasi o'z o'rnida. Shu bilan birga agar mening ishlarimga tretey qoidasini foydalansa ko'pincha menga muhim sanalgan ob'ektlar va kompozitsion tugunlar aynan tretey chiziqlarida joylashgan bo'ladi. Illyustratsiya sifatida ko'rgazma uchun u yoki bu kompozitsion sxemani qo'llagan ba'zi bir rangtasvir ishlarni pastki tasvirlarda ko'rishingiz mumkin.

Keyingi sahifada "Intilish" nomli ishining fotosurati. Bu ish – shu nomdagi triptixning markaziy qismi. "Intilish" triptixi – avtoportretlarning seriyasi. Pastdagi chizmada uni to'liq ko'rishingiz

mumkin. Yonbosh qismlari – bu biror nimaga intilayotgan qo‘l bilaklar. Chap qismda naturachining nazariy burchagi ostida tasvirlangan qo‘llari: agar naturachi ularni o‘z oldiga qarab cho‘zsa, ular aynan shunday ko‘rinadi. Chetdan kuzatuvchining ko‘zlari bilan qaraganda, markaziy qismda

xuddi shu harakat tasvirlangan. Triptixning o‘ng tomonida ham naturachining qo‘l bilaklari tasvirlangan, biroq ular endi katta kuchlanishda, bu esa butun triptixga hissiy bo‘yoq va urg‘u beradi. Triptix 70x2170 o‘lchamga ega, moybo‘yoqda chizilgan.

Triptixning markaziy qismiga qaytamiz. E'tibor bering, naturachining ko‘zlari, profil va tananing chiziqlari tretining aynan o‘ng vertikal chizig‘ida joylashgan.

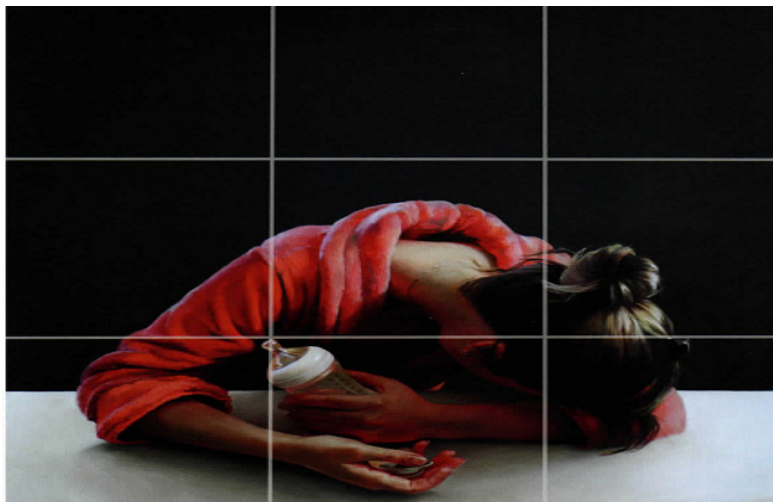
Bir narsani ta’kidlash joizki, eskizlarni yaratganda va ish seriyasini, aynan poliptix yozishni yoki chizishni rejalashtirganingizda siz poliptixning barcha qismlari ustida bir vaqtning o‘zida ishlab ketishingiz kerak.

Ya’ni barcha qismlar eskizlarini bir vaqtda chizish kerak, birvaqtning o‘zida barchasini qilish lozim – kartonlarni chizib olish, dastlabki bo‘yoqni berish, detallarni yig‘ish. Xullas, barcha bosqichlar barcha ishlarda bir vaqtning o‘zida namoyon bo‘lib borishi kerak, ishning keyingi bosqichiga ham barcha qismlarga birdan o‘tish kerak.

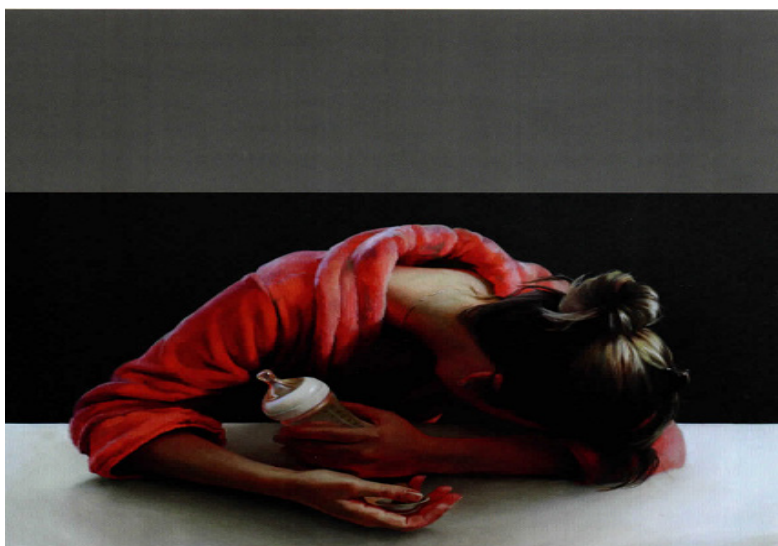
Poliptix – umumiy g‘oya va syujet, rang va kompozitsion tuzulish birligi bilan bog‘langan bir nechta kartinalar. Ikki qismli

kompozitsiya diptix, uch qismli–triptix, to‘rttaligi–kvadriptix, beshtaligi–poliptix deyiladi [8]

“Tanlov” nomli portret ham trety sxemasiga joylashgan bosh va butilka so‘rg‘ichining uchi tretey chiziqlari kesishmasida joylashgan. Ushbu portret har bir ayolning tanlovi haqida – ona bo‘lish va bo‘lmaslik va ushbu tanlovning qiymati haqida. Bu asar onalik bu ajoyib hissiyot bo‘lsa-da, uning orqasidagi charchoq, toliqish haqidadir. Tomoshabinga personaj ro‘baro‘ kelgan charchoqning og‘irligi va hissiyotini

ko‘rsatish maqsadida rassom atayin qomat ustidagi kenglikni kattartirgan. Yuqoridagi qora kenglik sababli, tomoshabin berilayotgan hissiyotni shu tarzda anglab etadi. Keyingi rasmda ushbu kenglikning qismlari ajratib ko‘rsatilgan. Ha, uni kesib tashlaganda, kompozitsiya muvozanatli bo‘lar edi, biroq unda rassom ko‘rsatmoqchi bo‘lgan effekt hosil bo‘lmas edi

Yorug‘lik yuqoridan bo‘lgan kenglikni kompozitsiyada ko‘rsatish uchun qomatga yorug‘lik yuqoridan tushirish kerak, bu ishga drammatizm beradi.[ilova-10] Tomoshabinga qo‘shimcha ma’lumotlar yuklamasdan rassom oddiy mahalliy fondan foydalangan. Ishning qirralariga kelib to‘qroq bo‘lishi, qahramon

turgan joylar esa yorqin gorizontall tekislik bilan ajratilishi, orqadagi qora kenglikka ham tegishli bo‘lishini ko‘rsata olgan.

Keyingi rasmda kompozitsion kirish va chiqish ko‘rsatilgan. Bu aylana harakatga o‘xshaydi. Biz ko‘z chamasida kompozitsiyaga so‘rg‘ich turgan o‘ng qo‘l

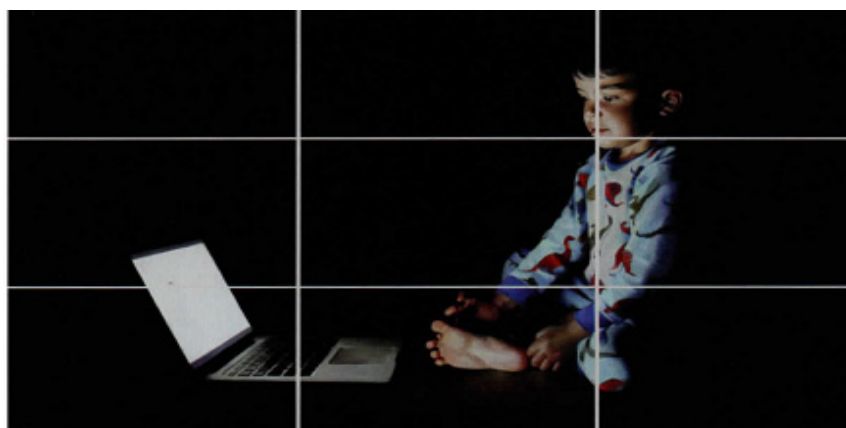
orqali kiramiz, harakatni tanaga qarab davom ettiramiz, bo'yin orqali boshdan ikkinchi qo'lga o'tamiz va diagonal bo'ylab yuqoriga ko'tarilgan butilka orqali chiqib ketamiz. Bu

kabi spirallar tomoshabin nigohini ushlab qoladi va ishni ko'proq o'rganib chiqish xohishini uyg'otadi.

Trety qoidasini qo'llash borasida yana bir misolni pastdagi tasvirda ko'rishingiz mumkin. Ushbu rasmda – yosh bolakayning portreti bo'lib, u “Sehrli yog‘du” deb ataladi.

Tomoshabin diqqatini bolaning qomatiga jamlash maqsadida bola trety chiziqlarining biriga joylashtirilgan.

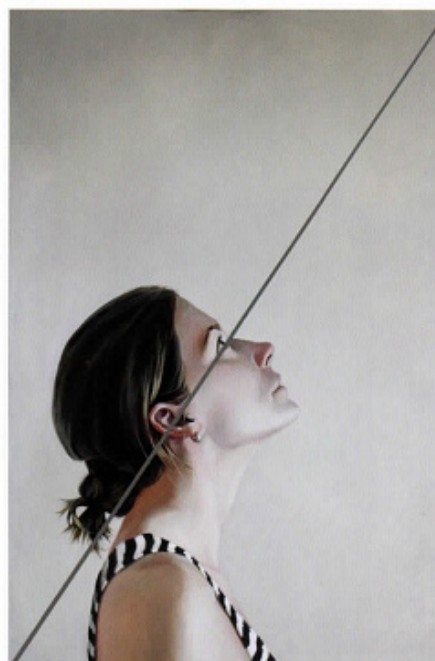

Bolani va alohida turgan noutbukning nigoh yo'nalishi birlashtirib turibdi [8]

Tasviriy san'at ta'lim yo'nalishida rangtasvir fanidan potrter janrida ishlashda kompozitsiyaga qarash, dioganallik va

uchburchak alohida o'rin tutadi.

Diagonal – bu eng ko'p uchraydigan kompozitsiya usuli. Kompozitsiyada diagonal paydo bo'lganda surat birdan dinamikaga keladi, harakat tasavvuri paydo bo'ladi.

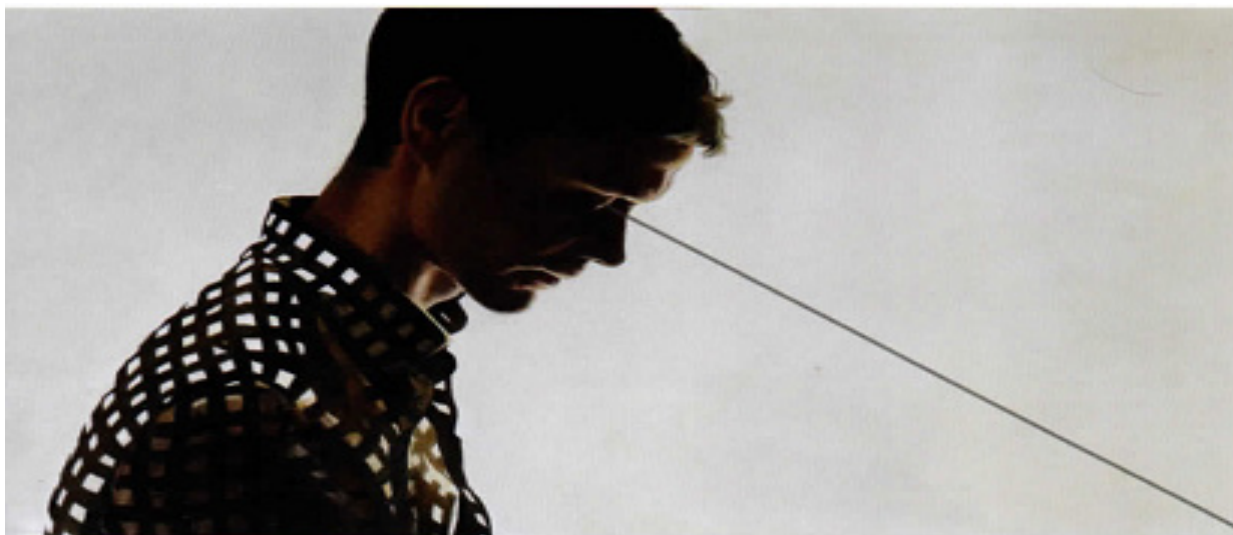
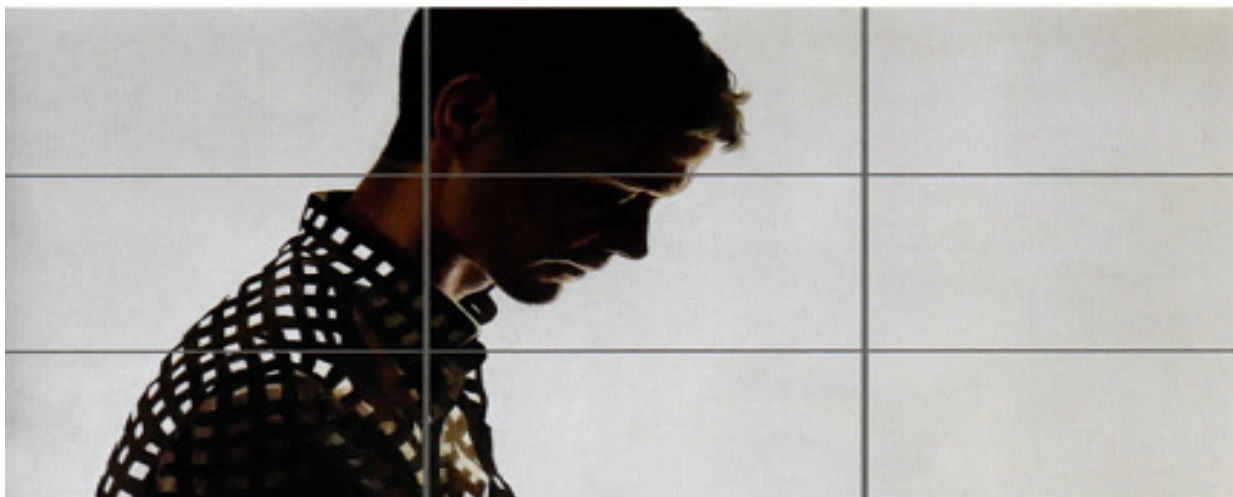
Diagonalli kompozitsiyani barqaror bo'lishi uchun antidiagonalni ham qo'llash zarur. Antidiagonal – bu asosiy kompozitsion diagonalga to'g'ri burchak ostida joylashgan ishga yo'naltiradigan qisqa chiziq.

Diagonal kompozitsiya yuqoridagi rasmdagi kabi yaqqol ko'rinishi mumkin.

U erda bola ushlab turgan ona kaftidan kelayotgan diagonal aniq ko'rinib turibdi. Bu diagonal bola qo'lchalari birikkan chiziqdan xayolan bolaning qo'l ostida davom etib ishning burchagiga qarab ketgan. Ushbu kompozitsiyada diagonalga qarshi chiziq bu bolaning o'ng qo'li bo'ladi.

Kompozitsiyadagi diogonal ko‘rinmas bo‘lishi ham mumkin, uni nigoh yaratadi. Biz hamisha portret qahramoni qaerga qarayotganiga ahamiyat beramiz.

Navbatdagi– “kutish” nomli asar. Unda qiz bola yuqoridagi o‘ng burchakka qarab turib kompozitsiyada diagonal yaratayapti va boshi ustida katta kenglik go‘yo qiz biron nima kutayotgandek tassavurni uyg‘otish uchun shunday tasvirlangan.

Ushbu kompozitsiyada antidiagonal bosh qayrilmasining burchagi hisoblanadi. U aynan nigohning diagonal yo‘nalishining to‘g‘ri

burchagi ostida joylashadi. Agar rasmga chap tomondan qaralsa, boshqa portretlardagi kabi qomat tretiy chiziqlaridan birida turganligini ko‘rishimiz mumkin. Yuqoridagi suratlarda ham shu kabi kompozitsion sxemalar qo‘llanilgan – qomat tretiy chizig‘ida joylashgan, ko‘zlardan o‘ng pastki burchak tomonidan yorug‘lik yordamida yaratilgan diagonal ishning burchagiga qarab ketadi.

Kontrast yorug‘lik tushayotgan, yoki portret qahramoni qarayotgan tomondan katta joy qoldiring. Agar sizga personaj ortidagi dramatik soyani ko‘rsatish muhim bo‘lsa, u uchun ko‘proq joy qoldirishga harakat qiling. O‘shanda tomoshabin ishda asosiy vazifani soya bajarishini tushunib oladi.

Ishning kompozitsiyasini yuqoridagi rasmda tahlil qilamiz. Bu ikki aka-ukaning tasviri. Bolalar har xil, ammo bir xil kiyimda. Rassomga qo‘yilgan talab, bolalarni orqa tomondan shunday tasvirlashi kerak ediki, ularni bilgan odamlar, yuzini ko‘rmasa ham qaysi qaysiligini tanib olishsin. Shuningdek, rassom ushbu bolalarning nozikligini ko‘rsatmoqchi bo‘lib ularni kenglikka joylashtirmoqchi edi. Shuning uchun u bolalarni o‘ngdagi uchlikka joylashtirib, muvozanat uchun esa chap tomondan soya

tushurdi. Uning bu yo‘nalishi tomoshabinni yana qo‘shimcha tarzda bolalarga yaqinlashtiradi, kompozitsiyadagi kirish va chiqish, markazdagi bola koftasining pastki qirrasidan davom yetib, o‘ngdagi bolaning engiga o‘tib, bosh qismiga yetadi.

Shuningdek sizning e‘tiboringizni o‘ng tomondagi bolaning boshining qayrilmasiga qaratmoqchiman, u o‘zining yo‘nalishi bilan chapki pastki burchakka ko‘rinmas diagonalni hosil qilib chizma kompozitsiyani yaratgan.

Bolalarni fon bilan birlashtirish uchun ularning kiyimlariga to‘q sariq fon bilan qizil refleks qo‘shilgan. Fonda tushayotgan soya chegarasida qizg‘ish rangli qo‘shimchalar kiritilgan [8]

Uchburchak shakldagi kompozitsiya – Bibi Maryam va ikonalarini tasvirlashdagi eng sevimli kompozitsiyalardan. Bu

ayollar portreti va ayollarning bolalar bilan portretidagi muhim sxemadir.

Agar diagonal kompozitsiyada biz tomoshabin sifatida harakatlarni his qilsak, ushurchak shakldagi kompozitsiyada esa – aksincha. Ushurchakli kompozitsiya U tinchlik va xotirjamlik hissini uygʻotib, bosiqlik va ohistalik aks ettiradi.

Ushurchakning yuqori qismida boʻlgan qomat – asosiysi hisoblanadi, pastdagi barcha qomatlar esa – uning himoyasi ostida qolgandek tuyuladi. Yaʼni agar siz ayol

kishini bolalari bilan chizmoqchi boʻlsangiz, ayolning boshi ushurchakning boshida boʻladi, bolalar esa uning asosida qoladi. Tomoshabinga goʻyo ona bolalarini himoya qilib turgandek koʻrinadi.

Koʻp hollarda rassomlar hamda tadqiqotchilar oʻz ishlarida bir nechta kompozitsion sxemalar va usullarni qoʻllashadi.

Ushurchakli kompozitsiya boshqa geometrik qomatlar bilan juda yaxshi birlashadi.

Yuqoridagi dumaloq xolstda chizilgan “Quchoq” nomli asar. Ushbu aylana formaga ushurchakni hosil qiladigan qomat joylashtirilgan boʻlib, u esa oʻz navbatida kvadrat yostiq bilan oʻralgan, bu portretda biz

uchta turli xil geometrik qomatlarni koʻramiz.

Portret janri kompozitsiyasida boʻrttirishlar ham mavjud boʻlib, ulardan ayrimlarini koʻrib chiqamiz.

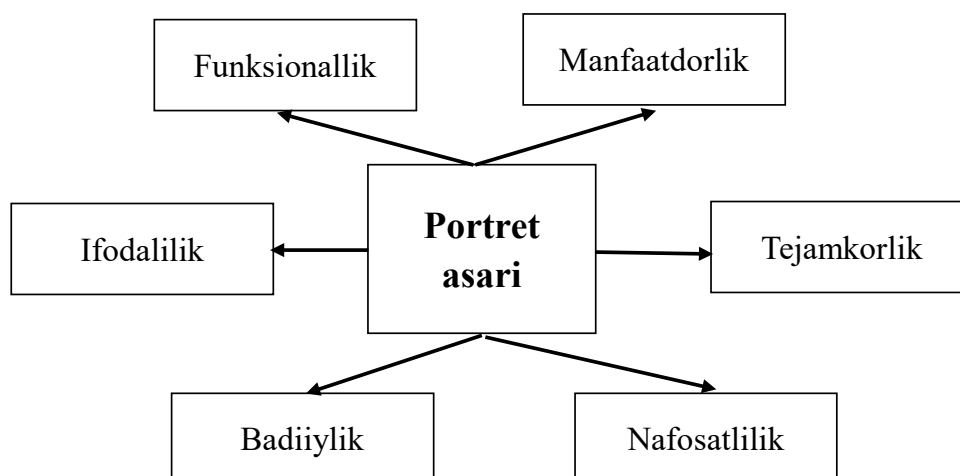

“Qiziquvchanlik” nomli portretda fondagi katta kenglik atrofga nisbatan bolaning hajmini ko‘rsatish uchun atayin qoldirilgan. Tomoshabin bolaning kichik hajmiga qaramasdan aynan unga e‘tiborini qaratishi uchun fon hech bir kichik detallarsiz qilingan. Bunga yana bir boshqa sabab ham bor, “Qiziquvchanlik” nomli asardagi bola – bu metafora. U o‘zida umumiy qiziquvchanlik– nafaqat odamlarga, balki ko‘pgina hayvonlarga ham xos bo‘lgan bilimga intilish hissini uyg‘otadi. Yuqoriga chiqib nima ko‘rishini, u erda biron narsa bor-yo‘qligini bilmasdan, qiziqish bilan qarab, hammasini o‘zi o‘rganib chiqishni istaydi [8]

Portretda personajning yirikligini qanday ko‘rsatish mumkin. Qirol, yo‘lboshlovchi va boshqa buyuk shaxslarning davra portretlarini chizishda qo‘llaniladigan usullardan biridir. Buyukligini ko‘rsatish maqsadida rassom yuqorida keltirgan modellarni xuddi shu

yo‘sinda tasvirlaydi. Ya’ni biz tasvirlarga pastdan yuqoriga qarab ko‘ramiz. Amaliyotda bu quyidagicha bo‘ladi – model balandroqda turadi, rassom esa pastda. Garchi naturachi past bo‘yli bo‘lsa-da, bu holatda chizilgan portretda u muhim va buyuk bo‘lib ko‘rinadi.

Bitta asarni yaratishda asar modelining funksionalligi (2.1-shakl), ya’ni chizilganda, naturalar o‘zlarini erkin tutishlari, bemalol harakat qila olishlari zarurligi, ularning asardan manfaatdorligi, ya’ni bu naturaning barcha kamchiliklarini yashirgan holatda go‘zallashtirib ko‘rsatishi, asar yaratishda tejamkorlikka rioya qilinganligi, unga sarflanadigan xarajatlar ko‘p bo‘lmasligi, asarning badiiyligi – zamonaviy bo‘lishligi, nafosatlilik hamda qo‘llanilgan bezaklarning ifodaliligining to‘g‘ri hal qilinishi lozimligi talabalarga mashg‘ulotlar jarayonida ta’kidlab turiladi. Shunda yaratilgan portret buyurtmachi talabini qondiradi.

Mazkur tuzilmaning shakllanishi “konstruksiya qulayligi” va “shaklning badiiyligi” tushunchalari bilan birlashtirilgan xossalarni ochish orqali rivojlanadi.

Portret yaratganda, nafaqat uning tashqi ko‘rinishi, balki bu portretni chizish jarayoniga ham e’tibor berish kerak. Hozirgi vaqtda texnologiyaning zamonaviy usullari mavjud

bo‘lib, ularda qo‘l mehnati kamaytirilgan. Ish qurollari va xom ashyoni to‘g‘ri qo‘llash orqali portretning zamonaviyligi, estetikligi hamda dizayni saqlanadi. Shu jarayonlarni bajarish tartibini bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilariga yetkazishda an’anaviy va noan’anaviy dars berish usullaridan foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. – T.: O‘zbekiston, 2006. – 153 b.
2. Булатов С., Жаббаров Р. Тасвирий санъат асарларининг фалсафий ва психологик таҳлили (монография). – Т.: Фан ва технология, 2010. – 189 б.
3. Жаббарова О.М. Бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини касбий тайёрлаш назарияси. // Academic Research in Educational Sciences. – Uzbekistan, 2021. – №3. – P.1053-1058
4. Козлова Т.В., Рывинская Л.Б., Тимашева З.Н. Моделирование и художественное оформление женской и детской одежды. -М.: Легпромбыт издат, 1990. -298 с. -5 б.
5. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантириш. -Т.: Фан нашриёти, 2004. -130 б., -3 б.
6. Norqulova D.U. Tasviriy san'at- ma'naviyatni shakllantirish omili IS ACCEPTED TO BE PRESENTED IN 3RD International CONGRESS OF HUMAN AND SOCIAL SCIENCE RESEARCHES organized by JOURNAL OF THE HUMAN AND SOCIAL SCIENCE RESEARCH (ITOBIAD) IN 19-22 November 2020.
7. Norqulova D.U. “Portret janrining mazmuni va o‘ziga xos jihatlari” POLISH SCIENCE JOURNAL ISSUE 3(36) Part 4 INTERNATIONAL SCIENCE JOURNAL SCIENCECENTRUM.PL ISSUE 3(36) PART 4 ISBN 978-83-949403-4-8
8. Norqulova D.U. «Qalamtasvir» o‘quv qo‘llanma. Samarqand – 2022 y. 221 b.
9. Холменский Л.М., Шчипанов А.С. Дизайн. -Т.: Ўқитувчи, 1991. -224 б. 133, -3 б.
10. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 3-том. -Т.: 2002. -293 б.

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

XUDAYBERDIYEVA XURIYAT KARIMBERDIYEVNA

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxasislarni qayta tayyorlash va
malakasini oshirish instituti Samarqand filiali dotsenti

Annotatsiya: Maqolada yurtimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan innovatsiyalarning kundan-kunga dolzarblashib borayotganligi, ta'lim tizimiga innovatsiyalarni tadbiq etish, yoshlarni zamonaviy innovatsion texnologiyalar asosida tarbiyalash, innovatsion texnologiyalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga tadbiq etishda o'qituvchining roli, darslarning sifat va samaradorligini oshirishda, o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashga o'rgatishda interfaol usullardan foydalanish kabi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, ta'lim, jamiyat, shaxs, tarbiya, fan, ijtimoiy taraqqiyot, interfaol, ma'naviyat, madaniyat, fikr, tushuncha, tafakkur, faollik, kreativlik.

Аннотация: В статье инновации, реализуемые в сфере образования в нашей стране, с каждым днем становятся все более актуальными, внедрение инноваций в систему образования, воспитание молодежи на основе современных инновационных технологий, роль учителя в применении инновационных технологий в образовательном процессе констатируются качество уроков и такие идеи, как использование интерактивных методов в повышении эффективности, обучении студентов самостоятельно и свободно мыслить.

Ключевые слова: инновация, образование, общество, личность, образование, наука, социальное развитие, интерактив, духовность, культура, мысль, понимание, мышление, деятельность, творчество.

Abstract: In the article, the innovations implemented in the field of education in our country are becoming more relevant day by day, the implementation of innovations in the education system, the education of young people based on modern innovative technologies, the role of the teacher in the application of innovative technologies in the educational process, the quality of lessons and ideas such as the use of interactive methods in increasing the efficiency, teaching students to think independently and freely are stated.

Key words: innovation, education, society, personality, education, science, social development, interactive, spirituality, culture, thought, understanding, thinking, activity, creativity.

Mamlakatimiz ta'lim sohasida keying yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk va mustaqil fikr yuritishga o'rgatishdan iborat. Manashu jarayonda ta'limning barcha bo'g'inlariga kirib kelayotgan innovatsion texnologiyalarning chuqur anglab yetish, har bir innovatsiyaga nisbatan ta'lim oluvchida erkin ijodiy tafakkurni shakllantirish dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Yurtimizda ta'lim sohasida bo'layotgan o'zgarishlarning tub zahirida yangicha fikrlash, yangicha ishlash, ijodiy

yondashish kabilarni o'z ichiga qamrab olgan innovatsion faoliyatni talab etmoqda. Xo'sh bugungi kundagi mazmun-mohiyatini qanday tahlil etish mumkin. "Innovatsiya- bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak"[1.88]. Shu boisdan ham jamiyatda bugungi kun o'qituvchisi o'z kasbiy faoliyatida o'ziga birlashtirilgan sinf o'quvchilarini innovatsion usullardan foydalangan holda bir vaqtning o'zida ham serqirra bilim, ham yaxshi tarbiya asoslari,

ham yuksak ijod namunalari bilan tanishtirib borish, shuning bilan birga ularning jismonan chiniqishlariga turtki bo'lishlari lozim.

Mamlakatimizda “2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi To'g'risida”gi Farmonida maktab ta'limini rivojlantirishga oid bir qator maqsadlar belgilangan bulub, unda 2026-yilga qadar o'quv dasturlari va darsliklarni ilg'or xorijiy tajriba asosida to'la qayta ko'rib chiqib, amalda joriy etish maqsadida: milliy o'quv dasturiga asosan 2026-yilga qadar 699 nomdagi, shu jumladan 2022-yilda 296 nomdagi yangi darsliklar, mashq daftarlari, o'qituvchi metodika kitoblari hamda mobil ilovalarni yaratish; milliy o'quv dasturi bo'yicha yangi metodikalarga o'qituvchilarni o'qitish maqsadida Elektron malaka oshirish platformasi uchun 2026-yilga qadar jami 769 ta videodars yaratish; umumta'lim maktablarida darslik va o'quv-metodik majmualarni tajribasino'vdan hamda chet ellik mutaxassislar ishtirokida ekspertizadan o'tkazish tizimini joriy etish[2] kabi ustivor vazifalar belgilan. “Biz maktab muommosiga birinchi darajali masala, deb qarashni davom ettirishimiz lozim. Maktab-faqatgina ta'lim beradigan maskan emas, barchamiz uchun yuksak ma'naviyat beshigiga, farzandlarimizni bolalakdan boshlab kasbga o'rgatuvchi dargohga aylanishi zarur”[3.214]. Bunday vazifani bajarish uchun ta'lim tizimiga har bir pedagog yangicha yondashmog'i lozim.

Pedagog o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, o'qitish va tarbiya vositalarini hamda usullarini erkintanlash va ularni samarali foydalanish, o'quvchilarning ruhiyatlariga mos ravishda muloqotda bo'laolish, dars o'tishning zamonaviy usullarini o'rganish va o'quv-tarbiya jarayonida qo'llay olishi kerak. Pedagog o'z kasbiy faoliyatini tashkil etishda: ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'sini hurmat qilish; o'quv mashg'ulotlarini o'quv dasturlari va davlat ta'lim standartlariga muvofiq sifatli o'tkazishi; o'quv mashg'ulotlari

davomida ta'lim oluvchilarning bilim darajasini oshirish uchun zarur choralar ko'rishi; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi; ta'lim oluvchilarning psixologik va o'ziga xos xususiyatlarini, jismoniy va ruhiy salomatligini, fiziologik rivojlanishini hisobga olishi, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarni o'qitish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga e'tibor qaratishi va ularni kamsitmasligi; voyaga yetmagan ta'lim oluvchilar bilan ta'lim-tarbiya ishlarini ularning ota-onasi yoki boshqa qonuniy vakillari bilan hamkorlikda olib borishi; o'z malakasini muntazam ravishda oshirib borishi, egallab turgan lavozimiga muvofiqlik jihatidan davriy attestatsiyadan o'tishi; ta'lim tashkilotining ustaviga va (yoki) boshqa ta'sis hujjatlariga, ichki mehnat tartibi qoidalariga va pedagogik etika qoidalariga rioya etishi[4] talab etiladi.

Shuning uchun ham pedagog dars mashg'ulotlarini zamonaviy o'qitish uslublari ya'ni intergaol uslublardan foydalanishi o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar olib kirishini ta'minlaydi. Interfaol uslublarni muntazam muloqotga asoslangan uslublarni tizimi bo'lib, o'quvchilarning hamkorlikdagi va faol ishtirokidagi va faol ishtirokidagi ta'lim va uslublarni tizimi hisoblanadi. Boshqacha so'z bilan aytganda o'qitishning interfaol uslublari-bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladilar, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Interfaol darslarda o'qituvchining o'rni qisman o'quvchilarning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo'naltirishga olib keladi.

Jismoniy tarbiya darsida xokkey(o'yini) dan foydalanish.

Trening maqsadi: o'quvchilarni o'yin elementi orqali savol tuzishga, savollarga javob berishga, ularda mustaqil fikrlash, o'z fikrini mustaqil, mantiqan og'zaki bayon

qila olish ko'nikmalarini shakllantirish, o'quvchilar dunyoqarashini kengaytirish, turli mavzulardagi bilimlarini kengaytirish, notiqlik san'ati elementlari bilan tanishtirish, yakka, guruhda ishlashga imkoniyat yaratish.

Treningdan kutiladigan natija: o'quvchilar turli mavzulardagi axborotlar bilan tanishadilar, savol tuzish va javob berishga o'rganadilar. O'z fikrlarini bayon etishga, ko'p axborot, ma'lumotlardan xabardor bo'lish kerakligi, mustaqil ravishda savollar tuzish, yoki ularni topishga qiziqish uyg'onadi.

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi. O'qituvchi o'quvchilarga mashg'ulotni o'tkazish tartibini tushuntirishdan boshlaydi, so'ngra o'quvchilarni xohishlariga ko'ra (yoki simvol (turli belgi)lar, yoki rasmlar, yoki raqamlar yozilgan qog'ozlar, rangli qog'ozlar yordamida) 4 ta guruhga bo'ladi: 2 ta guruh 6 kishidan iborat, qolganlari esa teng ikkiga bo'linadi. O'qituvchi sport musobaqalaridan "Xokkey" o'yini va uning o'yin qoidalarini bilan o'quvchilarni tanishtiradi va 6 kishilik guruhlarni sport jamoasi sifatida quyidagi rollarga bo'ladi: 3 kishi "markaziy hujumchi" (MH), 2 kishi "himoyachi" (H), 1 kishi "darvozabon" (D). Ularni shu tartibda joylashtirilgan stullarga o'tirishni taklif etadi: birinchi qatorda - "markaziy hujumchilar" (3 kishi), ikkinchi qatorda (ular orqasida) - "himoyachilar" (2 kishi), uchinchi qatorda (ular orqasida) "darvozabon" (1 kishi). Bu jamoaning qarshisiga xuddi shu tartibda ikkinchi jamoa joylashadi. Qolgan o'quvchilar jamoalar joylashgan maydonning ikki tomoniga "ishqibozlar" va "zaxira o'yinchilar" sifatida joylashadilar. Tomonlarning biri bir jamoani, ikkinchisi esa ikkinchi jamoani o'yin davomida qo'llab-quvvatlab turadilar.

O'qituvchi o'quvchilarni guruhlarga bo'lib joylashtirib bo'lgach, har bir jamoa o'ziga kapitan saylab olishini iltimos qiladi va mashg'ulotning asosiy qismiga o'tib, o'yin tartibini tushuntiradi.

Jamoalar bir-birlariga bugungi mashg'ulot mavzusi bo'yicha ajratilgan vaqt davomida

3 tadan savol, ishqibozlar esa "raqib" jamoa a'zolariga bittadan savol tayyorlaydilar. Savollar ochiq (izohli javobni talab etuvchi) yoki yopiq savollar (aniq javobni talab etuvchi) bo'lishini o'qituvchi o'quvchilar bilan o'yin boshlanishi oldidan kelishib oladi. Savollar tayyor bo'lgach, o'yin boshlanishi haqida bong uriladi (yoki signal bosiladi) va jamoalar qo'lga kichik koptok beriladi. O'yin davomida bu koptok o'yinchilar qo'lidan qo'lga o'tib turadi. O'qituvchi bu o'yinda "hakam" rolida bo'lishi mumkin.

Uyin qoidasi quyidagicha: sudya avval "qura" tashlab, qaysi jamoa birinchi boshlashini aniqlab oladi, boshlovchi jamoaga o'yin koptogini beradi.

O'yinning birinchi taymi boshlanadi va bunda birinchi bo'lib o'yin boshlagan jamoaning "markaziy hujumchi"lari, ikkinchi jamoaning "markaziy hujumchilari"ga savol beradilar, o'ylab ko'rish uchun 3 daqiqa vaqt beriladi. "Raqib" jamoaning "markaziy hujumchilari" savolga javob berishsa, sudya g'oliblikni ularga berib hisobni 1:0 deb e'lon qiladi, bu holda ikkinchi jamoaga shu tartibda o'yinni davom ettirishga imkon beriladi, agar jamoaning "markaziy hujumchilari" 3 daqiqa davomida javob bera olmasalar, qo'llaridagi koptokchani orqada o'tirgan "himoyachi"larga berishadi, ularning o'ylab ko'rishlari uchun hakam 2 daqiqa vaqt beradi. "Himoyachi"lar savolga javob berishsa, bu jamoa g'oliblikni oladi va o'yinni ikkinchi jamoa xuddi shu kabi davom ettiradi, agar javob berisha olmasa, ular koptokchani orqada o'tirgan "darvozabon"ga berishadi. Hakam "darvozabon"ni o'ylab ko'rish uchun bir daqiqa vaqt beradi, agar u javob bera olsa, jamoa g'oliblikni qo'lga kiritadi, ikkinchi jamoaga yangi o'yin boshlashga ruxsat beriladi, javob bera olmasa jamoa mag'lub deb topiladi, lekin jamoa o'zining "ishqibozlar"idan yordam olishi mumkin, "ishqibozlar" javobi to'g'ri bo'lsa jamoa g'oliblikni qo'lga kiritishi mumkin, u holda ikkinchi jamoa o'yinni davom ettirishi mumkin, agar shunda ham javob topilmasa, ikkinchi jamoa o'yinni yangidan

yuqori tartibda davom ettiradi. Umuman olganda, har gal jamoa a'zolari savolga javob berishda qiynalib qolsalar o'z "ishqibozlar"idan yordam olishlari mumkin yoki jamoa a'zolaridan biri o'yinchi sifatida darajasi past bo'lsa, jamoa kapitani "zaxira o'yinchilar" bilan almashtirishi mumkin. Hakam o'yin davomida ajratilgan vaqtni to'g'ri bajarilishini nazorat qilib boradi, vaqt chegarasidan chiqib ketishga yo'l qo'ymaydi. O'yinda "markaziy hujumchilar"ning bir-birlariga bergan savollari qanday natija berishidan qat'iy nazar, o'yinning ikkinchi taymi boshlanadi. O'yinning ikkinchi taymi "himoyachilar"ning savollaridan boshlanadi va birinchi taymda o'tkazilgan o'yin tartibi kabi davom ettiriladi. Savollarni javobini o'ylab ko'rish uchun yuqoridagi kabi "markaziy hujumchilar"ga 3 daqiqa, "himoyachilar"ga 2 daqiqa, "darvozabon" uchun 1 daqiqa ajratiladi. Ikkinchi taym tugagach, o'yinning uchinchi taymi boshlanadi. O'yinning uchinchi taymi "darvozabon"larning bir-birlariga

beradigan savollaridan boshlanadi, uning davomi 1-2-taymdagi tartib asosida o'tkaziladi. O'yinning 4-5-taymlari "ishqibozlar"ning bir-birlariga yoki "raqib" jamoaga savol berishlari bilan davom ettirilishi mumkin.

Jamoalarning tayyorlagan savollari tugagach, o'yin to'xtatiladi va umumiy hisob e'lon qilinib, g'olib jamoaga minnatdorchilik bildiriladi yoki sovg'a beriladi. O'qituvchi o'quvchilardan o'yin haqidagi fikrlarini aniqlaydi va o'z fikrlarini bildirgan holda mashg'ulotni tugatadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida o'quv jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur. Bu jarayonda o'qituvchi o'quv fanini o'ziga xos tomonini, joy va sharoitni, eng asosiysi, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojini, shuningdek hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etalishini hisobga olish kerak. Shundagina, zarur kafolatlangan natijaga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. -T.: O'zbekiston 2-jild 2018 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>.
3. Mirziyoyev Sh.M Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. -T.: O'zbekiston, 2022 y.
4. O'zbekiston Respublikasi 2024-yil 1-fevralda qabul qilingan "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi O'RQ-901 sonli Qonuni.
5. Ishmuhammedov R, Yuldashev M Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. -Toshkent, 2017 y.

ЭКОЛОГИК СИЁСАТ ВА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ

УМУРЗАҚОВА УМИДА НОСИРЖОНОВА

Навоний инновациялар университети
Ижтимоий гуманитар фанлар кафедраси

Аннотация: Ушбу мақолада экологик сиёсатнинг асослари, тартиб қоидалари ва экологик таълим олиб боришнинг устивор йўналишлари аниқланган. Экологик таълим ва сиёсатга оид фикрлар муҳокама қилинган. Бу борада юртимизда олиб борилаётган ишлар мазмуни ҳамда экологик сиёсатни маълум бир меъёр ҳолатда ушлаб туришнинг қоидалари келтирилган.

Калит сўзлар: экологик таълим, экологик сиёсат, иқлим инқирози, глобал муаммо, экологик концепция

Аннотация: В данной статье определены основы экологической политики, правила процедуры и приоритетные направления проведения экологического образования. Обсуждаются вопросы экологического образования и политики. В связи с этим представлены содержание проводимой в нашей стране работы и правила поддержания экологической политики в определенном стандартном состоянии.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическая политика, климатический кризис, глобальная проблема, экологическая концепция

Abstract: This article defines the basics of environmental policy, rules of procedure and priority directions of environmental education. Environmental education and policy considerations are discussed. In this regard, the content of the work being carried out in our country and the rules for keeping the environmental policy in a certain standard state are presented.

Key words: environmental education, environmental policy, climate crisis, global problem, environmental concept

Кириш. Ҳозирги кунда жаҳонда экологик муаммоларнинг ечимини топиш, жамиятда экологик маданиятни ривожлантириш, табиат ресурсларига нисбатан эҳтиёткорона муносабатни шакллантириш энг долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Экологик антропоген муносабатларни тартибга солишнинг асосий омилларида бири бу экологик билимларни такомиллаштириш ҳисобланади. Экологик таълим - табиат мусоффолигининг муҳим омили эканлиги ҳеч биримизга сир эмас. Унинг асосий вазифа ва мақсадлари инсонларни табиат билан ва унда содир бўлаётган воқеликлар билан кизиқтириш, инсон, табиат ўртасидаги муаммоларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш, ечиш йўллари, чора-тадбирларини топиш, етарли экологик билимларга эга бўлган ҳолда атроф муҳит муҳофазасини

амалга оширишдир.

Экологик сиёсат эса атроф-муҳитнинг сифатини яхшилаш ва уни асрашга хизмат қиладиган вазифаларни ишлаб чиқиш, жамият ва табиат муносабатларини ҳуқуқий механизмининг яратиш ва ғамхўрлик қилишдан иборат [1; 9-6].

Адабиётлар таҳлили ва методологияси. Экологик таълим ва тарбия орқали кишиларда, жумладан, ёшларда коинотдаги ягона ҳаёт мавжуд бўлган Ер сайёраси ҳақидаги тасаввурлар, ўз яшаш муҳити тўғрисидаги билимлар, атрофимиздаги олам, табиат ва инсонларни ўзаро узвий боғланганлик ҳақидаги илмий-назарий дунёқарашлар шаклланади. Ўз ўлкаси ва ватанининг экологик тизимлари (экотизимлари), уларнинг пайдо бўлиши, эволюцион ривожланиши, антропоген ўзгариши, макон ва майдон бўйича

таркалиш қонуниятлари, келажак истиқболлари, бузилган табиат мажмуларини қайта тиклашга оид тушунчалар шакилланади.

Ўзбекистон Республикасида мустақилликни илк йилларидан бошлаб экологик таълим ва экологик сиёсатни давлатнинг энг муҳим дастурлари сифатида баҳоланган. Экологик таълим муаммолари ва уларнинг ечимлари билан боғлиқ мавзулар бўйича илмий-тадқиқот олиб борилмоқда, давлат сиёсатига монанд равишда экологик таълимга ҳам эътибор ҳам кучайди.

Миллий таълимда ёшларни экологик онги ва тафаккурини ошириш, экологик таълим ва табрияга доир тадқиқотлар XX асрнинг сўнги йилларидан бошланган. Аммо, тадқиқотлар фанлараро интеграция асосида, комплекс тарзда бажарилмаган. Жумладан, А.Р.Мелибоевнинг “Малака ошириш жараёнида бошланғич синф ўқувчиларига экологик таълим беришга тайёрлашнинг педагогик шарт-шароитлари” (Қори-Ниёзий номли ПФИТИ. Т., 2007. -167 б.), Н.И.Тайлаковнинг “Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётлари янги авлодини яратишнинг илмий-педагогик

асослари” (Қори-Ниёзий номли ПФИТИ. -Т., 2006. -362 б.), Н.Ш. Бозорованинг “Талабаларда экологик маданиятни шакллантиришнинг илмий педагогик асослари” (Қарши, 2006. -98 б.) М.М. Аликулованинг “Табиатшунослик дарсларида Ўрта Осиё алломаларининг экологияга оид қарашларидан фойдаланишнинг педагогик шарт-шароитлари (Қори-Ниёзий номли ПФИТИ. -Т., 2007. -187 б), А.Т.Ҳаитовнинг “Мактаб табиий географик курсларида геоэкологик билимлар тизими ва таълимнинг методик асослари” (Қори-Ниёзий номли ПФИТИ. -Т., 1998. -196 б.) каби илмий тадқиқот ишларида экологик таълим тизимли равишда қамраб олинмаган, яъни таълим принципларига монанд равишда иерархик поғонада кўриб чиқилмаган.

Мамлакатимиз олимларидан Ў.Г.Саидова “Экологик маданият тарихи ва унинг

ривожланиши ва тарихи” (2008 й.), З.Ш.Яздонов “Ўзбек халқининг экологик маданиятини қайта тиклаш” (2019 й.), С.Х.Худайназаров “Шахс экологик онги ва маданиятини ривожлантириш” (2010 й.), Ф.У.Жуманова “Касб-ҳунар коллежлари ўқувчиларида экологик маданиятни шакллантириш” (2010 й.), А.Р.Маликова “Олий ўқув юрти талабаларида экологик маданиятни шакллантириш” (2010 й.), каби ўзбек олимлари ҳам экологик таълим соҳасида илмий тадқиқотларни амалга оширганлар [5; 20-6].

Тадқиқот методологияси. Тадқиқотда тарихий-хронологик, маълумотлар синтези, блокчейн ёндашиш, таққослаш, монографик кузатиш каби усуллардан фойдаланилди.

Тадқиқот натижалари. Экологик сиёсат фаол ва ўзгарувчан бўлиши керак. Давлат сиёсатининг бош мезонларига атроф муҳитни муҳофаза қилишга асосланган мақсадларини киритиш учун ўзгартирилиши мумкин бўлган жуда кўп жиҳатлар мавжуд. Атроф-муҳит сиёсати ва барқарор ривожланиш мақсад ва вазифаларига эришишда парламент ва фуқоролик жамиятининг муайян принциплари бўлмоғи лозим.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг ҳар йили дунёнинг 200 дан ортиқ мамлакатлари қаторида БМТнинг глобал иқлим саммитида – Conference of the Parties (COP27) иштирок этади. Аниқроғи, бу конференция 1992 йилда 197 та давлат имзолаган БМТ иқлим конвенцияси билан бошланган (ЮНЕСКО бош Ассамблеясининг навбатдаги – 43-сессияси 2025 йилда Самарқанд шаҳрида ўтказилиши маъқулланди). Унинг асосий мақсади ер шарида иқлим илишига ҳафли антропоген таъсирни олдини олишга бағишланган. Дастлаб COP 1995 йилда Испанияда бўлиб ўтган бўлса, кейинчалик Киота, Париж келишувларига қўл қуйилди. 2021 ва 2022 йилларда Шотландиянинг Глазго ва Миср Араб Республикасининг Шарм ал-Шайх шаҳрида саммит давом этдирилиб, Glasgow Climate Past ва “Йўқотиш ва зарар” муаммоси қабул қилинди [2;

9-б]. Сўнги йилларда ташкил этилган саммит қарорига кўра бутунжаҳон иқлим инқирозига энг кам таъсир кўрсатсада, нисбатан кўп азият чекадиган қашшоқ мамлакатларга тавон пулини тўлаш шартлари қабул қилинди. Халқаро метеорология ташкилотининг тавсиясига кўра ер шарида ҳаво ҳароратини 1,5 градусдан оширмасликка келишилган ва унинг салбий оқибатлари баҳоланган. Шунингдек, саммит талаблари доирасида Ўзбекистон Республикаси БМТ томонидан қабул қилинган 2030 йилгача мўлжалланган Барқарор Тараққиёт Дастурини қўллаб – қувватлади ва малакатимизда Барқарор Ривожланиш Мақсадлари бўйича йўл харитаси ишлаб чиқилди.

Йўл харитасига мувофиқ Ўзбекистоннинг миллий экологик сиёсати ва ҳаракатлари доирасида қуйидаги тамойиллар ишлаб чиқилган, яъни,

турмуш сифатининг оширишнинг зарур шароити сифатида атроф- муҳитни соф ҳолда сақлаб қолиш ва тиклаш мақсадида иқтисодий ва экологик сиёсатни бирлаштириш;

атроф муҳитнинг айрим унсурларини муҳофаза қилишдан экотизимларнинг умумий ва кенг қамровли муҳофазасига ўтиш;

жамиятни атроф-муҳит муҳофазаси, табиий хилма-хилликни сақлаб қолиш, унинг ҳолатини яхшилаш ва аҳолини экологик билими, маданияти ва тарбиясини ошириш учун шароит яратиш масалалари илгари сурилди.

Бугунги кунда мамлакатимиз халқаро ҳуқуқ принципларига амалга қилган ҳолда, атроф муҳитни муҳофаза қилиш, аҳолини турмуш тарзини яхшилаш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва бузилган табиат комплексларини қайта тиклаш, экологик ҳафсизликни таъминлашга қаратилган изчил сиёсат юритмоқда. Сўнги йилларда Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилишга доир 30 га яқин қонун ва 350 дан ортиқ меъёрий – ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинди. Шунингдек, табиатга антропоген босимни камайтириш ва ресурслардан те-

жамкор фойдаланишга бағишланган кўплаб халқаро конвенциялар ратификация қилинди, шартномалар имзоланди [3; 224-б].

Республикаимизда “Таълим тўғрисида”- ги ва “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон республикаси қонунларига мувофиқ, узлуксиз таълим тизимида экологик таълимни ривожлантиришнинг асосий йўналишларини белгилаш, уларни таълим-тарбия жараёнига изчиллик билан босқичма-босқич татбиқ қилиш ва шу асосда экологик таълимнинг самарадорлигини янги босқичга кўтариш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 27 майдаги 434 – сонли “Ўзбекистон республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори эълон қилинди. Қарорда ўсиб келаётган ёш авлодда экологик билим, онг ва маданиятни шакллантириш ҳамда ривожлантириш, экологик таълим-тарбия жараёнини самарали ташкил этиш, шунингдек, экология соҳасидаги илм-фанни жаҳоннинг илғор инновацион технологияларини жалб этган ҳолда янада такомиллаштириш масалалари алоҳида таъкидланди.

Республикаимизнинг барча таълим муассасаларида табиат, экология, атроф-муҳит билан таништириш машғулоти ташкил этилиши режалаштирилди. Жами таълим муассасаларнинг 40 % да Экологик марказлар ташкил этилди. Мактабгача таълимда “Эколог болажон”, мактабларда “Бошланғич мактабда экологик таълим”, “Инсон ва табиат” мавзуларида бир нечта методологик қўлланмалар нашр этдирилди. Олий таълим муассасаларида Экология, Атроф – муҳит муҳофазаси ихтисослиги бўйича мутахассисларни тайёрлаш ривожлантирилди.

Шу ўринда таъкидлаш кераки, республикаимизда экологик таълимни ривожлантириш доирасида амалга оширилиши режалаштирилган:

узлуксиз таълимда экологик ўқувни мажбурияти амалга оширилиши ва қарор лойиҳалари ҳукуматга тақдим этилиши;

экологик таълимни ривожлантириш учун ахборот ресурс марказларини барпо этиш;

барқарор тараққиёт ва экологик таълимга бағишланган укув қўлланмалар, дарсликлар нашр этириш;

атроф муҳит муҳофазаси ва экология соҳасига бағишланган музейларни барпо этиш ишлари амалга оширилмади [4; 75-б].

Юқоридагилар асосида хулоса қилиш мумкинки, экологик сиёсат олиб боришнинг асосий самарали йўналиши экологик таълим, атроф муҳит муҳофазаси ва Барқарор тараққиёт мақсадлари учун таълим соҳасида меъёрий хужжатларни такомиллаштириш ва стратегик вазифаларни инобатга олган ҳолда таълим сифатини яхшилаш лозим.

Фойдаланилган адабитётлар:

1. Эргашев А., Руденко И., Давлетов С., Азизов А., Акиншина Н., Эшчанов Р., Каримов Б., Царук О., Волков А., Ботман Е.; Рахимов А.; Салихов П., Мамбетуллаева С., Ходжаева Г., Бегдуллаева. Барқарор тараққиёт ва табиатшунослик асослари. Тошкент: Baktria pres, 2016. – 9 Б
2. Атроф-муҳит ҳолатининг шарҳи. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Европа иқтисодий комиссияси Атроф-муҳит сиёсати қўмитаси. Нью-Йорк ва Женева, 2010. - 158 Б
3. Қ.Каримқулов, Н.Джўраева. Экологик сиёсатнинг иқтисодий ривожланишдаги ўрни. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3 2019. – 224 Б
4. А. Нигматов, Р. Кулматов, А. Расулов, Ш. Мухамедов. Барқарор ривожланиш ва унинг тизимли индикаторлари. Монография. Тошкент: Spectrum Media Group. 2015. – 75 Б
5. Ш.Мамажонов. Олий таълимда экологик тарбия механизмларини ривожлантириш технологиялари. Диссертация. Фарғона, 2023.– 20 Б

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA KASB HUNAR PEDAGOGLARI KASBIY FAOLIYATI MONITORINGINI TASHKIL ETISH METODIKASI

ILMURODOVA DILOBAR HAMZAYEVNA

Ilmiy izlanuvchi, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Qarshi filiali
o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagoglarining axborot-kommunikativ hamda AKT kompetensiyalari modeli keltirilgan va ushbu kompetensiyalarni shakllanishining monitoringini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar keltirilgan

Аннотация. В данной статье представлена модель информационно-коммуникативных и ИКТ компетенций педагогов на основе компетентностного подхода в системе профессионального образования и даны методические рекомендации по организации мониторинга формирования этих компетенций

Annotation. This article presents a model of information-communicative and ICT competencies of their teachers on the basis of a competency approach in the system of professional education, and provides methodological recommendations on the organization of monitoring the formation of these competencies

Kalit so'zlar: professional ta'lim, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim, axborot-kommunikativ kompetensiya, AKT kompetensiyasi, monitoring

Ключевые слова: профессиональное образование, обучение на основе компетентностного подхода, информационно-коммуникативная компетенция, ИКТ-компетенция, мониторинг

Keywords: professional education, competency-based education, information and communicative competence, ICT competence, monitoring

Pedagogni o'z-o'zini uzluksiz kasbiy-pedagogik rivojlantirishga yo'naltirish muhim hisoblanadi va bu orqali pedagog o'z kasbiy o'sishining maqsadi, shakllari, vositalari hamda individual trayektoriyasini mustaqil belgilaydi. Pedagogning kasbiy kompetentligi darajasi ta'lim samaradorligini rivojlantirish, ta'lim jarayonlarini dinamik o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishi, innovatsion faoliyat va nihoyat, o'quv jarayonini sifatini ta'minlashga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi.

Bunday sharoitda monitoring pedagog kadrlarning kasbiy sifatlarini hamda kompetensiyaviy jarayonlarini rivojlantirishni tashxis qilishning asosiga aylanadi. Chunki aynan monitoring axborot olishning asosiy vositasi sifatida namoyon bo'ladi, monitoringsiz aniq bo'lgan, real tashxisni tasavvur qilib bo'lmaydi. Bunday holatlar monitoringning ahamiyatini va uni amalga oshirishga ilmiy

yondashuv yo'nalishlarini belgilab beradi.

Professional ta'lim tizimida ham kompetentsiyaga asoslangan yondashuv har xil turdagi kompetentsiyalar to'plami orqali kerakli natijani shakllantirishni o'z ichiga oladi. Aynan shu yondashuv bilan mutaxassisni tayyorlash natijasi kasbiy sohada samarali, mustaqil va mas'uliyatli harakatlarga tayyorlikdir[2].

Bugungi kunda ta'lim jarayoni uchun kompetentsiyaga asoslangan yondashuv yangi tushunchalardan emas. Oxirgi so'nggi yigirma yil ichida ko'plab rus va xorijiy olimlarning tadqiqotlari muhokamasida bo'lib keladi. Kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning nazariy asosini yaratishga N.V.Kuzmina, V.A.Slastenin, I.F.Isaev, E.N.Shiyanov, A.V.Xutorskoy va boshqalar hissa qo'shdilar, E.A.Klimov, A.K.Markova, L.M.Mitina, E.I.Rogov, V.A.Slastenin va boshqalar pedagoglar faoliyatida uchraydigan

ko'plab tushunchalar va ta'lim modellarini yaratish bilan shug'ullanishgan, Yu. G.Tatur, V.A.Adolf, L.A.Petrovskaya, E.F.Zeerlar esa oliy ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiya haqida izlanishlar olib borishgan, umumiy ta'lim sohasidagi kompetentsiyaga asoslangan yondashuv tadqiqotchilari - I.A.Zimmaya, N.A.Grishanova, A.I.Savenkov va boshqalar hisoblanadi.

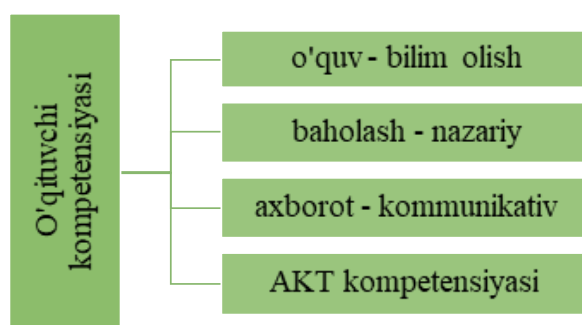
Kasbiy kompetentsiyaning shakllanishi o'quv faoliyati davomida shakllanishni boshlaydi, ya'ni kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish bosqichlarini ajratib ko'rsatish va kasbiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish darajasini muntazam ravishda tashxislash zarurligini anglatadi. Buning uchun ishonchli vositalar va usullardan foydalangan holda kelajakdagi mutaxassislarni tayyorlash jarayonini doimiy ravishda kuzatib borish kerak, ular yordamida o'quv jarayoni natijalarini ob'ektiv baholash, boshqarish va yuqori sifatli kasbiy kompetentsiyani ta'minlash mumkin[4].

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish uchun dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish sohasida

o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish zarur hisoblanadi. O'qituvchining kasbiy kompetentsiyasi deganda bilim, kasbiy va hayotiy tajriba, qadriyatlar va moyilliklardan foydalangan holda kasbiy muammolarni va kasbiy pedagogik faoliyatning haqiqiy vaziyatlarida yuzaga keladigan odatiy kasbiy muammolarni hal qilish qobiliyatini belgilaydigan ajralmas xususiyat tushuniladi.

O'qituvchining kasbiy kompetentsiyalari monitoringi - bu o'qituvchining kasbiy rivojlanishining axborot asosini (o'qituvchining kasbiy kamchiliklari va individual kasbiy ehtiyojlari to'g'risidagi ma'lumotlar) uning kasbiy kompetentsiyalari holatini uzoq muddatli (uzluksiz va izchil) diagnostika va prognostik kuzatish orqali ta'minlaydigan shakllantiruvchi baholashning aks ettiruvchi texnologiyasi va bu jarayonda uning sub'ektiv pozitsiyasini faollashtirish[1].

Pedagogik faoliyati jarayonida o'qituvchiga ega bo'lishi kerak bo'lgan kompetentsiyalarni quyidagilar deb hisoblash mumkin: o'quv - bilim olish, baholash - nazariy, axborot - kommunikativ, AKT kompetentsiyasi.

1-rasm. O'qituvchining kompetentsiyalari modeli

O'qituvchining kompetensiyaviy modelini amalga oshirish uchun o'qituvchi faoliyatida nimani o'zgartirish kerakligini tushunish uchun ideal o'qituvchining portretini quyidagicha ko'rsatishimiz mumkin:

- pedagogik jarayonda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llaydi;
- asosiy vakolatlar to'plamiga egalik

qiladi: baholash-nazariy; o'quv-bilish; axborot-kommunikativ;

- o'quvchilarda asosiy kompetentsiyalarni shakllantirishga hissa qo'shadigan ta'lim, rivojlanish muhitini tashkil qiladi;

- u o'qitadigan barcha vakolatlar va shaxsiy fazilatlariga ega;

- o'quvchilarning mustaqil faoliyatini

rejalashtirish va tashkil qilishni biladi;

- talabalarni qanday rag'batlantirishni, turli tadbirlarga qo'shishni biladi;
- bitiruvchilarning shaxsiy fazilatlarini va vakolatlarini rivojlantirishga qaratilgan o'quv jarayonini ishlab chiqadi;
- kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida o'quv yutuqlari tizimidan foydalanadi;
- kompyuter texnologiyalariga ega va ularni o'quv jarayonida qanday qo'llashni

biladi[4].

O'qituvchilarda egallangan kompetensiyalarning modeli asosida quyi, o'rta va yuqori darajadagi shakllangan kasbiy kompetensiyalarning ko'rsatkichlarini aniqlab, ular asosida o'qituvchining axborot – kommunikativ va AKT kompetensiyalarini baholash monitoringini quyidagicha keltirish mumkin.

1-jadval

Quyi daraja	O'rta daraja	Yuqori daraja
Axborot-kommunikativ kompetensiya	Axborot-kommunikativ kompetensiya	Axborot-kommunikativ kompetensiya
- kerakli ma'lumotlarni topish, qayta ishlash, tahlil qilish va yangi bilimlarni yaratishni amalda bilmaydi; - o'rganish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni tanlash va tuzishni biladi; - o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar erkin tashkil etiladi.	- kerakli ma'lumotlarni qanday topishni, qayta ishlashni, tahlil qilishni va yangi bilimlarni yaratishni biladi; - innovatsiya elementlari bilan o'quv jarayonini amalga oshiradi, o'quvchilarning o'quv va bilish faoliyatini faollashtirish usullari va vositalaridan foydalanadi; ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari bilan yaxshi hamkorlik.	- doimiy ravishda o'quv jarayonida yangi bilimlarni izlaydi va qo'llaydi; - metodlar, vositalar, shakllarni tanlab, o'quv jarayonida amalda qo'llaydi; - o'quv jarayonining barcha ishtirokchilari bilan yaxshi hamkorlik qiladi, qo'llab-quvvatlash va boshqarishni biladi.
AKT kompetensiyasi	AKT kompetensiyasi	AKT kompetensiyasi
- kompyuterning ishlashi va o'quv jarayonida AKTning didaktik imkoniyatlari to'g'risida bilimga ega;	- o'quv jarayonida AKTdan foydalanishning metodik ko'nikmalariga ega; - darslarda AKTdan foydalanishni tizimli ravishda tashkil etadi;	- AKTdan foydalangan holda o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasini yaxshi biladi; - ta'lim jarayonida AKTdan faol foydalanadi;

Bizning fikrimizcha, quyidagilar monitoring vazifalari sifatida ajratib ko'rsatilishi mumkin:

- monitoring obyekti to'g'risida ishonchli va obyektiv ma'lumot yig'ish;
- tegishli ma'lumotlar bazasini shakllantirish;
- olinadigan ma'lumotlarni tizimli tahlil qilish va baholash;
- ma'lumotlarni tegishli ta'limni boshqarish organlariga taqdim etish;
- monitoring o'tkazilgan sohada faoliyatni tashkil qilish masalalari bo'yicha takliflar tayyorlash.

Zamonaviy ta'lim sharoitida kompetentsiyani baholash usullaridan biri bu o'qituvchining portfoliosi hisoblanadi, uning talablari ishlab chiqiladi va pedagogik kengashda tasdiqlanadi. Portfolioning maqsadi - mazmunli kasbiy natijalarni tahlil qilish va taqdim etish, o'qituvchining kasbiy mahoratining o'sishi monitoringini

ta'minlashdir.

Portfolioning vazifalari quyidagicha:

- o'qituvchining yuqori o'quv va uslubiy motivatsiyasini qo'llab-quvvatlaydi;
- faollikni, mustaqillikni rag'batlantiradi, o'z-o'zini tarbiyalash imkoniyatlarini kengaytiradi;
- o'qituvchining refleksiv va baholovchi (o'zini-o'zi baholash) faoliyati ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- o'z pedagogik faoliyatini tashkil etish qobiliyatini shakllantiradi.

Shunday qilib, kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida o'qituvchining kasbiy shakllanishi jarayoni monitoringini tashkil etish turli darajadagi kompetentsiyalarni shakllantirish darajasi to'g'risida xulosa chiqarishga imkon beradi, bu esa o'z navbatida o'quv jarayonini tashkil etishga tuzatishlar kiritishga va mutaxassisning yuqori darajadagi tayyorgarligini ta'minlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Введенский, В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога В.Н.Введенский // Педагогика. - 2003. - №10
2. T.Shoymardonov. Pedagog kadrlar malakasini oshirish va kasbiy faoliyat monitoringini tashkil etishning elektron tizimi Diss. 2017
3. Пашкевич А.В. Создание мониторинга профессиональной компетентности учителя в ходе реализации компетентного подхода в образовательном процессе школы
4. Неволлина, В. А. Мониторинг профессионального становления будущего педагога. Сибирский педагогический журнал, (3), 76-81. (2010).

CHEGIRMALAR NAZARIYASI MAVZUSINI RAQAMLI TEXNALOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

MO'MINOVA XURSANNOY RASULJON QIZI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Matematika o'qitish metodikasi va
geometriya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Oliy ta'limda xosmas integrallar mavzusini o'qitishning ba'zi usullari va metodlariga bo'lgan talablardan kelib chiqib, ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida chegirmalar nazariyasi va uning ba'zi tadbirlariga oid xosmas integrallar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: ilova, talaba, chegirmalar, xosmas integral.

Аннотация: На основе требований к некоторым методам и методам преподавания предмета специальные интегралы в высшей школе описаны специальные интегралы, относящиеся к теории умозаключений на основе цифровых технологий и некоторым ее приложениям.

Ключевые слова: заявка, студент, скидки, специальный интеграл.

Abstract: Based on the requirements for some methods and methods of teaching the subject of special integrals in higher education, special integrals related to the theory of inference based on digital technologies and some of its applications are described.

Key words: application, student, discounts, special integral.

Bizga ma'lumki, matematika fani-aniiq fanlardan biri hisoblanadi. Uning mazmuni boshidan oxirigacha inson tasavvurining va mantiqiy tafakkurining mahsulidan iborat. Fanning bunday abstrakt tuzilishi, o'zini-o'zi boyitib borishi, ya'ni yangidan-yangi matematik tushunchalar va ularning xossalari ma'lum xossalardan hosil qila olish imkoniyati qadimdan insonning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilib kelgan. Shundan ma'lumki, matematika fanining eng asosiy vazifasi aynan talabalarni o'ylashga, to'g'ri, mantiqiy fikrlashga va mushohada yuritishga o'rgatishdan iborat ekanligi oydinlashadi.

Yurtimizda ham aniiq fanlarni o'qitishga katta etibor qaratilmoqda, jumladan: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida ham Urganch davlat universiteti qoshida Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi xalqaro matematika markazi va jamg'armasini tashkil etish haqida alohida belgilab qo'yilganligi,

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorida Matematika fani bo'yicha zamonaviy axborot texnologiyalari asosidagi animatsiyalar, grafik materiallar asosida o'quv adabiyotlarini tayyorlash va nashr etish kabi ustuvor vazifalar belgilab qoyilgan [1-2].

Matematika fanini bugungi zamon talablaridan kelib chiqib raqamli texnologiyalar asosida o'qitish ancha samarali ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa matematik analiz kursi mavzularidan integrallar mavzusini o'tishda raqamli texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Integrallarni chegirmalar yordamida hisoblash.

Chegirmalar yordamida turli integrallarni hisoblash mumkin. Bunda quyidagi teorema muhim rol o'ynaydi.

Teorema (Koshi teoremasi). Faraz qilaylik,

1) $f(z)$ funksiya $D \setminus \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ sohada golomorf ($D \subset C, a_1, a_2, \dots, a_n \in D$),

2) $f(z)$ funksiya sohaning chegarasigacha aniqlangan va $\overline{D} \setminus \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ da uzluksiz,

3) ∂D - to'g'rilanuvchi yopiq kontur bo'lsin. U holda

$$\int_{\partial D} f(z) dz = 2\pi i \sum_{k=1}^n \operatorname{res}_{z=a_k} f(z) \quad (1)$$

formula o'rinlidir.

Izoh. (1)-formula $\infty \in D$ bo'lgan hol uchun ham o'rinlidir. Faqat bu holda $z = \infty$ ni $f(z)$ uchun maxsus nuqta deb hisoblash hamda ∂D chiziq orientatsiyasini soat strelkasi yo'nalishida olish kifoyadir.

Yuqorida keltirilgan Koshi teoremasidan amaliyotda yopik kontur bo'yicha olingan integrallarni hisoblashda foydalaniladi.

Aniq integrallarni chegirmalar yordamida hisoblash.

Aniq integrallarni ham chegirmalar yordamida hisoblash mumkin. Bunda aniq integral kompleks o'zgaruvchili funksiyaning kontur bo'yicha olingan integraliga keltirilib hisoblanadi.

a) $\int_0^{2\pi} R(\cos x, \sin x) dx$ ko'rinishdagi integrallarni hisoblash.

$$I = \int_0^{2\pi} R(\cos x, \sin x) dx \quad (2)$$

integral berilgan bo'lib, uni hisoblash talab etilsin, bunda $R(\cos x, \sin x) - \cos x$ va $\sin x$ larning ratsional funksiyasi va u $[0, 2\pi]$ da uzluksiz.

Eyler formulasiga ko'ra

$$\cos x = \frac{e^{ix} + e^{-ix}}{2}, \quad \sin x = \frac{e^{ix} - e^{-ix}}{2i}$$

bo'lishini e'tiborga olib, so'ng

$$z = e^{ix}$$

deb belgilash kiritsak, unda

$$x \in [0, 2\pi] \Rightarrow z \in \{z \in C : |z| = 1\},$$

$$\cos x = \frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right), \quad \sin x = \frac{1}{2i} \left(z - \frac{1}{z} \right), \quad dx = \frac{1}{iz} dz$$

bo'lib, berilgan (3)-integral quyidagicha

$$I = \int_0^{2\pi} R(\cos x, \sin x) dx = \oint_{|z|=1} \tilde{R}(z) dz$$

bo'ladi, bunda

$$\tilde{R}(z) = \frac{1}{iz} R\left(\frac{1}{2} \left(z + \frac{1}{z} \right), \frac{1}{2i} \left(z - \frac{1}{z} \right)\right).$$

Hosil bo'lgan integral oldingi punktdagi (26)-formula yordamida hisoblanadi.

b) Xosmas integrallarni hisoblash.

Chegirmalar nazariyasidan foydalanib xosmas integrallarni ham hisoblash mumkin. Bu kuyidagi teorema asoslangan.

Teorema. $f(z)$ funksiya $\{z \in C : \text{Im } z > 0\}$ sohaning chekli sonidagi maxsus nuqtalaridan tashqari barcha nuqtalarida holomorff bo'lib, uning chegarasida uzluksiz bo'lsin. Agar

$$\lim_{r \rightarrow \infty} \int_{\gamma_r} f(z) dz = 0 \quad (\gamma_r = \{z : |z| = r, 0 \leq \arg z \leq \pi\}) \quad (3)$$

Maple matematikani o'qitish uchun mo'ljallangan student to'plamiga ega. Unda hisob-kitoblarni bosqichma-bosqich bajarish uchun mo'ljallangan tartiblar to'plami mavjud, shunda natijaga olib keladigan harakatlar ketma-ketligi aniq bo'ladi. Bunday buyruqlar inparts qismlarini birlashtirish va changevar o'zgaruvchisini almashtirishni o'z ichiga oladi[4-5].

XULOSA

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytish mumkin ki matematik analiz fanining chegarasi

cheksiz bo'lgan xosmas integrallar mavzusidagi, yani "Chegirmalar nazariyasi" bo'limini raqamli texnologiyalaridan foydalanish samarali natija beribgina qolmasdan talabalarga chegarasi cheksiz bo'lgan xosmas integrallarni o'qitishda bir qancha qulayliklar yaratadi. Chegirmalar nazariyasi mavzusi tadbirlari juda ham ko'p hisoblanadi shu boisdan maxsus mobil ilovalar yaratilsa va uni ta'limda qo'llash talabalarning shu sohada bilim ko'nikma va malakalarining rivojlanishiga asos bo'ladi desak yanglishmagan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.
3. Matematik analiz kursidan misol va masalalar to'plami. 3-qism (kompleks analiz) "O'zbekiston", 2000.
4. Дьяконов В.П. Maple 6: учебный курс. СПб. Питер, 2001y.
5. Дьяконов В.П. Математическая система Maple V R3/R4/R5. М. Солон, 1998y

MILLIY IDENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

RIZAEVA RA'NO BARNOEVNA

Navoiy viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi tasarrufidagi
Bolalar kutubxonasi direktori

Annotatsiya: Milliy identlik tarixiy, madaniy, ijtimoiy va tarbiyaviy omillar ta'sirida yuzaga keladigan murakkab tuzilmadir. Milliy identlikni shakllantirish jarayoni shaxslar va jamiyatlar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, tegishlilik, fuqarolik va madaniy meros haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi. Ushbu maqolada milliy identlikni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari o'rganiladi va bu jarayonni takomillashtirish strategiyalari taklif etiladi. Maqolada sotsiologiya, psixologiya va ta'limning fanlararo istiqbollari asosida milliy o'ziga xoslikni targ'ib qilishda ta'lim, ommaviy axborot vositalari, jamoatchilik ishtiroki va madaniy merosni saqlashning o'rni muhokama qilinadi. Bundan tashqari, u zamonaviy kontekstdagi muammolar va imkoniyatlarni o'rganadi va milliy identlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Milliy identlikni anglash, Ijtimoiy-pedagogik mexanizm, Ta'lim, Madaniyat, Jamiyat ishtiroki

Abstract: National identity is a complex construct influenced by historical, cultural, social, and educational factors. The process of national identity formation is pivotal for individuals and societies, shaping perceptions of belonging, citizenship, and cultural heritage. This article explores the socio-pedagogical mechanisms involved in fostering national identity and proposes strategies for improving this process. Drawing on interdisciplinary perspectives from sociology, psychology, and education, the article discusses the role of education, media, community engagement, and cultural heritage preservation in promoting a cohesive national identity. Furthermore, it examines the challenges and opportunities in contemporary contexts and offers recommendations for enhancing the socio-pedagogical mechanism of national identity formation.

Keywords: National identity, Socio-pedagogical mechanism, Education, Culture, Community engagement

Абстракт: Национальная идентичность представляет собой сложную конструкцию, на которую влияют исторические, культурные, социальные и образовательные факторы. Процесс формирования национальной идентичности имеет решающее значение для отдельных людей и обществ, формируя представления о принадлежности, гражданстве и культурном наследии. В данной статье исследуются социально-педагогические механизмы формирования национальной идентичности и предлагаются стратегии совершенствования этого процесса. Опираясь на междисциплинарные точки зрения социологии, психологии и образования, в статье обсуждается роль образования, средств массовой информации, взаимодействия с общественностью и сохранения культурного наследия в продвижении единой национальной идентичности. Кроме того, в нем рассматриваются проблемы и возможности в современных условиях и предлагаются рекомендации по совершенствованию социально-педагогического механизма формирования национальной идентичности.

Ключевые слова: Национальная идентичность, Социально-педагогический механизм, Образование, Культура, Участие общества.

Kirish: Umumiy tarix, madaniyat, ichidagi ijtimoiy birdamlik va jamoaviy qadriyatlar va intilishlarning murakkab mansublikning markazida yotadi. Milliy uyg'unligi bo'lgan milliy identlik milliy davlat identlikni shakllantirish jarayoni shaxslarning

o'z-o'zini va jamiyat haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda poydevor bo'lib xizmat qiladi, ularning daxldorlik, fuqarolik va madaniy sadoqat hissiga ta'sir qiladi. Ijtimoiy-madaniy va tarixiy sharoitlarda ildiz otgan milliy identlik statik emas, balki vaqt o'tishi bilan rivojlanib, o'zgaruvchan ijtimoiy dinamikani, madaniy o'zaro ta'sirlarni va siyosiy landshaftlarni aks ettiradi.

So'nggi o'n yilliklarda globallashuv, migratsiya va texnologik taraqqiyot o'zaro bog'liqlik va madaniy xilma-xillikning kuchayishi bilan ajralib turadigan yangi davrni boshlab berdi. Bu o'zgarishlar jamiyatlarni tillar, urf-odatlar va istiqbollar gobelenlari bilan boyitgan bo'lsa-da, milliy o'ziga xoslik haqidagi an'anaviy tushunchalarga ham qiyinchiliklar tug'dirdi. Multikulturalizmning kuchayishi, raqamli ommaviy axborot vositalarining ko'payishi va transmilliy identliklarning paydo bo'lishi olimlar, siyosatchilar va o'qituvchilarni milliy identlikni tarbiyalash va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini qayta ko'rib chiqishga undadi.

Ushbu maqola milliy identlikni shakllantirishda ishtirok etadigan ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarni o'rganishga va zamonaviy jamiyatlarda ushbu jarayonni kuchaytirish strategiyalarini o'rganishga intiladi. Sotsiologiya, psixologiya va ta'limdan fanlararo tushunchalarga tayangan holda, biz milliy identlikning ko'p qirrali mohiyatini hamda ta'lim, ommaviy axborot vositalari, madaniy muassasalar, jamoatchilik ishtiroki va tarixiy rivoyatlarning shaxslarning daxldorlik hissini shakllantirishdagi hal qiluvchi rolini yoritishni maqsad qilganmiz. o'z millatiga bog'liqlik. Hozirgi ijtimoiy-madaniy landshaftga xos bo'lgan muammo va imkoniyatlarni o'rganib chiqib, biz milliy identlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmini mustahkamlash

hamda inklyuziv va mustahkam jamiyatlarni rivojlantirish bo'yicha pragmatik tavsiyalar berishga harakat qilamiz.

Milliy identlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmi sotsiologiya, psixologiya va ta'limning tushunchalariga tayanadigan boy nazariy asosga asoslanadi. Ushbu fanlararo istiqbollar odamlarda o'z millatiga daxldorlik va bog'liqlik tuyg'usini rivojlantiradigan murakkab jarayonlar haqida nozik tushuncha beradi. Bizning tadqiqotimizni ma'lum qiladigan asosiy nazariyalar va tushunchalar orasida ijtimoiy identlik nazariyasi, o'rganishning kognitiv nazariyalari va ijtimoiy konstruktivizm mavjud.

Ijtimoiy identlik nazariyasi: 1970-yillarda Genri Tajfel va Jon Tyorner tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy identlik nazariyasi shaxslar o'zlarining kimligini o'zlari mansub bo'lgan guruhlardan, jumladan, millati, etnik kelib chiqishi, dini va ijtimoiy sinfidan oladi, deb ta'kidlaydi. Ushbu nazariyaga ko'ra, odamlar o'zlarini va boshqalarni ijtimoiy guruhlariga ajratadilar va ularning o'zini o'zi qadrlashi va identlik hissi ushbu guruhlardagi idrok etilgan maqomiga ta'sir qiladi. Shunday qilib, milliy identlik shaxslarning o'z-o'zini anglash va ijtimoiy o'zaro munosabatlarini shakllantirishda markaziy rol o'ynaydi, ular orqali boshqalarga nisbatan o'zini anglash uchun asos yaratadi.

Ta'limning kognitiv nazariyalari: Kognitiv nazariyalar shaxsning o'z milliy o'ziga xosligi haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda sotsializatsiya, ta'lim va madaniy uzatishning rolini ta'kidlaydi. Jan Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi va Lev Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi kognitiv o'sish va shaxsni shakllantirishda ijtimoiy o'zaro ta'sirlar, til va madaniy artefaktlarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ta'lim nuqtai nazaridan, bu nazariyalar o'quvchilarga

madaniy qadriyatlarni, tarixiy rivoyatlarni va milliy ramzlarni o'rganish va o'zlashtirish imkoniyatlarini interfaol va ishtirokchi o'rganish tajribasi orqali ta'minlash muhimligini ta'kidlaydi.

Ijtimoiy konstruktivizm: Lev Vygotskiy, Jan Piaget va Jerom Bruner kabi olimlarning ishlariga asoslangan ijtimoiy konstruktivizm bilimlar ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va madaniy kontekstlar orqali qurilganligini ta'kidlaydi. Ushbu nuqtai nazarga ko'ra, shaxslar madaniy artefaktlar, ijtimoiy amaliyotlar va jamoaviy vakolatlar bilan shug'ullanish orqali ma'no va tushunishni faol ravishda quradilar. Milliy identlikni shakllantirish kontekstida ijtimoiy konstruktivizm o'z millatiga daxldorlik va bog'liqlik tuyg'usini tarbiyalashda madaniy singdirish, hamkorlikda o'rganish va mulohaza yurituvchi dialog muhimligini ta'kidlaydi.

Ushbu nazariy nuqtai nazarlarni birlashtirib, biz turli xil ijtimoiy-madaniy kontekstlarda milliy identlikni shakllantirish, muhokama qilish va o'zgartirish jarayonining dinamik jarayonlari haqida tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin. Ushbu nazariyalar milliy identlikni shakllantirishda ishtirok etuvchi ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarni tahlil qilishda ma'lumot beradi va zamonaviy jamiyatlarda ushbu jarayonni takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqishga rahbarlik qiladi.

Milliy identlikni shakllantirishga ta'sir qiluvchi omillar:

Milliy identlikni shakllantirishga tarixiy, madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy va ta'lim sohalarini qamrab olgan ko'plab o'zaro bog'liq omillar ta'sir ko'rsatadi. Bu omillarni tushunish shaxslarning o'z milliy o'ziga xosligi haqidagi tasavvurlarini shakllantirish bilan bog'liq murakkabliklarni tushunish uchun juda muhimdir. Quyida milliy identlikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan asosiy omillar keltirilgan:

1. Tarixiy rivoyatlar va jamoaviy xotira: Tarixiy voqealar, rivoyatlar va jamoaviy xotiralar shaxslarning o'z xalqining o'tmishi, merosi va o'ziga xosligi haqidagi tushunchalarini shakllantiradi. Urushlar, inqiloblar va mustaqillik harakatlari kabi asosiy voqealar ko'pincha milliy rivoyatlarda markaziy o'rinni egallaydi, fuqarolar o'rtasida davomiylik va umumiy taqdir tuyg'usini rivojlantiradi. Biroq, tarixiy talqinlar turli ijtimoiy guruhlar va avlodlarda farq qilishi mumkin, bu esa bahsli rivoyatlarga va milliy identlik bo'yicha turlicha qarashlarga olib keladi.

2. Madaniy meros va an'analar: Madaniy meros, jumladan, til, adabiyot, san'at, musiqa, oshxona va marosimlar umumbashariy qadriyatlar, urf-odatlar va ramzlarni o'zida aks ettiruvchi milliy identlikni anglatuvchi ombor bo'lib xizmat qiladi. Madaniy an'analar va amaliyotlar odamlarga o'zlarining madaniy ildizlariga mansublik va bog'liqlik hissini beradi, ularning millat bilan identifikatsiyasini kuchaytiradi. Madaniy ifodalar, xoh an'anaviy bo'lsin, xoh zamonaviy bo'lsin, millatning jamoaviy o'ziga xosligini shakllantirishda, fuqarolarda g'urur va daxldorlik tuyg'ularini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi.

3. Ta'lim va o'quv dasturi: Rasmiy ta'lim madaniy qadriyatlar, tarixiy rivoyatlar va milliy ramzlarni keyingi avlodlarga yetkazishda markaziy o'rin tutadi. Maktab o'quv dasturlarida ko'pincha tarix, fuqarolik va adabiyot kabi fanlar o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchilarda milliy identlikni anglashda muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari ijtimoiylashuv uchun maydon bo'lib xizmat qiladi, bu erda talabalar nafaqat akademik bilimlarni, balki ularning milliy daxldorlik tuyg'usiga hissa qo'shadigan ijtimoiy normalar, qadriyatlar va mafkuralarni ham o'rganadilar.

4. Ommaviy axborot vositalari va kommunikatsiya: Ommaviy axborot

vositalari, jumladan televidenie, radio, kino, bosma OAV va raqamli platformalar milliy identlik haqidagi jamoatchilik tasavvurlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ommaviy axborot vositalari yangiliklar, ko'ngilochar va madaniy dasturlar orqali milliy identlikni anglatuvchi timsollarni tarqatadi, odamlarning munosabati, e'tiqodi va xulq-atvorini shakllantiradi. OAV vakillari milliy stereotiplarni shakllantirishga hissa qo'shishi, madaniy xilma-xillikni targ'ib qilishi yoki milliy identlik haqidagi hukmron rivoyatlarni kuchaytirishi mumkin.

5. Siyosiy va ijtimoiy kontekst: Siyosiy mafkuralar, ijtimoiy harakatlar va geosiyosiy omillar milliy identlikni anglash va kurashga ta'sir qiladi. Hukumat siyosati, ramzlar va ommaviy nutq fuqarolarning milliy mansublik va davlatga sadoqat hissini shakllantiradi. Ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklar, etnik ziddiyatlar va identlik siyosati ham odamlarning millat bilan identifikatsiyasiga ta'sir qilishi mumkin, bu esa muayyan ijtimoiy guruhlar o'rtasida chetlanish yoki chetlanish tuyg'ularini keltirib chiqarishi mumkin.

6. Globallashuv va transmilliyizm: Globallashuv davrida odamlar, g'oyalar va madaniyatlarning transmilliy oqimlari milliy identlik haqidagi an'anaviy tushunchalarga qarshi chiqadi. Migratsiya, diaspora jamoalari va kosmopolit turmush tarzi milliy identliklarning xilma-xilligiga va gibril madaniy identliklarning paydo bo'lishiga yordam beradi. Transmilliy tarmoqlar, raqamli texnologiyalar va global media platformalar mahalliy va global identliklar o'rtasidagi chegaralarni yo'qotib, madaniy ta'sirlar almashinuvini osonlashtiradi.

7. Jamoa va ijtimoiy tarmoqlar: Jamoalar, mahallalar va tengdoshlar guruhlarida ichidagi ijtimoiy o'zaro ta'sirlar odamlarda o'z millatiga daxldorlik va bog'liqlik hissini shakllantiradi. Oila, do'stlar va ijtimoiy tarmoqlar milliy identlikni mustahkamlovchi

hissiy yordam, umumiy tajriba va madaniy amaliyotlarni ta'minlaydi. Jamoa tashkilotlari, diniy institutlar va fuqarolik guruhlar turli jamoalarda ijtimoiy birdamlik va jamoaviy identlikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ushbu omillarning ko'p qirraliligini tan olgan holda, o'qituvchilar, siyosatchilar va fuqarolik jamiyati sub'ektlari milliy identlikni shakllantirishga ko'proq yaxli yondashuvlarni ishlab chiqishlari mumkin, ular xilma-xillikni tan oladilar, inklyuzivlikni rag'batlantiradilar va jamiyatning barcha a'zolari o'rtasida tegishlilik tuyg'usini rivojlantiradilar.

Xulosa:

Milliy identlikni shakllantirish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, tarixiy, madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy va ta'lim sohalarini qamrab olgan ko'plab o'zaro bog'liq omillar ta'sirida bo'ladi. Ushbu maqolada shaxslarning o'z milliy o'ziga xosligi haqidagi tasavvurlarini shakllantirish bilan bog'liq ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar ko'rib chiqilgan va zamonaviy jamiyatlarda ushbu jarayonni kuchaytirish strategiyalari o'rganilgan.

Biz milliy identlikni shakllantirishning nazariy asoslarini muhokama qilishdan boshladik, ijtimoiy identlik nazariyasi, o'rganishning kognitiv nazariyalari va ijtimoiy konstruktivizm tushunchalariga tayandik. Ushbu nazariy nuqtai nazarlar odamlarning ijtimoiy o'zaro ta'sirlar, madaniy vakillik va jamoaviy tajribalar orqali o'z millatiga mansublik va bog'lanish tuyg'usini qanday olishlari haqida nozik tushunchani taqdim etdi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, milliy identlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmi dinamik va uzluksiz jarayon bo'lib, u pedagoglar, jamiyat yetakchilari va alohida shaxslarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Milliy identlikning murakkabligini tan olish va xilma-xillikni kuch manbai sifatida

hissa qo‘shadigan inklyuziv jamiyatlarni shakllantirishimiz mumkin.

1. Anderson, Benedict. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso Books.
2. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Brooks/Cole Publishing.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press.
5. Bruner, J. S. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press.
6. Hall, Stuart. (1992). The Question of Cultural Identity. In S. Hall, D. Held, & T. McGrew (Eds.), *Modernity and Its Futures* (pp. 273-326). Polity Press.
7. Giddens, Anthony. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.
8. Appadurai, Arjun. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press.

